

Central Asian Economic Review

Журнал Қазақстан Республикасының
Ақпарат және коммуникация
министрлігінде тіркелген
ISSN 2224 – 5561

№3 (121) 2018
1996 жылдан бастап
шыға бастады

Негізін қалаушы
«Нархоз Университеті» АҚ

«Нархоз Университеті» АҚ Central Asian Economic Review ғылыми-редакциялық кеңесі

Бас редактор
С.А. Святков – *э.ғ.д., профессор, Директорлар кеңесінің төрағасы, «Нархоз Университеті» АҚ*

Редактордың орынбасары
С.С. Арыстанбаева – *э.ғ.д., профессор, «Нархоз Университеті» АҚ*

Халықаралық Кеңес

Ласло Ланг – *Халықаралық бизнес мектебі, PhD (Будапешт, Венгрия)*

А.В. Сидорович – *Еуразиялық университеттер қауымдастығының атқарушы комитетінің төрағасы, э.ғ.д., профессор (Ресей Федерациясы)*

А.И. Татаркин – *Экономика институтының Урал бөлімшесінің директоры, РFA академигі (Ресей Федерациясы)*

Б. Леонтьев – *Зияткерлік меншікті және бизнесті сертификаттау және бағалау федеральды институты, сертификатталған бағалаушы, э.ғ.д., профессор (Ресей Федерациясы)*

Милен Балтов – *Бургас еркін университеті ректорының ғылыми-зерттеу және халықаралық әріптестік жөніндегі орынбасары, профессор (Болгария)*

Pierre M. Chabal – *профессор, Гавра университеті (Франция)*

Dr. Manuel Fernandez-Grela – *профессор, Сантьяго-де-Компостела университеті (Испания)*

Редакциялық алқа

Қ.Қ. Нұрғалиева – *«Нархоз Университеті», Халықаралық бизнес мектебі, академиялық сұрақтар бойынша деканның орынбасары*

А.М. Сейітқазиева – *э.ғ.д., профессор, «Нархоз Университеті» АҚ*

Ш.А. Смағұлова – *э.ғ.д., профессор, «Нархоз Университеті» АҚ*

Ұ.А. Текенов – *э.ғ.д., профессор, «Нархоз Университеті» АҚ*

С.Ж. Ынтықбаева – *э.ғ.д., профессор, «Нархоз Университеті» АҚ*

Г.А. Таспеннова – *э.ғ.к., доцент, «Нархоз Университеті» АҚ*

Е.А. Абенова – *п.ғ.к., доцент, «Нархоз Университеті» АҚ*

М.Ж. Жарылқасынова – *э.ғ.к., доцент, «Нархоз Университеті» АҚ*

Л.М. Байтенова – *э.ғ.д., профессор, «Нархоз Университеті» АҚ*

М.М. Рысқұлова	–	<i>э.ғ.к., доцент, «Нархоз Университеті» АҚ</i>
Р. Елшібаев	–	<i>э.ғ.к., доцент, «Нархоз Университеті» АҚ</i>
Ш.М. Қаңтарбаева	–	<i>э.ғ.д., профессор, «Нархоз Университеті» АҚ</i>
К. Молдашев	–	<i>профессор-зерттеуші, «Нархоз Университеті» АҚ</i>
Е. Өскенбаев	–	<i>профессор-зерттеуші, «Нархоз Университеті» АҚ</i>
Ф. Аминжонов	–	<i>профессор-зерттеуші, «Нархоз Университеті» АҚ</i>
Л. Спанқұлова	–	<i>қауымдастырылған профессор-зерттеуші, «Нархоз Университеті» АҚ</i>
Д. Ким	–	<i>қауымдастырылған профессор-зерттеуші, «Нархоз Университеті» АҚ</i>
Н. Үсенбаев	–	<i>қауымдастырылған профессор-зерттеуші, «Нархоз Университеті» АҚ</i>
А. Tutumlu	–	<i>профессор-зерттеуші, «Нархоз Университеті» АҚ</i>
А.С. Сейдахметов	–	<i>э.ғ.д., профессор, «Нархоз Университеті» АҚ</i>
А.Ж. Сәрсембаева	–	<i>жауапты редактор, «Экономика» баспасы» ЖШС-ның Бас директоры</i>
Н. Радько	–	<i>жауапты хатшы, «Нархоз Университеті» АҚ</i>

Central Asian Economic Review

Журнал зарегистрирован в
Министерстве информации и
коммуникаций Республики Казахстан
ISSN 2224 – 5561

№3 (121) 2018
Издается с 1996 года
Учредитель
АО «Университет Нархоз»

Редакционный совет Central Asian Economic Review АО «Университет Нархоз»

Главный редактор
С.А. Святков

д.э.н., профессор, АО «Университет Нархоз»

Заместитель редактора
С.С. Арыстанбаева

д.э.н., профессор, АО «Университет Нархоз»

Международный совет

Ласло Ланг	–	<i>PhD, Международная бизнес-школа (Венгрия, Будапешт)</i>
А.В. Сидорович	–	<i>д.э.н., профессор, председатель исполкома Евразийской ассоциации университетов (Российская Федерация)</i>
А.И. Татаркин	–	<i>академик РАН, директор Института экономики Уральского отделения (Российская Федерация)</i>
Б. Леонтьев	–	<i>д.э.н., профессор, сертифицированный оценщик, Федеральный институт сертификации и оценки интеллектуальной собственности и бизнеса (Российская Федерация)</i>
Милен Балтов	–	<i>профессор, заместитель ректора по научно-исследовательской деятельности и международному сотрудничеству, Бургасский Свободный университет (Болгария)</i>
Pierre M. Chabal	–	<i>профессор, Университет Гавра (Франция)</i>
Dr. Manuel Fernandez-Grela	–	<i>профессор, Университет Сантьяго-де-Компостела (Испания)</i>

Редакционная коллегия

К.К. Нургалиева	–	<i>Заместитель декана по академическим вопросам, Международная школа бизнеса, Университет Нархоз</i>
А.М. Сейтказиева	–	<i>д.э.н., профессор, АО «Университет Нархоз»</i>
Ш.А. Смагулова	–	<i>д.э.н., профессор, АО «Университет Нархоз»</i>
У.А. Текенов	–	<i>д.э.н., профессор, АО «Университет Нархоз»</i>
С.Ж. Интыкбаева	–	<i>д.э.н., профессор, АО «Университет Нархоз»</i>
Г.А. Таспеннова	–	<i>к.э.н., доцент, АО «Университет Нархоз»</i>
Е.А. Абенова	–	<i>к.п.н., доцент, АО «Университет Нархоз»</i>

М.Ж. Жарылкасинова	–	<i>к.э.н., доцент, АО «Университет Нархоз»</i>
Л.М. Байтенова	–	<i>д.э.н., профессор, АО «Университет Нархоз»</i>
М.М. Рыскулова	–	<i>к.э.н., доцент, АО «Университет Нархоз»</i>
Р. Елшібаев	–	<i>к.э.н., доцент, АО «Университет Нархоз»</i>
Ш.М. Кантарбаева	–	<i>д.э.н. профессор, АО «Университет Нархоз»</i>
К. Молдашев	–	<i>профессор-исследователь, АО «Университет Нархоз»</i>
Е. Оскенбаев	–	<i>профессор-исследователь, АО «Университет Нархоз»</i>
Ф. Аминжонов	–	<i>профессор-исследователь, АО «Университет Нархоз»</i>
Л. Спанкулова	–	<i>ассоциированный профессор исследователь, АО «Университет Нархоз»</i>
Д. Ким	–	<i>ассоциированный профессор исследователь, АО «Университет Нархоз»</i>
Н. Усенбаев	–	<i>ассоциированный профессор-исследователь, АО «Университет Нархоз»</i>
A. Tutumlu	–	<i>профессор-исследователь, АО «Университет Нархоз»</i>
А.С. Сейдахметов	–	<i>д.э.н., профессор, АО «Университет Нархоз»</i>
А.Ж. Сарсембаева	–	<i>ответственный редактор, ген. директор ТОО «Издательство «Экономика»</i>
Н. Радько	–	<i>секретарь редакции, АО «Университет Нархоз»</i>

Central Asian Economic Review

This Journal is Registered in the
Authorized Ministry in The Republic of
Kazakhstan

ISSN 2224 – 5561

Volume 3 No. 121, 2018

The journal has been published since
1996
The Founder
JSC «Narxoz University»

Editorial Board Central Asian Economic Review JSC «Narxoz University»

Chief Editor

S.A. Svyatov – *Doctor of Economic Sciences, Professor, JSC «Narxoz University»*

Deputy Editor

S.S. Arystanbayeva – *Doctor of Economic Sciences, Professor, JSC «Narxoz University»*

International Board

Laszlo Lang – *PhD, International Business School (Hungary, Budapest)*

A.V. Sidorovich – *Doctor of Economic Sciences, Professor, Chairman of the Board of the Eurasian Association
of Universities (Russian Federation)*

A.I. Tatarkin – *Academician of Russian Academy of Science, Director of Economic Institute of Ural Branch
(Russian Federation)*

B. Leontiev – *Doctor of Economic Sciences, Professor, Certified Appraiser, Federal Institute of Certification
and Appraisal of Intellectual Property and Business (Russian Federation)*

Milen Baltov – *Professor, Vice-Rector of Research and International Cooperation, Burgas Free University
(Bulgaria)*

Pierre M. Chabal – *Professor of political sciences / I.R., Le Havre University (France)*

Dr. Manuel Fernandez-Grela – *Professor, University of Santiago de Compostela (Spain)*

Editorial Board

K.K. Nurgaliyeva – *Deputy Dean for Academic Affairs, International Business School, Narxoz University*

A.M. Seitkaziyeva – *Doctor of Economic Sciences, Professor, JSC «Narxoz University»*

Sh.A. Smagulova – *– Doctor of Economic Sciences, Professor, JSC «Narxoz University»*

U. A. Tekenov – *Doctor of Economic Sciences, Professor, JSC «Narxoz University»*

S. Zh. Intykbaeva – *Doctor of Economic Sciences, Professor, JSC «Narxoz University»*

G. A. Taspenova – *Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, JSC «Narxoz University»*

E. A. Abenova – *Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, JSC «Narxoz University»*

M.Zh. Zharylkasinova – *Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, JSC «Narxoz University»*

L. M. Baitenova	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, JSC «Narxoz University»</i>
M. M. Ryskulova	–	<i>Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, JSC «Narxoz University»</i>
R. Elshibayev	–	<i>Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, JSC «Narxoz University»</i>
Sh. M. Kantarbayeva	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, JSC «Narxoz University»</i>
K. Moldashev	–	<i>Professor Researcher, JSC «Narxoz University»</i>
E. Oskembayev	–	<i>Professor Researcher, JSC «Narxoz University»</i>
F. Aminzholov	–	<i>Professor Researcher, JSC «Narxoz University»</i>
L. Spankulova	–	<i>Associate Professor Researcher, JSC «Narxoz University»</i>
D. Kim	–	<i>Associate Professor Researcher, JSC «Narxoz University»</i>
N. Usenbayev	–	<i>Associate Professor Researcher, JSC «Narxoz University»</i>
A. Tutumlu	–	<i>Professor Researcher, JSC «Narxoz University»</i>
A.S. Seidakhmetov	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, JSC «Narxoz University»</i>
A. Zh. Sarsenbayeva	–	<i>Executive editor, Director of “Economics” Publishing house</i>
N. Radko	–	<i>Executive Secretary, JSC «Narxoz University»</i>

МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ

ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ӘДІСНАМА
ТЕОРИЯ И МЕТОДОЛОГИЯ

А. М. ДУЙСЕБАЕВА, С. Р. ЕСИМЖАНОВА Қазақстанның ұнтарту саласының негізгі көрсеткіштерін талдау	9
N. T. SAILAUBEKOV, M. U. SPANOV, A. S. USSENOVA, K.O. NURGALIYEVA Assessment and forecasts of employment in the chemical and petrochemical industry of the Republic of Kazakhstan till 2025 year	17
Б. Т. ЧЕРЕЕВА Механизм реализации принципа «yellow pages rule» в Казахстане	27

ҚАРЖЫ ЖӘНЕ ТАЛДАУ
ФИНАНСЫ И АНАЛИЗ

R. AKMEDOV, A. A. DZHENGISHEVA Big data as a tool for tunnel marketing	37
У. М. ИСКАКОВ Проблемы бюджетной политики казахстана и пути их решения	52
Н. Ә. БАЙБОЛТАЕВА, А. Т. МАКУЛОВА Шаруа қожалықтарында бухгалтерлік есепті ұйымдастыруды дамыту мәселелері	60

БИЗНЕС ЖӘНЕ КОРПОРАЦИЯЛЫҚ БАСҚАРУ
БИЗНЕС И КОРПОРАТИВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ

T. B. AKHMETOV, N. B. USSENBAYEV, N. M. MUSTAPAYEVA Managing credit risks and it's analysis in the second tier financial institutions in Kazakhstan (On the example of ATF bank)	71
М. К. КАРИМБЕРГЕНОВА Павлодар облысында отбасылық бизнесті дамытудың ең перспективалы бағыттары	81
Ж. С. МҰХАМЕТЖАНОВА Инновация және кәсіпорынның өнімділігі	92
ZH. B. RAKHMETULINAM, A. RAKHMETULINA, A. OMURZAKOV Influence of mega events on the development of hotel business in Kazakhstan	102

ҒАЛАМДАНДЫРУ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН
ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И КАЗАХСТАН

Ш. С. ИМАНГАЛИЕВА Международная академическая мобильность: мотивация казахстанских студентов	113
I. V. ONYUSHEVA, A. I. NARANOVICH, Z. M. ZHUSSUPOVA, The global electronic commerce development and its impact on global economy	123

ЭКОНОМИКА УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ
ТҰРАҚТЫ ДАМУ ЭКОНОМИКАСЫ

С. О. МҰХАМЕТЖАН Актуальные проблемы инновационного развития урбанизированных территорий в республике Казахстан: управленческий аспект	132
С. А. РАХИМОВА, М. М. ТУРГУМБЕКОВА Программы государственной поддержки малого и среднего бизнеса в Павлодарской области и меры по повышению их результативности	144
Г. Н. САНСЫЗБАЕВА, Л. Ж. АШИРБЕКОВА, Қ. О. НУРҒАЛИЕВА «Жасыл» технологиялардың дамуы – қазақстанның тұрақты дамуының басым бағыты ретінде	154

CONTENT

THEORY AND METHODOLOGY

A. M. DUSEBAYEVA, S. R. ESIMZHANOVA Analysis of the main indicators of the flour industry of Kazakhstan.....	9
N. T. SAILAUBEKOV, M. U. SPANOV, A. S. USSENOVA Assessment and forecasts of employment in the chemical and petrochemical industry of the Republic of Kazakhstan till 2025 year.....	17
BAKHITGUL CHEREYEVA The mechanism of implementation of the principle of «yellow pages rule» in Kazakhstan.....	27

FINANCE AND ANALYSIS

R. AKMEDOV, A. A. DZHENGISHEVA Big data as a tool for tunnel marketing.....	37
U. M. ISKAKOV Problems of the budget policy of Kazakhstan and the ways of their solution.....	52
N. A. BAIBOLTAIEVA, A. T. MAKULOVA Problems of the development of organizations of accounting in the peasant (farmer) economies	60

BUSINESS AND CORPORATE MANAGEMENT

R. AKMEDOV, A. A. DZHENGISHEVA Big Data as a tool for tunnel marketing.....	71
M. K. KARIMBERGENOVA The most perspective directions of development of family business in Pavlodar region.....	81
ZH. S. MUKHAMETZHANOVA Innovation and productivity of enterprises	92
ZH. B. RAKHMETULINAM, A. RAKHMETULINA, A. OMURZAKOV Influence of mega events on the development of hotel business in Kazakhstan	102

GLOBALISATION AND KAZAKHSTAN

S. IMANGALIYEVA Motivations for international academic mobility: the perspective of Kazakhstani Students	113
I. V. ONYUSHEVA, A. I. NARANOVICH, Z. M. ZHUSSUPOVA, The global electronic commerce development and its impact on global economy	123

THE ECONOMY OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

S. O. MUKHAMETZHAN Urgent problems of innovative development of urbanized territories in the Republic of Kazakhstan: management aspect.....	132
SAULE RAKHIMOVA, MADINA TURGUMBEKOVA State support programs for small and medium businesses in Pavlodar region and measures to increase their effectiveness	144
GALIYA N. SANSYZBAYEVA, LAURA ZH. ASHIRBEKOVA, KURALAI O. NURGALIEVA Development of "green" technologies as priority direction of sustainable development of Kazakhstan.....	154

JEL classification: C5: Econometric Modeling

A. M. Duisebayeva,
PhD Student,
Narxoz University,
Almaty, The Republic of Kazakhstan
S. R. Esimzhanova,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Narxoz University,
Almaty, The Republic of Kazakhstan

ANALYSIS OF THE MAIN INDICATORS OF THE FLOUR INDUSTRY OF KAZAKHSTAN

Abstract

Purpose – Economic analysis and correlation-regression analysis of key indicators of the mining industry. The correlation-regression analysis revealed significant indicators that have a significant impact on the consumption of flour products, as well as a selective and linear model with a close link between them. Consumption of flour products in Kazakhstan is ensured through implementation of state programs in this area, domestic consumption and export.

Methodology – Numerical Study, R Program, Rating and Rule Model.

Originality / value – The main factors influencing the consumption of melted products have been identified and reviewed.

Findings – Factors affecting the consumption of melted products were analyzed, analyzed, multicollinary indicators were selected, and the main factors influencing.

Key words – Grain industry, basic products of flour, flour, correlation regression analysis, domestic demand, consumption, export.

УДК 664.71 (574)

А. М. Дуйсебаева,
Докторант,
Университет Нархоз,
Алматы, Республика Казахстан
С. Р. Есимжанова,
доктор экономических наук, профессор
Университет Нархоз,
Алматы, Республика Казахстан

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҰНТАРТУ САЛАСЫНЫҢ НЕГІЗГІ КӨРСЕТКІШТЕРІН ТАЛДАУ

Анда тпа

Зерттеу мақсаты – Ұнтарту саласының негізгі көрсеткіштеріне экономикалық талдау және корреляция-регрессиялық талдау жасалынды. Корреляция-регрессиялық талдау жасау арқылы ұнтарту өнімдерін тұтынуға көбірек әсер ететін маңызды көрсеткіштер анықталып, сонымен қатар олардың арасындағы тығыз байланыс бар көрсеткіштер іріктеліп, сызғыштық моделі шығарылды. Қазақстанда ұнтарту өнімдерінің тұтынуы, осы салада мемлекеттік бағдарламаларды іске асыру, ішкі тұтыну мен экспортқа шығару арқылы қамтамасыз етіледі.

Методология – Сандық зерттеу, R бағдарламасы, рейтингтік және сызғыштық модель.

Сонылығы/құндылығы – Ұнтарту өнімдерін тұтынуға әсер ететін басты факторлар анықталып, қарастырылды.

Қорытындылар – Ұнтарту өнімдерін тұтынуға әсер ететін факторлар қарастырылып, талдау жүргізіліп, мультиколлениарлы көрсеткіштер іріктеліп, басты әсер ететін факторлар анықталды.

Түйінді сөздер – Ұнтарту өнеркәсібі, негізгі ұнтарту өнімі, ұнтарту көрсеткіштері, корреляция-регрессиялық талдау, ішкі сұраныс, тұтыну, экспорт.

Кіріспе. Ұнтарту саласы кез келген мемлекет экономикасының стратегиялық маңызды секторы болып табылады. Ұнтарту саласы әлемдік экономиканың бірқатар елдерінің табысты және қарқынды дамып жатқан секторларының бірі. Ұнтарту өнеркәсібін дамыту экономиканың тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуына, тұрғындардың өмір сүру сапасын арттыруға ықпал етеді.

Отандық ұнтарту салалары күнделікті 5 млн тонн ұнды өндіреді және шикізаттың ең басты тұрақты тұтынушылары болып табылады. Орталық Азия мемлекеттері Қазақстан ұнының басты импортерлары. Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешені жақсы даму перспективаларына ие: май, ет секторларымен қатар, астық пен ұнды экспорттау бойынша Қазақстан әлемдегі ірі импортерлардың қатарынан табылуда.

Қазіргі заманғы талаптарды ескере отырып, стратегиялық басқару жүйесінде заманауи әдістер қолданылуы шарт.

Бұл жерде келесі позицияларға тоқталып өтуге болады:

а) агроөнеркәсіптік кешеннің негізгі салаларының жұмыс істеуін оңтайландыру, олардың нақты мүмкіндіктерін негіздеу;

б) осы жүйенің элементтерін дамытудың нарықтық стратегиясын және ағымдағы экономикалық жағдайда оның жұмыс істеу моделін әзірлеу;

в) отандық азық-түлік нарығының толыққанды қалыптасуы [2].

Ауыл шаруашылығы өнімдерінің мәні, маңыздылығы мен ерекшеліктері оның нақты функциялары арқылы көрініс табады, оның ішінде:

а) халықтың азық-түлікке деген қажеттіліктерін қанағаттандыру;

б) тұтынушылардың азық-түлікке деген тиімді сұраныстарын қанағаттандыруды қамтамасыз ететін өнімдердің ассортиментін;

в) санын және сапасын қалыптастыру;

г) халықтың әртүрлі әлеуметтік, жас топтары бойынша өндірісті тарату;

д) жаңа өндіріс циклы мен өндірісті кеңейту үшін ақша қаражаттарын толықтыру;

е) өнімді өндіру, сақтау және өндеу технологияларын халықтың қалауы мен тұтыну мәдениетінің өзгеруіне байланысты дамыту.

Зерттеу әдіснамасы. Зерттеу кезінде көрсеткіштерді таңдау маңызды қадам болып табылады, сондықтан ол негізделген болуы тиіс. Таңдау дұрыс жасалған болса да оны негіздеу барысында көптеген дәлелдер келтіру қажет. Объективті дәлел үшін көбінесе математикалық әдістер қолданылады. Бұл жұмыста сандық зерттеу, R бағдарламасы, рейтингтік және сызғыш моделі қолданылды.

Зерттеу кезінде таңдалған көрсеткіштерге қатысты маңыздылық пен үлес деңгейін есептеу барысында қолданылатын көрсеткіштердің жиынтығын негіздеу үшін корреляция-регрессиялық талдау әдісі қолданылды. Корреляциялық талдау факторлар арасындағы ықпал ету дәрежесін өлшеу үшін пайдаланылады [3].

Зерттеуге қажетті ақпаратты жинау барысында: Ұлттық экономика Министрлігінің статистика комитетінің жариялымдары; Қазақстан Республикасы Қаржы Министрлігі Кедендік бақылау комитетінің статистикалық деректері; мамандандырылған басылымдарда, бұқаралық ақпарат құралдары мен Интернетте орналастырылған ақпараттық, талдамалық және сараптамалық материалдар пайдаланылды.

Зерттеу объектісі ұнтарту өнімдерін тұтынуына әсер ететін осы саланың негізгі көрсеткіштері болып табылады.

Зерттеудің нәтижесі корреляция-регрессиялық талдау жасау арқылы ұнтарту өнімдерін тұтынуына көбірек әсер ететін маңызды көрсеткіштер анықталып, сонымен қатар олардың арасындағы тығыз байланыс бар көрсеткіштер іріктелді [4].

Негізгі бөлім: Азық-түлік өнімдерінің ең танымал түрлеріне және өңделген ауылшаруашылық өнімдерінің экспортын дамытуға назар аудара отырып, ауыл шаруашылық өндірісінің көлемін арттыру мақсатында алдағы уақытта бәсекеге қабілетті өнімді бастапқы өңдеу, сақтау және өткізу үшін қолайлы жағдайлар мен инфрақұрылымды құру және мемлекеттік қолдау арқылы агроөнеркәсіптік кешеннің барынша қамтылуын қамтамасыз ету қажет [5].

Ұнтарту саласындағы басты тенденциялар ол: шағын қуат өндіруші кәсіпорындардың көбірек болуы, бәсекелестіктің нығаюы, сыртқы нарыққа бағдарлану, тапсырушының сұранысына ұнтарту өнімдерін бейімдеу.

Ұнтарту кәсіпкерлігі мемлекет экономикасында маңызды рөл атқарады, себебі ол тек қана халық өміріне керек өнім ретінде ғана емес, валюта тауары ретінде де қарастырылады, яғни ұнды экспорттау.

Ұнтарту өнеркәсібінің әлеуметтік мағынасы, кәсіпорынның тұрақты жұмысын талап етеді. Астықты қайта өңдеу – бұл тек ұнды өндіру ғана емес, бұл салада авто, темір жол, ішкі және сыртқы сауда операциялары, электр қуатын тұтыну және т.б. салалар жұмыс атқарады [6].

Ұнтарту кәсіпорындарының дамуына жабдықтаулардың көбісінің физикалық және моралдік тозуы, өндірістік сиымдылықтың қолданылуы деңгейінің төменділігі және т.б. кері әсер етеді. Өндірістік жабдықтаулардың жоғары дәрежеде физикалық тозуы, жөндеу шығындарының артуына әкеледі, сонымен қатар, өнімнің өзіндік құнының артуына алып келеді [7].

Ұнтарту кәсіпорындарының алдында келесідей міндеттер тұр: өнім сапасын жақсарту, ассортиментін ұлғайту, қаржылық тәуелсіздігін өсіру және кәсіпорынның бәсекеге қабылеттігін арттыру. Бұл сұрақтардың шешімдері жабдықтардың жаңаруына байланысты. Ұнтарту саласындағы кәсіпорындардың көбісі, бірнеше қызмет түрлерін қамтиды, соңғы кездері астықтан ұннан басқа да өнімдер өндірілуде. Ұнтарту өнімдерін өндіру-бұл астық пен ұн өндірушілерарасындағы тізбек [8].

Ішкі нарық ұнмен толық қамтамасыздандырылған. Мемлекеттің ішкі сұранысына қарағанда, әлдеқайда көбірек ұн өндіріледі. Халықтың нан мен ұнға деген сұранысын қанағаттандыру мақсатында Қазақстан Республикасының ұн тарту өнеркәсібінің кәсіпорындары азық-түлікке 2,6 млн. тонна астық өңдеуіне болады.

Мемлекеттегі ұн тартатын кәсіпорындардың өндірісі тұтынушылардың ішкі қажеттіліктерінен 3 есе жоғары, өнім өндіреді, сондықтан ұнды тұрақты түрде экспортқа шығара алады. Бірақ бүгінгі күні, астықтың ұнға (4 800 мың тонна) 40% ғана өңдеуден өтеді, себебі кәсіпорындарының қуаттылығы 50% -дан астамын ғана өңдеуге мүмкіндік береді.

Астықты қайта өңдеу өнімдерін экспорттау жоғары экономикалық тиімділікке ие болып табылады. Егер астықты орташа бағамен алғанда 170 -200 доллар бір тоннасына болса, ұн бір тоннасына 230-300 долларға дейін барады [9].

Қазақстан астық пен ұн экспорттының айиарлықтай әлеуетіне ие. Ұнның экспорты республиканың астық өнеркәсібі үшін, ал тұтастай алғанда ел экономикасы үшін маңызды. Мемлекетіміз – әлемдегі астықты экспорттаушылардың алты елінің бірі. Бұл қазақстандық астықтың жоғары ұн тарту қасиеттеріне байланысты, қазақстандық ұнның сапалық көрсеткіштері әлемнің көптеген елдерінде жоғары бағаланады.

Бұл қазақстандық ұнды әлемдік нарықта бәсекеге қабілетті болуына және әлемнің әртүрлі елдерінде сату нарықтарымен қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Қазақстандық ұнның сыртқы нарықтардағы жоғары бәсекеге қабілеттілігі Дүниежүзілік банк пен Ауыл шаруашылық министрлігінде дайындалған Қазақстанның ауылшаруашылық өнімдерін бейнелеуді жетілдіру тұжырымдамасына сәйкес ұнның 7,5 бірлік деңгейінде қалыптасатын сыртқы нарықтардағы бәсекеге қабілеттілігін бағалайтын бәсекелестік артықшылық индексі (ICP) арқылы расталады. Үшінші жыл қатарынан ұнды экспорттау кезінде Қазақстан әлемдік көшбасшы болып табылады. Әлемдік нарықта ұн экспорты жылына 11,5 млн. тоннаны құрайды, мұнда Қазақстан осы нарықтың шамамен 19% -ын құрайды. Қазақстан жыл сайын орта есеппен 6-8 млн. тонна бидай экспортқа шығарады, оның ішінде бидайға қатысты 2,8 млн. тонна [10].

Астықты өндегенде, бір тоннаның қосылған құны шамамен 50 доллар. Бұл сома астықты қайта өңдеу кәсіпорындарының қызметкерлеріне төленетін жалақыдан, тасымалдау және басқа да шығындардан, ұнды сақтау, ұнды жеткізу (электр қуаты, бензин, дизель отыны) және басқалардан тұрады. Тиісінше, бұл жаңа жұмыс орындары және дәнді дақылдармен сатып алынатын астықтың кепілдендірілген сатылымы және елдегі жем-шөп базасының кеңеюі (өңделген астықтың шамамен 25% кептірілген түрінде елде сақталады).

«Қазақстанда 2004 жылдан бастап ұнды фортификациялау нормасы күшіне енеді. Қазақстандағы барлық ұн өндіруші зауыттар заманауи жабдықтармен, соның ішінде фортификациямен жабдықталған. Қазақстан ұнының сапасы өте жақсы, біз бірнеше жылдан бері әлемдік ұнды экспорттаудың алдыңғы қатарында болдық. Мысалы, 2016 жылы 2,3 млн тонна қазақстандық ұн экспортталды, бұл 2015 жылға қарағанда 31%-ға артық».

Қырғызстанда 2009 жылдан бастап ұнды фортификациялау стандарттары енгізілді. Дегенмен, бүгінде Қырғызстанға фортификацияланған ұн дамымаған, ол, Қырғызстан тұтынушыларының тұрақты сұранысы болмауына байланысты. Сонымен қатар, қазақстандық ұн тартушылар үшін ұнды фортификациялау құны бір тоннаға шаққанда орта есеппен 2 АҚШ доллар - болғандықтан, қырғыз нарығына фортификацияланған ұнды экспорттау мәселе тудырмайды.

Ұнтарту өнімдерінің өндірісі 2013ж. 2166 тоннаға, ал 2014ж 5274 тоннаға артты. 2015 ж 6239 тоннаны құрады, 2014ж салыстырғанда төмендеді, ал 2010 ж өндіріс көлемі 22172 тоннаға артты.

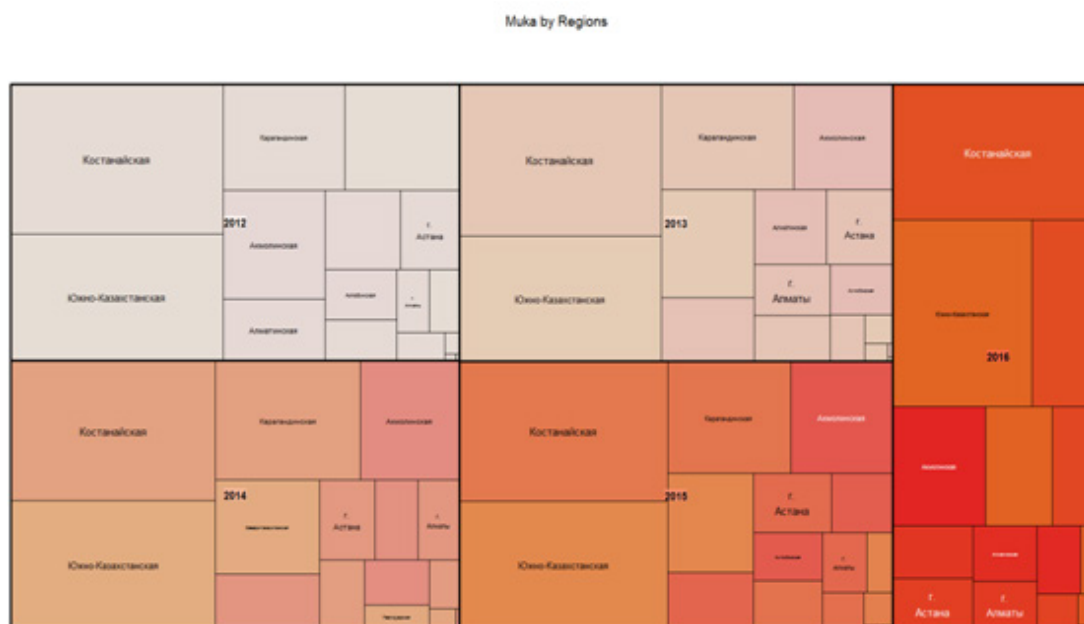
Қазақстан Республикасының өңірлері бойынша ұн өндірісінің үлес салмағын ескере отырып, Қостанай облысы жетекші орынды иемденді 2012ж – 25,66% жалпы өндіріс көлемінде, 2013 ж – 25,58%, 2014 ж – 23,83%, 2015 ж – 25,09%.

Екінші орында Оңтүстік Қазақстан облысы 2012 ж – 21,74%, 2013 ж – 21,02%, 2014 ж – 21,82%, 2015 ж – 22,95%.

Ал үшінші орында – Қарағанды облысы 2012 ж – 10,41%, 2013 ж – 11,61%, 2014 ж – 14,36%, 2015 ж – 11,88.

Төртінші, бесінші орынды Ақмола мен Солтүстік облыстары иемденді – яғни 8-10%. Ал соңғы орында 0,02%, Қызылорда облысы. 2015 ж дәнді дақылдардан жасалған 1104 тонна ұн өндірілді.

1 суретте Қазақстан бойынша ұнтарту өндірісі қай облыста көбірек, ал қай облыста аздау өндірілетіні көрсетілген (сурет 1).

1-сурет – ҚР ұнтарту өндірісінің облыстық рейтингі

1 суретте бейнеленген кестелер бойынша 2012-2016жж Қазақстандағы ұнтарту саласындағы өндірісінде айтарлықтай өзгеріс байқалмайды, тек 2012-2016жж салыстырғанда Қостанай облысы мен ОҚО ұнтарту өнімін өндіру бойынша алдында қатарға шыққандарын көре аламыз.

Корреляциялық талдаудың міндеті – екі көрсеткіштердің арасындағы мүмкін болатын байланысын қарастыру болып табылады. Бір көрсеткіштің ұлғаюы немесе төмендеуіне келтіреді. Корреляция коэффициенті – бұл +1 мен –1 арасындағы мөлшер болып табылады. Егерде корреляция оң болса ода қосу 1 болады, ал егер теріс 1 болса, онда – 1, Корреляция коэффициенті 0-ге тең болса, факторлар арасында мүлдем байланыс жоқ [11].

Экономикалық көрсеткіштерді қарастыру эконометрикалық әдістері оңтайлы басқарушылық-маркетингтік шешімдерді қабылдау үрдістерінде маңызды рөл атқарады. Қарастырылатын көрсеткіштерді сенімді бағалау үшін тактикалық және стратегиялық шешімдер арқылы болжам жасауда қолданылады. Эконометрикалық әдістер мен оның мүмкіндіктері басқару объектісінің негізгі көрсеткіштері мен олардың болжамды шамаларын табу арасындағы өзара байланысты тиімді анықтауға мүмкіндік береді [12].

Корреляциялық талдау статистикалық жиынтықтағы екі айнымалының арасындағы байланысты зерттеуге мүмкіндік береді. Тәжірибеде, көптеген жағдайларда қандайда бір қорытындылы белгінің бірнеше факторлық белгілерден тәуелділігін зерттеп, талдау жасау қажеттігі туады.

Нәтижелері мен талқылау: Ал төменде 1 кестеде 2003-2016жж аралығындағы ұнтарту саласындағы динамикалық көрсеткіштерді көре аламыз (кесте 1).

Кесте 1 – 2003-2016 жж. аралығындағы ұнтарту өндірісінің динамикалық көрсеткіштері

Жыл	Тұтыну, соның ішінде экспорт	Өндіріс көлемі, млн. тонн	Импорт (мың. тонн)	Жалпы егіс көлемі, мың. га	Жиналған астық көлемі мың. тонн	Жыл басында халық саны мың адам	Халықтың орташа жан басына шаққандағы атаулы ақшалай табыстары, тенге
	У	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆
2003	127,01	11,2	4,7	18673,7	11858,3	14866,8	10 533
2004	81,84	10,9	2,2	18036,4	12374,2	14951,2	12 817
2005	80,16	13,5	2,0	18445,2	13781,4	15074,8	15 787
2006	80,98	16,7	11,8	18369,1	16511,5	15219,3	19 152
2007	81,0	22,8	8,8	18954,5	20137,8	15396,9	25 226
2008	74,84	30,3	11,5	20119,2	15578,2	15571,5	32 984
2009	69,99	37,6	19,1	21424,9	20830,5	15982,4	34 282
2010	72,19	40,7	11,6	21438,7	12185,2	16203,0	39 014
2011	66,317	50,1	4,1	21083	26960,5	16440,1	45 918
2012	94,47	40,9	8,2	21190,7	12864,8	16673,1	51 860
2013	85,35	40,2	9,1	21271	18231,1	16909,8	56 453
2014	110,08	40,2	9,6	21244,6	17162,2	17160,8	62 271
2015	139,07	61,7	10,3	21022,9	18673,7	17417,7	67 321
2016	144,07	60,700	11,2	21033,7	18 765,8	17670,6	75025

Ескертпе: ҚР статистикалық агенттігінің ресми сайты [1]

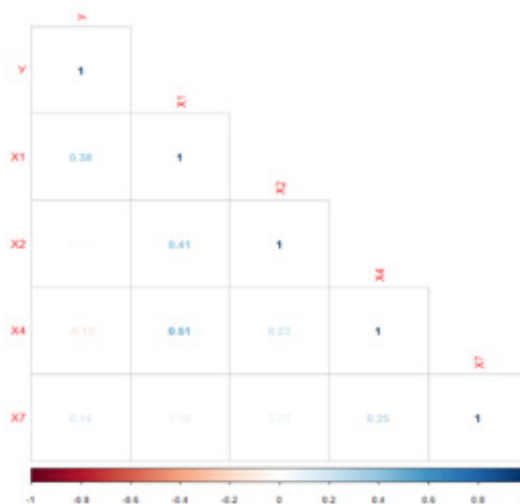
1 кестеде көріп отырғанымыздай, 2008-2009жж., дағдарыстан кейін тұтыну бірқалыпты емес, бірақ қазіргі кезде жағдай жақсарып келеді. Қазақстан ұнтарту өнімдерінің басты көрсеткіштерін анықтау үшін, олардың байланысымен әсерін қарастыру үшін корреляциялық-регрессиялық модель құру керек.

У ұнтарту өнімдерін тұтыну, соның ішінде экспорт, және оған әсер етуі мүмкін деп 6 фактор алынған, олар өндіріс, импорт, жалпы егу алқабы, дән-дақылдар мәдениеті, халық саны, халықтың орташа табысы. Төмендегі суретте сызғыштық модель бойынша корреляция-регрессия моделі құрылды (2 сурет).

2-сурет – 2003-2016жж ұнтарту өнімдерін тұтыну мен егіс көлемі арасындағы байланыс

Өндіріс көлемі, импорт, жалпы егіс көлемі, жиналған астық көлемі жыл басында халық саны, халықтың орташа жан басына шаққандағы атаулы ақшалай табыстары, факторларының байланысын қарастырғанда, кейбір қорытындылар мен, бар мәселелерді зерттеп, оларды шешу жолдарын табу керек. 2 суретте көріп отырғанымыздай Y-тұтыну, X3, X5, X6, факторлары мультиколлениарлы болып шықты, яғни X3-0,86. X5-0,94. X6-0,94 деген тығыз байланыс көрсетті.

3-сурет 3 – 2003-2016жж ұнтарту өнімдерін тұтынуына әсер ететін факторлар арасындағы байланыс

3 суретте мультиколлениарлы факторлар алынып тасталды да, қайта корреляция, регрессия жасалынды, көріп отырғанымыздай У-тұтынуға, Х4 факторы 0,51 көрсеткішіндей байланысын көрсетті. Қарастырылған деректер бойынша ұн өнімдерін тұтыну оң динамикасын көрсетуде. Жылдан жылға тұтыну көрсеткіштері баяу ұлғаюда.

Қорытынды: Сонымен, қорытындылай келе, ұнтарту өнімдеріне сұраныс болуы үшін:

- өндіріс барысында, жаңа технологияларды қолдану керек, сонымен қатар, сақтау, ұнтарту өнімдерін жеткізу мәселесі оңтайлы болуы керек;
- агроөнеркәсіптік кешеннің ғылыми әлеуетін дамыту;
- ғылымның тиісті салаларында жаңа бағыттарды қолдауға және жоғары білікті ғылыми мамандардың ағып кетуіне жол бермейтін шараларды жүзеге асыру;
- агроөнеркәсіптік кешеннің құрылымдық және технологиялық модернизациясының қарқынын арттыру,
- табиғи-экологиялық әлеуетті көбейту;
- ауыл шаруашылық өнімдері, материалдық-техникалық базарлардағы нарықтық теңгерімсіздіктерді жою, шикізат және азық-түлік өнімдерінің нарығын реттеу тетіктерін жетілдіру;
- мемлекеттік қолдаудың тиімділігін арттырып, тауар өндірушілердің қаржылық тұрақтылығы мен төлем қабілеттілігіне жағдай жасауға ерекше назар аударылуы қажет.

Қолданылған әдебиет

- 1 Ұлттық экономика Министрлігінің статистика комитеті [Электрондық ресурс]. – 2018. – URL: <http://stat.gov.kz> (дата обращения: 24.02.2018)
- 2 Андреева Н. В., Червякова М. Ю. Разработка методики прогнозирования с использованием корреляционно-регрессионного анализа // Экономический анализ: теория и практика журналы. – 2010. – № 37 (340). – с. 38-45.
- 3 Қазақстан Республикасы Қаржы Министрлігі статистика комитеті [Электрондық ресурс]. – 2018. – URL: <http://kgd.gov.kz/kk/section/statistika> (дата обращения: 27.03.2018)
- 4 Рахметова Р. У. Эконометрика: экономика мамандықтарына арналған оқулық. – Алматы: Экономика баспасы, 2015. – 219 б.
- 5 Иванова И. А., Глухова Т. В. Эконометрическое моделирование спроса населения региона на продовольственные товары // Материалы международной научно-теоретической конференции «Философия и современность». – Саранск, 2008. – Ч. 1. – С. 76-81.
- 6 Иванова И. А., Зинина Л. И. Методологические аспекты стратегического развития агропродовольственной системы и моделирования ее социально-экономических параметров // Материалы за 7-а международнаучна практична конференция, «Новината за напреднали наука». – 2011. – Т. 11. – Икономики. – София: «Бял ГРАД-БГ» ООД. – С. 22-30.
- 7 Amemiya T. Advanced Econometrics. – London: T.J. Press, Pad Stow Ltd., 1985.
- 8 Braun J. V. Agricultural commercialization: impacts on income and nutrition and implications for policy // Food Policy. – 1995. – № 20 (3). – pp. 187-202.
- 9 David Mather, Duncan Boughton, T. S. Jayne Explaining smallholder maize marketing in southern and eastern Africa: The roles of market access, technology and household resource endowments // Food Policy. – 2013. – № 43. – pp. 248-266.
- 10 Rios, A., Masters W., Shively G. Linkages between market Participation and Productivity: Results from a Multi-Country Farm Household Sample // Annual Meeting. – 2008.
- 11 Udry, C. The Economics of Agriculture in Africa: Notes Toward a Research Program // Draft Paper. – 2010.
- 12 Barclay, D. W., Higgins, C. A., Thompson, R. The partial least squares approach to causal modeling: personal computer adoption and use as illustration // Technology Studies. – 1995. – № 2 (2). – pp. 285-309.
- 13 Baumgartner, H., Homburg, C. Applications of structural equation modeling in marketing and consumer research: a review // International Journal of Research in Marketing. – 1996. – № 13 (2). – pp. 139-161.

References

- 1 "Ulttyk ekonomika Ministriginin statistika komiteti" (2018), available at: <http://stat.gov.kz> (Accessed February, 24, 2018) (In Kazakh)
- 2 Andreeva N.V., Chervyakova M.Yu. (2010), "Razrabotka metodiki prognozirovaniya s ispol'zovaniem korrelyatsionno-regressionnogo analiza", *Ekonomicheskii analiz: teoriya i praktika zhurnaly*, Vol. 37 No. 340, pp. 38-45. (In Russian)
- 3 "Kazakstan Respublikasy Karzhy Ministrigi statistika komiteti" (2018), available at: <http://kgd.gov.kz/kk/section/statistika> (Accessed March, 27, 2018)
- 4 Rakhmetova R.U. (2015), *Ekonometrika*, Ekonomika baspasy, Almaty. (In Russian)
- 5 Ivanova I.A., Glukhova T.V. (2008), "Ekonometricheskoe modelirovanie sprosa naseleniya regiona na prodovol'stvennye tovary", *Materialy mezhdunarodnoi nauchno-teoreticheskoi konferentsii "Filosofiya i sovremennost'"*, Saransk, Ch. 1, pp. 76-81. (In Russian)
- 6 Ivanova I.A., Zinina L.I. (2011), "Metodologicheskie aspekty strategicheskogo razvitiya agroprodovol'stvennoi sistemy i modelirovaniya ee sotsial'no-ekonomicheskikh parametrov", *Materiali za 7-a mezhdunarodnanauchna praktichna konferentsiya, "Novinata za naprednali nauka"*, Vol. 11, "Byal GRAD-BG" OOD, Sofiya. (In Russian)
- 7 Amemiya T. (1985), *Advanced Econometrics*, T.J. Press, Pad Stow Ltd., London.
- 8 Braun J.V. (1995), "Agricultural commercialization: impacts on income and nutrition and implications for policy", *Food Policy*, Vol. 20 No. 3, pp. 187-202.
- 9 David Mather, Duncan Boughton, T.S. (2013), "Jayne Explaining smallholder maize marketing in southern and eastern Africa: The roles of market access, technology and household resource endowments", *Food Policy*, Vol. 43, pp. 248-266.
- 10 Rios, A., Masters W., Shively G. (2008), "Linkages between market Participation and Productivity: Results from a Multi-Country Farm Household Sample", *Annual Meeting*.
- 11 Udry, C. (2010), "The Economics of Agriculture in Africa: Notes Toward a Research Program", Draft Paper.
- 12 Barclay, D.W., Higgins, C.A., Thompson, R. (1995), "The partial least squares approach to causal modeling: personal computer adoption and use as illustration", *Technology Studies*, Vol. 2 No. 2, pp. 285-309.
- 13 Baumgartner, H., Homburg, C. (1996), "Applications of structural equation modeling in marketing and consumer research: a review", *International Journal of Research in Marketing*, Vol. 13 No. 2, pp. 139-161.

Резюме

В статье был проведен корреляционно-регрессионный анализ, на основе программы R, была построена линейная модель, на основе которого, были выявлены факторы, влияющие на потребление мукомольной продукции.

Summary

In the article, a correlation-regression analysis was carried out, based on the program R, a linear model was constructed, on the basis of this, factors that influenced the consumption of milling products were revealed.

Материал поступил
в редакцию 12.04.2018

JEL classification: A20, C01, C19

UDC 331.5, 51-7

N. T. Sailaubekov,

Doctor of Economic Sciences,
Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages,
Almaty, The Republic of Kazakhstan

M. U. Spanov,

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, The Republic of Kazakhstan

A. S. Ussenova,

PhD student,
University of International Business (UIB),
Almaty, The Republic of Kazakhstan

K.O. Nurgaliyeva,

Candidate of Economic Sciences, Associate professor,
University of International Business,
Almaty, The Republic of Kazakhstan

ASSESSMENT AND FORECASTS OF EMPLOYMENT IN THE CHEMICAL AND PETROCHEMICAL INDUSTRY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN TILL 2025 YEAR

Abstract

Purpose – the main goal of this article is methodological bases of forecasting of employment in the chemical and petrochemical industry of Kazakhstan.

Methodology – The method research research/methodology at the forecast of the employed population and the number of the enterprises in chemical industry has been used a *method of econometric modeling of temporary ranks*. Also were the logical method for the offer of system of technical professional education was used. The graphic method - tables, drawings for a material explanation has been used.

Originality/value – is as follows: Kazakhstan have defined the strategic purpose - to become the competitive country of the world in the nearest future. These objectives can be achieved when ensuring high-quality labor market, in particular labor market in the chemical and petrochemical industry. This market will make qualitative production. Respectively forecasting of employment in the chemical and petrochemical industry of Kazakhstan will help with formation of quantitative demand in labor market and education market with the chemical and petrochemical industry of Kazakhstan. This research will help with development of methodological bases of training of qualified personnel in the chemical and petrochemical industry. Also will help with improvement of further development of the chemical and petrochemical industry of the Republic of Kazakhstan. The directions of improvement of technical professional education on the basis of foreign experience are also offered.

Findings – On the basis of the forecast of chemical specialties growth of number of the chemical companies and growth of number of the employed population in chemical industry till 2025 have been revealed. Use of this forecast will help with formation of a methodic of preparation of number of qualified personnel in the chemical and petrochemical industry of RK. This research will help with formation of the state order of amount of chemical and petrochemical specialties for the Ministry of Education and Science of RK till 2025. Also in work were offered creation of system of vocational training, training at work as one of the main directions of improvement of quality of technical education.

Key words – the chemical and petrochemical industry, employment in the chemical and petrochemical industry, the forecast of employment of workers in the chemical and petrochemical industry of RK, vocational training, professional standards.

Introduction

Principles of the present article are works of assessment of the current state of the chemical and petrochemical industry have been considered by scientists Trevino (1980), Dzhimenez (1980), Mikkelsen (1981), they considered the petrochemical industry as an integral part of industrial policy of the country. In works of Ores Fati-Ashfar and Dzhemenez (1975, 1981 and 1982) the petrochemical industry and some methods of modeling and forecasting of employment in the petrochemical industry was considered [1]. The research is based also on works of the Russian scientists, experts in the field of forecasting, economic-mathematical modeling, the analysis and forecasting of development of the chemical and petrochemical industry – A.I. Anchishkin, Yu.V. Yaremenko, A.G. Aganbegin, N.P. Fedorenko, V.V. Leontyev, V.L. Makarov, A.A. Makarov, G.B. Kleyner, A.S. Nekrasov, G.V. Martynov and others.

Questions of development of forecasts in relation to the petrochemical industry were considered in E. Young, O.B. Braginsky, E.P. Schukin's works. The research is based also on works of the Russian scientists, experts in the field of forecasting, economic and mathematical modeling, the analysis and forecasting of development of the chemical and petrochemical industry - A.I. Anchishkin, Yu.V. Yaremenko, A.G. Agenbedzhin, N.P. Fedorenko, V.V. Leontyev, V.L. Makarova, A.A. Makarova, G.B. Kleiner, A.S. Nekrasova, G.V. Martynova and others.

Questions of development of forecasts of rather petrochemical industry are considered in works in E. Young, O.B. Braginsky, E.P. Schukin's works. And also the forecast to 2025 has been made at works of such scientists as K.Dougerty (1950) – Introduction to Econometrics, works of the Russian scientists in Magnus Ya. forecast R., Katysheva P.K., Perezetki A.E. –Econometrics were used, works of the Russian economists Yeliseyeva I.I. Orlova A.I., V.S. Mkhiteryan, Sazhina I.V., Ivanova I.A. in the field of Econometrics of were used. Darbin J. works, Watson G.S. are applied to assessment of quality of the constructed models.

The petrochemical branch is essential branch for forward development of national economy of the Republic of Kazakhstan. Oil takes the central position in ensuring energy needs of the whole world that predetermines a role of oil-producing countries as guarantor of market stability.

According to the statistical review of world power prepared by the British company British Petroleum and Annual Report JSC Oil Company KazMunaiGas for 2016 year- for the end of 2015 Kazakhstan on reserves of oil has taken the 12-th place.

Table 1 – The place in the world on volumes of the proved reserves of oil and gas condensate in 2015 year

	Country	The volume of the proved stocks, one billion tons	Share in universal stocks, %	Security of stocks (ratio)
1	Venezuela	47,0	17,7%	313,9
2	Saudi Arabia	36,6	15,7%	60,8
3	Canada	27,8	10,1%	107,6
4	Iran	21,7	9,3%	110,3
5	Iraq	19,3	8,4%	97,2
6	Russia	14,0	6,0%	25,5
7	Kuwait	14,0	6,0%	89,8
8	UAE	13,0	5,8%	68,7
9	USA	6,6	3,2%	11,9
10	Libya	6,3	2,8%	306,8
11	Nigeria	5,0	2,2%	43,2
12	Kazakhstan	3,9	1,8%	49,3

Note – completed by authors based on source [2]

Accumulation of economic capacity of the oil and gas sector in the sphere of subsurface use communicates from the increasing dynamics of oil production in general on the republic, creation of an extensive network of infrastructure productions, formation of new branches of specialization.

For January 1, 2017 the proved residual recoverable oil reserves and gas condensate of JSC Oil Company KazMunaiGas (taking into account shares) were at 785,8 million tons. At the same time the general gain of reserves of oil and condensate (taking into account shares) has made 7,2 million tons [2].

Table 2 – The consolidated (proved) stocks – hydrocarbons of the KazMunaiGas group of categories A, B, C1 at 2016 year

	Explored reserves of raw materials on category C1		Total raw material inventories of the developed fields on category C1	
	At 1/1/2016	All a gain (+)	Production (–)	At 1/1/2017
Oil, one billion tons	755,07	6,8	22,214	739,66
Natural gas, trillion. m3.	46,159	0,37	0,388	46,14
Total Oil and gas	801,2	7,17	22,6	785,8
Gas condensate of one million t.	486,2	1,37	7,47	480,1
Note – completed by authors based on source [2]				

Considerable parts of hydrocarbonic resources are the share of the western part of Kazakhstan and in particular of the Caspian oil and gas pool.

In 25 years of independence of Kazakhstan in oil branch was made much. The largest oil fields, gas and condensate Tengriz and Karachaganak are brought into industrial development, oil and gas production in new regions- Kyzylorda and Zhambyl regions has begun, large-scale calculations for studying of oil and gas structures in a shelf zone of the Caspian Sea are performed [3].

The oil fields of Kazakhstan (7 of 14 administrative areas) with its fields occupy about 62% of the territory of the country. The expected resources of oil are estimated at 4,5 billion t. [4].

The main oil and gas extraction region of the country is the Western Kazakhstan which territory includes four administrative regions-Atyrau, Mangystau, West Kazakhstan and Aktyubinsk areas. The main sources of the current and its perspective development are large reserves of the hydrocarbonic raw materials which are at various stages of development.

Table 3 – Share of regions in % of hydrocarbonic resources of Kazakhstan for 2016 year

Name of region	%
Atyrau region	59
Kazakhstan sector of the Caspian Sea	17
Mangystau Region	8,5
West Kazakhstan region	7
Aktyubinsk region	5,6
Other	2,9
Note – completed by authors based on source [2]	

The research of opportunities of Kazakhstan in the specified sector of economy has shown that for creation and development of petrochemical productions in the country there are exist all main compounds: high volumes of raw material resources (oil and gas), a wide choice of offers on petrochemical technologies and the equipment of the international scale, real demand for the concrete nomenclature of petrochemical production [5].

The prospects of development of the petrochemical industry connected with a leading position in the republic demand new approaches to a question of training in this branch. In this regard it will be necessary to develop and to introduce a methodic of an average and long-term forecasting of structure of demand in labor market of specialists with higher education. It is necessary to provide the volume of the state order for training of specialists for the petrochemical branch.

For this purpose the prognosis of number enterprises in the chemical and petrochemical industry and prognosis of number employed people in the chemical industry by 2025 year by method was calculated.

Table 4 – Number of the enterprises in the chemical industry and number of employees in the chemical industry for 2004-2016 years

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Number of the enterprises and productions of chemical industry RK	274	282	283	272	276	206	202	214	232	238	242	259	277
Number of employed people in the chemical industry one thousand people RK	16,1	14	13,6	13,6	14,2	16	15,5	16,2	12,8	14,5	14,4	13,7	14

Note – completed by authors based on source [6]

It wasn't succeeded to pick up to the above-stated temporary ranks (table 5) adequate models with linear, polynomial or other trend. Application of model of autoregression 1 – about [7, 8, 9], i.e.

$$Y(t) = a + b Y(t-1) + e(t)$$

has yielded rather satisfactory results and this model could be used for obtaining expected values.

Addition of a linear trend in model (1) has considerably improved qualitative characteristics of model. Thus, it is supposed to apply look model

$$Y(t) = a + bY(t-1) + ct + e(t)$$

For Number of the enterprises and productions of chemical industry RK given a row, or for a number of $N(t)$, with use of PPP Excel the following results are received:

Regression statistics					
Multiple R		0,9964			
R-square		0,9929			
Rated R-square		0,8922			
standard error		23,1			
monitoring		12			
dispersion analysis					
df		SS	MS	F	Importance of F
regression	2	746316,5	373158,3	699,52	0,000
rest	10	5334,5	533,4		

Total	12	751651				
coefficient		Standard mistake	t-stat	P- mean	Low 95%	High 95%
Y- crossing	0					
t	2,199	1,684	1,306	0,220	-1,553	5,951
N(t-1)	0,933	0,0556	16,78	0,000	0,809	1,057

$$N(t) = 0,933N(t-1) + 2.199t + e(t)$$

By means of Darbin-Watson's (DW) criterion it is possible to show that errors of $e(t)$ in this model meet conditions of classical model [10,11]. The statistics of DW is equal 1.91 that speaks about lack of autocorrelation in the remains [12].

Thus, as appears from the results given above the model of a look (7) is satisfactory and can be used for forecasting. Finally the model has an appearance:

The expected values calculated on model (8) are given below, and the schedule of the actual and expected values of an indicator is provided on the figure 1.

Table 5 – Prognosis of number enterprises in the chemical industry and number of employed people in the chemical industry RK for 2025 year

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Number of the enterprises and productions of the chemical industry RK	289,3	302,9	317,9	334,0	351,3	369,6	388,9	409,1	430,2
Note it is calculated by authors									

Analyzing this table we can see that number of enterprises of the chemical industry increased from 317,9 in 2019 year enterprises to 430 in 2025 year. Difference is 112,3 enterprises.

2017 year – 289,3
2018 year – 302,9
2019 year – 317,9
2020 year – 334,0
2021 year – 351,3
2022 year – 369,6
2023 year – 388,9
2024 year – 409,1
2025 year – 430,2

In this table we can see increasing number enterprises in the chemical and petrochemical industry. Chemical industry is part of the petrochemical industry. And increasing number in this branch automatically mean increasing number in the petrochemical industry.

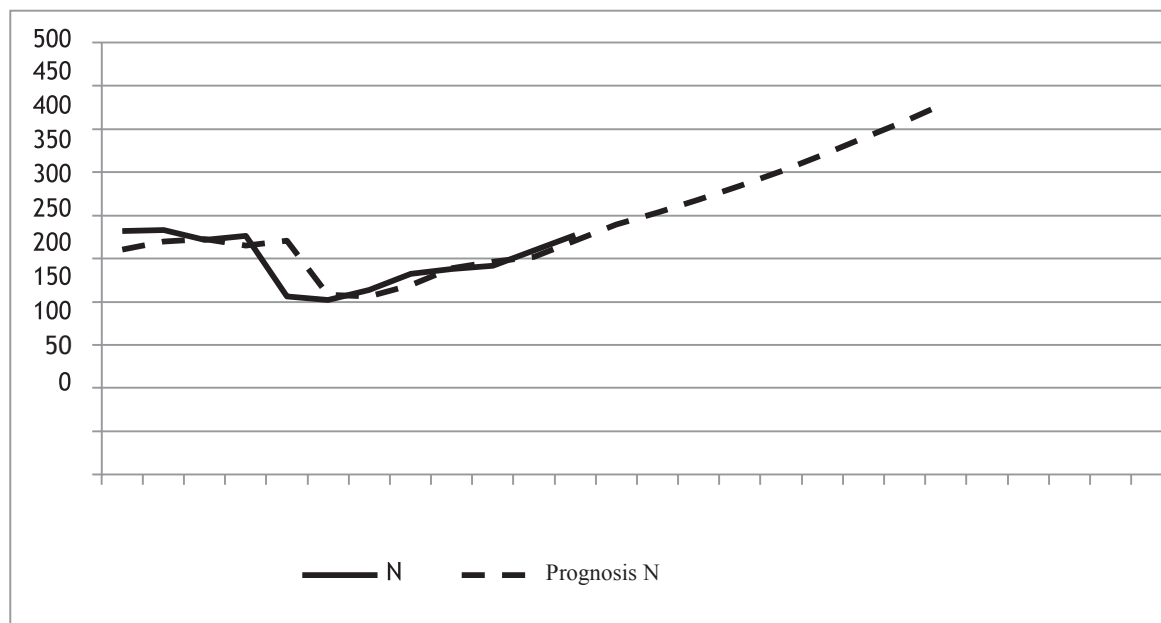

Figure 1 – Schedule of the actual and expected values of an indicator of $N(t)$

The same way was calculated the number of employed people in the chemical industry.

2017 year – 14.4
2018 year – 14.8
2019 year – 15.3
2020 year – 15.8
2021 year – 16.4
2022 year – 17.1
2023 year – 17.8
2024 year – 18.5
2025 year – 19.3

As a result of the forecast of the chemical enterprises until 2025 and the forecast of number of the employed people in the chemical industry the following has been revealed: increase in number of the employed people in the chemical industry and increase in number of the enterprises of the chemical industry. All this says that it is necessary to increase graduates of specialties for the enterprises of the chemical and petrochemical industry and also to create conditions for the further growth of the chemical and petrochemical industry in Kazakhstan. It is also necessary to prepare new specialties which will be demanded in labor market of the chemical and petrochemical industry.

For good preparation specialists in the chemical and petrochemical industry will be available creation systems of professional standards. Advantages which professional standards give to the system of vocational training, widely are recognized, it is equal as their additional favorable impact on the enterprises and educational institutions [13].

Considering foreign experience of creation of professional-technical education which was used in foreign countries:

1) In Spain all post-secondary (as well as upper secondary) VET (Vocational Education Training) programmes include a compulsory module of workplace training. Only students who have at least one year full-time relevant work experience may be exempted. The work placement lasts between 10 and 20 weeks,

depending on the qualification targeted by the programme [15]. The objectives of work placements include complementing school-based learning to facilitate transition into the labour market, learning about work environments, promoting professional identity and maturity, and evaluating learning outcomes that cannot be assessed outside a work context. Generally, students participate in workplace training after successful completion of other modules included in the programme. But if the type of training or the availability of places in companies requires it, work placement may be completed at another point of the programme. During the work placement students receive guidance and support from a teacher at the VET institution they attend and from the person who supervises their work at the company.

2) In Denmark participation in workplace training has been mandatory in all post-secondary VET (vocational educational training) programmes since 2009 [16]. The aim of making it mandatory was to ensure that programmes are professionally oriented, and relevant to employers and students. In the majority of occupations vocational provision is limited to the availability of workplace training opportunities – institutions cannot increase student intake if work placements are not available for additional students. In a small number of occupations (e.g. teachers, nurses) provision is regulated by government defined quotas. The duration of the work placement is three months in short-cycle (academy) programmes and six months in medium cycle (professional bachelor) programmes and it can take place at one or several companies. VET institutions are responsible for ensuring that the work placement is adapted to the content of the programme. Although not required by law, many institutions prepare an agreement with the company that offers workplace training, setting out the content of the work placement. At the end of their placement students are individually assessed to check that they have acquired the targeted competences.

3) In Belgium (Flanders), the development of a qualifications framework since 2009 aims to make qualifications more transparent and comparable [17]. The intention of the framework is to clarify which programmes lead to the same qualification level and to the same job, making qualifications equivalent regardless of where the students have been taught – in a centre for adult education, a university college, or a competence centre. It will also give more visibility to the different qualifications for both students and employers. In the case of new qualifications, creating a new professional qualification starts with an assessment of how the qualification will translate into an education programme and identifies providers best suited to deliver the programme. The fact that the qualifications are defined by competences should help to support recognition of prior learning.

4) The Integrated Basic Education and Skills Training (I-BEST) provides a strong example of a programme designed to improve labour market outcomes and entry rates to professional training among adults with low basic skills in the USA [18]. Developed in Washington State, it has proved successful and is now being introduced in other parts of the United States. The programme combines basic skills teaching with professional training that yields college credits and contributes to a credential [19]. Courses are provided in occupations in high demand. In Washington State combining basic skills with vocational content is facilitated by the availability of both types of programme at community and technical colleges, and I-BEST programmes are available in every college in the state. Individuals must score below a certain threshold on an adult skill test and qualify for adult basic education to participate. In practice, this translates to around 2% of basic skills students. I-BEST students earn more credits and were more likely to complete a programme than a comparable group of students not participating in the programme. [20].

Today in an education system and vocational education is in a full disproportion. Training of specialists with the higher education on several orders exceeds training of specialists of working professions. It is noted that in this regard in labor market the high specific weight of the "high diploma" unemployed at bigger deficiency of workers with technical and professional education [5].

Ensuring regional use of manpower in all regions of the republic is one of important problems of social and economic development of Kazakhstan. Its decision requires objective definition of a condition of existence of manpower at the moment, the needs of economy for labor and ways of the most effective full use in regions.

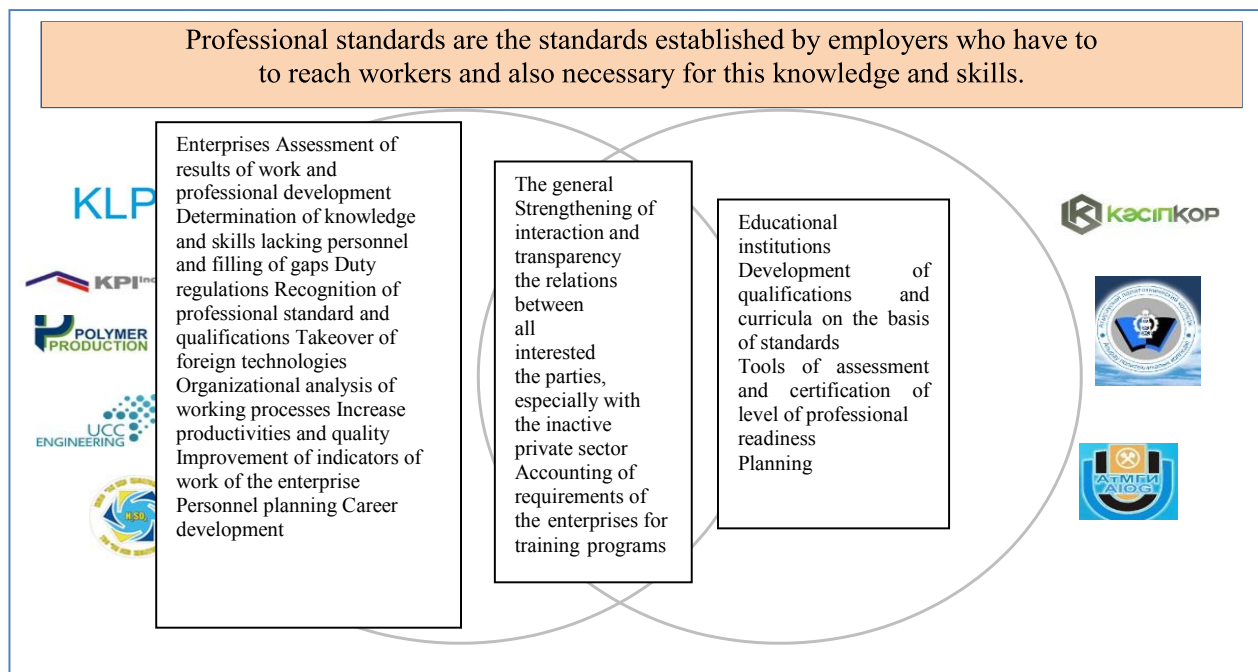

Figure 2 – Professional standards – pledge of harmoniously working system of Professional Education [13, 14]

Conclusion

Successful and sustainable development of economy of any country in many respects depends on security with skilled workers with shots. The modern condition of technical and professional education (further Technical and Professional Education) Kazakhstan doesn't allow to solve this problem according to the available economic and social requirements [5]. Using foreign experience will help for creation good system of technical-professional education in Kazakhstan.

Modernization of technical and professional education is caused by need of quality break for training of the technical and serving work in link with growth of scale and complexity of problems of industrial innovative development of Kazakhstan in the conditions of globalization.

Creation of highly effective national system of technical and professional education will become that core of ensuring sustained economic growth of the country, social stability of the Kazakhstan society, the mechanism of maintenance of stability of employment of youth and growth of the economic potential in the chemical and petrochemical industry Republic of Kazakhstan!

References

- 1 Morales J. A. Strategic Development in the Petrochemical Industry. Thesis for PhD. University of London and for the Diploma of Membership of the imperial College. – 2007. – p.39.
- 2 Годовые отчеты НОКа КазМунайГаз на 2016, 2017 гг. [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL: <http://www.kmg.kz> (дата обращения: 16.01.2018)
- 3 Бабашева М. Н., Муссина Ж. М. Увеличение эффективности геологических работ разведки и дизайна в Казахстане // Нефть и газ. – 2015. – № 6 (90). – с. 77-79.
- 4 Егоров О. И., Чигаркина О. А. Приоритеты развития переработки нефти и газа в Казахстане // Нефть и газ. – 2015. – № 4 (88). – с. 42-43.
- 5 Нурсултанова Л. Н. Нефтегазовая промышленность современного Казахстана (1991-2010). – Алматы, 2010. – с. 206-207.
- 6 Промышленность Казахстана и его регионов, 2009-2016 [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL: stat.

gov.kz/getImg?id=WC16200014008 (дата обращения: 07.02.2018)

- 7 Магнус Я. Р., Катышев П. К., Пересецкий А. А. Эконометрика: Исследования. – 5-й выпуск. – М.: Бизнес. – 2001. – 400 с.
- 8 Елисеева И. И. Эконометрика: учебник. – М.: Финансы и статистика. – 2003. – 344 с.
- 9 Орлов А. И. Эконометрика. Учебник. – М.: Издательство Экзамен, 2002. – 576 с.
- 10 Dougerti K. Introduction to econometrics: The lane with English. – М.: INFRA-M, 1999. – 402 p.
- 11 Мхитарян В. С., Сажин Ю. В., Иванова И. А. Эконометрика: учебник. – Саранск: Мордовский Государственный университет, 2014. – 316 с.
- 12 Durbin J., Watson G. S. Testing for serial correlation in least squares regression I. // *Biometrika*. – 1950. – № 37 (3-4). – pp. 409-428.
- 13 The report for expert assessment Professional development of shots in petrochemical and chemical industry Kazakhstan at the expense of professional standards. – Astana, 2015. – p. 38.
- 14 CEDEFOP. The Dynamics of Qualifications: Defining and Renewing Occupational and Educational Standards. – 2009. – 84 p.
- 15 Spanish Ministry of Education and Science (2007), Real Decreto 1538/2006, Boletín Oficial del Estado; Spanish Ministry of Education, Culture and Sport, (2011), El portal de la formación profesional. – 2007. – URL: www.todofp.es (accessed: 02.12.2011)
- 16 Danish Agency for Higher Education and Educational Support. Skills beyond School: OECD Review of Post-Secondary Vocational Education and Training, National Background Report for Denmark. – 2012. – URL: <http://ufm.dk/en/publications/2012/files-2012/oecd-review-skills-beyond-school-denmark.pdf>.p.32 (accessed: 02.12.2011)
- 17 Álvarez-Galván. OECD Reviews of Vocational Education and Training. A Skills beyond School Review of Kazakhstan José-Luis. – 2014. – pp. 20-28.
- 18 National Standards Skills Council (NSSC) [Electronic source]. – 2015. – URL: www.ivet.com.au/a/186.html (accessed: 23.10.2017)
- 19 Musset P. A Skills beyond School Commentary on Flanders [Electronic source] // OECD Reviews of Vocational Education and Training, OECD. – 2013. – URL: www.oecd.org/edu/skills-beyond-school/ASkills-BeyondSchoolCommentaryOnFlanders.pdf (accessed: 23.10.2017)
- 20 Kuczera, M., Field S. A Skills beyond School Review of the United States, OECD [Electronic source] // Reviews of Vocational Education and Training. – Paris: OECD Publishing, 2013. – URL: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264202153-en> (accessed: 23.10.2017)

References

- 1 Morales J.A. (2007), "Strategic Development in the Petrochemical Industry", Thesis for PhD. University of London and for the Diploma of Membership of the imperial College.
- 2 "Godovye otchety NOKa KazMunaiGaz na 2016, 2017 gg." (2017), available at: <http://www.kmg.kz> (Accessed January, 16, 2018) (In Russian)
- 3 Babasheva M.N., Mussina Zh.M. (2015), "Uvelichenie effektivnosti geologicheskikh rabot razvedki i dizaina v Kazakhstane", *Neft' i gaz*, Vol. 6 No. 90, pp. 77-79. (In Russian)
- 4 Egorov O.I., Chigarkina O.A. (2015), "Prioritety razvitiya pererabotki nefiti i gaza v Kazakhstane", *Neft' i gaz*, Vol. 4 No. 88, pp. 42-43. (In Russian)
- 5 Nursultanova L.N. (2010), "Neftegazovaya promyshlennost' sovremennogo Kazakhstana (1991-2010)", *Almaty*. (In Russian)
- 6 "Promyshlennost' Kazakhstana i ego regionov, 2009-2016" (2017), available at: stat.gov.kz/getImg?id=WC16200014008 (Accessed February, 07, 2018) (In Russian)
- 7 Magnus Ya.R., Katyshev P.K., Peresetskii A.A. (2001), *Ekonometrika: Issledovaniya*, 5th Edition, Biznes, Moscow. (In Russian)
- 8 Eliseeva I.I. (2003), *Ekonometrika*, Finansy i statistika, Moscow. (In Russian)
- 9 Orlov A.I. (2002), *Ekonometrika*, Izdatel'stvo Ekzamen, Moscow. (In Russian)

- 10 Dougerti K. (1999), *Introduction to econometrics: The lane with English*, INFRA-M, Moscow.
- 11 Mkhitaryan V.S., Sazhin Yu.V., Ivanova I.A. (2014), *Ekonometrika*, Mordovskii Gosudarstvennyi universitet, Saransk. (In Russian)
- 12 Durbin J., Watson G.S. (1950), "Testing for serial correlation in least squares regression I", *Biometrika*, Vol. 37 No. 3-4, pp. 409-428.
- 13 "The report for expert assessment Professional development of shots in petrochemical and chemical industry Kazakhstan at the expense of professional standards" (2015), Astana.
- 14 "CEDEFOP. The Dynamics of Qualifications: Defining and Renewing Occupational and Educational Standards" (2009).
- 15 "Spanish Ministry of Education and Science (2007), Real Decreto 1538/2006, Boletín Oficial del Estado; Spanish Ministry of Education, Culture and Sport, (2011), El portal de la formación profesional" (2007), available at: www.todofp.es (Accessed December, 02, 2011)
- 16 "Danish Agency for Higher Education and Educational Support. Skills beyond School: OECD Review of Post-Secondary Vocational Education and Training, National Background Report for Denmark" (2012), available at: <http://ufm.dk/en/publications/2012/files-2012/oecd-review-skills-beyond-school-denmark.pdf>.32 (Accessed December, 02, 2011)
- 17 "Álvarez-Galván. OECD Reviews of Vocational Education and Training. A Skills beyond School Review of Kazakhstan José-Luis" (2014).
- 18 "National Standards Skills Council (NSSC)" (2015), available at: www.ivet.com.au/a/186.html (Accessed October, 23, 2017)
- 19 Musset P. (2013), "A Skills beyond School Commentary on Flanders", OECD Reviews of Vocational Education and Training, OECD, available at: www.oecd.org/edu/skills-beyond-school/ASkillsBeyondSchool-CommentaryOnFlanders.pdf (Accessed October, 23, 2017)
- 20 Kuczera, M., Field S. (2013), "A Skills beyond School Review of the United States, OECD", *Reviews of Vocational Education and Training*, OECD Publishing, Paris, available at: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264202153-en> (Accessed October, 23, 2017)

Аннотация

В статье рассмотрено формирование химической и нефтехимической промышленности в мире и в Казахстане. Данная отрасль является наиболее перспективной в мире и в Казахстане. Без дальнейшего развития данной промышленности невозможно развития сопутствующих отраслей, и также качественного эффективного роста экономики страны. Казахстан может стать существенным игроком на нефтехимическом рынке мира и что существенно скажется на соотношении сил на мировых рынках нефти. Занятость имеет стратегическую роль в данной отрасли, без ее увеличения невозможно развитие самой отрасли, а значит и дальнейших перспектив сценариев развития рынка нефти в Казахстане.

Түйін

Мақалада әлемдегі және Қазақстандағы химиялық және мұнай-химиялық өнеркәсіптің қалыптасуы қарастырылған. Бұл сала әлемде және Қазақстанда келешегі зор сала болып табылады. Осы өнеркәсіпті әрі қарай дамытусыз ілеспелі салалардың дамуы және ел экономикасының сапалы, тиімді өсуі мүмкін емес. Қазақстан әлемдегі мұнай-химиялық нарықтарда елеулі ойыншы бола алады және бұл әлемдік мұнай нарығындағы күштердің қатынасына айтарлықтай ықпал етеді. Бұл саладағы жұмыспен қамтылу стратегиялық рөлге ие, оны арттырусыз саланың дамуы мүмкін емес, сондықтан Қазақстандағы мұнай нарығының кейінгі даму сценарилерінің келешегі де мүмкін емес.

*Материал поступил
в редакцию 18.02.2018*

JEL classification: H1: Structure and Scope of Government; H11: Structure, Scope, and Performance of Government

Bakhitgul Chereyeva,
PhD student,
Narxoz University,
Almaty, The Republic of Kazakhstan

THE MECHANISM OF IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLE OF «YELLOW PAGES RULE» IN KAZAKHSTAN

Abstract

Purpose – To consider the mechanism for implementing the "Yellow Pages Rule" principle in the process of privatization in Kazakhstan's practice, to analyze the intermediate results of privatization and to determine the impact of a change of ownership on the development of the company.

Methodology – The study was carried out using the method of comparison, i.e. the rule of "yellow pages" was considered on the data of Kazakhstan. Methods of observation, quantitative analysis and comparison were also used.

Originality/value – The author described the mechanism of the "Yellow Pages Rule" and step-by-step use in the example of Kazakhstan. Based on the study of this principle, the functions of participants in the privatization process were singled out. Also, the pros and cons of privatization in Kazakhstan were identified.

Findings – The results of the research showed that the use of the Yellow Pages Rule principle in Kazakhstan is not as effective as in Singapore, since not all rules, namely the profile of the objects, were taken into account when developing the privatization program, that is, most of the assets belong to social spheres in which the rules of the "yellow pages" provide for the full presence of the state. And in connection with the unattractiveness of objects, privatization is proceeding at a slow pace. Based on the results of the analysis, the impact of privatization on the further development of the facility after transferring it to private hands was determined.

Keywords – privatization, yellow pages rule, state, economy, competitive environment

УДК 338.242

Б. Т. Череева,
Докторант PhD,
Университет Нархоз
г. Алматы, Республики Казахстан

МЕХАНИЗМ РЕАЛИЗАЦИИ ПРИНЦИПА «YELLOW PAGES RULE» В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

Цель исследования – Рассмотреть механизм реализации принципа «Yellow Pages Rule» в процессе приватизации на практике Казахстана, проанализировать промежуточные результаты приватизации и определить влияние смены собственника на развитие компании.

Методология исследования – исследование было проведено с использованием метода сопоставления, т.е. правило «желтых страниц» было рассмотрено на данных Казахстана. Также были использованы методы наблюдения, количественного анализа и сравнения.

Оригинальность/ценность – Автором было приведено описание механизма «Yellow Pages Rule» и поэтапное использование на примере Казахстана. На основании изучения данного принципа были выделены функции участников в процессе приватизации. Также были определены плюсы и минусы приватизации, проводимой в Казахстане.

Результаты исследования – Результаты исследования показали, что использование принципа «Yellow Pages Rule» в Казахстане не настолько эффективны, как в Сингапуре, так как при разработке программы приватизации были учтены не все правила, а именно профильность объектов, т.е. большая часть активов принадлежит социальным сферам, в которых по правилам «желтых страниц» предусмотрено полное присутствие государства. И в связи с непривлекательностью объектов приватизация идет медленными темпами. По результатам анализа было определено влияние приватизации на дальнейшее развитие объекта после передачи его в частные руки.

Ключевые слова – приватизация, правило «желтых страниц», государство, экономика, конкурентная среда

Введение

В целях укрепления основ рыночной экономики и придания импульса дальнейшему развитию частного бизнеса в Казахстане была запущена вторая волна приватизации. Главной целью проводимой приватизации в стране является повышение эффективности экономики Казахстана путем передачи государственных активов частным инвесторам, заинтересованных в их развитии. Казахстан уже получил первый опыт приватизации в 90-х годах, нам необходимо извлекать уроки также и из нашей собственной истории. Перед проведением второй волны приватизации Президентом Республики Казахстан была поставлена задача довести долю государственной собственности до уровня стран ОЭСР -15% от ВВП до 2020 года [1]. При разработке программы второй волны приватизации были изучены принципы «Yellow Pages Rule» сингапурского правительства, которые предполагают выход государства из секторов, в которых есть хотя бы один конкурент из числа частного бизнеса. Об эффективности опыта проведения приватизации свидетельствует высокое развитие экономики страны - Сингапур входит в тройку стран по рейтингу Глобального индекса конкурентоспособности, но насколько это методика будет эффективна для Казахстана, принципы построения и промежуточные результаты приватизации мы постараемся рассмотреть в данной статье.

Принцип «Yellow Pages Rule»

На сегодняшний день одним из результативных инструментов приватизации считается правило «желтых страниц», которое получило широкое применение в США и Сингапуре.

Принцип «Yellow Pages Rule» получило свое название от желтого справочника, с помощью которого определялись компании, которые оказывали услуги аналогичные государственным [2]. Данный принцип имеет следующие преимущества:

- экономия бюджетных средств на реализацию функций государства;
- более высокое качество государственных услуг;
- наличие возможности концентрации на традиционных функциях государства.

Правило «желтых страниц» строится на принципах равенства, политической транспарентности, нейтральности, невмешательства, справедливого выбора, вхождения нового бизнеса [3]. Остановимся на каждом из них.

Принцип равенства предполагает, что приватизация основывается на признании равенства покупателей государственных активов и открытости деятельности государственных органов.

Принцип транспарентности лежит на обеспечении прозрачности работы государственной власти, касательно обеспечения информационной открытости, поддержки конкуренции и построения конструктивного диалога с заинтересованными лицами при реализации государственных активов.

Принцип нейтральности подразумевает, что государственно-частные отношения не имеют политический характер, исключая вероятности лоббирования интересов отдельных лиц при выводе государственных активов.

По *принципу невмешательства* государство берет на себя обязательство не вмешиваться в те сферы экономики, в которых представлен частный сектор, и это предполагает реализацию государственно-го имущества в соответствии с реестром бизнес структур.

Принцип справедливого выбора предполагает отбор покупателей государственных активов на принципах качества, не рассматривая ценовые предложения.

Принцип вхождения нового бизнеса показывает степень участия населения в процессе создания новых компаний, которые будут производить инновационные продукты.

Таким образом, по правилам «желтых страниц» государство не конкурирует с бизнесом на внутреннем рынке и не выполняет такие виды работ и услуг, которые уже предлагают частные компании, также гарантирует свободный доступ у услугам естественных монополий.

Практическое применение «Yellow Pages Rule» рассмотрим на примере Сингапура.

Сингапур

В 90-х годах Сингапур входила в десятку высокоразвитых стран мира, тогда как еще тридцать лет назад уровень развития государства находился на низком уровне. Основными причинами роста экономики при отсутствии природных ресурсов стала грамотная политика в сфере торговли, активная инвестиционная политика, которая была нацелена на привлечение капитала со стороны транснациональных компаний (ТНК), а также индустриальная политика [4]. В период 1960-1990 гг. средние темпы экономического роста достигли 8%, а деятельность государственных компаний отличались высокой эффективностью и инвестиционной отдачей [5].

Приватизация в Сингапуре была вызвана следующим: во-первых, заинтересованностью со стороны государства в получении лидирующие позиции на мировых рынках, во-вторых, росте уровня гибкости государственного имущества за счет снижения присутствия государства в них, в-третьих, увеличения уровня их технологической оснащенности за счет привлечения иностранных инвестиций, в-четвертых, развитии национального фондового рынка [6].

Государственные активы Сингапура являлись прибыльными и результативными, а причина этого заключалось в том, что их деятельность формировалась с учетом рыночных стимулов. Государственные активы представлены двумя типами предприятий: с участием государства (ГСК) и под контролем государственного комитета (ГК). ГСК – это представители частного сектора, но при полной либо мажоритарном участии капитала государства. А ГК осуществляют деятельность с высоким уровнем автономии, к которым относятся учреждения образования, здравоохранения, ЖКХ, транспорта. Основное требование к ГСК является то, что они должны показывать эффективность и прибыльность без государственного участия, в противном случае им грозит ликвидация. Страх ликвидации давали мотивации предприятию самостоятельно принимать решения на основе потенциальной экономической выгоды. Как результат, в списке на приватизацию данные активы демонстрировали стабильные положительные результаты [7].

Показательным примером является приватизация телекоммуникационной компании Sing Tel, которая занимала одну из лидирующих позиций в Юго-Восточной Азии. Правительство преследовало следующие цели: повышение гибкости компании и ее глобализации; коммерциализация и повышение конкурентоспособности, которое должно было привести к повышению качества услуг, а также к снижению тарифов; развитие фондовой биржи; либерализация отрасли. 1993 году Сингапур выставил на продажу 11% акций, остальные были под контролем холдинга Temasek [8]. Это была самая крупная сделка в истории фондового рынка страны. В 2000 году произошла полная либерализация рынка телекоммуникаций и Sing Tel перестал быть естественной монополией. При этом Sing Tel продолжал занимать позиции лидера несмотря на конкурентную среду. В этот момент компания стала активно выходить на внешний рынок, и уже к 2015 году Sing Tel контролировала не только рынок Сингапура, но и входила в 20-ку крупнейших игроков мирового рынка [9].

Пример Сингапура свидетельствует о том, что успех приватизации находится в прямой зависимости от того, насколько государство готово принять и поощряет возникающие изменения, что является актуальным в условиях глобализации и свободной торговли. С четкой и отлично спланированной стратегией проведение приватизации может не только принести дополнительный капитал в экономику, но

и поднять уровень качества и эффективность, а также закрепить позиции как на внутреннем, так и на внешнем рынке.

Механизм реализации Yellow Pages Rule

Внедрение принципа «Yellow Pages Rule» в казахстанских условиях требует проведение ряд мероприятий, направленных на последовательное обеспечение процесса передачи государственных активов в конкурентную среду. Механизм реализации правил «желтых страниц» показан на рисунке 1.

Рисунок 1 – Механизм реализации «Yellow Pages Rule»

Во-первых, инвентаризация государственных функций с предварительным разделением «государственные» и «коммерческие» функции. Определение границ между функциями позволит разграничить пределы бизнеса и государства. В 1998 году в США был принят Закон «О федеральной инвентаризации». В соответствии с Законом ежегодно проводится инвентаризация государственных и коммерческих функций государственных компаний на предмет дублирования функций и делегирования их частному сектору. Согласно Закону в ряды государственных функций входят общественно значимые функции, которые обязывают государственных служащих участвовать в их исполнении. В результате инвентаризации будет определен список организаций и отдельных функций, подлежащих приватизации [10].

Во-вторых, поиск альтернативных провайдеров из реестра субъектов МСБ. Необходимо выявить альтернативных провайдеров посредством анализа уровня конкурентоспособной борьбы в сегменте. В результате определяется используемый метод приватизации.

В-третьих, определение порядка и механизма передачи государственных активов в руки субъектов бизнеса с уточнением методов приватизации. К примеру, разовая приватизация, которая предполагает реализацию небольших компаний, кроме того, она применяется в случаях, когда поэтапная приватизация затратная и экономически не обоснована. Частичная приватизация применяется, там, где государство имеет социальные и стратегические интересы, например по программе «народное IPO». Поэтапная приватизация целесообразна в случаях, где доля ГК значительно больше по отношению к покупательской способности рынка, и где повышение эффективности и производительности, скорее всего, повысит стоимость последующих предложений. В случаях, если государственное предприятие

имеет большую рыночную долю, целесообразней сегментировать ее и затем приватизировать, во избежание монополизации рынка.

В-четвертых, оценка эффективности и мониторинг деятельности программ. Имеются количественные и качественные показатели оценки экономии. К количественным показателям можно отнести экономический доход от приватизации для государства, показатели эффективности производства, увеличение количество частных предприятий в отрасли, увеличение объемов инвестиций, а также уровень капитализации. А среди качественных показателей можно выделить повышение качества сервиса, увеличение инноваций и модернизаций в отрасли, индивидуальные показатели соответствующей отрасли.

Применение механизма «Yellow Pages Rule» позволит придать импульс развитию бизнеса в Казахстане, которое эффективно будет воспринято как внутренним, так и внешним бизнес-сообществом. К примеру, применение Yellow Pages Rule позволило бы проанализировать государственные компании страны на предмет конфликта интересов между государственным и частным бизнесом.

Казахстан

Распродажа государственных активов, которая планирует завершиться к 2020 году, является одним из основных антикризисных инструментов казахстанского правительства – это поможет снизить участие государства в бизнесе, сократит расходы на поддержку государственных предприятий и восполнит часть потерь бюджета от низких цен на нефть.

Согласно Постановлению «О некоторых вопросах приватизации на 2016-2020 годы», были определены целевые индикаторы реализации Комплексного плана, в соответствии с которым к 2021 году планируется сократить квазигосударственный сектор, а именно организации республиканской собственности на 15%, а организации коммунальной собственности от общему количеству 5% [11].

К проведению приватизации в Казахстане послужила следующая ситуация в госсекторе, которую можно описать следующими признаками:

- Наследие советской экономики и как следствие инертность казахстанского рынка, а также высокая доля государственного сектора в экономике
- Раздутость квазигосударственного сектора. На сегодняшний день квазигосударственный сектор представлен в количестве более 6 тыс. организаций с государственным участием, в т.ч. госпредприятий – 5 545, 553 ТОО/АО с участием государства в уставном капитале.
- Государственный сектор в качестве работодателя играет важную роль – 1,858 млн (22,4 % всех занятых) [12].
- Неэффективность механизмов взаимодействия национальных компаний с частным сектором как следствие высокой текучести управленческих кадров и незаинтересованности топ менеджмента в долгосрочном развитии компаний.
- Неэффективность тендеров и как результат низкое качество оказания услуг в госсекторе
- Несмотря на то что страна входит в верхнюю треть по индикаторам «Doing Business», политика конкуренции и рыночная ориентация считаются слабыми. Так, страна занимает 113 место (144) по интенсивности местной конкуренции (WEF-CGR), 83 место по доминированию рынка, 104 – по ориентированности компаний на клиента.

В качестве преимуществ приватизации можно выделить следующие:
стимулирование развития здоровой конкуренции;

- сокращение государственного регулирования в экономике;
- улучшение инвестиционного климата;
- развитие отечественного рынка капитала и финансовых институтов;
- повышение деловой активности и производительности труда.

По программе приватизации объекты отбираются в соответствии с критериями, а не хаотично, как это было первой волне, когда государство только начинало строить рыночную экономику, которое было сопровождено с приватизацией. К данным критериям отбора относятся:

- несоответствие объекта основному профилю деятельности;
- присутствие в отрасли других частных компаний, которые осуществляют аналогичные виды деятельности;

- отсутствие стратегической важности, а также влияния объекта на вопросы обеспечения национальной безопасности страны;
- отсутствие общественной значимости объекта при выполнении государством функций в области социальной поддержке населения [13].

Как мы видим, государство к проведению приватизации подошла более организованно, чем при первой приватизации.

В таблице 1 выделены функции участников, заинтересованных в приватизации по принципу «желтых страниц».

Таблица 1 – Функции заинтересованных сторон по принципу «Yellow Pages Rule»

Заинтересованные стороны	Функции
Государство	Присутствовать только в стратегически важных секторах; Не вмешиваться в оперативную деятельность ГК; Поощрять культуру партнерства между ГК, МНК и МСП, и принять кластерный подход при инвестировании за рубежом.
НУХ, НЗ, НК	Фокусироваться на расширении своего основного бизнеса на международном уровне и не входить в непрофильный бизнес; Использовать международную экспансию за счет приобретения иностранных компаний для укрепления ключевых компетенций даже если это ведет к уменьшению гос. доли в случае необходимости; Периодичный мониторинг ГК и постоянная готовность к рационализации, оптимизации и ликвидации компаний, когда это коммерчески целесообразно; Привлечение высококвалифицированных иностранных специалистов.
Министерства	Не создавать предприятия по предоставлению услуг, которые может обеспечить частный сектор – правило "Желтых страниц"; Не приватизировать регуляторные функции; Постоянный мониторинг ГК для выявления функций, подлежащих сохранению или приватизации.
Государственная компания (ГК)	Осуществлять создание дополнительных возможностей для частного сектора посредством проведения тендеров; Передавать больше функций на аутсорсинг.
Примечание – составлено автором на основе [13]	

На 2014-2016 годы программой Приватизации было запланировано реализация 624 объектов, из которых было выставлено 530 объекта, а в результате было продано всего 333 объекта государственной собственности, т.е. поставленный план был выполнен на 53%. Затем Постановлением Правительства РК от 30 декабря 2015 года №1141 был утвержден новый комплексный план приватизации на 2016-2020 годы [11], согласно этому плану из государственной собственности будут проданы 783 объекта: республиканской – 53, коммунальной – 368, национальных холдингов - 257, национальных компаний – 105. На сегодняшний день продано 198 объектов, из которых 9% принадлежит республиканской, 47,5% коммунальной, 23,7% национальных холдингов, 19,7% национальных компаний. От продажи объектов казна государства пополнилась на 50738,1 млн. тенге. Необходимо отметить, что среди объектов есть предприятия со стоимостью 0 тенге, такие как, ТОО «Алматыметрокурылыс» с долей в 60,72% и ТОО «Алматыэнергосбыт» со 100%, которые имеют отрицательный капитал и на оздоровление предприятий потребуются огромные инвестиции.

На рисунке 2 показана структура объектов, включенных в программу приватизации, из которой видно, что больше половины объектов национальных холдингов и республиканской собственности не было выставлено на торги, т.е. всего реализовано около трети объектов из намеченных к продаже. Также необходимо отметить, что имеются объекты, снятые с торгов, по причине отсутствия интереса со стороны инвесторов, и их доля весьма значительна. Например, в 2015 году в Северо-Казахстанской области из 19 объектов ни один не был продан, хотя были выставлены на продажу не один раз, со снижением их стоимости до 60%, и аналогичная ситуация наблюдается во многих регионах страны. К основным причинам отсутствия интереса можно отнести завышенные цены и коммерческая непривлекательность объектов.

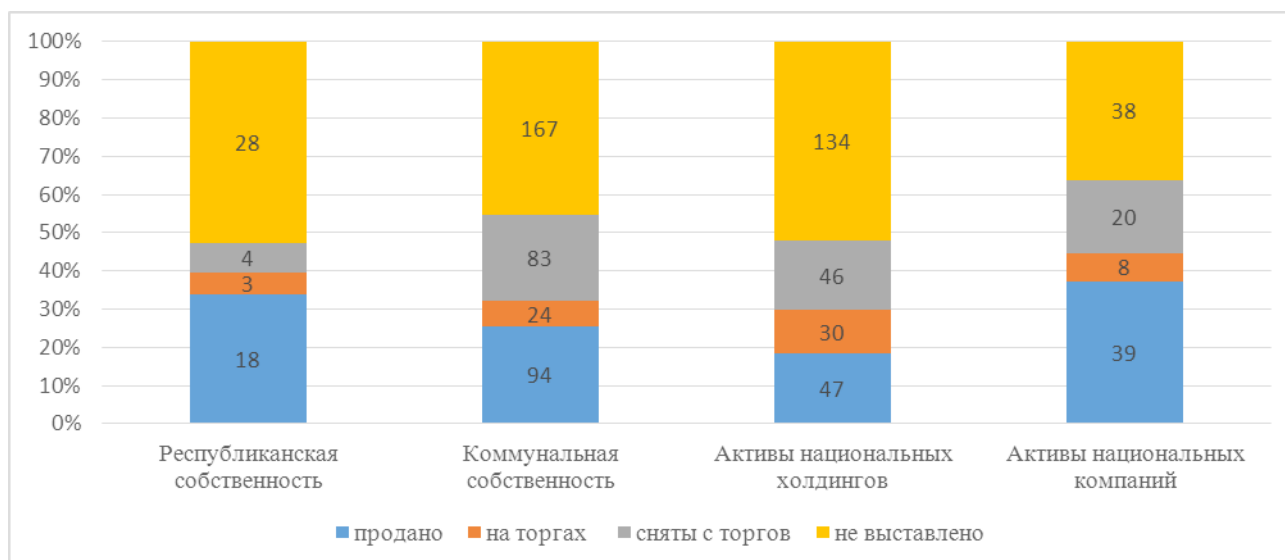

Рисунок 2 – Структура активов, включенных в программу приватизации
Примечание: составлено автором на основании источника [14]

Причиной невысокого спроса можно объяснить профилем деятельности выставленных активов. Как известно, интерес для инвестора в большей степени представляют производственные активы, но среди приватизируемых объектов преобладают объекты сферы образования, здравоохранения и культуры. В структуре республиканской собственности на них приходится 60% и более 80% - в коммунальной. Наибольший доход планируется получить от продажи активов национальных управляющих холдингов в размере 67,9 млрд. тенге (рисунок 3).

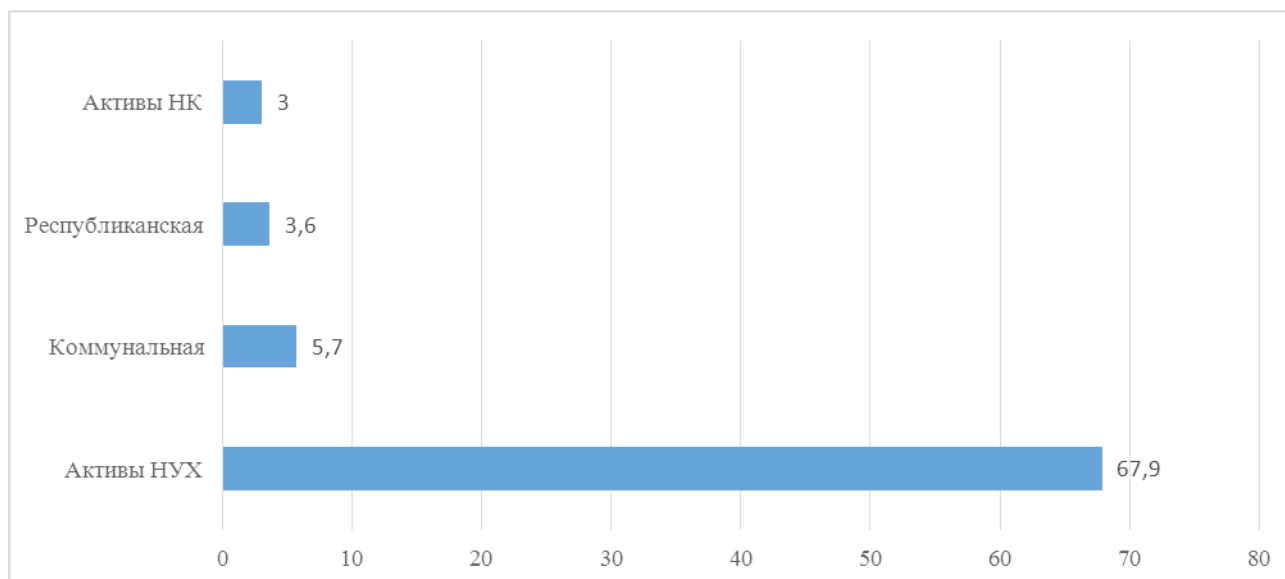

Рисунок 3 – Общая продажная цена активов по формам собственности, млрд. тенге [14]

В 2015 году Правительство решило масштабировать приватизацию за счет включения активов национальных управляющих холдингов. В список приватизируемых компаний помимо «Эйр Астана», «Казпочта», «Казмунайгаз», «Самрук-Энерго» и «Казатомпром» вошел еще «Казахстан темир жолы» [13]. Основным аргументом включения национальных компаний стал Международный финансовый

центр Астана, на площадке которого будут размещены акции данных компаний, тем самым, государство хочет капитализировать новую торговую площадку.

В конце 2016 года АО «НК «Қазақстан темір жолы» было продано 11 объектов, таких как ТОО «Казахстанская вагоностроительная компания» с 78,47% долей участия, ТОО «Temir Zhol Electrification» с 51% долей участия, 50% акций компании АО «Астық транс», 50% акций компании АО «Локомотив құрастыру зауыты», ТОО «Бас-Балхаш 2004», АО «Центр транспортных услуг», ТОО «МАК-Экибастуз», ТОО «Магистраль-Қызметі», ООО «Региональная форвардная логистика» с 90% долей участия в капитале, ТОО «Рауан Бурабай» и 50% доли участия в уставном капитале ТОО «СП «КазЭлектроПривод» [15].

В целом по итогам приватизации планируется сократить количество организаций республиканской собственности на 28%, коммунальной собственности на 38%, количество компаний в национальных холдингах на 36%. Как у любого экономического процесса, у приватизации также есть положительные и отрицательные стороны. Можно выделить следующие положительные стороны приватизации:

- последовательное преобразование собственности из государственной в другие формы;
- приобретение населением ценных бумаг государственных компаний, оздоровление финансовой системы, а также снижение нагрузки государственного бюджета.

Минусы приватизации:

- вероятность возникновения убытков у государства из-за недоучета стоимости актива и инфляции;
- риск того, что проданный объект прекратит свое существование в качестве хозяйствующего субъекта, а активы будут распроданы [16].

При проведении второй волны приватизации было предусмотрено сохранение профиля компании, и это является обязательным условием при продаже объектов на электронных конкурсах. Вместе с этим также предусмотрено сохранение рабочих мест, приток инвестиций, трансфер технологий и соблюдение природоохранного законодательства – эти условия, устанавливаются во время продажи объекта по методу прямой адресной продажи.

Заключение

На основании проведенного исследования можно выделить следующие основные проблемы передачи государственных активов в конкурентную среду:

- непривлекательность государственных активов, переоценка и убыточность предприятий;
- слабая готовность рынка «принять» государственные компании;
- незаинтересованность государственных органов передавать в конкурентную среду подведомственные организации;
- активность крупных компаний с прямым или косвенным участием государства по приобретению, созданию активов в конкурентных отраслях;
- недостаточный уровень информирования бизнеса об активах, планируемых к реализации.

Выявленные проблемы показывают, что Казахстан не в полной мере следует правилам «желтых страниц», к примеру, наличие убыточных предприятий в списке приватизации уже противоречит названным принципам. И факт того, что Сингапур проводил приватизацию уже находясь в числе лидирующих стран мира с высокоразвитой экономикой не может дать те же результаты в Казахстане. Но несмотря на это, в ходе организации второй волны приватизации, Казахстан попытался взять лучшее как из опыта Сингапура, так и своего собственного опыта.

Таким образом, приватизация будет способствовать улучшению деятельности компаний в следующем:

Во-первых, подготовительный процесс продажи для многих компаний будет состоять из оптимизации структуры, развития систем управления и внутреннего контроля, анализа внутренней и внешней среды. Это будет необходимо для повышения спроса со стороны инвесторов, что приведет к более высокой цене продажи.

Во-вторых, новые собственники будут заинтересованы в успехе своей компании, и будут уделять им больше внимания, чем при централизованном управлении государством. Ожидается, что новые собственники будут привлекать в компании финансовые и технологические ресурсы.

В-третьих, сокращение доли государства в экономике и развитие отечественных рынков капитала приведет к формированию здоровой конкуренции между предприятиями и повышению деловой активности. В результате это значительно повлияют на производительность труда и экономический рост Казахстана.

Программа приватизации – это часть глобальных экономических реформ, и ее успешный результат будет заключаться в создании условий для устойчивого роста экономики, стимулировании прозрачного регулирования бизнеса, в развитии современных финансовых институтов и благоприятного инвестиционного климата.

Список литературы

- 1 Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 марта 2014 года № 280. Комплексного плана приватизации на 2014-2016 годы [Электрон. ресурс]. – 2014. – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31552237#pos=0;200 (дата обращения: 06.05.2018)
- 2 Официальный сайт Википедия [Электрон. ресурс]. – 2014. – URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Yellow_Pages (дата обращения: 09.06.2018)
- 3 Асенова А. Законодательное закрепление принципов Yellow Pages Rule [электронный ресурс] // G-Global. – 2016. – 22 апреля. – URL: <http://group-global.org/ru/publication/32231-zakonodatelnoe-zakreplenie-principov-yellow-pages-rule> (дата обращения: 09.06.2018)
- 4 Alten, F. The Role of Government in the Singapore Economy. – Frankfurt: Peter Lang. – 1995.
- 5 Doh, J. P. Entrepreneurial Privatization Strategies: Order of Entry and Local Partner Collaboration as Sources of Competitive Advantage // Academy of Management Review. – 2000. – № 25 (3). – с. 551-571.
- 6 Low, L. Privatization in Singapore: The Big Push // Paper for Symposium on Privatization Organized by the Asian Productivity Organization. – Bangkok, 4-6 July, 1995.
- 7 Yuen, M. T. Privatization: The Singapore Perspective // Department of Finance and Accounting, National University of Singapore. – 2000.
- 8 Bercuson, K. Singapore: a Case Study in Rapid Development // International Monetary Fund. – 1995.
- 9 Singh, K. Corporate Strategy in the Intelligent Island: The Case of Singapore Telecom // Industrial and Corporate Change. – 1995. – № 4. – с. 691-702.
- 10 Каримуллина А. Промышленная политика Республики Сингапур: этапы, инструменты, результаты // Проблемы Национальной Стратегии. – 2012. – № 3 (12). – с. 153-167.
- 11 Постановление Правительства РК от 30 декабря 2015 года №1141. Комплексный план приватизации на 2016-2020 годы [Электрон. ресурс]. – 2014. – URL: <https://www.zakon.kz/4767095-pravitelstvo-rk-utverdilo-kompleksnyjj.html> (дата обращения: 06.05.2018)
- 12 Официальный сайт Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: <http://stat.gov.kz> (дата обращения: 16.04.2018)
- 13 Программа приватизации [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: <https://sk.kz/investors/privatization/> (дата обращения: 12.03.2018)
- 14 Официальный сайт Комитета государственного имущества и приватизации Министерства финансов Республики Казахстан Реестр государственного имущества [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: <http://www.gosreestr.kz/ru/> (дата обращения: 18.05.2018)
- 15 Официальный сайт АО «НК «Казахстан темір жолы» [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: <https://www.railways.kz/privatization/> (дата обращения: 18.05.2018)
- 16 Череева Б. Т. О приватизации в Казахстане // The scientific method. – 2017. – № 7 (7). – с. 103-108.

References

- 1 "Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan ot 31 marta 2014 goda № 280. Kompleksnogo plana privatizatsii na 2014-2016 gody" (2014), available at: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31552237#pos=0;200 (Accessed May, 06, 2018) (In Russian)

- 2 "Ofitsial'nyi sait Vikipediya" (2014), available at: https://ru.wikipedia.org/wiki/Yellow_Pages (Accessed June, 09, 2018) (In Russian)
- 3 Asenova A. (2016), "Zakonodatel'noe zakreplenie printsipov Yellow Pages Rule", G-Global, April, 22, available at: <http://group-global.org/ru/publication/32231-zakonodatelnoe-zakreplenie-principov-yellow-pages-rule> (Accessed June, 09, 2018) (In Russian)
- 4 Alten, F. (1995), *The Role of Government in the Singapore Economy*, Peter Lang, Frankfurt.
- 5 Doh, J.P. (2000), "Entrepreneurial Privatization Strategies: Order of Entry and Local Partner Collaboration as Sources of Competitive Advantage", *Academy of Management Review*, Vol. 25 No. 3, pp. 551-571.
- 6 Low, L. (1995), "Privatization in Singapore: The Big Push", Paper for Symposium on Privatization Organized by the Asian Productivity Organization, Bangkok.
- 7 Yuen, M.T. (2000), "Privatization: The Singapore Perspective", Department of Finance and Accounting, National University of Singapore.
- 8 Bercuson, K. (1995), "Singapore: a Case Study in Rapid Development", International Monetary Fund.
- 9 Singh, K. (1995), "Corporate Strategy in the Intelligent Island: The Case of Singapore Telecom", *Industrial and Corporate Change*, Vol. 4, pp. 691-702.
- 10 Karimullina A. (2012), "Promyshlennaya politika Respubliki Singapur: etapy, instrumenty, rezul'taty", *Problemy Natsional'noi Strategii*, Vol. 3 No. 12, pp. 153-167. (In Russian)
- 11 "Postanovlenie Pravitel'stva RK ot 30 dekabrya 2015 goda №1141. Kompleksnyi plan privatizatsii na 2016-2020 gody" (2014), available at: <https://www.zakon.kz/4767095-pravitelstvo-rk-utverdilo-kompleksnyjj.html> (Accessed May, 06, 2018) (In Russian)
- 12 "Ofitsial'nyi sait Komiteta po statistike Ministerstva natsional'noi ekonomiki Respubliki Kazakhstan" (2018), available at: <http://stat.gov.kz> (Accessed April, 16, 2018) (In Russian)
- 13 "Programma privatizatsii" (2018), available at: <https://sk.kz/investors/privatization/> (Accessed March, 12, 2018) (In Russian)
- 14 "Ofitsial'nyi sait Komiteta gosudarstvennogo imushchestva i privatizatsii Ministerstva finansov Respubliki Kazakhstan Reestr gosudarstvennogo imushchestva" (2018), available at: <http://www.gosreestr.kz/ru/> (Accessed May, 18, 2018) (In Russian)
- 15 "Ofitsial'nyi sait AO "NK "Kazakhstan temir zholy" (2018), available at: <https://www.railways.kz/privatization/> (Accessed May, 18, 2018) (In Russian)
- 16 Chereeva B.T. (2017), "O privatizatsii v Kazakhstane", *The scientific method*, Vol. 7 No. 7, pp. 103-108.

Түйін

Бүгінгі күні кәсіпкерлік қызметте мемлекеттің тікелей немесе жанама араласуын байқауға болады. Бірақ та бұл үлес ЭЫДҰ елдердің көрсеткішінен тым көп, сондықтан Қазақстан экономикаға мемлекеттің қатысуын қысқарту мақсатында «Yellow Pages Rule» принципіне сәйкес жекешелендіру бағдарламасын іске асырып тұр. Бұл мақала берілген принципті қолдану механизмін Қазақстан мысалында қарастырылып, меншік иесін алмастыру әрекеті компанияның келешктегі қызметінен қаншалықты әсер ететіні анықталды.

Summary

Today, the state directly or indirectly represents the business activities of Kazakhstan, and the share of participation exceeds the indicators of the OECD countries. In order to reduce state participation in the economy, Kazakhstan conducts privatization based on the principle of the "Yellow Pages Rule". The article considers the mechanism of application of this principle on the example of Kazakhstan and how a change of ownership can influence the further activity of the company.

*Материал поступил
в редакцию 05.07.2018*

JEL Classification: C8
GRNTI 06.81.55

R. Akmedov,
PhD assistant professor,
Suleyman Demirel University,
Kaskelen, the Republic of Kazakhstan
A. A. Dzhengisheva
Suleyman Demirel University,
Kaskelen, the Republic of Kazakhstan

BIG DATA AS A TOOL FOR TUNNEL MARKETING

Abstract

Purpose – is to describe the relationship between Big Data and personalized marketing. This work's object is to clarify how Big Data can become a point of new visions on marketing activities designed to customers and potential consumers.

Methodology – Quantitative research is applied for this study to collect the amount of companies that has already used Big Data tools and their ability to create content that is most applicable by customers. Non-random sampling method is used in this study due to limit in time resources and money resources. In order to gather data about customers behavior toward advertisements through digital and non- digital tools and their purchase intention arising from these advertisements, random sampling method was applied.

Originality/Value – Given research can be helpful to explain how Big Data can strengthen the effectiveness marketing activities of companies. Usage of Big Data can lead to get deeper knowledge about consumers of companies that will make these companies closer to their consumers. This research is also showing how marketing costs are reduced by using Big Data as a marketing tool that will help to avoid wastes. Big Data must be learned as a potential for marketers to increase the effectiveness of their activities with efficient inputs. It is important to understand how this software is able to solve any particular problems that marketing people face in the real business conditions.

Findings – Implementing Big Data as a marketing tool can helpfully strengthen marketing activities by collecting and absorbing information about clients and create personalized content. This content will have an effect on capacity of customers that company has and it depends on how the information collected and analyzed by Big Data will be directed and used. From provided (ANOVA) test of H3 we can see that the difference in the number of customers present according to presence of Big Data as a tool in operations. Which showed that companies will have more clients when Big Data is applied. In the case of test of H4 (table 10), the direction from attention to purchase intention is constructed. The significant difference exists in all concepts which have been applied as components on the way to purchase intention of customers.

Key words – Big Data, personalized marketing, customer capacity, purchase intention

1. Big Data

The term Big Data appeared relatively recently and despite this managed to win a lot of interest. Not everyone knows and understands what it means and why it was created. Big Data is dynamical and variant volumes of data generated by people, machines and all kinds of modern tools; it requires innovative and massive technologies that are used to collect, analyze and post a huge amount of data collected for real-time information about the business, which is connected with profit, consumers, productivity management, risks and increase in shareholder value. Big Data includes data retrieval from social networks, mechanic data, data taken from Internet-enabled devices, voice records and video, as well as the registration and storage of both structured and unstructured data. Big Data can be characterized by four «V» (Ernst and Young, 2014):

- Volume: compared to conventional data sources the amount of data being created is enormous;
- Variety: data is being created by machines as well as people comes from different sources;
- Velocity: data is being generated exceedingly fast — a process that never stops;
- Veracity: big data is obtaining from many different sources, as a result you need to test the quality of the data.

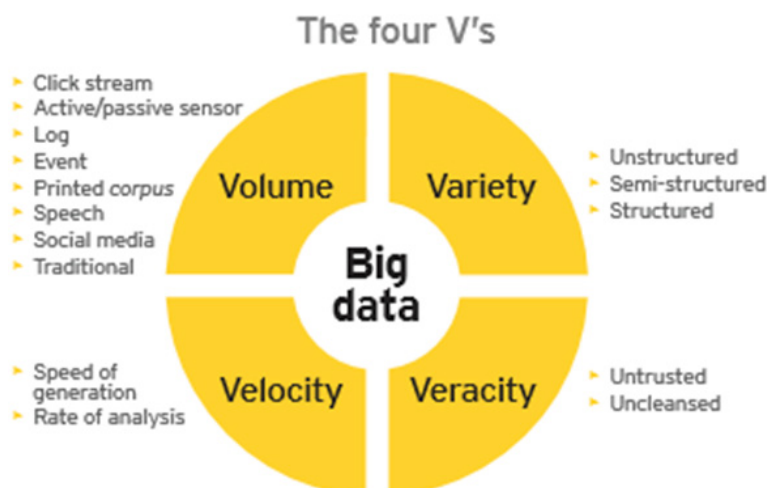

Figure 1 – The four Vs of Big Data

The outlook for the future is becoming more important than the usual visualization of current or historical perspectives, especially in an ever-changing business environment. For more effective future forecasting, data analysis uses statistical and predictive modeling techniques that can be used to maintain and improve the organizational business strategy (Dapp & Heinie, 2014). Organizations can develop their own analytical capabilities, as well as opportunities that are available only to a few larger organizations over the years, thanks to the collection and the announcement of a big date and other information that is outside the business.

While marketing is about achieving the correct customers at the perfect time, Big Data can be utilized to anticipate purchases, break down client conduct and better comprehend the general population purchasing your item. Yet, numerous organizations are deadened by the sheer measure of data and think that it's difficult to distinguish noteworthy wellsprings of client understanding.

2. Big Data Analytics

Marketing managers are scanning for and fail to discover customer experience strategy to successfully apply information and examination. They're looking to information to help enhance client travels and convey more important (and productive) encounters through personalization (Wheeler, 2016). Big Data analytics (BDA) is used for the compilation of statistics and for carrying out drifts that are associated with the most prospective clients (clients whose life assessment deserves attention, rather than combining the costs of maintenance and deduction) and compare them with the audience profile. And also, to identify and monitor the most important clients that correspond to a certain profile (Klum, 2016). BDA can help organizations extract useful information from complex, huge, diverse and interrelated data sets that lead to valuable representations (such as customer behavior and the condition of the business). In 2009 existed a very small amount of the big data enterprises, the least total revenue in this industry was less than \$100 million (Seguine, unknown year). Based on Deloitte estimates, more than 90% of the Fortune500 list had some large enterprises to provide a Big Data in 2012, which led to an industry revenue increase of up to \$1 billion (Lee & Steward, 2012). Venture capitalists subventionize Big Data projects with funding in a surplus of \$50 million (Berman, 2012), and governments subventionize large data and open data projects (Harris, 2012). Apparently, the data is a source of value.

Data analytics has other forms: analysis of web-traffic and analysis of customer satisfaction are some of them. Even though for each form of data analytics there is a different way to create value, the objective is almost the same for everyone: increasing profitability or reducing costs, and sometimes both. The term big data is still incomprehensible, probably because the big data is not a tangible concept or a fixed property. The big data is a steady innovation, rather than a destructive innovation, which makes it difficult to define, describe and distinguish the BDA from traditional data analytics. For example, when analyzing web traffic comes understanding, which further improves the use of the website, which directly leads to more satisfied customers and increased sales. Continuing the big data analytics themes, the question comes to mind: the big data of analytics is different from the traditional data analytics. Nevertheless, BDA can also support traditional data analytics, also mentioned by Adrian & Chamberlin (2012).

3. Tunnel Vision in Marketing

Denis Corcoran (2011) connected notion of tunnel vision with marketing phenomena and which symptoms it able to bring. He claimed that over 85% of all organizations experience the ill effects of a benefit debilitating sickness called Tunnel Vision Marketing. According to his study, tunnel vision in marketing is a visual deficiency about who your customer is, what influences them to tick, what they are profoundly feeling, and so forth. In the event that your business is in survival mode, leveled or enduring minimal execution, it is most likely experiencing Tunnel Vision Marketing. Marketing team spends so much time with daily activities: social media, email campaigns, updates to the website, the white paper someone decided they needed, supporting Sales, that there's no time to get the bigger picture of the audience (Ioană & Stoica, 2014). The greater picture is basic to guaranteeing the substance you create is addressing the requirements of your target market (Baumgartner & Steenkamp, 1996). You have to cut out time to venture back and distinguish your personas.

McKinsey quarterly (2009) suggested the "funnel" metaphor according to mutual action between marketing of company and consumers. But nowadays this funnel structure is about to fail because of market explosion and intangible communication decrease. This failed funnel led to complicated decision-making process of customer which can influence marketing activities of company. The model of funnel of McKinsey is based on agenda of consumer-driven marketing and called as consumer decision journey. This journey is a path from awareness to purchase and loyalty, but the problem of creating awareness comes from mass product appearance while companies work up marketing activities for market shares. Their findings also showed the shift from one-way communication to mutual communication, that is where Big Data tools can play a significant role and awareness must appear. Digital tools can be applied to use gathered information to communicate with customers.

1.1. Big Data, the perfect instrument for predicting and study consumer behavior

From the point of view of studying the behavior of consumers, Big Data helps to extract more information in this area, thereby enabling customers to improve their buying experience, for example, customer loyalty, customer segmentation, acquisition and promotion analysis, priority analysis, seasonal sales analysis, customer-specific approach, consumer segmentation, basket analysis, cross-selling analysis, the communication channel, the analysis of the winning and losses, and so on (Berman, Previte & Fry, 2016).

American Marketing Association defines marketing research as process in which the connection between opportunities and problems are taken under review through the information collected by managers from customers (Stoicesu, 2015). Big Data directed to educate consumer behavior has an ability to gather variety of data leading to process information that would be assessed as source to get knowledge of customer experience (Fang & Li, 2014). Today customers became more informed in case of purchase goods and services and aspect of purchase decision has changed (Gamble, Tapp, Marsella & Stone, 2005). Through machine learning analysis, possibility of education customers factors, acquisition, priority and sales related data become more detailed indeed, shifts and associations are also considered from this learning (Kurt, 2015). Big Data create a strong bond between hesitating consumer behavior with business decisions by ability to analyze consumer factors that affect customers decision making (Stoicesu, 2015). Consumers make decisions in real-time concept, to understand customers better it is necessary to collect as more data as possible in real time. Analysis of the collected data can lead to how to correctly guide customers by better addressing their needs and strengthen the bottom line. Occupancy of algorithms collected and processed by Big Data has an allowance to match

consumers' needs with right products by determination of characteristics that cross with customers' needs and wants (Fang & Li, 2014). Machine learning also gives an opportunity to anticipate what customers will want, before he/she makes a final decision. Utilization of collected info construct the image of potential consumers' willingness to purchase more specific specter of goods or services that is able to satisfy their needs before they understand that this need has occurred (Kurt, 2015). In this way customers get what they want before they are looking for it (Ryan Kh, 2016).

Certain studies were conducted explaining how Big Data is used in marketing performances by collecting and analyzing info about customers, like brands that they are loyal to, seasonal trading and etc. According to C. Stoicesu's work (2009) Big Data is the best tool in order to study consumer behavior. In her work she mentioned the amount of information that Big Data is able to process with high level speed. This aspect is not the limit, this huge amount of data consists of not only wide specter of information, but also the deepness was considered. Cristina claimed that Big Data is able to work on hidden parts of behavioral pattern of customers and prospects. She also concerned that classical way of collecting data about consumer behavior is more statical and less qualitative. This claim lead to lack of accuracy in construction of effective customized marketing campaigns directed to customers and companies fail to reach each customer on a personal level.

Personalized marketing activities are based totally on customers' profile that constructed from analysis of their particular behavior (Linzmajer, et al. 2015). Demographic data and preferences are concerned through the analysis determining the differentiation of customers' profiles (Keller, 2001). Consumer behavior is the discipline studying customers' needs and tastes and what response they give to products' marketing. As more understandable picture of customers' needs and tastes as more personalized marketing activity is willing to be directed to targeted segments (Liang, Lai & Ku, 2007).

From this perspective, we can assume that Big Data is a direct killer of risk that arises from tunnel vision in marketing aspect; it has an ability to construct a mental «portrait» of a customer or a prospect. Big Data functions connect pieces of qualitative data about consumers' personality anticipating his pattern to purchase, so companies will be able to adopt tunnel marketing program directed to every customer on individual level.

1.2. Big Data and Personalized Marketing

Studies have contended that buyers ordinarily get a kick out of the opportunity to make purchase through the same stores using assorted channels, and that tremendous amount of information from these varied diverts can be progressively customized (Kopp, Mehra & Miller, 2013). Ongoing information examination enables firms to propose customized administrations involving exceptional maintenance and advancements to customers. What's more, these customized administrations help firms to dissociate loyal clients from new ones and to promote limited-time offers appropriately (Mehra, 2013). As indicated by Liebowitz (2013), personalization can build deals by 10 % or increasingly and give five to eight times the Return on investments of advertising uses. Bloomspot, in such manner, examined the information about the client's Visa, specifically, tracking the expenses of the most stable customers, offered them rewards through additional offers and advantages that also helped with expanding customer awareness (Miller, 2013). Wine.com accomplished a huge increment in their business utilizing customized email advertising (Zhao, 2013). Bikeberry.com is a case of a web based business firm that is presently utilizing Big Data Analytics (e.g., utilizing information from clients' perusing designs, login tallies, past buys) to send every client a custom fitted offer: this has prompted a business increment of 133 % and client on location engagement increment of around 200 % (Jao, 2013).

H1: Using Big Data tools is useful to enhance the content of personalized marketing.

H2: Ability to create personalized content can increase capacity of customers

H3: There is a significant difference in customers capacity between Big Data using and non-using companies

1. Purchase Intention

The purchase intention is the consumer's preference and desire to purchase a particular product or service. An important aspect in the purchase intention is the willingness of the consumer to purchase the goods after the evaluation. The choice of the product is influenced by a large number of factors, the intentions of consumers, along with external factors influence the final decision (Keller, 2001). Also, the purchase decision largely

depends on group cohesion in the choice of brand (Witt & Bruce, 1972). Using information about the brand by other members of the group encourages consumers to buy the brand that other group members use (Witt, 1969). A significant focus on the members of consumers in the group affects other consumers in the group: the purchase of a certain brand (Moschis, 1976). Factors influencing the purchase intention are customer knowledge, packaging or design, consumer perception, the approval of celebrities, etc.

Consumer purchase intention depends on factors that influence how customers evaluate the product. These factors are based on what consumers feel and which perceived value they dedicate to any good or service (Keller, 2001). This evaluation of factors is main source of people's final decision on willingness to purchase the product. (Fishbein & Ajzen, 1975-1980) generated a theory explaining interconnection between customers' attitude and further intension to buy. Factors impacting the buy expectation are client learning, bundling or outline, buyer observation, the endorsement of celebrities, and so on. Big Data is a tool that can collect and analyze this info in real time what in further can flow into knowledge that can be concerned in company's strategy in order to enhance purchase intention.

According to studies by Satish and Peter (2004) and Rao and Monroe (1988), knowledge about the product is a key factor in purchase decision. Also, packaging is very important in making a purchasing decision, although the package has a dual purpose: on the one hand it's just an outlook, and on the other hand, attracting attention (Ann, 2008). There is also a claim that the properly selected packaging and design contribute to the reputation of the company in business and demonstrates the quality of the product (Dileep, 2006). For many, immensely important is the approval of celebrities. The purchase decision is also determined by perceived value, which implies a connection between the consumer and the product (Payne and Holt, 2001). The value of a product can be either tangible or intangible. However, the consumer decides to purchase a particular product relying on the knowledge of the product itself. It is also worth noting that the intention of the purchase affects positively the perceived value (Tun Zong et al., 1994).

H4: There is a significant difference in purchase intention from advertisements between frequent and non-frequent digital devices users

Data Gathering

Survey was distributed among marketing employees of companies that operates in Kazakhstan. A lot of companies use some internet platforms that connected to data analytical tools, such as Google AdWords or targeting in Facebook. Companies that optimize such tools automatically, but implicitly apply Big Data tools for personalization, since these applications use tools like Nos QL or Hadoop. Some Kazakhstani companies use basic functions of data analytical tools and collect personalized data about customers for marketing activities.

40 managers of Kazakhstani companies from oil, IT, business consulting industries were asked about their usage of digital tools such as Google AdWords, Social Media Marketing, and etc. that indirectly connected to Big Data. When companies install targeting to digital platforms they can be adjusted as Big Data users. Through these tools companies are able to see how people behave according to their pages and which products are under the high level of interest for potential or regular customer.

Questionnaire survey about purchase intention and attitude toward advertisements among frequent and non-frequent digital users was distributed among 72 respondents with different demographic and psychographic criteria. They have been asked to feel scale questionnaire about how they put an attention on advertising and how it comes to their purchase intention through these advertisements.

Data Processing and Analysis

2x2 contingency test through IBM SPSS analytical tool was chosen to find the association between usage of Big Data tools and availability to generate and information from collected customer's data. The chi-square test is chosen in the case of testing depending on frequency of distribution among sample participants and what association arises in the given distribution. This association is showing how usage of Big Data tools is significant to prepare personalized content for one-to-one marketing or marketing for specific target. The algorithm of association between Big Data and marketing recommendation system is tested through SPSS by Amatriain, Jaimes, Oliver, & Pujol (the year remained unknown). In their research they used more complicated

test of relationship between to find coefficient and strangeness of this association between independent variables

To test hypothesis 2, linear regression is provided which explain the relationship between ability to create an advanced personalized content and capacity of clients of a company. Furthermore significant difference in this capacity is also tested by One-way ANOVA test in order to find the difference between Big Data users and non-Big Data users (Choi, J., Lee, H.J., Kim, H.W., 2017). In this study variables are represented as intention to purchase of clients from company's point of view. To find the significant difference between consumer behavior of frequent and non-frequent digital users One-way ANOVA is about to be implemented in this work. (Ismail, K. & Ishak, N., 2014; Choi, J., Lee, H.J., Kim, H.W., 2017). This difference will show the attitude in purchasing behavior between two groups depending on how close they are to their digital devices.

Analysis and implications

Table 1 – Table of crosstabulation between usage of Big Data tools and ability to create personalized content

Usage of Big Data tools * Ability to create personal content Crosstabulation

			Ability to create personal content		Total
			Able	Not able	
Usage of Big Data tools	Yes	Count	32 ^a	3 ^b	35
		Expected Count	28,9	6,1	35,0
		% within Usage of Big Data tools	91,4%	8,6%	100,0%
		% within Ability to create personal content	97,0%	42,9%	87,5%
		% of Total	80,0%	7,5%	87,5%
	No	Count	1 ^a	4 ^b	5
		Expected Count	4,1	,9	5,0
		% within Usage of Big Data tools	20,0%	80,0%	100,0%
		% within Ability to create personal content	3,0%	57,1%	12,5%
		% of Total	2,5%	10,0%	12,5%
Total		Count	33	7	40
		Expected Count	33,0	7,0	40,0
		% within Usage of Big Data tools	82,5%	17,5%	100,0%
		% within Ability to create personal content	100,0%	100,0%	100,0%
		% of Total	82,5%	17,5%	100,0%

Each subscript letter denotes a subset of Ability to create personal content categories whose column proportions do not differ significantly from each other at the ,05 level.

From analysis we got in this work we can see that most of sample use Big Data tools and numbers obviously show that Big Data usage has association to preparing personalized content. Usage of Big Data and ability to prepare personalized content was taken as two independent variables.

From analysis we got in this work we can see that most of sample use Big Data tools and numbers obviously show that Big Data usage has association to preparing personalized content. Usage of Big Data and ability to prepare personalized content was taken as two independent variables.

Table 2 – Chi-Square test results

Symmetric Measures		Value	Asymptotic Standardized Error ^a	Approximate T ^b	Approximate Significance
Nominal by Nominal	Phi	,622			,000
	Cramer's V	,622			,000
Interval by Interval	Pearson's R	,622	,170	4,893	,000 ^c
Ordinal by Ordinal	Spearman Correlation	,622	,170	4,893	,000 ^c
N of Valid Cases		40			

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

c. Based on normal approximation.

Chi-square test showed 15,461 value that is showing strong association between each other and degree of freedom as 1. 2-sided significance level of chi-square test shows that two independent variables have significant relationship between each other.

Table 3 – Asymptotic symmetric measures test results

Symmetric Measures		Value	Asymptotic Standardized Error ^a	Approximate T ^b	Approximate Significance
Nominal by Nominal	Phi	,622			,000
	Cramer's V	,622			,000
Interval by Interval	Pearson's R	,622	,170	4,893	,000 ^c
Ordinal by Ordinal	Spearman Correlation	,622	,170	4,893	,000 ^c
N of Valid Cases		40			

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

c. Based on normal approximation.

From symmetric measure approximate significance is equal to 0.0 with standardized error 0,17. From this test we can see the significant relationship between usage of Big Data and ability to create personalized marketing content and this relationship approve hypothesis developed in this work.

Table 4 – Descriptive Statistics of 40 surveyed Kazakhstani companies

Descriptive Statistics			
	Mean	Std. Deviation	N
Amount of sales	3,2500	1,10361	40
Ability to create personal content	1,2000	,40510	40

Table 5 – Correlations between ability to create personal content and amount of sales they make

Correlations			
		Amount of sales	Ability to create personal content
Pearson Correlation	Amount of sales	1,000	-,459
	Ability to create personal content	-,459	1,000
Sig. (1-tailed)	Amount of sales	.	,001
	Ability to create personal content	,001	.
N	Amount of sales	40	40
	Ability to create personal content	40	40

Table 6 – One way ANOVA test of difference in customers capacity between companies that able and not able to personalize content.

ANOVA ^a						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	10,000	1	10,000	10,133	,003 ^b
	Residual	37,500	38	,987		
	Total	47,500	39			

a. Dependent Variable: Amount of sales

b. Predictors: (Constant), Ability to create personal content

Table 7 – Model summary of linear regression between ability to personalize content and capacity of customers

Model Summary									
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,459 ^a	,211	,190	,99340	,211	10,133	1	38	,003

a. Predictors: (Constant), Ability to create personal content

Linear regression test (Table 5) shows that the existing relationship between success of campaign personalization and capacity of clients that a company has. Estimated significance level is 0,001 which is less than 0,005 among 40 companies. This shows that H2 is also supported and there is a significant relationship between ability to personalize content and number of client. ANOVA test (Table 6) shows that there is a significant difference ($p=0,003 < 0,005$, $F=10,133$) in customers capacity between companies that able and not able to personalize marketing content.

Table 8 – One-way ANOVA test representing the difference in customers capacity between users and non-users of Big Data

ANOVA^a

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	12,014	1	12,014	12,866	,001 ^b
	Residual	35,486	38	,934		
	Total	47,500	39			

a. Dependent Variable: Amount of sales

b. Predictors: (Constant), Usage of Big Data tools

Testing difference in customers capacity between Big Data using and non-using companies we see that $p=0,001<0,005$ and $F=12,866$, so H3 is also supported and we can accept that there is a significant difference in number of customers between Big Data using and non-using companies.

Table 9 – Descriptive statistics of people responding about their behavior toward digital advertising

Descriptives

		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
						Lower Bound	Upper Bound		
Attention on advertising	Yes	50	3,5800	,97080	,13729	3,3041	3,8559	2,00	5,00
	No	22	2,6364	1,21677	,25942	2,0969	3,1758	1,00	5,00
	Total	72	3,2917	1,13134	,13333	3,0258	3,5575	1,00	5,00
Attention on ads in SM and SE	Yes	50	4,1400	1,06924	,15121	3,8361	4,4439	2,00	5,00
	No	22	3,1364	,94089	,20060	2,7192	3,5535	1,00	5,00
	Total	72	3,8333	1,12588	,13269	3,5688	4,0979	1,00	5,00
→ Match with needs and wants	Yes	50	3,8600	1,17820	,16662	3,5252	4,1948	1,00	5,00
	No	22	2,3182	,83873	,17882	1,9463	2,6901	1,00	4,00
	Total	72	3,3889	1,29523	,15264	3,0845	3,6933	1,00	5,00
Match with previous search	Yes	50	3,7400	1,10306	,15600	3,4265	4,0535	1,00	5,00
	No	22	2,2727	1,24142	,26467	1,7223	2,8231	1,00	4,00
	Total	72	3,2917	1,32620	,15629	2,9800	3,6033	1,00	5,00
Purchase intention	Yes	50	3,7800	1,09339	,15463	3,4693	4,0907	1,00	5,00
	No	22	2,9091	1,26901	,27055	2,3464	3,4717	1,00	5,00
	Total	72	3,5139	1,21020	,14262	3,2295	3,7983	1,00	5,00
Purchase complectence	Yes	50	3,4000	1,16058	,16413	3,0702	3,7298	1,00	5,00
	No	22	2,4091	1,25960	,26855	1,8506	2,9676	1,00	5,00
	Total	72	3,0972	1,26891	,14954	2,7990	3,3954	1,00	5,00

To test H4, we implemented One-way ANOVA test to find difference in purchase intention which is coming from advertisements between frequent and non-frequent digital device users. In this term we have results of $p=0,004$ which is less than $0,005$ and $F=8,779$. From this perspective H4 is also supported and there is a significant difference in purchase intention of frequent and non-frequent digital users.

Discussion and Conclusion

Table 10 – One-way ANOVA test of difference of attitude toward advertising between frequent and non-frequent digital users

		ANOVA				
		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Attention on advertising	Between Groups	13,604	1	13,604	12,324	,001
	Within Groups	77,271	70	1,104		
	Total	90,875	71			
Attention on ads in SM and SE	Between Groups	15,389	1	15,389	14,438	,000
	Within Groups	74,611	70	1,066		
	Total	90,000	71			
Match with needs and wants	Between Groups	36,318	1	36,318	30,707	,000
	Within Groups	82,793	70	1,183		
	Total	119,111	71			
Match with previous search	Between Groups	32,891	1	32,891	25,030	,000
	Within Groups	91,984	70	1,314		
	Total	124,875	71			
Purchase intention	Between Groups	11,588	1	11,588	8,779	,004
	Within Groups	92,398	70	1,320		
	Total	103,986	71			
Purchase complectence	Between Groups	15,001	1	15,001	10,573	,002
	Within Groups	99,318	70	1,419		
	Total	114,319	71			

Previous studies have described the way how customers are willing to come to purchase of product. Interpretation of all findings about Big Data tools and customer experience prompted on the ability of educating customer's behavior through these tools. Sometimes customers look for products and even don't understand their own needs and wants and in massive market behave with high level of frequently while making purchase decision. Also, people don't know what market can suggest people to buy in order to solve a particular problem or satisfy a specific need. That creates tunnel vision for companies and it cannot indicate what kind of marketing activities should be accomplished. In this term Big Data tools can automatically process information collected from every digital activity of potential customers and create the channel between company and the customer. Using Big Data tools efficiently create the channel of indirect communication between customers and companies about things that are able on the market and companies educating needs and wants can adjust promotional activities for specific segment of consumers or even for individual that seeking for specific product or service.

Since all hypotheses are supported significant notification must go around companies that work in B2B and B2C markets. Implementing Big Data as a marketing tool can helpfully strengthen marketing activities by collecting and absorbing information about clients and create personalized content. This content will have an effect on capacity of customers that company has and it depends on how the information collected and analyzed by Big Data will be directed and used. From provided (ANOVA) test of H3 we can see that the difference in the number of customers present according to presence of Big Data as a tool in operations. Which showed that companies will have more clients when Big Data is applied.

In the case of test of H4 (table 10), the direction from attention to purchase intention is constructed. The significant difference exists in all concepts which have been applied as components on the way to purchase intention of customers. During this test, the difference between how advertising matches with needs and wants or previous searches of customers are present, digital users see more advertising through their digital devices because these advertisements comes around through recommendation systems supported by Big Data. In

the case of purchase completion significance is also present, but without considering factors of product and industry, purchase completion is also constructed from different factors which are not applied and tested in this work.

Big Data tool users create a tunnel through which customers automatically receive information from company according to what they were searching before, or where they are located right now. Companies set up promotional content through these Big Data tools to reach customers that are mostly interested about the product and can enhance and narrow down the content to persona level. That content will be structured dependent on information constructed from absorbed and distilled data about customer's current location, needs or wants, conditions or other situations. Analyzed data formulate the way in which company can reach particular segments by strengthened content with consideration of their preferences and ways that can catch an attention of segments' participants.

References

- 1 Adrian, M., Chamberlin, D. Orbitz Worldwide Uses Hadoop to Unlock the Business Value of Big Data. Gartner. – 2012. – URL: <https://www.zotero.org/groups/leapforward/items/ite mKey/BSHHXBHN> (accessed: 06.11.2017)
- 2 Ajzen, I., Fishbein, M. Understanding attitudes and predicting social behavior. – NJ: Prentice-Hall, 1980.
- 3 Amatriain, X., Jaimes, A., Oliver, N., Pujol, J. M. «Data Mining Methods for Recommender Systems» in Recommender Systems Handbook. Kantor, Ricci, Rokach, Shapira (Eds). – Berlin: Springer, 2010.
- 4 Baumgartner, H., M. Steenkamp J.-B. E. Exploratory consumer buying behavior: Conceptualization and measurement // International Journal of Research in Marketing. – 1996. – № 13. – p. 121.
- 5 Berman, S. J. Digital transformation: opportunities to create new business models // Strategy & Leadership. – 2012. – № 40 (2). – pp. 16-24.
- 6 Bosomworth, D. Mobile marketing statistics [Electronic source]. – 2015. – URL: <http://www.smartinsights.com/mobile-marketing/mobile-marketing-analytics/mobile-marketing-statistics/> (accessed: 06.11.2017)
- 7 Brosekhan, A. A., Velayutham, M., Phil, M. Consumer Buying Behaviour – A Literature Review // Journal of Business and Management. – 2003. – № 1 (1). – pp. 8-16.
- 8 Casaca, J. A., da Gama, A. P. Marketing in the Era of Big Data // Hum. Soc. Sci. Common Conf. – 2013. – № 5 (2). – pp. 147-160.
- 9 Clifford C. Japanese scientists use artificial intelligence to decode thoughts [Electronic source]. – 2018. – URL: <https://www.cnn.com/2018/01/08/japanese-scientists-use-artificial-intelligence-to-decode-thoughts.html> (accessed: 06.04.2018)
- 10 Chen, H., Chiang, R. H. L., Storey, V. C. Business Intelligence And Analytics: From Big Data To Big Impact // MIS Quarterly. – 2012. – № 36 (4). – pp. 1165-1188.
- 11 Choi, J., Hong, J. L., Kim, H. W. Examining the Effects of Personalized App Recommender systems on Purchase Intention: and Self Social-Interaction Perspective // Journal of Electronic Commerce Research. – 2017. – № 18 (1). – pp. 336-360.
- 12 Dapp, T., Heini, V. Big Data. The Untamed Force. – Frankfurt: Deutsche Bank Research, 2014.
- 13 eMarketer. Big Data helps reveal consumer behavior, article retrieved [Electronic source]. – 2013. – URL: <http://www.emarketer.com/Article/BigData-Helps-Reveal-ConsumerBehavior/1010357> (accessed: 29.04.2018)
- 14 Erevelles, S., Fukawa, N., Swayne, L. Big Data consumer analytics and the transformation of marketing // Journal of Business Research. – 2016. – № 69 (2). –pp. 897-904.
- 15 Ernst and Young. Big data. Changing the way businesses compete and operate. Insights on governance risk and compliance. – 2014.

- 16 Fang, Z., Li, P. The Mechanism of «Big Data» Impact on Consumer Behavior // American Journal of Industrial and Business Management. – 2014. – № 4 (1). – pp. 45-50.
- 17 Glasgow, S., Zegler, J. Mintel looks into its crystal ball and shares top 2015 consumer behavior trends [Electronic source]. – 2014. – URL: <http://www.bizjournals.com/chicago/news/2014/10/24/mintel-looks-into-itscrystal-ball-and-shares-top.html> (accessed: 02.10.2015)
- 18 Guangting, Z., Junxuan, Z. The Study of Impact of «Big Data» to Purchasing Intention // International Journal of Business and Social Science. – 2014. – № 5 (10).
- 19 Halzack, S. The new shopping behavior that is creating big challenges for the retail industry [Electronic source]. – 2015. – URL: <https://www.washingtonpost.com/news/business/wp/2015/02/11/the-newshopping-behavior-that-is-creating-bigchallenges-for-the-retail-industry/> (accessed: 02.10.2015)
- 20 Ho, S. Y., Tam, K. Y., Davern, M. J. Transaction-Driven Personalization: The Moderating Effects of Personality Traits // 11th Pacific-Asia Conference on Information Systems. – 2007. – pp. 185-199.
- 21 Hofacker, C. F., Malthouse, E. C., Sultan, F. Big Data and consumer behavior: imminent opportunities // Journal of Consumer Marketing. – 2016. – № 33 (2). – pp. 89-97.
- 22 Ioanăș, E., Stoica, I. Social Media and its Impact on Consumers Behavior // International Journal of Economic Practices and Theories. – 2014. – № 4 (2).
- 23 Ismail, K. P., Ishak, N. Consumers Perception, Purchase Intention and Actual Purchase Behavior of Organic Food Products // Integrative Business & Economics. – 2014. – № 3 (2). – pp. 63-85.
- 24 Jao, J. Why big data is a must in ecommerce [Electronic source]. – 2013. – URL: <http://www.bigdata-landscape.com/news/why-big-data-is-a-must-in-ecommerce> (accessed: 02.03.2017)
- 25 Keller, K. L. Building Customer-Based Brand Equity: A Blueprint for Creating Strong Brands // Marketing Management. – 2001.
- 26 Kopp, M. Seizing the big data opportunity [Electronic source] // Ecommerce Times. – 2013. – URL: <http://www.ecommercetimes.com/story/78390.html> (accessed: 14.06.2016)
- 27 Kurt, M. Using Big Data and Machine Learning to enrich consumer behavior [Electronic source]. – 2015. – URL: <http://www.forbes.com/sites/kurtmarko/2015/04/08/big-data-machine-learning-customer-experience/> (accessed: 14.06.2016)
- 28 Linzmayer, M., Schopfer, S., Keller, T., Nagengast, L., Fleisch, E., Rudolph, T. The Effects of Personalized Recommendations with Popularity Information on Sales – A Field Study in Grocery Retailing // ECIS 2015 Research-in-Progress Papers. – 2015. – № 65.
- 29 Li, Q., Xing, J., Liu O., Chong W. The Impact of Big Data Analytics on Customers' Online Behaviour // Proceedings of the International Multi-Conference of Engineers and Computer Scientists. – 2017. – № 2 (7).
- 30 Liang, T. P., Lai, H. J., Ku, Y. C. Personalized content recommendation and user satisfaction: Theoretical synthesis and empirical findings // Journal of Management Information Systems. – 2007. – № 23 (3). – pp. 45-70.
- 31 Liebowitz, J. Big Data and Business Analytics. – New York: CRC Press, 2013.
- 32 Mehrabian, A., Russell, J. A. An Approach to Environmental Psychology. – Cambridge: MIT Press, 1974.
- 33 Miller, G. 6 ways to use «big data» to increase operating margins by 60% [Electronic source]. – 2012. – URL: <http://upstreamcommerce.com/blog/2012/04/11/6-ways-big-data-increase-operating-margins-60-part-2> (accessed: 13.06.2016)
- 34 Peppers, D., Rogers, M. The one-to-one future: Building relationships one customer at a time. – New York: Double Day Publications, 1997.
- 35 Pettey, C. Gartner Identifies the Top 10 Strategic Technologies for 2012. – 2012.
- 36 Petty, R. E., Cacioppo, J. T. Communication and Persuasion: Central and Peripheral Routes to Attitude Change. – New York: Springer Verlag, 1986.
- 37 Pettey, C., Goasduff, L. Gartner Says Solving «Big Data» Challenge Involves More Than Just Managing Volumes of Data [Electronic source]. – 2011. – URL: <http://www.gartner.com/it/page.jsp?id=1731916> (accessed: 13.06.2016)
- 38 Russom, P. The Three Vs of Big Data Analytics. – 2011.

39 Ryan, Kh. 3 Ways Big Data and Machine Learning Affect Consumer Behavior. – 2016. – URL: <https://tech.co/3-ways-big-data-and-machine-learning-are-affecting-consumer-behavior-2016-10> (accessed: 13.06.2016)

40 Savvas, A. IBM: Businesses unable to analyse 90 percent of their data [Electronic source]. – 2011. – URL: <http://www.computerworlduk.com/news/itbusiness/3313304/ibm-businesses-unableto-analyse90-per-cent-of-their-data/> (accessed: 09.09.2016)

41 Smolan, R., Erwit, J. The Human Face of Big Data [Electronic source]. – 2015. – URL: <http://thehumanfaceofbigdata.com/> (accessed: 09.09.2016)

42 Stoicesu, C. Big Data, the perfect instrument to study today's consumer behavior // Database Systems Journal. – 2009. – № 6 (3).

43 William B. Mesa Marketing Revolution // Journal of Consumer Marketing. – 2009. – № 26 (2). – pp.135-135.

References

1 Adrian, M., Chamberlin, D. (2012), Orbitz Worldwide Uses Hadoop to Unlock the Business Value of "Big Data", available at: <https://www.zotero.org/groups/leapforward/items/ite mKey/BSHHXBHN> (Accessed November, 06, 2017)

2 Ajzen, I., Fishbein, M. (1980), *Understanding attitudes and predicting social behavior*, Prentice-Hall, New Jersey.

3 Amatriain, X. Jaimes, A. Oliver, N. Pujol, J.M. (2010), "Data Mining Methods for Recommender Systems" in *Recommender Systems Handbook*, Kantor, Ricci, Rokach, Shapira (Eds)., Springer, Berlin.

4 Baumgartner, H., Steenkamp J.-B. E. M. (1996), "Exploratory consumer buying behavior: Conceptualization and measurement", *International Journal of Research in Marketing*, Vol. 13, p. 121.

5 Berman, S.J. (2012), "Digital transformation: opportunities to create new business models", *Strategy & Leadership*, Vol. 40 No 2, pp. 16-24.

6 Bosomworth, D. (2015), Mobile marketing statistics 2015, available at: <http://www.smartinsights.com/mobile-marketing/mobile-marketing-analytics/mobile-marketing-statistics/> (Accessed November, 06, 2017)

7 Brosekhan, A.A., Velayutham, M., Phil, M. (2003), "Consumer Buying Behaviour – A Literature Review", *Journal of Business and Management*, Vol. 1 No. 1, pp. 8-16.

8 Casaca, J. A., da Gama, A. P. (2013), "Marketing in the Era of Big Data", *Hum. Soc. Sci. Common Conf.*, Vol. 5 No. 2, pp. 147-160.

9 Clifford C. (2018), Japanese scientists use artificial intelligence to decode thoughts, available at: <https://www.cnbc.com/2018/01/08/japanese-scientists-use-artificial-intelligence-to-decode-thoughts.html> (Accessed April, 06, 2018)

10 Chen, H., Chiang, R.H.L., Storey, V.C. (2012), "Business Intelligence And Analytics: From Big Data To Big Impact", *MIS Quarterly*, Vol. 36 No. 4, pp. 1165-1188.

11 Choi, J, Hong, J.L., Kim, H.W. (2017), "Examining the Effects of Personalized App Recommender systems on Purchase Intention: and Self Social-Interaction Perspective", *Journal of Electronic Commerce Research*, Vol. 18 No. 1, pp. 336-360.

12 Dapp, T., Heini, V. (2014), *Big Data. The Untamed Force*, Deutsche Bank Research, Frenkfurt.

13 eMarketer (2013), "Big Data helps reveal consumer behavior", available at: <http://www.emarketer.com/Article/BigData-Helps-Reveal-ConsumerBehavior/1010357> (Accessed April 29, 2018)

14 Erevelles, S, Fukawa, N., Swayne, L. (2016), "Big Data consumer analytics and the transformation of marketing", *Journal of Business Research*, Vol. 69 No. 2, pp. 897-904.

15 Ernst and Young, (2014), "Big data. Changing the way businesses compete and operate. Insights on governance risk and compliance".

16 Fang, Z., Li, P. (2014), "The Mechanism of "Big Data" Impact on Consumer Behavior", *American Journal of Industrial and Business Management*, Vol. 4 No. 1, pp. 45-50.

- 17 Glasgow, S., Zegler, J. (2014), "Mintel looks into its crystal ball and shares top 2015 consumer behavior trends", available at: <http://www.bizjournals.com/chicago/news/2014/10/24/mintel-looks-into-itscrystal-ball-and-shares-top.html> (Accessed October, 02, 2015)
- 18 Guangting, Z., Junxuan, Z. (2014), "The Study of Impact of "Big Data" to Purchasing Intention", *International Journal of Business and Social Science*, Vol. 5 No. 10.
- 19 Halzack, S. (2015), "The new shopping behavior that is creating big challenges for the retail industry", available at: <https://www.washingtonpost.com/news/business/wp/2015/02/11/the-newshopping-behavior-that-is-creating-bigchallenges-for-the-retail-industry/> (Accessed October, 02, 2015)
- 20 Ho, S.Y, Tam, K.Y., Davern, M.J. (2007), Transaction-Driven Personalization: The Moderating Effects of Personality Traits, *11th Pacific-Asia Conference on Information Systems*, pp. 185-199.
- 21 Hofacker, C.F., Malthouse, E.C., Sultan, F. (2016), "Big Data and consumer behavior: imminent opportunities", *Journal of Consumer Marketing*, Vol. 33 No. 2, pp. 89-97.
- 22 Ioanăș, E., Stoica, I. (2014), "Social Media and its Impact on Consumers Behavior", *International Journal of Economic Practices and Theories*, Vol. 4 No. 2.
- 23 Ismail, K.P., Ishak, N. (2014), "Consumers Perception, Purchase Intention and Actual Purchase Behavior of Organic Food Products", *Integrative Business & Economics*, Vol. 3 No. 2, pp. 63-85.
- 24 Jao, J. (2013), "Why big data is a must in ecommerce", available at: <http://www.bigdatalandscape.com/news/why-big-data-is-a-must-in-ecommerce> (Accessed March, 02, 2017)
- 25 Keller, K.L. (2001), "Building Customer-Based Brand Equity: A Blueprint for Creating Strong Brands", *Marketing Management*.
- 26 Kopp, M. (2013), "Seizing the big data opportunity", *Ecommerce Times*, from: <http://www.ecommercetimes.com/story/78390.html> (Accessed June 14, 2016)
- 27 Kurt, M. (2015), "Using Big Data and Machine Learning to enrich consumer behavior", available at: <http://www.forbes.com/sites/kurtmarko/2015/04/08/big-data-machine-learning-customer-experience/> (Accessed June 14, 2016)
- 28 Linzmajer, M., Schopfer, S., Keller, T., Nagengast, L., Fleisch, E., Rudolph, T. (2015), "The Effects of Personalized Recommendations with Popularity Information on Sales - A Field Study in Grocery Retailing", *ECIS 2015 Research-in-Progress Papers*, No. 65.
- 29 Li, Q., Xing, J., Liu O., Chong W. (2017), "The Impact of Big Data Analytics on Customers' Online Behaviour", *Proceedings of the International Multi-Conference of Engineers and Computer Scientists*, Vol. 2 No. 7.
- 30 Liang, T. P., Lai, H. J., Ku, Y. C. (2007), "Personalized content recommendation and user satisfaction: Theoretical synthesis and empirical findings", *Journal of Management Information Systems*, Vol. 23 No. 3, pp. 45-70.
- 31 Liebowitz, J. (2013), *Big Data and Business Analytics*, CRC Press, New York.
- 32 Mehrabian, A., Russell, J. A. (1974), *An Approach to Environmental Psychology*, MIT Press, Cambridge, MA.
- 33 Miller, G. (2012), "6 ways To use "big data" To increase operating margins by 60%", available at: <http://upstreamcommerce.com/blog/2012/04/11/6-ways-big-data-increase-operating-margins-60-part-2> (Accessed June 13th 2016)
- 34 Peppers, D., Rogers, M. (1997), *The one-to-one future: Building relationships one customer at a time*, Double Day Publications, New York.
- 35 Pettey, C. (2012), *Gartner Identifies the Top 10 Strategic Technologies for 2012*.
- 36 Petty, R.E., Cacioppo, J.T. (1986), *Communication and Persuasion: Central and Peripheral Routes to Attitude Change*, Springer Verlag, New York.
- 37 Pettey, C., Goasduff, L. (2011), "Gartner Says Solving "Big Data" Challenge Involves More Than Just Managing Volumes of Data", available at: <http://www.gartner.com/it/page.jsp?id=1731916> (Accessed June 13, 2016)
- 38 Russom, P. (2011), *The Three Vs of Big Data Analytics*.

39 Ryan, Kh., (2016), "3 Ways Big Data and Machine Learning Affect Consumer Behavior", available at: <https://tech.co/3-ways-big-data-and-machine-learning-are-affecting-consumer-behavior-2016-10> (Accessed June 13, 2016)

40 Savvas, A. (2011), "IBM: Businesses unable to analyses 90 percent of their data", available at: <http://www.computerworlduk.com/news/itbusiness/3313304/ibm-businesses-unableto-analyse90-percent-of-their-data/> (Accessed August 9, 2012)

41 Smolan, R., Erwit, J. (2015), "The Human Face of Big Data", available at: <http://thehumanfaceofbigdata.com/> (Accessed September, 09, 2016)

42 Stoicesu, C. (2009), "Big Data, the perfect instrument to study today's consumer behavior", *Database Systems Journal*, Vol. 6 No. 3.

43 William B. Mesa (2009) "Marketing Revolution", *Journal of Consumer Marketing*, Vol. 26 No. 2, pp. 135-135.

Резюме

В данной работе описывается применение программного обеспечения по сбору данных в маркетинге. Также в данной работе упомянута проблема с "Туннельным видением" которая рассматривается, как очень прогрессивная, которая исходит из-за некачественной информации о клиентах, которые компании собирают на конкурентном рынке. Применение новых программных обеспечений описаны как инструменты, способные усилить операции направленные на расширение данных о клиентах, с целью применения необходимых маркетинговых действий.

Түйін

Осы жұмыста маркетингтік деректерді жинауға арналған бағдарламалық жасақтаманың пайдалануы сипатталады. Сондай-ақ, осы жұмыста бәсекелестік нарықта жиналатын тұтынушылар жайлы сапасыз ақпаратқа негізделген, өте прогрессивті деп саналатын «Туннельное видение» мәселесі көрсетілген. Жаңа бағдарламалық жасақтаманы қолдану қажетті маркетингтік шараларды қолдану үшін клиенттердің деректерін кеңейтуге бағытталған операцияларды күшейтетін құралдар ретінде сипатталады.

*Материал поступил
в редакцию 09.06.2018*

MPHTI 06.73.07

JEL classification: E5: Monetary Policy, Central Banking, and the Supply of Money and Credit, E52: Monetary Policy

U. M. Iskakov,
doctor of economic sciences, professor,
Narxoz University,
Almaty, The Republic of Kazakhstan

PROBLEMS OF THE BUDGET POLICY OF KAZAKHSTAN AND THE WAYS OF THEIR SOLUTION

Abstract

Purpose – is to conduct an analysis of the state and prospects for the development of the budget policy of the Republic of Kazakhstan, to identify the urgent problems in the world economic and financial instability.

Methodology – The research was carried out using methods such as: abstract-logical and economic-statistical with the compilation of tables, drawings. The methodological basis is the system analysis.

Originality/value – The article was based on the research carried out in the context of the budget policy of the Republic of Kazakhstan, which is the most important factor in the development of the socioeconomic dynamics of society. And ensuring social and economic security, which is one of the key tasks of the national policy of the country, causes permanent and permanent adjustments to budgetary and fiscal policies. In this regard, the author, listing the problems existing in these areas, proposes recommendations for their solution.

Findings – The analysis of the current state of formation and use of the budget has shown that in the budgeting process in the Republic of Kazakhstan there are certain problems that need to be addressed. With this purpose, having studied international experience, and proceeding from the existing realities, the author justifies the proposals on solving the urgent problems in the budget policy of the Republic of Kazakhstan.

Key words – Fiscal policy, tax, state budget, budget policy, budget deficit, VAT and its administration, arrears, oil revenues, "non-oil" revenues, oil deficit of the republican budget, public debt to GDP.

У. М. Искаков,
доктор экономических наук, профессор,
Университет Нархоз,
г.Алматы, Республика Казахстан

ПРОБЛЕМЫ БЮДЖЕТНОЙ ПОЛИТИКИ КАЗАХСТАНА И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Аннотация

Цель исследования – Провести анализ состояния и перспективы развития бюджетной политики Республики Казахстан, обозначить проблемы в условиях мировой экономической и финансовой нестабильности.

Методология – Исследование проводилось с применением таких методов, как: абстрактно-логический и экономико-статистический с составлением таблиц, рисунка. Методологической основой является системный анализ.

Оригинальность/ценность – Статья подготовлена и написана на основе проведенного исследования в контексте бюджетной политики Республики Казахстан, являющейся важнейшим фактором развития социально-экономической динамики общества. И обеспечения социально-экономической

безопасности, являющейся одной из ключевых задач национальной политики страны, обуславливает постоянные и перманентные корректировки бюджетной и фискальной политики. В этой связи, автор, перечислив проблемы, существующие в этих областях, предлагает рекомендаций по их решению.

Выводы – Проведенный анализ современного состояния формирования и использования бюджета показал, что в управлении бюджетным процессом в РК существуют определенные проблемы, которых необходимо решать. С этой целью, изучив международный опыт, а также исходя из существующих реалий, автор обосновывает предложения по решению проблем в бюджетной политике Республики Казахстан.

Ключевые слова – Фискальная политика, налог, государственный бюджет, бюджетная политика, бюджетный дефицит, НДС и его администрирование, недоимка, нефтяные поступления, «не нефтяные» поступления, нефтяной дефицит республиканского бюджета, государственный долг к ВВП.

Введение. Вступление мира в эпоху «Промышленность 4» обуславливает формирование обществ в условиях технологических и социально – экономических изменений.

Это в свою очередь актуализирует проблему эффективности функционирования и финансовой системы, в т.ч. повышения результативности исполнения государственного бюджета, как ключевого механизма социально-экономического развития страны.

Теоретической и эмпирической основой исследования явились научные публикации отечественных и зарубежных исследователей, ученых, практиков, а также официальных органов статистики, министерств финансов, национальной экономики и др.

В мировой практике известно, что для успешного выполнения своих функций любое государство на всех уровнях управления должно располагать соответствующей финансовой базой. С этой целью страны создают разветвленную сеть бюджетов, которая обеспечит аккумуляцию денежных ресурсов всех регионов для удовлетворения финансовыми потребностями секторов экономики, создающие базу и фундамент существования государства и общества. Ресурсы бюджета идут на развитие жилищно-коммунальных хозяйств (ЖКХ), образования, здравоохранения, законодательства, обороны, социального обеспечения, благоустройства каждой административно-территориальной единицы и тд. Поэтому успехи в социально-экономическом развитии любого государства во все времена зависели и зависят от грамотно составленного и исполненного бюджета- росписи доходов и расходов государства, т.е. в целом зависит от бюджетной системы, являющейся активным инструментом государственного регулирования национальной экономики, обеспечения ее стабильного и устойчивого развития.

И в процессе формирования доходов и расходов отдельных видов бюджетов, их сбалансирования возникают определенные финансовые взаимоотношения, которые регулируются законодательством страны. Такие элементы, как организация принципов построения бюджетной системы, взаимоотношения между уровнями и видами бюджетов, бюджетных прав представляют бюджетное устройство любого государства [1]. Аккумулируя структуру принципов построения бюджетной системы можно говорить о важнейших их них, как единство, полнота, реальность и гласность. При соблюдении обозначенных принципов можно говорить о существовании платформы для роста и устойчивого развития национальной экономики [2].

Известно, что в любом государстве значительную долю пополнения бюджетов составляет ВВП. Так, в развитых странах (Германия, Франция) через бюджеты разных уровней проходит до 50% ВВП, что позволяет поддерживать платформу достаточно высокой экономики этих стран. Что касается Казахстана, то этот показатель в 2015-2016г.г. достиг уровня 30-32%. При этом необходимо иметь ввиду, что соотношение республиканского бюджета к ВВП идет к снижению (таблица 1)

Таблица 1 – Соотношение государственного бюджета к ВВП РК на период 2017-2019г.г.

Наименование	Год		
	2017	2018	2019
Отношение государственного бюджета к ВВП	16,5	15,1	14,8
Примечание – составлено авторами на основе источника [3]			

А на 2018-2020 гг. размер гарантированного трансферта из Нацфонда в республиканский бюджет снижен поэтапно: в 2018 г. – 2,6 трлн. тнг., 2019 г. – 2,3 трлн. тнг., 2020 г. и последующие годы – 2 трлн. тнг. [3]. И такой уровень этого показателя в нынешних сложных условиях мирового кризиса обеспечивает рост экономики страны. Достижения Казахстана в рыночных преобразованиях, позволивших экономический рост и повышения уровня жизни населения, общеизвестны. Так, 2017 г. стал годом, когда Казахстан преодолел последствия мирового экономического кризиса, достиг определенных успехов в социально-экономическом развитии. Если по итогам 2016 г. рост ВВП был обеспечен лишь на 1,0%, то 2017 г. – на 4,0%. Основными драйверами роста экономики страны стали такие жизненно важные отрасли для страны, как промышленность, торговля, транспорт, связь и др. Так, рост промышленного производства составил более 7%, в общем объеме промышленности обрабатывающий сектор превысил 40% [4]. Весомый вклад в рост экономики страны внесли и такие отрасли страны, как производство фармацевтической продукции, легкой промышленности нефтепродуктов и т.д. (за период январь- сентябрь 2017 г. соответственно 6,1%, 9,6% и 5,7%) [5].

Конечно, это итог тех мер, которых принимает государство, и оно предлагает не просто антикризисные меры, но и разрабатывает антикризисную стратегию. В условиях новой реальности осуществляются комплексные антикризисные и структурные преобразования. Поэтому одним из пяти направлений антикризисных и структурных преобразований является оптимизация бюджетной политики, которую поддержали 99% экспертов [6].

В стратегии развития экономики Казахстана основным приоритетом бюджетной политики становится сохранение устойчивости государственных финансов, жесткая экономия бюджетных средств и повышение эффективности государственных расходов. Надо отметить, национальная экономика Казахстана по-прежнему зависит от экспорта углеводородов: в бюджете страны доля доходов от добычи и продажи нефти оценивается в 44-46%.

Анализ показывает, что налоговые поступления за последние годы несколько снижаются (НДС, корпоративные налоги на доходы). Понятно, что повышение налогов – не выход из сложившейся ситуации. Это будет означать лишь дополнительное давление на бизнес. Вместе с тем, использование средств Национального Фонда на текущие расходы должно быть сокращено. Единственным механизмом должен остаться ежегодный гарантированный, фиксированный трансферт из Национального фонда в республиканский бюджет. Хотя в целях плавного перехода на новое правило размер этого источника пополнения республиканского бюджета в дальнейшем будет сокращаться с 2,6 трл. тнг. в 2018 г. до 2 трлн. тнг. в 2020 г. Если исходить из принципа, что правильно разработанная система налогообложения является ключевым инструментом роста экономики и благосостояния населения страны, то и налоги должны иметь под собой, прежде всего, экономическое основание с учетом платежеспособности и имущественного состояния граждан.

С 1 января 2018г. введен в действие новый Кодекс РК «О налогах и других обязательных платежах в бюджет», основной идеологический принцип которого направлен на защиту интересов добросовестного налогоплательщика, стимулирование различных секторов экономики, упрощение администрирования и защиту развития малого и среднего бизнеса и т.д. [7].

Данные меры предусматривают пересмотр всей системы как государственных доходов, так и расходов. Прежде всего, конечно же предусматривается расширение доходной базы бюджета. Так, при существующем налоговом кодексе не в полной мере разработанные механизмы взимания налогов приводили к некоторым нарушениям.

Например, при существующем механизме взимания НДС имели место следующие проблемные факторы [8]:

- значительные потери бюджета по НДС в связи с применением мошеннических схем, создаваемых с целью незаконного возврата НДС, ежегодно составляет 150-200 млрд. тенге;
- наличие большого количества льгот создает «перекосы» в цепочке и в отдельных случаях превращает НДС в «налог с оборота»;
- высокие затраты на налоговое администрирование;
- наличие коррупционных проявлений при возврате НДС и его администрировании.

И в этой связи одним из перечисленных выше проблемных факторов являются налоговые льготы. Неслучайно этот фактор обозначен в Стратегии «Казахстан 2050: Новый политический курс» [9].

Этим важным документом определена задача усовершенствования системы налогообложения, в частности, проведения ревизии всех действующих налоговых льгот с целью их эффективного использования. Состояние налоговых льгот в РК и какие меры принимаются сегодня, обозначены в таблице 2.

Таблица 2 – Налоговые льготы, существующие сегодня в РК

№ п/п	Сферы льгот	Последствия	Принимаемые меры
1.	Охватывает все сектора экономики	Уклонение от уплаты налогов	- анализ эффективности
2.	Направлены на развитие бизнеса	недобросовестными налогоплательщиками	действующих льгот - отмена
3.	Улучшают инвестиционный климат		неэффективных и «не работающих» льгот -отмена льготы по НДС с 2018 года согласно обязательствам в рамках вступления Казахстана в ВТО

Анализ и принимаемые меры сегодня государством показывают, что существующие налоговые льготы не всегда соответствуют государственной политике по социальной поддержке отдельных категории граждан, развитию соответствующих секторов экономики, регионов, малого и среднего бизнеса в целом, улучшению инвестиционного климата страны, в т.ч. внедрению инновационных программ. При этом особое внимание должно уделяться грамотному анализу и оценке эффективности применения льгот и преференции определяя цели и задачи и последствия для бюджета и экономики как на республиканском, так и местном уровнях.

И неслучайно сегодня ученые и специалисты высказывают мнение о том, что с целью реализации принимаемых мер необходимо отменить и все неэффективные налоговые льготы. Налоговые режимы надо оптимизировать, оставив только три уровня: общий, патент для индивидуальных предпринимателей и специальный налоговый режим для малого и среднего бизнеса, а также аграрного сектора.

Данный механизм будет способствовать сокращению объема «теневой экономики». Такой подход поддерживается 96,9% мнениями экспертов [6]. Поэтому вопрос применения налоговых льгот преференции в казахстанской экономике, а также их влияние на деятельность хозяйствующих субъектов вызывает интерес для основательного изучения с разработкой предложений по эффективному их применению.

Кроме того, по мнению ученых-экономистов, необходимо провести бюджетный маневр, суть которого заключается в не повышении налоговой нагрузки на МСБ (или даже снижении ее), а за счет оптимизации расходов бюджета. По расчетам специалистов при плановых расходах республиканского бюджета на 2017 год в объеме 8,6 триллиона тенге потенциал оптимизации составляет порядка 600 миллиардов тенге.

В этой плоскости изучение и анализ официальных данных Правительства, министерств, контрольных органов позволяет сделать вывод о том, что на сегодня актуальными являются проблемы, связанные с устойчивым дефицитом государственного бюджета, а также неэффективное использование бюджетных средств наряду с относительно невысоким качеством государственных услуг в целом.

Систематизация принципов приведения объема и структуры государственных доходов и расходов в соответствие с возможностями и потребностями национальной экономики позволит в среднесрочной перспективе снизить соответствующие финансовые и экономические риски, связанные в том числе с необходимостью осуществления выплат по внешнему государственному долгу. Поэтому основной задачей любого государства является повышение эффективности бюджетов всех уровней так, чтобы оно способствовало устойчивому социально-экономическому развитию страны.

Таким образом, в сложившейся практике формирования и использования бюджетных средств в РК присутствует ряд существенных недостатков, ограничивающих возможности государственных органов по организации эффективного управления бюджетным процессом.

К ним относятся следующие:

1) На сегодня одним из важных проблем является сбалансированность бюджета за счет не нефтяных поступлений. Принцип такой сбалансированности бюджета обозначается понятием «не нефтяной дефицит республиканского бюджета», который представляет сумму поступлений в республиканский бюджет без учета трансфертов из Национального фонда за вычетом расходов республиканского бюджета. Не нефтяной дефицит предварительно не рассматривается и не утверждается на каком-либо уровне. Для снижения зависимости расходов бюджета от нефтяных поступлений размер не нефтяного дефицита в долгосрочном периоде должен уменьшаться за счет целенаправленного развития сырьевого сектора экономики.

2) В этом контексте другая проблема заключается, как это ни парадоксально звучит, в рациональном управлении непрерывного роста Национального фонда Казахстана (на сегодняшний день в районе 64 млрд. долларов), поскольку нельзя превращать этот фонд просто в «кубышку». О предпринимаемых государством мерах по сокращенных того источника нами было высказано выше. Конечно, нельзя пополнять бюджет слишком большими суммами из фонда, поскольку непомерные бюджетные расходы спровоцируют неконтролируемые инфляционные процессы в стране. Здесь необходимо учитывать и тот факт, что такая политика использования средств Национального фонда приведет к ущемлению возможности жизненных интересов следующих поколений Казахстана и, как следствие, в удовлетворений их собственных нужд [10].

Сегодня в Национальный фонд направляются только прямые налоги (корпоративный подоходный налог и налоги на недропользователей) нефтедобывающих предприятий, при этом дозируются и трансферты из фонда в Республиканский бюджет [11].

Здесь необходимо отметить тот факт, что несмотря на меры предпринятые Правительством, в последние годы наблюдается преобладание дефицита республиканского бюджета. Поэтому Правительство страны принимает меры по избежанию значительного дефицита республиканского бюджета путем оптимизации расходов и их переориентации с целью бюджетного стимулирования потребительского спроса посредством повышения социальных выплат и реализации антикризисных мер [12]. Но в течении последних лет по итогам исполнения республиканского бюджета наблюдается рост государственного (правительственного) долга, причиной которого является формирование республиканского бюджета с дефицитом. Ежегодно государственный (правительственный) долг увеличивается на сумму финансирования дефицита за счет заимствования с учетом курсовой разницы.

Так, отношение государственного (правительственного) долга к ВВП составило в 2012г. – 12,6%, в 2013 году – 12,5%, в 2014 году – 14,5%, в 2015 году – 22,1 %, в 2017г. – 26,8% (рисунок 1).

2) Следующим важным моментом в бюджетной политике Казахстана являются и проблемы, связанные с недоимкой по налогам и сборам, и задолженности по неналоговым платежам. Наличие недоимки и ее рост негативно отражаются на исполнении расходных обязательств бюджета, а это в свою очередь сказывается на прогнозных планах дальнейшего социально-экономического развития государства, которые определяются прогнозированием республиканского бюджета на три года. В следствии чего Правительство из-за имеющихся место недоимки принимает меры по секвестированию своих расходов по функциональным группам или некоторым государственным программам, что негативно влияет на ввод в действие важных в области социальных объектов. Также наблюдалось особенно в 2013-2015 гг. Так, на 1 января 2016 года общая недоимка составила 85 млрд. тенге, что составляет 11,3% от общих поступлений (756 832 млн. тг.) [13].

Это означает, что недоимка на эту дату по сравнению с 1 январем 2015 года несколько сократилась и составила 118 млрд тг. Анализ сравнения за 2012-2017 гг. показывает темпы снижения роста недоимки. Однако суммы показателей недоимки являющимися значительными, негативно сказываются на эффективности управления бюджетной системой страны.

Глубокий анализ показал, что структурные недоимки приходятся на «лжепредприятия» и составляют примерно в пределах 80% от общего объема. По нашему мнению, как принято в международной практике, для борьбы с недоимкой предлагается внедрять электронные счета-фактуры. Принятие таких мер будет способствовать выявлению хозяйствующих субъектов, занимающихся «лжепредпри-

нимательством». Отсутствие электронных счетов-фактур, к сожалению, не дает возможность полного контроля за фактами недоимки. Следовательно, решение этой проблемы явится одним из путей эффективной борьбы с «лжепредпринимательством» и позволит значительно снизить недоимку государственного бюджета.

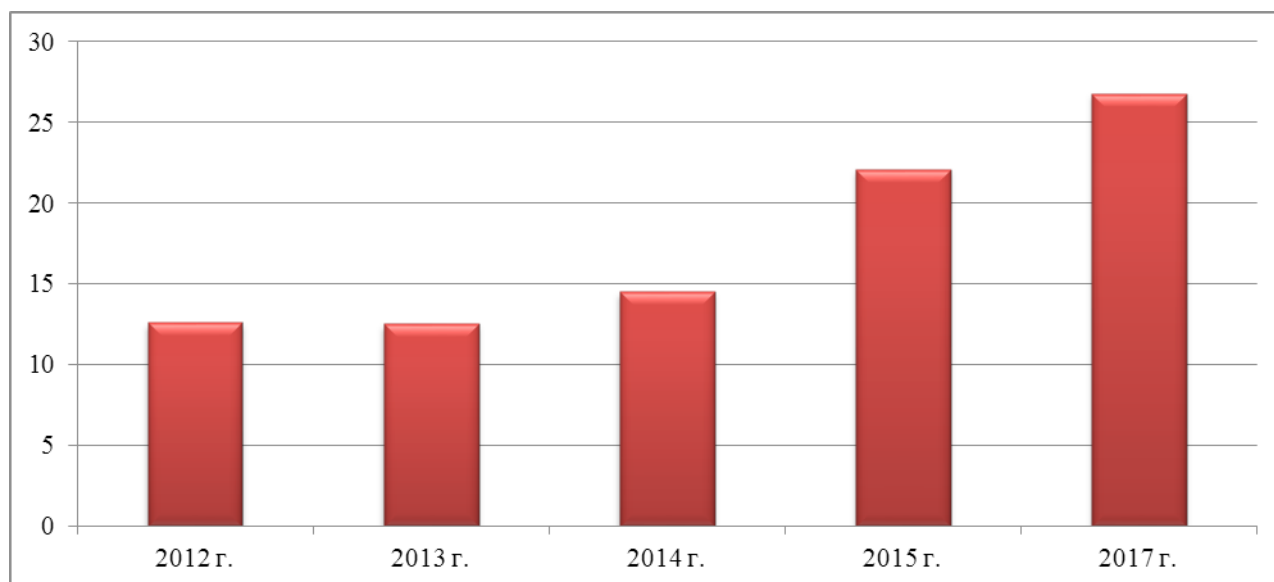

Рисунок 1 – Отношение государственного долга к ВВП Казахстана за 2012-2016гг (в %) [13]

3) Имеющееся место непрекращающиеся мелкие и крупные хищения бюджетных денег свидетельствует о необходимости совершенствования контроля за исполнением бюджета на всех уровнях. Поэтому, по нашему мнению, необходимо упразднить ведомственные контрольно-ревизионные службы и ревизионные комиссии маслихатов, которые по сути проверяют сами себя и давно доказали свою неэффективность. В место их следует закрепить контроль исполнения республиканского бюджета за Счетным комитетом, а местных бюджетов за Комитетом финансового контроля Министерства финансов и его подразделения на местах [13].

4) Известно, что самое большое влияние на устойчивое развитие бюджетной системы и национальной экономики страны оказывает эффективность расходования бюджетных средств, поскольку государство через расходы государственного бюджета выполняет свои функции по развитию экономики в целом. Здесь необходимо учитывать и тот факт, что эффективность перераспределения доходов связана с поиском компромисса между получением наивысших результатов и достижением приемлемых показателей равенства между областями, регионами и т.д. Поэтому в Казахстане на сегодня остаётся проблема, связанная с эффективностью расходования бюджетных средств, хотя Правительство страны разрабатывает республиканский бюджет с учетом принципа результативности и проводит постоянный мониторинг исполнения бюджета. Повышение эффективности бюджетных расходов является основной задачей в политике Правительства по переходу на более экономичное (экономное) использование имеющихся ресурсов, в том числе природных, энергетических и финансовых [14].

Таким образом, решением назревших проблем бюджетной политики, дает государству реальную возможность осуществления намеченных программ социально-экономического развития страны. Именно бюджет, показывая размеры необходимых государству финансовых ресурсов и реально имеющихся резервов, определяет периодически регулируемый государством [15] налоговый климат страны и фиксирует конкретное направления расходования средства, процентное соотношение по отраслям о важности изучения и проведения исследования по назревшим проблемам бюджетной политики любой страны.

Список литературы

- 1 Омирбаев С. М. Государственный бюджет: учебник. – Алматы: ТОО РПИК «Дәуір», 2011. – 632 с.
- 2 Kenneth A. Froot, Jeremy C. Stein Risk management, capital budgeting, and capital structure policy for financial institutions: An integrated approach // *Journal of Financial Economics*. – 1998. – № 47 (1). – pp. 55-82.
- 3 Статистические бюллетени Министерства финансов Республики Казахстан [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: http://www.minfin.gov.kz/irj/servlet/prt/portal/prteventname/HtmlbEvent/prtroot/pcd!3aportal_content!2fmf!2fkz.ecc.desktop!2fkz.ecc. (дата обращения: 23.01.2018)
- 4 Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана от 10 января 2018 года [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-presidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-narodu-kazahstana-10-yanvarya-2018-g (дата обращения: 02.02.2018)
- 5 Рост экономики Казахстана по итогам 2017 года составит не менее 3.4% – Сулейменов [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL: <https://www.zakon.kz/4883681-rost-ekonomiki-kazahstana-po-itogam.html> (дата обращения: 09.01.2018)
- 6 99% экспертов поддерживают оптимизацию бюджетной политики [Электрон. ресурс]. – 2016. – URL: <https://www.zakon.kz/4760500-99-jekspertov-podderzhivajut.html> (дата обращения: 12.02.2018)
- 7 Suresh Cuganesan The design of performance budgeting processes and managerial accountability relationships // *Public Management Review*. – 2017. – № 19 (7). – pp. 954-971. DOI: 10.1080/14719037.2016.1243811
- 8 Основные направления налоговой политики и текущего Законопроекта по вопросам налогообложения и таможенного администрирования. Министерство Национальной экономики Республики Казахстан [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: online.zakon.kz (дата обращения: 12.02.2018)
- 9 Официальный сайт Президента Республики Казахстан [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL: http://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs (дата обращения: 19.12.2017)
- 10 Хасанов М. Стратегическая цель государственной экономической политики стран Центральной Азии: Миф и реальность // *Материалы Международного Конгресса «Перспективы развития стран ЦА в XXI веке»*. – Ташкент, 2015. – с. 144-150.
- 11 Жуйриков К. К., Назарчук И. М. Государственный бюджет: формирование, развитие и решение назревших проблем // *Банки Казахстана*. – 2011. – № 12. – С. 15-17.
- 12 Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 декабря 2013 года № 1543. Стратегический план Министерства финансов Республики Казахстан на 2014-2018 годы. – 2015. – URL: http://kgd.gov.kz/sites/default/files/KGD/plany/strategplan_prikaz_rus-1.pdf (дата обращения: 19.11.2017)
- 13 Cal Clark, Charles E. Menifield, LaShonda M. Stewart Policy Diffusion and Performance-based Budgeting // *International Journal of Public Administration*. – 2018. – № 41 (7). – pp. 528-534.
- 14 Баранова И. В. Применение аналитических процедур в оценке эффективности использования бюджетных средств // *Сибирская финансовая школа. Научно-практический журнал*. – 2008. – № 5 (70). – с.134-141.
- 15 Daniel Klimovsky, Geert Bouckaert, Christoph Reichard Linking budgeting to results? Evidence about performance budgets in European municipalities based on a comparative analytical model // *Public Management Review*. – 2017. – № 19 (7). – pp. 932-953.

References

- 1 Omirbaev S.M. (2011), *Gosudarstvennyi byudzheth*, TOO RPIK «Dauir», Almaty. (In Russian)
- 2 Kenneth A. Froot, Jeremy C. (1998), "Stein Risk management, capital budgeting, and capital structure policy for financial institutions: An integrated approach", *Journal of Financial Economics*, Vol. 47 No. 1, pp. 55-82.
- 3 "Statisticheskie byulleteni Ministerstva finansov Respubliki Kazakhstan" (2018), available at: http://www.minfin.gov.kz/irj/servlet/prt/portal/prteventname/HtmlbEvent/prtroot/pcd!3aportal_content!2fmf!2fkz.ecc.desktop!2fkz.ecc. (Accessed January 23, 2018) (In Russian)

- 4 "Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan N. Nazarbaeva narodu Kazakhstanu ot 10 yanvarya 2018" (2018), available at: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-presidenta-respubliki-kazakhstan-nnazarbaeva-narodu-kazakhstanu-10-yanvarya-2018-g (data obrashcheniya: 02.02.2018) (In Russian)
- 5 "Rost ekonomiki Kazakhstanu po itogam 2017 goda sostavit ne menee 3.4% – Suleimenov" (2017), available at: <https://www.zakon.kz/4883681-rost-ekonomiki-kazakhstanu-po-itogam.html> (Accessed January, 09, 2018) (In Russian)
- 6 "99% ekspertov podderzhivayut optimizatsiyu byudzhetoj politiki" (2016), available at: <https://www.zakon.kz/4760500-99-jekspertov-podderzhivayut.html> (Accessed February, 12, 2018) (In Russian)
- 7 Suresh Cuganesan (2017), "The design of performance budgeting processes and managerial accountability relationships", *Public Management Review*, Vol. 19 No. 7, pp. 954-971. DOI: 10.1080/14719037.2016.1243811
- 8 "Osnovnye napravleniya nalogovoj politiki i tekushchego Zakonoproekta po voprosam nalogooblozheniya i tamozhennogo administrirovaniya. Ministerstvo Natsional'noj ekonomiki Respubliki Kazakhstan" (2018), available at: online.zakon.kz (Accessed February, 12, 2018) (In Russian)
- 9 "Ofitsial'nyi sait Prezidenta Respubliki Kazakhstan" (2017), available at: http://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs (Accessed 19.12.2017) (In Russian)
- 10 Khasanov M. (2015), "Strategicheskaya tsel' gosudarstvennoj ekonomicheskoi politiki stran Tsentral'noj Azii: Mif i real'nost'", *Materialy Mezhdunarodnogo Kongressa "Perspektivy razvitiya stran TsA v XXI veke"*, Tashkent. (In Russian)
- 11 Zhurikov K.K., Nazarchuk I.M. (2011), "Gosudarstvennyj byudzet: formirovanie, razvitiye i reshenie nazrevshikh problem", *Banki Kazakhstanu*, Vol. 12, pp. 15-17. (In Russian)
- 12 "Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan ot 31 dekabrya 2013 goda № 1543. Strategicheskij plan Ministerstva finansov Respubliki Kazakhstan na 2014-2018 gody" (2015), available at: http://kgd.gov.kz/sites/default/files/KGD/plany/strategplan_prikaz_rus-1.pdf (Accessed November 19, 2017) (In Russian)
- 13 Cal Clark, Charles E. Menifield, LaShonda M. (2018), "Stewart Policy Diffusion and Performance-based Budgeting", *International Journal of Public Administration*, Vol. 41 No. 7, pp. 528-534.
- 14 Baranova I.V. (2008), "Primenenie analiticheskikh protsedur v otsenke effektivnosti ispol'zovaniya byudzhetojkh sredstv", *Sibirskaya finansovaya shkola. Nauchno-prakticheskij zhurnal*, Vol. 5 No. 70, pp. 134-141. (In Russian)
- 15 Daniel Klimovsky, Geert Bouckaert, Christoph Reichard (2017), "Linking budgeting to results? Evidence about performance budgets in European municipalities based on a comparative analytical model", *Public Management Review*, Vol. 19 No. 7, pp. 932-953.

Түйін

Қазіргі заманауи жағдайда жүргізілген талдау бюджетті қалыптастыру мен пайдалануда, бюджетті басқару барысында Қазақстан Республикасында белгілі бір мәселелер бар екенін көрсетті, бюджеттің теңгерімділігін анықтау шикізаттық емес түсімдердің есебінен, салық пен алымдардың берешегі, салықтық емес төлемдер бойынша және т.б. қарыздардың шешілуі тиіс. Осы мақсатта халықаралық тәжірибені үйреніп, сондай-ақ қазіргі шындыққа сүйене отырып, автор Қазақстан Республикасының бюджеттік саясатындағы жетілмеген мәселелерді шешу жөніндегі ұсыныстарды негіздейді.

Summary

The analysis of the contemporary state of the formation and use of the budget showed that there are certain problems in the management of the budget process in the Republic of Kazakhstan such as how to balance the budget through non-oil revenues, arrears of non-tax payments and other issues that need to be solved. With this purpose, having studied international experience, and based on the existing realities, the author justifies the proposals on addressing the problems in the fiscal policy of the Republic of Kazakhstan.

*Материал поступил
в редакцию 20.05.2018*

JEL classification: M41, Q13

N. A. Baiboltaeva,
Candidate of Economic Sciences, Professor,
NAO "Kazakh National Agrarian University",
Almaty, The Republic of Kazakhstan

A. T. Makulova,
Doctor of Economics Sciences, Professor,
Narxoz University,
Almaty, The Republic of Kazakhstan

PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF ORGANIZATIONS OF ACCOUNTING IN THE PEASANT (FARMER) ECONOMIES

Abstract

Purpose – of the study is the theoretical justification and development of practical recommendations for the organization of accounting in peasant (farm) farms of the Republic of Kazakhstan

Methodology – in the course of research based on statistical data characterizing the stat of the research object, such approaches as systemic, logical and comparative analysis were used.

Originality / value – as a result of the research, methodical recommendations were developed for the formation of a simplified system for organizing accounting and financial reporting of peasant (farm) households, taking into account the specifics of the activities of small agricultural enterprises. These recommendations can be used to develop a scientifically grounded methodology for organizing accounting and drawing up financial statements of peasant (farmer) households - small business entities.

Findings – peasant (farmer) farms now need a more efficient regulatory framework that regulates the organization of accounting and reporting, respectively, with their specifics. Accounting should be simple, but at the same time, it allows to receive full and reliable information about ongoing processes in the current economic activity for the operational management of these processes. Therefore, it is necessary to develop a universal model of conducting simplified accounting in the peasant farm, taking into account the sectoral specifics and forms of management.

Key words – peasant (farm) economy, small business entity, accounting, financial reporting, national financial reporting standard, international financial reporting standards.

УДК 631.162

Н. Ә. Байболтаева,
экономика ғылымдарының кандидаты, профессор,
Қазақ Ұлттық аграрлық университеті,
Алматы, Қазақстан Республикасы
А. Т. Макулова,
экономика ғылымдарының докторы, профессор,
Нархоз Университеті,
Алматы, Қазақстан Республикасы

ШАРУА ҚОЖАЛЫҚТАРЫНДА БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПТІ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫ ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация

Зерттеудің мақсаты – жан-жақты теориялық және тәжірибелік зерттеулердің негізінде республикамыздағы шаруа қожалықтарының бухгалтерлік есебін ұйыдастыруды дамыту жөнінде ұсыныстар жасау.

Әдіснама – зерттеу барысында және ақпараттарды талдау кезінде зерттеу объектісінің жағдайын және даму тенденцияларын сипаттайтын статистикалық мәліметтер негізінде жүйелілік, логикалық және салыстырмалы талдау әдістері пайдаланылды.

Түпнұсқалылық/құндылық – зерттеу нәтижесінде шаруа қожалықтарының есебін ұйымдастыру мен қаржылық есептілігін құру бойынша әдістемелік ұсыныстар берілді. Бұл ұсыныстар шағын кәсіпкерлік субъектісі болып табылатын шаруа қожалықтарының есебін ұйымдастыру және қаржылық есептілігін құру бойынша әдістемелік ұсыныстарды дайындауда пайдаланылуы мүмкін.

Қорытынды – шаруа қожалықтары қазіргі кезде өздерінің шаруашылық қызметі мен ұйымдық құрылымының ерекшеліктеріне сай бухгалтерлік есепті ұйымдастыру мен қаржылық есептілікті құруды реттеуші тиімді нормативтік базаны қажет етеді. Фермердің өз бизнесін оперативті басқарып отыруы үшін есеп қарапайым болғанымен, оның ағымдағы шаруашылық қызметі жөнінде толық әрі дұрыс ақпараттар алуына мүмкіндік жасауға тиісті. Сондықтан шаруа қожалықтарының салалық және шаруашылық жүргізу ерекшеліктерін ескере отырып, оларда бухгалтерлік есеп жүргізудің әмбебап моделін жасау қажет.

Түйін сөздер: шаруа қожалығы, шағын кәсіпкерлік субъектісі, бухгалтерлік есеп, қаржылық есептілік, қаржылық есептіліктің ұлттық стандарты, қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттары.

Қазіргі кезде республикамызда ауылшаруашылығының дамуына ерекше көңіл бөлініп отыр. Президент Н.Ә. Назарбаевтың «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Ауыл шаруашылығын қарқынды дамыту өнімнің сапасы мен экологиялық тазалығын сақтай отырып жүргізілуі қажет. Бұл бүкіл әлемге танылатын «Қазақстанда жасалған» табиғи азық-түлік брендин қалыптастырып, ілгерілетуге мүмкіндік береді» - делінген. Сондай-ақ, жолдауда «5 жыл ішінде агроөнеркәсіп кешеніндегі еңбек өнімділігін және өңделген ауыл шаруашылығы өнімінің экспортын, тиісінше, кем дегенде 2,5 есеге арттыруды тапсыратындығы» туралы айтылған болатын [1, 46.].

Агроөнеркәсіп кешенінің ауылшаруашылығы саласын нарықтық қатынастардың талабына сай өркендету, шаруашылық жүргізудің әр түрлі нысандары арқылы нарықтық қатынастардың дамуы біздің республикамызда көптеген әртүрлі меншік түрлері мен шаруашылық жүргізу нысандарының пайда болуына және дамуына жағдай туғызды. Қазіргі кезде республикамызда өндірістік кооперативтер, акционерлік қоғамдар, жауапкершілігі шектеулі серіктестіктер (ЖШС), шаруа қожалықтары (ШҚ) сияқты шаруашылық жүргізу нысандары қалыптасып дамуда (1 кесте) .

Кесте 1 – Республикадағы ауылшаруашылығы құрылымдарының саны (2017 жылғы 1-ші қаңтарға)

Шаруашылық жүргізу нысандары	Бірлік
Ауылшаруашылығы құрылымдарының барлығы соның ішінде:	187624
Ауылшаруашылығы кәсіпорындары	9740
Шаруа қожалықтары (ШҚ)	177884
Ескерту – ақпарат көздері негізінде құрастырылды [2, 15 б.]	

Республикамызда ауылшаруашылығы құрылымдарының елеулі бөлігін шаруа қожалықтары құрайды. 2017 жылдың 1 қаңтарына шаруа қожалықтары 177884 бірлікті, яғни еліміздегі барлық ауылшаруашылығы құрылымдарының 94,8%-ын құрады. Солардың ішінде Оңтүстік Қазақстан облысында - 67932 бірлік немесе еліміздегі шаруа қожалықтарының жалпы санының 38,2%-ы, Алматы облысында – 42118 бірлік немесе 23,7%-ы және Жамбыл облысында – 15578 бірлік немесе 8,8 %-ы тіркелген [2,15-16 б.].

Бұдан шаруа қожалықтарының бүгінгі таңда ауылда шаруашылық жүргізуші келешегі зор ұйымдық-құқықтық нысан екендігін көреміз.

1) Қазақстан Республикасының "Кәсіпкерлік кодексіне" сәйкес тұлғалардың жеке кәсіпкерлікті жүзеге асыруы ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерді ауыл шаруашылығы өнімін өндіру үшін пайдалануға, сондай-ақ осы өнімді қайта өңдеумен және өткізумен тығыз байланысты еңбек бірлестігі шаруа немесе фермер қожалығы деп танылады [Микро-шағын шаруа қожалықтарына бухгалтерлік есепті шоттар жүйесін пайдаланбай-ақ, қарапайым есеп регистрлерінде ұйымдастыру;

2) Шағын кәсіпкерлік субъектісі ретінде танылған шаруа қожалықтарында

шоттар тізбегін, қосарлы (екі жақты) жазу тәсілін және қаржылық есептіліктің Ұлттық стандартында ұсынылған есеп регистрлерін пайдалана отырып, жеңілдетілген (қысқартылған) нысанмен ұйымдастыру.

Біздің ойымызша, шаруа қожалықтарының бухгалтерлік есебін дамытуды төмендегі бағыттар бойынша жүзеге асырған дұрыс:

- жеңілдетілген бухгалтерлік есеп жүйесін қалыптастыру;
- шаруа қожалығының шаруашылық қызметін толық көрсету үшін бухгалтерлік есептің арнайы регистрлерін жасау;
- шағын кәсіпкерлік субъектісі ретінде танылған шаруа қожалықтары үшін қаржылық есептіліктің жеңілдетілген (қысқартылған) нысанын жасау.

Шаруа қожалықтарында бухгалтерлік есеп жүргізу нысанын таңдау бүгінгі таңда аса маңызды болғанымен пікір талас тудыратын мәселе [7].

Шаруа қожалықтарының ұйымдық және шаруашылық жүргізу ерекшеліктері, бір уақытта олардың әртүрлі статуста шаруашылық қызметін жүзеге асыруы бухгалтерлік есеп жүргізуде қиындықтар туындатады. Есеп жүргізу мен қаржылық есептілікті құруды реттеуші нормативтік құжаттарда шаруа қожалықтарының есебін жүргізу әдістемесі қарастырылмаған.

Сондықтан шаруа қожалықтарында есеп жүргізу мен салық төлеудің қазіргі кезеңдегі талаптарын қанағаттандыру үшін құрамына материалдық ресурстардың, еңбек және қаржы ресурстарының есебін жіргізу әдістемесі енгізілетін жеңілдетілген бухгалтерлік есеп жүргізу моделін жасау қажеттілігі туындап отыр.

Шаруа қожалығында бухгалтерлік есепті ұйымдастыруда олардың өздеріне тән құқықтық және ұйымдық ерекшеліктерін ескеру керек, сонымен қатар мынандай талаптардың орындалуы қамтамасыз етілуге тиісті [8]:

- есепті өзі жүргізудің негізінде өте аз мөлшерде еңбек шығынын жұмсау;
- қарапайымдылық, түсініктілік;
- есеп объектілерін толық көрсету;
- басқару шешімдерін қабылдау үшін мәліметтерді уақтылы дайындау.

Осы айтылғандардың негізінде біз шаруа қожалығында бухгалтерлік есепті ұйымдастыру жөнінде төмендегі ұсыныстарды жасадық.

Шаруа қожалықтарында бухгалтерлік есепті ұйымдастыру мынадай бағыттар бойынша жүзеге асырылуға тиісті [9]:

- есеп жүргізудің қалыптасқан әдістемесін жетілдіру;
- бухгалтерлік есептің жеңілдетілген жүйесін жасау;
- мүліктердің, еңбек және оған ақы төлеудің, есеп айырысулар мен қаржылық нәтижелердің есебін жүргізу үшін арнайы регистрлерді жасау.

Қожалықтың шаруашылық қызметінің есебін қожалық басшысының өзі жүргізуіне болады. Ол, әрине, бір адамның өндірісті және қаржыны басқаруды ұйымдастыруына және есеп жүргізуге жұмсалатын қаражатты үнемдеуге мүмкіндік береді.

Есепті ұйымдастырудағы қарапайымдылық, түсініктілік кәсіби бухгалтерлік дайындығы жоқ шаруаларға түсінікті болу қажеттігінен туындайды. Мұндай жағдайда, бухгалтерлік шоттар мен олардың корреспонденциясы пайдаланылмайтын «Кіріс – Шығыс – Қалдық» принципіне негізделген жеңілдетілген (қарапайым) бухгалтерлік есеп жүргізу моделін пайдалану тиімді болып табылады. Яғни, шаруа қожалығы есеп беру мерзімі ішіндегі өзінің табыстары мен шығыстарының сомасын арнайы кітапта көрсетеді. Кітап бір күнтізбелік жылға ашылады және оның әрбір беті номерленген, түптелген болуға тиісті. Кітаптың соңғы бетінде шаруа қожалығы басшысының қолымен және мөрімен расталған парақтардың саны көрсетіледі.

Шаруашылық операцияларының бастапқы құжаттарда уақтылы және жүйеленіп көрсетілуі барлық шаруашылық жүргізуші субъектілер үшін өз уақтысында басқару шешімдерін қабылдауға мүмкіндік беретін бухгалтерлік есептің маңызды міндетті қызметі. Бастапқы құжаттар мынандай міндетті реквизиттерден тұруға тиісті [10]:

1. құжаттың атауы (үлгісі);
2. толтырылған (жасалынған) мерзімі;
3. шаруашылық операциясының мазмұны;
4. шаруашылық операцияларының өлшемі;
5. лауазым иесінің және шаруашылық операцияларының орындалуына олардың құжаттарда дұрыс көрсетілуіне жауапты адамдардың атауы;
6. жауапты адамдардың қолдары.

Банк арқылы орындалатын есеп айырысу операциялары банк ережелеріне сәйкес *нақты ақша жарнасына берілетін хабарлама, чек, төлем тапсырмасы, талап-төлем тапсырмасы* сияқты ақша қаражаттары және есеп айырысу құжаттары арқылы орындалады.

Нақты ақша жарнасына берілетін хабарлама – оның банктегі ағымдағы шотына есепке алу үшін түсім қаражаттарын және нақты ақшамен салынатын басқа да сомаларды банкке қабылдау жөніндегі бұйрығы. Хабарлама сиямен бір дана етіп жазылады; қабылданған ақшаға банк квитанция (түбіртек) береді.

Ақша чегі – шаруа қожалығының банкке оның ағымдағы шотынан көрсетілген соманы нақты ақшамен еңбек ақы, іс сапар шығындарына, шаруашылық операциялары және басқа да шығындарға беру жөніндегі бұйрығы. Шаруа қожалығы алатын ақшаның мақсаты чектің сыртқы жағында көрсетіледі, оны бір дана етіп сиямен жазады. Чекпен бір мезгілде чек кітапшасында сақталатын түбіршегі толтырылады.

Төлем тапсырмасы – шаруа қожалығының банкке онда көрсетілген сомаларды өзінің ағымдағы шотынан алушының шотына аударуға берген бұйрығы. Ондай алушылар жабдықтаушы кәсіпорындар, қаржы органдары, сақтандыру және басқа да ұйымдар болуы мүмкін. Төлем тапсырмасы тауарлы-материалдық құндылықтар мен орындалған жұмыстар және қызметтер үшін есеп айырысулар кезінде, сондай-ақ тауарлар мен қызметтерге алдын-ала төлем ақы жасалған кезде, заңда немесе шартта көзделген реттерде аванс төлемдері жасалған кезде пайдаланылады.

Төлем тапсырмасы, егер банк мекемесі мен шаруа қожалығының арасында өзге ескертулер болмаса, қожалықтың шотында ақша қаражаты болған жағдайда ғана орындалуға қабылданады.

Байланыс кәсіпорындары арқылы да қаражат аударымдарын шаруа қожалықтарының сомасына шектеу қоймастан төлем тапсырмаларымен көрсетіледі.

Ыңғайлы болу үшін банк үзінділері оған тіркелген бастапқы құжаттармен бірге жеке папкада сақталуға тиісті.

Шаруа қожалығына қандай болмасын ішкі шаруашылық мақсаттарға қолданылатын бастапқы құжаттарды толтырудың қажеті жоқ.

Шаруа қожалықтарының шаруашылық қызметін толық көрсетуге мүмкіндік беретін бухгалтерлік есеп жүргізудің жеңілдетілген (қарапайым) регистрлерін дайындау бүгінгі таңда өзекті мәселе болып отыр.

Шаруа қожалықтары – жеке кәсіпкерлер үшін бухгалтерлік есепке алудың қарапайым регистрлерінің төмендегі үлгілерін пайдалануды ұсынамыз [11]:

- Ақша қаражатын есепке алу ведомосы (В-1);
- Қорларды есепке алу ведомосы (В-2);
- Сатып алушылармен және тапсырыс берушілермен есеп айыры-сулардың есебін жүргізу ведомосы (В-5);
- Жабдықтаушылармен есеп айырысудың есебін жүргізу ведомосы (В-6);
- Еңбек ақы төлеу ведомосы (В-7);
- Биологиялық активтерді есепке алу ведомосы (В-9);
- Негізгі құралдар мен материалдық емес активтердің қозғалысын есепке алу ведомосы (В-10);
- Негізгі құралдар мен материалдық емес активтер бойынша амортизациялық аударымдарды есепке алу ведомосы (В-11);

Шаруа қожалығы жекелеген жұмыстарды (әсіресе маусымдық ауылшаруашылық жұмыстарын) орындау үшін жұмысшыларды жалдайды. Мұндай жағдайда осы жұмысшылармен келісім-шарт жасалынады. Жалдамалы жұмысшылармен есеп айырысу үшін әрбір жұмысшы бойынша төлемнің түрлері, ұсталынған және берілуге тиісті сомалар көрсетілетін «Еңбек ақы төлеу ведомосы» пайдаланылуға тиісті. Ведомостың үлгісі 2 кестеде көрсетілді.

Кесте 2 – Еңбек ақы төлеу ведомосы 2017 жылдың маусым айы

Реттік номері	Тегі, аты, әкесінің аты	Есептелінген еңбек ақы сомасы, теңге	Міндетті зейнет ақы қорына аударым, теңге	Еңбек ақы-дан табыс салығы ұсталынды, теңге	Берілетін сома, теңге: 3бағ.-(4бағ.+5 бағ.)
1	2	3	4	5	6
1.	Кашатов Ербосын (қожалық басшысы)	50000	5000	3005	41995
2.	Жоламанов М.	40000	4000	2105	33895
3.	Жапарбаев Ж.	40000	4000	2105	33895
4.	Максұтов Қ.	40000	4000	2105	33895
5.	Абилдаева Г.	30000	3000	1205	25795
6.	Дастанов А.	30000	3000	1205	25795
7.	Жоламанова Г.	20000	2000	305	17695
Жиынтығы		250000	25000	12035	212965
Ескерту: Шаруа қожалығының мәліметтері негізінде дайындалды					

Қазақстан Республикасының ”Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы” Кодексінде шаруа (фермер) қожалықтары үшін арнаулы салық режимі қарастырылған. Бұл салық режимі бірыңғай жер салығын төлеу негізінде бюджетпен есеп айырысудың айырықша тәртібін көздейді

және акцизделетін өнімдерді өндіру, ұқсату және сату жөніндегі қызметті қоспағанда, ауылшаруашылық өнімдерін өндіру, өзі өндірген ауылшаруашылық өнімдерін ұқсату және оны өткізу жөніндегі шаруа (фермер) қожалықтары қызметіне қолданылады.

Жеке меншік құқығымен және (немесе) жер пайдалану құқығымен (кейінгі жер пайдалану құқығын қоса алғанда) жер учаскелері болған кезде шаруа (фермер) қожалықтарына арнаулы салық режимін қолдану құқығы беріледі [4].

Жер учаскесін бағалау құны бірыңғай жер салығын есептеу үшін негіз болып табылады.

Жер учаскесін (жер пайдалану құқығын) бағалау құнын айқындау Қазақстан Республикасының "Жер туралы" заңында белгіленген тәртіппен жүргізіледі.

Бірыңғай жер салығы жер учаскесінің бағалау құнына 0,1 пайыз ставканы қолдану жолымен есептелінеді.

Бірыңғай жер салығын төлеуші шаруа қожалығы оның басшысын және мүшелерін қоса алғанда, әрбір қызметкер үшін айлық есептік көрсеткіштің 20 пайыздық ставкасы бойынша әлеуметтік салық сомасын ай сайын есептеп отырады[4].

Шаруа қожалығының мүліктерін жер көлемі, негізгі және айналым құралдары, биологиялық активтер құрайды. Жергілікті әкімшіліктен шаруа қожалығына оның жер иелену құқығын растайтын құжат (Акт) берілген. Бұл құжатта қожалық жерінің көлемі жөніндегі мәліметтер, сонымен бірге оның қысқаша сипаттамасы берілген. Сондықтан олардың есебін арнайы кітапта жүргізудің қажеті жоқ деп есептейміз.

Шаруа қожалығындағы негізгі құралдарға пайдалану мерзімі бір жылдан артық еңбек құралдары жатады. Мысалы, өндірістік ғимараттар, құрылғылар, ауылшаруашылық машиналары және жабдықтар, көлік құралдары және тағы басқалар.

Ауылшаруашылығы саласында «Биологиялық активтер» деп аталатын топқа енген өсімдіктер мен жануарлар объектілерінің есебін жетілдіру мәселелері ерекше маңызға ие болды.

Шаруа қожалығында биологиялық активтердің есебін жүргізу әдістемесі қаржылық есептіліктің Ұлттық стандартымен және № 41 «Ауыл шаруашылығындағы есеп» деп аталатын халықаралық стандартымен реттелуге тиісті. Жоғарыда аталған стандартқа сәйкес биологиялық актив (биологиялық активтер тобы) – дегеніміз ауыл шаруашылық өндірісі барысында дайын өнім алу мақсатында көп немесе аз дәрежеде адамдар әсер ететін объектілер (қойлар, сүт беретін ірі қара малдар, өсімдіктер, орман шаруашылығындағы ағаштар, жүзімдіктер, жеміс-жидек ағаштары, бұталы өсімдіктер және т.б.) [12].

Қазіргі кезде бухгалтерлік есепті нормативтік-құқықтық реттеуші жүйеде биологиялық активтермен орындалатын операциялардың есебін реттеуші ережелер жоқ [13].

Биологиялық активтер мен ауылшаруашылық өнімдерінің есебін жүргізуде олардың бағалануы маңызды мәселелердің бірі болып табылады

Биологиялық актив есепке алу кезінде және одан кейінгі әрбір есепті мерзімде сатып өткізу бойынша болжамды шығыстарды алып тастай отырып, әділетті құнымен бағаланады. Сатып-өткізу бойынша шығыстарға брокерлер мен дилерлерге төленетін сый ақы, реттеуші органдар мен тауар биржаларына төлемдер, меншікке беру салықтары, сонымен бірге алымдар кіреді. Сатып-өткізу шығыстарына көлік-тасымалдау шығыстары және активті базарға жеткізу бойынша басқа да шығыстар жатпайды [14].

Ресей ғалымы Е. П. Криничнаяның еңбегінде атап көрсетілгендей, қаржылық есептіліктің 41 «Ауыл шаруашылығы» халықаралық стандарты биологиялық активтердің қозғалысы бойынша бастапқы құжаттардың жасалуын, биологиялық активтерге қатысты қаржылық есептілік нысандарының қайта қаралуын, ұйымдардың есеп саясатының жетілдірілуін талап етеді. Алайда, ауылшаруашылығы ұйымдары үшін олардан да маңызды мәселе сенімдірек бағалау тәсілін таңдау болып табылады [15].

Биологиялық активтердің есебін жүргізу үшін «Биологиялық активтер есебінің ведомосын (В-9) пайдалану қажет.

Шаруа қожалығында негізгі құралдар бастапқы құны бойынша есепке алынады. Негізгі құралдардың бастапқы құнын оларды сатып алуға байланысты нақты шығындар: сатып-өткізу бағасы бойынша бағаланған құны, сақтау және тасымалдау шығындары құрайды.

Шаруа қожалығының шаруашылық қызметі жағдайында негізгі құралдардың қозғалысының есебін жүргізу үшін В-10 үлгідегі «Негізгі құралдардың және материалдық емес активтердің қозғалысы есебінің ведомосын» пайдалану қажет деп есептейміз.

Айналым құралдарына (қорларға): тұқым, тыңайтқыштар, материалдар, жанар-жағар майлар, қосалқы бөлшектер, өсімдік қорғау құралдары, өсімдік шаруашылығы мен мал шаруашылығының дайын өнімдері және тағы басқалар жатады.

Негізгі және айналым құралдарын сатып алу жабдықтаушы кәсіпорын толтыратын шоттар немесе басқа құжаттар бойынша жүзеге асырылады. Негізгі және айналым құралдарын сатып-өткізу шаруа қожалығында шот-фактура арқылы орындалады. Бұл құжатта сатып-өткізілген материалдық құндылықтардың саны, сатып өткізу бағасы және құны көрсетіледі.

Шаруа қожалығында есепті жыл ішінде орындалған барлық шаруашылық операциялары жоғарыда аталған құжаттардың негізінде, екі жақты (қосарлы) жазу әдісін, субъектінің қаржы-шаруашылық қызметі бухгалтерлік есебінің шоттар тізбегін пайдаланбай-ақ, Табыстар мен шығыстар есебінің кітабында көрсетілуге тиісті.

Кітапта шаруашылық операциялары жыл бойы хронологиялық тәртіппен көрсетіледі, табыстар мен шығыстар бойынша жиынтық есеп жылдың аяғында шығарылады.

Кітап титулдық беттен және табыстар мен шығыстар есебін жүргізу ведомосынан тұрады.

Кітапта жіберілген қателерді түзету негізді болуға тиісті және ол жеке кәсіпкердің қолымен жеке мөрімен расталуға тиісті.

Шаруа қожалығының табыстары мен шығыстарының есебін жүргізу кітабы 3 кестеде келтірілді.

Кесте 3. «Ербосын» шаруа қожалығының табыстары мен шығыстары есебінің кітабы (2017 жылдың мәліметтері алынды)

1 Титулдық беті

Жеке кәсіпкердің тегі, аты, жөні Кашаков Ербосын Алдасугурович Шаруа қожалығының аты: «Ербосын» Салық бойынша тіркелу номері: № 210410076850 Кәсіпкерлік қызметтің түрі: Ауыл шаруашылық өнімдерін өндіріп, сату	Тіркеме куәлігі: Куәлік сериясы: Куәлік номері: Куәлік беру мерзімі: Мекен, жайы: Алматы облысы, Жамбыл ауданы Банктік реквизиттер: Ағымдағы шотының номері: №002643745 Жұмыс істеу мерзімі: 1 қаңтар – 31 желтоқсан 2017ж
---	---

2 Табыстар мен шығыстардың есебін жүргізу ведомосы

Құжаттар			Шаруашылық операцияларының мазмұны	Табыстар теңгемен	Шығыстар теңгемен
Толтырылған мерзімі	құжаттың атауы	Номері			
1	2	3	4	5	6
10.01.	Шот	24	Тұқым сатып алынды	-	220000
10.03	Шот	10	Тыңайтқыштар сатып алынды	-	90810
10.05	Шот	12	Өсімдік қорғау құралдары сатып алынды	-	90000
18.05.	Шот	35	Құрылыс материалдары сатып алынды	-	711370
22.05.	Шот	5	Сатып-өткізілген ірі қара мал өнімі (сүт) үшін табыс есептелді	213000	-
27.05	Шот	48	Жанар-жағар май сатып алынды	-	300000
27.05.	Шот	69	Қосалқы бөлшектер сатып алынды	-	120000
30.05	Есеп айырысу ведомосы	1	Жұмысшыларға еңбек ақы есептелді	-	42000

Кестенің жалғасы

10.06	Шот	42	Астық қоймасына жөндеу жүргізілді	-	200000
30.06.	Есеп айырысу ведомосы	2	Жұмыскерлерге еңбек ақы есептелді	-	46000
27.07.	Шот	69	Қосалқы бөлшектер сатып алынды	-	110000
30.07.	Есеп айырысу ведомосы	2	Жұмыскерлерге еңбек ақы есептелді	-	50000
30.08.	Есеп айырысу ведомосы	3	Жұмыскерлерге еңбек ақы есептелді	-	145000
30.08	Шот	48	Жанар-жағар май сатып алынды	-	150000
10.09.	Шот	6	Сатып-өткізілген дайын өнім (бидай) үшін табыс есептелді	1298000	-
28.09.	Шот	8	Сатып-өткізілген дайын өнім (пияз) үшін табыс есептелді	280000	-
30.09.	Есеп айырысу ведомосы	4	Жұмысшыларға еңбек ақы есептелді	-	60000
25.10.	Шот	10	Сатып-өткізілген қой шаруашылығы өнімі (жүн) үшін табыс есептелді	398000	-
30.10.	Есеп айырысу ведомосы	5	Жұмысшыларға еңбек ақы есептелді	-	50000
10.11.	Шот	11	Сатып-өткізілген ірі қара мал өнімі (ет) үшін табыс есептелді	233000	-
18.11.	Шот	12	Сатып-өткізілген қой шаруашылығы өнімі (ет) үшін табыс есептелді	243000	-
28.11.	Есептеу жолымен	өңдеу кестес	Негізгі құралдар бойынша тозу (амортизация) сомасы есептелді	-	16782
10. 12	Декларация		Бірыңғай жер салығы есептелді	-	338
28.12.	Есептеу жолымен	1	Әлеуметтік салық есептелді	-	14700
Жиынтығы				2665000	2417000

Табыстар мен шығыстардың есебін жүргізу кітабының соңғы парағында кітаптағы бар парақтардың саны көрсетіліп, қожалық басшысының қолымен және қожалықтың жеке мөрімен расталады.

Шаруа қожалығында, оның шаруашылық қызметін жүзеге асыру барысында орындалған операциялар Қазақстан Республикасының «Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы» заңымен белгіленген талаптарға сай келетін бастапқы құжаттармен рәсімделеді.

Шаруа қожалығының табыстары мен шығыстарының арасындағы айырмашылық оның шаруашылық қызметінің таза табыс немесе зиян түріндегі қаржылық нәтижесін көрсетеді.

Жоғарыда айтылған ұсыныстарды қорыта келіп, микрошағын шаруа қожалығында бухгалтерлік есепті ұйымдастырудың төмендегі сызбасы жасалынды (1-сурет).

Сонымен, бухгалтерлік есеп шаруа қожалықтарының өндіріс үдерісіне, материалдық, еңбек құралдарының және ақша қаражаттарының нақты бары мен олардың пайдаланылуына бақылауды қамтамасыз етуші бөлінбейтін міндетті қызметі деген қорытындыға келеміз. Себебі шаруа қожалықтарында тіпті ең қарапайым есептің жүргізілуі шаруашылық қызметтің тиімділігін қамтамасыз етуге, салықтардың түрлері бойынша салық базасын анықтауға, несие алуға, өндірістік қызметті жоспарлауға, шаруашылықта бар мүліктер, өндіріс шығындары, өндірілген өнімнің көлемі және сатып-өткізуден түсетін табыстардың келіп түсуі туралы ақпараттар алуға, қожалық мүшелерімен және үшінші жақтағы тұлғалармен есеп айырысуға, шаруашылық қызметтің нәтижесін талдауға, шаруашылық құралдары мен олардың құралу көздерінің қозғалысына, қожалық мүлкінің сақталуына бақылау жасауға мүмкіндік береді.

1 Сурет – Микро- шағын шаруа қожалығында бухгалтерлік есепті ұйымдастыру

Шаруа қожалықтарында бухгалтерлік есепті жеңілдетілген (крапайым) нысанда ұйымдастыру қожалық басшысына есепті өзі жүргізудің негізінде өте аз мөлшерде еңбек шығынын жұмсауға, есеп ақпараттарының қарапайымдылығы мен түсініктілігін қамтамасыз етуге, есеп объектілерін толық көрсетуге, басқару шешімдерін қабылдау үшін мәліметтерді уактылы дайындауға жағдай туғызады деп топшылауға болады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана – 2018. – 10 қаңтар.
- 2 Сельское, лесное и рыбное хозяйства в Республике Казахстан // Статистический сборник на казахском и русском языках. – Агентство статистики Республики Казахстан. – 248 с.
- 3 Кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 года № 375-V «Предпринимательский кодекс Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 28.12.2016 г.) [Электрон. ресурс]. – 2015. – URL: https://online.zakon.kz/-Document/?doc_id=38259854#pos=0;0 (дата обращения: 16.04.2018)
- 4 Кодекс РК «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» (с изменениями и дополнениями от 04.02.2016). – Астана, 2016. – 709 с.
- 5 Нестерук О. А. Развитие бухгалтерского учета в крестьянских (фермерских) хозяйствах: дис. ... канд. экон. наук / Ростовский государственный университет. – Ростов на Дону, 2009. – 180 с.
- 6 Bayboltaeva N. A., Makulova A. T., Abaeva K., Alibekova B. A., Bolysbayeva A. Problems of Development of Accounting on Peasant (Farm) Enterprises in Republic of Kazakhstan // Asian Social Science. – 2015. – № 11 (14). – с. 211.

- 7 Тришканова И. Е., Мосунова Е. Л. Выбор формы бухгалтерского учета в крестьянских (фермерских) хозяйствах // Учетно-аналитические инструменты, развития инновационной экономики: материалы II Международной научно-практической конференции студентов и молодых ученых. – Княгино, 2011. – С. 22-25
- 8 Байболтаева Н. А., Макулова А. Т., Исакова Г. Проблемы организации учета в крестьянских (фермерских) хозяйствах Казахстана // Сборник научных статей по итогам международной научно-практической конференции: «Актуальные вопросы современной науки: Экономика, управление проектами, политология, психология, право, педагогика, социология, медицина, философия». – СПб, 2013.
- 9 Baiboltayeva N., Bolysbayeva A. Accounting problems of peasant (farmer) farms in kazakhstan // Материалы Международной научно-практической конференции «Финансово-экономические проблемы развития сельских территорий». – 2014.
- 10 Фахретдинова Э. Н. Развитие методического обеспечения бухгалтерского учета в крестьянских (фермерских) хозяйствах: дис. ... канд. экон. наук / Казанский государственный аграрный университет. – Казань, 2011. – 207 с.
- 11 Национальный стандарт финансовой отчетности. – Алматы: ИД «БИКО», 2013. – С. 3-20.
- 12 Методические рекомендации по применению международных стандартов бухгалтерского учета и финансовой отчетности. – Алматы: ИД «БИКО», 2008. – 248 с.
- 13 Байболтаева Н. А., Макулова А. Т. Проблемы учета биологических активов и сельскохозяйственной продукции в республике Казахстан в соответствии с требованиями МСФО (IAS) 41 «Сельское хозяйство» // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2013. – № 1 (21). – Том 1. – с. 327-336.
- 14 Бычкова С., Миронова И. Учет в сельском хозяйстве (LAS 41) // Бюллетень бухгалтера – Международные стандарты финансовой отчетности. – 2006. – № 3. – С. 72-78.
- 15 Криничная Е. П. Теоретико-методические аспекты бухгалтерского учета и оценки биологических активов в сельскохозяйственных организациях: автореф. ... канд. экон. наук. – Москва, 2011. – 28 с.

References

- 1 "Kazakstan Respublikasynyn Prezidenti N. A. Nazarbaevtyн «Tortinshi onerkasiptik revolyutsiya zhagdaiyndagy damudyn zhana mumkindikteri» atty Kazakstan khalkyna Zholdauy" (2018), Astana. (In Kazakh)
- 2 "Sel'skoe, lesnoe i rybnoe khozyaistva v Respublike Kazakhstan", *Statisticheskii sbornik na kazakhskom i russkom yazykakh*. – *Agentstvo statistiki Respubliki Kazakhstan*. (In Russian)
- 3 "Kodeks Respubliki Kazakhstan ot 29 oktyabrya 2015 goda № 375-V "Predprinimatel'skii kodeks Respubliki Kazakhstan" (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 28.12.2016 g.)" (2015), available at: https://online.zakon.kz/-Document/?doc_id=38259854#pos=0;0 (Accessed April, 16, 2018) (In Russian)
- 4 "Kodeks RK "O nalogakh i drugikh obyazatel'nykh platezhakh v byudzheth" (s izmeneniyami i dopolneniyami ot 04.02 2016)" (2016), Astana. (In Russian)
- 5 Nesteruk O.A. (2009), "Razvitie bukhgalterskogo ucheta v krest'yanskikh" (ferkhosyaistvakh: dis. ... kand. ekon. nauk / Rostovskii gosudarstvennyi universitet, Rostov na Donu. (In Russian)
- 6 Bayboltaeva N.A., Makulova A.T., Abaeva K., Alibekova B.A., Bolysbayeva A. (2015), "Problems of Development of Accounting on Peasant (Farm) Enterprises in Republic of Kazakhstan", *Asian Social Science*, Vol. 11 No. 14, pp. 211.
- 7 Trishkanova I.E., Mosunova E.L. (2011), "Vybor formy bukhgalterskogo ucheta v krest'yanskikh (fermerskikh) khozyaistvakh", *Uchetno-analiticheskie instrumenty, razvitiya innovatsionnoi ekonomiki: materialy II Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii studentov i molodykh uchenykh*, Knyagino, pp. 22-25. (In Russian)
- 8 Baiboltaeva N.A., Makulova A.T., Isakova G. (2013), "Problemy organizatsii ucheta v krest'yanskikh (fermerskikh) khozyaistvakh Kazakhstana", *Sbornik nauchnykh statei po itogam mezhdunarodnoi nauchno-*

prakticheskoi konferentsi: "Aktual'nye voprosy sovremennoi nauki: Ekonomika, upravlenie proektami, politologiya, psikhologiya, pravo, pedagogika, sotsiologiya, meditsina, filosofiya", Saint Petersburg. (In Russian)

9 Baiboltayeva N., Bolysbayeva A. (2014), "Accounting problems of peasant (farmer) farms in kazakhstan", *Materialy Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii "Finansovo-ekonomicheskie problemy razvitiya sel'skikh territorii"*. (In Russian)

10 Fakhretdinova E.N. (2011), "Razvitie metodicheskogo obespecheniya bukhgalterskogo ucheta v krest'yanskikh (fermerskikh) khozyaistvakh: dis. ... kand. ekon. nauk", *Kazanskii gosudarstvennyi agrarnyi universitet, Kazan'*. (In Russian)

11 Natsional'nyi standart finansovoi otchetnosti (2013), ID "BIKO", Almaty. (In Russian)

12 "Metodicheskie rekomendatsii po primeneniyu mezhdunarodnykh standartov bukhgalterskogo ucheta i finansovoi otchetnosti" (2008), ID "BIKO", Almaty. (In Russian)

13 Baiboltaeva N.A., Makulova A.T. (2013), "Problemy ucheta biologicheskikh aktivov i sel'skokhozyaistvennoi produktsii v respublike Kazakhstan v sootvetstvii s trebovaniyami MSFO (IAS) 41 "Sel'skoe khozyaistvo", *Zbirnik naukovikh prats' Tavriis'kogo derzhavnogo agrotekhnologichnogo universitetu (ekonomichni nauki)*, Vol. 1 No. 21, Tom 1, pp. 327-336. (In Russian)

14 Bychkova S., Mironova I. (2006), "Uchet v sel'skom khozyaistve (LAS 41)", *Byulleten' bukhgaltera – Mezhdunarodnye standarty finansovoi otchetnosti*, Vol. 3, pp. 72-78. (In Russian)

15 Krinichnaya E.P. (2011), "Teoretiko-metodicheskie aspekty bukhgalterskogo ucheta i otsenki biologicheskikh aktivov v sel'skokhozyaistvennykh organizatsiyakh: avtoref. ... kand. ekon. nauk", Moscow. (In Russian)

Резюме

В статье представлены результаты исследования, обоснована целесообразность применения модели упрощенного бухгалтерского учета. Показано, что эти проблемы практически могут быть решены разработкой регистров бухгалтерского учета, соответствующих требованиям современного законодательства в республике и позволяющих наиболее полно учитывать хозяйственную деятельность крестьянских (фермерских) хозяйств.

Summary

The article presents the results of the study, the expediency of applying the simplified accounting model is justified. It is shown that these problems can practically be solved by the development of accounting registers that meet the requirements of the modern legislation in the country and allow the fullest consideration of the economic activities of peasant (farm) farms.

*Материал поступил
в редакцию 23.05.2018*

**JEL classification: G2: Financial Institutions and Services; G21: Banks; Other Depository Institutions; Micro Finance Institutions; Mortgages
MRNTI 06.73.55; 06.73.21**

T. B. Akhmetov,
PhD, Associate professor,
University Narxoz,
Almaty, The Republic of Kazakhstan
N. B. Ussenbayev,
Associate professor,
University Narxoz,
Almaty, The Republic of Kazakhstan
N. M. Mustapayeva,
Risk management professional, master
Almaty, The Republic of Kazakhstan

MANAGING CREDIT RISKS AND IT'S ANALYSIS IN THE SECOND TIER FINANCIAL INSTITUTIONS IN KAZAKHSTAN (ON THE EXAMPLE OF ATF BANK)

Abstract

Purpose – The purpose of this article is to provide an overview of risk management development in the banking sector of Kazakhstan and an insight into the practical application of a risk measuring tool. As later research shows, until recent time the risk management in the banks of Kazakhstan has had no decisive significance. Planning was done only at the general level and the legislation did not support open information, that would allow determining profitability of certain entity and the capital availability.

Methodology – The paper accumulates a sizeable set of secondary information, data and analysis, while maintaining the case study approach, as some proportion of the information is based on a semi-guided interview with one of the key officials of ATF Bank of Kazakhstan. These forms of primary and secondary data collection methods are chosen to make a critical assessment of the credit risk management practices of the commercial banking sector in Kazakhstan.

Originality/value – Credit risk management is very crucial to banks as it is an integral part of the loan process. As conventionally adopted, the credit risk management in commercial banks is a base for the growth and survival of the banks. The health of the financial system has an important role in any country as its failure can disrupt economic development of this country. According to the financial system stability assessment of the International Monetary Fund, the Kazakh financial system is highly vulnerable. The current situation is the direct result of the overheated expansion of the years between 2000 and 2008, when the booming construction sector relied extensively on credit.

Findings – Firstly, through the research it was found out that the banks had very weak risk management because the regulation was very rigid, and, as consequence, the prevalence of risk was strong and risks had second-rate importance. Secondly, the banks started addressing to the new circumstances by strengthening their internal risk management protocols in accordance with western standards (Basel Accords). Also, one of important results of this paper was development of an auto regressive model, which could be applied to forecast credit risk in commercial banks in the presence of the established low level of information.

Key words – Risk, risk management, Basel Accords, risk exposure, financial crisis of 2007-2008, banking sector, ATF bank, financial regulation, non - performing loans, risk concentration, banks liquidity, autoregressive model.

Introduction

Risk means future vulnerability or deviation from expected earnings or expected result. Risk measures the vulnerability that an investor can expect to realize a gains or losses from an investment. Risks can be various types and start from various situations. There are business risks, insurance risks, liquidity risks default risks, sovereign risks etc. Various risks start because earning vulnerability arises from different factors that impact an investment or a situation/operation. Risk infuses all branches of the organization, but, as it usually happens, the initial attempts to handle innate hazards may focus on the specific needs of the distinctive organizational departments without a conceptual holistic approach.

It is an important to recognize that risk must be a central concept in the banking sector. Credit risk is a chance of the losses of a financial asset of a certain bank as the result of the inability of a borrower to fulfill his/her obligations to pay principal or interest. So, why does the credit risk occur? Firstly, it's because of the inability of a borrower to repay the loan in a full amount; next is a non-return of the loan amount from the borrower; last, not least, the risk of default by the borrower to fulfill other obligations under the credit agreement, etc.

As our research shows, the Kazakh banking sector is highly vulnerable [1, 2]. The current situation is the direct result of the overheated expansion of the years between 2000 and 2008, when the booming construction sector relied extensively on credit. This scenario led to substantially increased bank leverage, which was financed by external funding. At the outbreak of the financial crisis of 2007-2008, external funding dried up and the subsequently unavoidable deleveraging rapidly worsened the banking assets due to various factors, e.g. devaluation of the local currency.

To avoid a systematic collapse, three of the major banks were nationalized and their external debts were restructured in the total value more than 10 billion USD [3], but these regulatory actions did not affect the underlying structure of the banking system as a whole, and the level of nonperforming loans remained high [4]. Therefore, today the banking sector of Kazakhstan still continues to struggle with significant levels of bad debt, which puts pressure on profitability and there is only a small margin of resilience. Further deterioration of credit quality can be expected without significant changes prudential policy, including development new tools and resolution of current issues in insurance, risk management, accounting, banking, etc.

Up to the financial crisis, the economy of Kazakhstan had relied on bank financing. The time passed since the relatively fresh transition to a liberal financial environment was seemingly not enough for the banking sector to fully adopt the mechanisms and cultural traits to cope with the elevated level of financial risks. The banking sector was rather heavily shocked by the financial crisis of 2007-2008 and crediting practices and risk management policy of the prior years could hardly prevent the increase in risk exposures [5].

Further, on the example of ATF Bank JSC this paper will show the challenges of risk management and credit risk analysis in the banking sector of Kazakhstan.

ATF Bank JSC is a commercial bank and operates within the banking system of the Republic of Kazakhstan in the form of a joint-stock company. The purpose of the bank's internal credit policy is to reduce the risk in conducting active lending operations, including factoring, leasing, forfeiting, and others [6].

ATF Bank's *pre - crisis period* very well demonstrates the challenges. The unfortunate structure of the loan books of ATF Bank JSC was partly due to the company's ineffective risk management. The primary source identifies the number of hazards, including credit risk as the biggest ticket item, and a set of internal risks (entailing interest rate risk, currency risk and liquidity risk), country risk, market risk and affiliated organizational risk. The bank accumulated a risk portfolio that proved to be extremely vulnerable to unexpected financial and economic situations. To certain degree, the bank neglected some risks. It invested in risky ventures without comprehensively and thoroughly assessing risks, took debts and gave loans in foreign currency and, as result, it was not able to repay its debts because of the crisis and devaluation which increased significantly its commitments. With regard to the distribution pattern of credits, it was well spread over the regions of Kazakhstan, which resulted in the most favorable display of regional risk concentration among the banks operating in Kazakhstan. On the other hand, ATF Bank JSC hugely increased its exposure to the industrial sector throughout the years between 2007 and 2008, first of all, to the construction and real estate business [7].

With regard, to the *post - crisis period*, a range of secondary sources agreed that ATF Bank remained a high-risk financial institution. The already cited current rating (B3 at Moody's) was the result of significant

downgrading by external agencies. Moody's [8] gave a detailed set of reasoning on the downgrading: the ongoing deterioration of the bank's credit profile. The future prospect would be further shadowed by the fact that the bank had foreign debts due near-term, which significantly narrowed its legroom to amend the negative pattern in the loan books and give a boost to incomes. Given this negative scenario, the outlooks for the bank were regarded by Moody's as negative on all account [8]. At 2018 Moody's predicts the positive impact on banking system of Kazakhstan by the governmental capital infusions, which should lead to improvement of the quality of assets after a surge of bad loans and might help financial institutions return to profit [9]. However, the current weak solvency of some financial institutions presents a risk to the financial system. Limited economic recovery and high loan costs will hinder credit growth. Economy will extend 3%-4% in 2018 and 2019. Problem-loan ratios will decrease as governmental capital help quicken non-performing credit exercises. The money related guide will enable financial institutions to recognize and to write off more bad loans as well. Standard & Poor's agency [10] thinks that current indicators will step by step enhance from 2017 to 2020. Besides agency predicts that the loaning development in the economy will be at the level of 1.5% by and large from 2017.

To improve the post-crisis period situation, the bank switched to a conservative recovery mode. In practice, it meant reduced lending activity and the attempt to recover non-performing loan portfolio. The new management kicked off a portfolio cleaning initiative, which decreased the level of non-performing loans by 110 billion KZT by mid-2014 with aggressive plans for continuation to meet the regulatory benchmark of 15 percent non-performing loans (NPL) [11]. Both Moody's and Fitch agencies [12] draw attention to the market risk of the value of KZT; despite the efforts of ATF Bank JSC to reduce its NPL portfolio, the devaluation of the national currency increased the risk exposure of the bank [13]. While recovering from bad loans had no significant impact on the bank's NPL situation, the resulting cash inflow positively, to some extent, affected the liquidity status of ATF Bank JSC.

With the assistance of central banks, the new set of evaluation mechanism of the Basel Accords was inaugurated with the expressed aim to improve the stability of the international banking sphere. Nowadays many countries already applied the Basel Accords model. And Kazakhstan is not an exception – the country tries to satisfy the international standards. Kazakhstan has moved to Basel since 2007. The main purpose of the agreement Basel 1988 is to improve the quality of risk management in the banking industry, which, in turn, should strengthen the stability of the financial system as a whole [14].

With an implementation of Basel the banks of Kazakhstan have addressed to the new circumstances by strengthening their internal risk management protocols in accordance with western standards which will strengthen banks' transparency and disclosures - that is a good point to our banks. The financial market supervision agency reinforced their will to forward the progress and to reach a full compliance with all the components of Basel II by 2014. Banks also moved towards more risk control with the implementation of Basel III [14]. The process began in 2015 and was to be concluded by 2019 [16, 17]. But National Bank of Kazakhstan corrected the program of Basel implementation by delaying the transition to it until 2021 [18]. The freeze in the introduction of Basel III is due to the fact that the recovery of the banking sector has remained low in recent years, the dependence of banks on state aid programs is high, mechanisms for a real write-off of bad debts are still unresolved, and there remains high vulnerability to international relatively low credit ratings [19].

Thus, as it follows from the situation, which happened before and after the financial crisis of 2007-2008, the banks in Kazakhstan had and still have ineffective risk management due to the extremely tough regulation and the strong prevalence of risk [20]. In the pre-crisis period the second - tier financial institutions did not fully understand the importance of risk management. Currently the main task of the managers of the banks is still to avoid the credit risk.

Avoiding credit risk demands careful selection of borrowers, thorough analysis of loan conditions and constant monitoring of the financial condition of the borrower's ability (and willingness) to repay the loan. In this context, the development of new tools of credit risk models is still relevant and important from the point of view of both professionals and academicians in absence of the established today low level of necessary information [21].

Credit risk model

In order to create the model, which can predict the risks, time series of risk per borrower will be formed and analyzed, the size of each of which exceeds 10% of the bank's equity for the period from January 2014 to December 2017 as of the first day of a month, with 48 observations. This series will be predicted using the autoregression model to forecast credit risks in ATF Bank will be used. All the data are open and can be found on the website of National bank of Kazakhstan [22].

Autoregressive model - a model of time series in which the values of the time series at a given moment are linearly dependent on the previous values of the same series.

A time series of the risk indicator was calculated. In addition, an average prediction for 2018 was derived. In order to create this analysis, the GRETl program was used.

To assess how many statistically significant lags a time series has, a correlogram can be constructed. Having loaded our variables, we calculated the coefficients of the autocorrelation function and the partial autocorrelation function. The stationary series is a series whose behavior in the present and future coincides with the behavior in the past. To determine stationarity of the series an autocorrelation function (ACF) and a partial autocorrelation function (PACF) can be employed.

The blue lines in the charts below indicate a critical interval within which the values of ACF and PACF considered to be non-zero. The decaying ACF graph and the emissions on the first lag of PACF indicate that it is an autoregressive model (see figure 1).

From the PACF plot it is seen that there is only one statistically significant autocorrelation coefficient on the lag 1, which indicates the presence of first-order autocorrelation.

Autocorrelation means that the values of the dependent variable in one period of time are linearly related to the values of the dependent variable in another period. In the autoregressive model, the forecast is found as a function of the previous values of the time series. To improve the efficiency of the model under the conditions of autocorrelation, a generalized method of least squares is used.

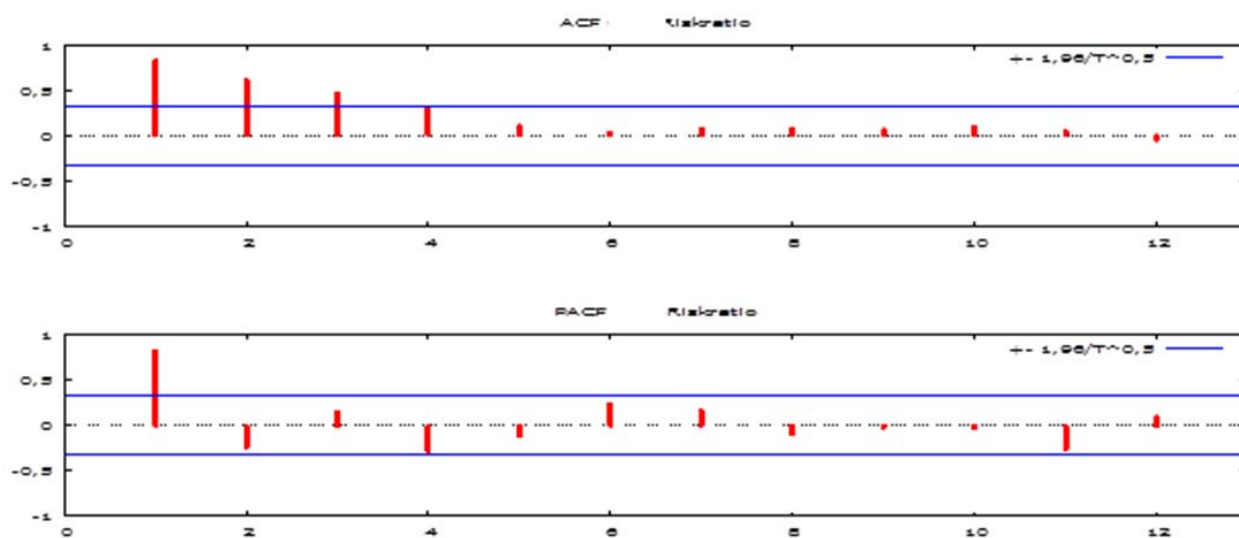

Figure 1 – Values of ACF and PACF for ATF risk factor

Note: compiled by the author

Next, we construct a model of autoregression of the first order by the Cochrane-Orcutt method. The autoregressive coefficient showed a statistically significant result – an R-square of 0.65 indicates that an autoregressive model based only on one lag explaining the current risk behavior by 65%. The Durbin-Watson statistics is 1.96 – in this case, it does not show the presence of autocorrelation. To confirm additionally the absence of autocorrelation one can construct a correlogram of the model residuals. As it can be seen from the

ACF and PACF graphs for the autoregressive model residuals, all the coefficients of autocorrelation do not go beyond the limits of significance, so autocorrelation among the residuals is not observed (see figure 2). The absence of the autocorrelation ensures the consistency and effectiveness of estimates of regression coefficients.

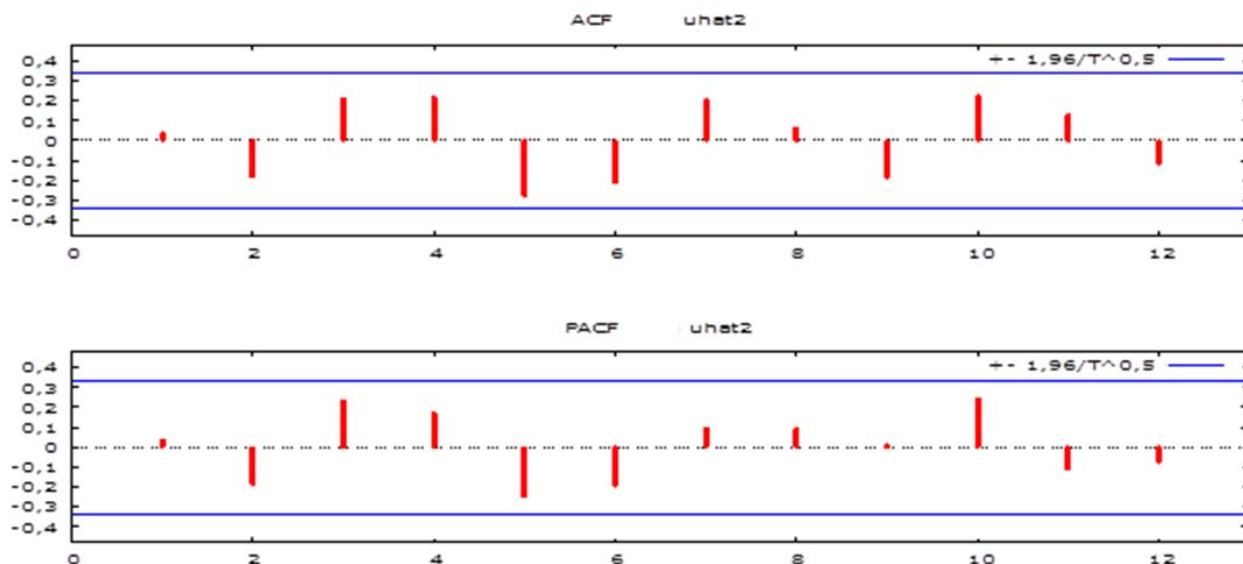

Figure 2 – ACF and PACF values for auto regressive model residuals [compiled by the author]

According to the calculations, which are shown in the table 1, the risk value for ATF Bank in 2018 is around 0.835 and with 95% probability it can be expected that this value will not exceed the interval of (0.18028; 1.4901). As for prediction of the risk ratio per borrower for 2018, in average, equals to 0.835, which is a very good value, and close to other numbers (see table 1).

Table 1 – Auto regression model

For 95% confidence intervals, $t(44, 0.025) = 2.015$

	Fact	Prediction	st. error	95% confidence interval
1	2	3	4	5
2015:08	1.190	1.539		
2015:09	1.051	1.173		
2015:10	1.329	1.171		
2015:11	1.115	1.490		
2015:12	1.180	1.204		
2016:01	1.719	1.321		
2016:02	1.634	1.863		
2016:03	1.427	1.649		
2016:04	1.411	1.455		
2016:05	1.517	1.487		
2016:06	1.539	1.600		
2016:07	1.378	1.598		
2016:08	1.404	1.427		
2016:09	1.343	1.491		
2016:10	1.220	1.422		
2016:11	1.263	1.309		
2016:12	1.456	1.383		
2017:01	1.499	1.510		
2017:02	1.644	1.523		

2017:03	1.548	1.657		
2017:04	1.593	1.550		
2017:05	1.415	1.604		
2017:06	1.336	1.433		
2017:07	1.482	1.381		
2017:08	1.497	1.526		
2017:09	1.607	1.522		
2017:10	1.754	1.623		
2017:11	0.451	1.746		
2017:12	0.625	0.519		
2018		0.835	0.3249	(0.18028; 1.4901)

Note: compiled by the author

In this model, the forecasts did not reflect the sharp deviation from the actual data and the direction of the oscillations coincides with the original data. Below the diagram shows the actual and predicted values of the risk factor (see figure 3).

Therefore, the trend is adequately reflected, the R-squared ratio is high enough (0.65) and, as consequence, the conditional variance of the model is rather small, which says that this model is fully applicable for forecasting credit risks in ATF Bank.

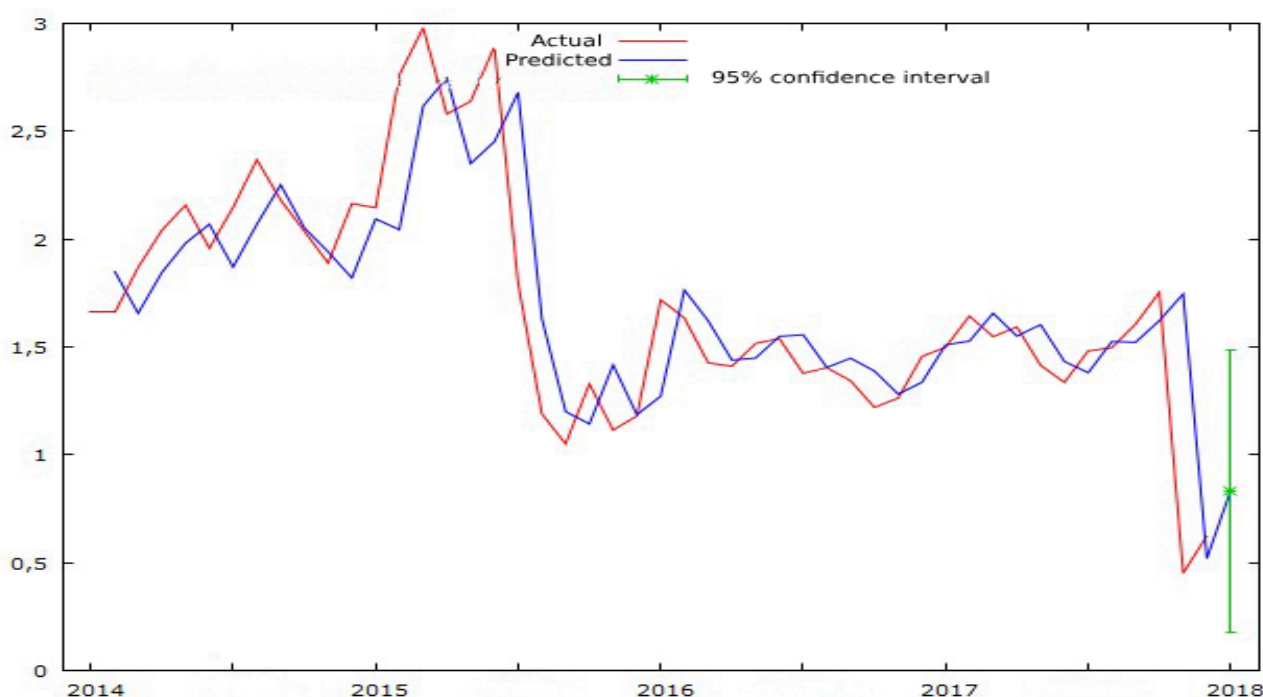

Figure 3 – Actual and predicted values of the risk factor [compiled by the author]

So, in this case we can say that this autoregressive model can be a good solution to predict short-term the risks with the minimum information along with the other bank models and can be useful for external users.

Conclusion

This paper explores the prevailing situation of credit risk management in the Republic of Kazakhstan over period from mid of 2000s to recent years.

The risk management in the banking sector of Kazakhstan until recent time has had no great significance. The financial markets were nearly passive, and financial institutions were not allowed to work with foreign currency, the structure of the financial instruments was predefined and the interest rates were fixed. The legislation did not support open data that would permit determining profitability of certain entity or the capital availability and the planning was done mostly at the general level [23].

The recent economic crises revealed some basic principal problems of the financial system of Kazakhstan. The change from the former command economy model was a progress, which were created step by step and which was deliberated by the specialists of Kazakhstan. With subpar risk assessment protocols, the bank ventured into crediting operations that violated critical risk concentration standards. As a result, the financial situation deteriorated to such level that the European owner sold its stake at considerable deflated price to a buyer with a political connection [24]: later, as well known, the troubled financial institution received some form of bailout from the government. The main problem with the banks in Kazakhstan is that they are less opened for their credit policy [25], which means that our country is far from western standards, but let's hope that implementation of Basel III, at least a little, will change the situation.

References

- 1 Evdokimova, T. Kazakhstan: Banking sector clean-up – better late than never [Electronic source] // Research, Nordea Markets. – 2017. – August 17. – URL: <https://e-markets.nordea.com/#/article/39711/kazakhstan-banking-sector-clean-up-better-late-than-never> (Accessed 3 July 2018)
- 2 Talimova, L. A., Kalkabaeva, G. M. The Interaction of the Banking and Real Sector of the Economy of Kazakhstan // Mediterranean Journal of Social Sciences. – 2015. – № 6 (3). – pp. 313-318.
- 3 Reuters Kazakh bank BTA wins creditor backing for debt deal [Electronic source]. – 2012. – December 5. – URL: <https://www.reuters.com/article/kazakhstan-bta-idUSL5E8N57ND20121205> (Accessed 3 July 2018).
- 4 IMF The Republic of Kazakhstan: Financial system stability assessment [Electronic source] // IMF Country report // No. 14/258. – 2014. – URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2014/cr14258.pdf> (Accessed 3 July 2018)
- 5 Country Risk Service Kazakhstan: Banking sector risk [Electronic source] // The Economist Intelligence Unit. – 2017. – URL: <http://www.eiu.com/industry/article/785686862/kazakhstan-banking-sector-risk/2017-07-07> (Accessed 3 July 2018)
- 6 ATF Bank. Management [Electronic source]. – 2018. – URL: <http://www.atfbank.kz/index.php/en/about-bank/management.html> (accessed 25 June 2018).
- 7 Reinhardt, O. *Kazakh banks: outlook for 2008. Investor trip notes* [Electronic source] // Research, ING wholesales baking. – 2008. – February 8. – URL: bta.kz/en/files/en_investor_analytics_itn08022008.pdf (Accessed 3 July 2018)
- 8 Sergenti, E., Praagh, A. Moody's downgrades Kazakhstan's rating to Baa3 with negative outlook, concluding review for downgrade [Electronic source] // Research, Moody's investor service. – 2016. – April 22. – URL: https://www.moody.com/research/Moodys-downgrades-Kazakhstans-rating-to-Baa3-with-negative-outlook-concluding--PR_347131 (Accessed 25 June 2018)
- 9 Isakov, S., Sovgura, Y. Moody's stabilizes Kazakhstan banking system outlook on improved solvency // Research, Moody's investor service. – 2018. – March 14. – URL: https://www.moody.com/research/Moodys-stabilizes-Kazakhstan-banking-system-outlook-on-improved-solvency--PR_380787 (Accessed 25 June 2018)
- 10 Arnabekova, E. S&P: Kazakhstan sovereign rating outlook revised to "Stable" [Electronic source] // Research Halyk finance. – 2017. – September 11. – URL: <http://www.halykfinance.kz/en/site/index/research/news:108374> (accessed 25 June 2018)
- 11 Merekenova, M. ATF Bank JSC: ATFBank JSC remains among the market leaders on reduction of NPLs [Electronic source] // 4-Traders. – 2014. – August 1. – URL: <http://www.4-traders.com/news/ATF->

Bank-JSC-ATFBank-JSC-remains-among-the-market-leaders-on-reduction-of-NPLs--18833383/ (Accessed 3 July 2018)

12 Reuters RPT-Fitch: Kazakhstan NPL Clean-Up Uncertain, May Be Rating Positive [Electronic source]. – 2014. – URL: <http://www.reuters.com/article/2014/06/03/fitch-kazakhstan-npl-clean-up-uncertain-idUSFit70332020140603> (Accessed 25 June 2018)

13 Uatkhanov, Y. Kazakh Banks Face Moderate Devaluation Challenges [Electronic source] // The Astana Times. – 2015. – October 21. – URL: <https://astanatimes.com/2015/10/kazakh-banks-face-moderate-devaluation-challenges/> (Accessed 25 June 2018)

14 Basel Committee on Banking Supervision International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards [Electronic source]. – 1988. – URL: <http://www.bis.org/publ/bcbs04a.pdf> (Accessed 3 July 2018)

15 Basel Committee on Banking Supervision Basel III: A Global Regulatory Framework for more resilient banks and banking systems [Electronic source]. – 2010. – URL: <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf> (Accessed 3 July 2018)

16 Kazakhstan Banks to Start Transition to Basel III in 2015 [Electronic source] // Tengrynews. – 2014. – URL: <http://en.tengrynews.kz/companies/Kazakhstan-banks-to-start-transition-to-Basel-III-in-2015-24791/> (Accessed 24 December 2014)

17 Sadibekova, A., Sairambaeva, Z. Basel III implementation: problems and challenges for Kazakhstan banking system [Electronic source] // Евразийский Союз Ученых. – 2017. – URL: <http://euroasia-science.ru/yuridicheskie-nauki/basel-iii-implementation-problems-and-challenges-for-kazakhstan-banking-system/> (Accessed 3 July 2018).

18 Komekbaeva, L. S., Bulekbaeva, G. K. Credit policy of the second-tier banks of Kazakhstan in condition of free floating of the national currency [Electronic source] // Bulletin of the Karaganda University. – 2016. – URL: <https://articlekz.com/en/article/14482> (Accessed 3 July 2018)

19 DKnews The freeze in the introduction of Basel III discards the banking system of Kazakhstan for years [Electronic source] // DKnews. – 2016. – September 9. – URL: <http://dknews.kz/finance/97-banks/574-zamorozka-vnedreniya-bazel-iii-otbrasy-vaet-bankovskuyu-sistemu-kazahstana-na-gody-nazad.html> (Accessed 12 June 2017)

20 Tumenbayeva, S.O., Zhaksybekova G.N. Implementation of the Integrated System of Risk Management in the Banks of Kazakhstan // **Indian Journal of Science and Technology**. – 2016. – № 9 (5). – pp.1-8. DOI: 10.17485/ijst/2016/v9i5/87607

21 Hao, C., Moudud Alam, M. M., Carling, K. Review of the literature on credit risk modeling: development of the past 10 years // Banks and Bank Systems. – 2010. – № 5 (3). – pp. 43-60.

22 National Bank of Kazakhstan Compliance report 2017 (compliance with prudential normative requirements) [Electronic source]. – 2017. – URL: <http://www.nationalbank.kz/?docid=671&switch=english> (Accessed 25 June 2018)

23 Sahin, O. Risk Management for Banks: Evidence from Banks of Kazakhstan [Electronic source] // The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences. – 2011. – № 16 (1). – pp. 315-332. – URL: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/194526> (Accessed 25 June 2018)

24 Gordeyeva, M. UniCredit May Sell ATF Bank to Kazakh Firm for \$500 million [Electronic source] // Reuters. – 2013. – January 31. – URL: <http://www.reuters.com/article/2013/01/31/us-unicredit-kazakhstan-idUSBRE90U00220130131> (Accessed 25 June 2018)

25 Kodasheva, G., Nadezhda Parusimova N., Rispekova, M., Uchkampirova, A. Actual problems of development of the banking sector in the economy of Kazakhstan // Banks and Bank Systems. – 2017. – № 12 (3). – pp. 257-268. doi:10.21511/bbs.12(3-1)

26 Evdokimova, T. (2017), "Kazakhstan: Banking sector clean-up – better late than never", research, Nordea Markets, 17 August, available at: <https://e-markets.nordea.com/#/article/39711/kazakhstan-banking-sector-clean-up-better-late-than-never> (Accessed 3 July 2018)

27 Talimova, L.A., Kalkabaeva, G.M. (2015), "The Interaction of the Banking and Real Sector of the Economy of Kazakhstan", Mediterranean Journal of Social Sciences, Vol. 6, No. 3, pp. 313-318.

28 Reuters (2012), "Kazakh bank BTA wins creditor backing for debt deal", 5 December, available at: <https://www.reuters.com/article/kazakhstan-bta-idUSL5E8N57ND20121205> (accessed 3 July 2018).

29 IMF (2014), "The Republic of Kazakhstan: Financial system stability assessment", IMF Country report, No. 14/258, August, available at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2014/cr14258.pdf> (accessed 3 July 2018).

30 Country Risk Service (2017), "Kazakhstan: Banking sector risk", The Economist Intelligence Unit, available at: <http://www.eiu.com/industry/article/785686862/kazakhstan-banking-sector-risk/2017-07-07> (accessed 3 July 2018).

31 ATF Bank (2018), "Management", available at: <http://www.atfbank.kz/index.php/en/about-bank/management.html> (accessed 25 June 2018).

32 Reinhardt, O. (2008), "Kazakh banks: outlook for 2008. Investor trip notes", research, ING wholesales baking, 8 February, available at: bta.kz/en/files/en_investor_analytics_itn08022008.pdf (accessed 3 July 2018)

33 Sergenti, E., Praagh, A. (2016), "Moody's downgrades Kazakhstan's rating to Baa3 with negative outlook, concluding review for downgrade", research, Moody's investor service, 22 April, available at: https://www.moodys.com/research/Moodys-downgrades-Kazakhstans-rating-to-Baa3-with-negative-outlook-concluding--PR_347131 (accessed 25 June 2018)

34 Isakov, S., Sovgura, Y. (2018), "Moody's stabilizes Kazakhstan banking system outlook on improved solvency", research, Moody's investor service, 14 March, available at: https://www.moodys.com/research/Moodys-stabilizes-Kazakhstan-banking-system-outlook-on-improved-solvency--PR_380787 (accessed 25 June 2018).

35 Arnabekova, E. (2017), "S&P: Kazakhstan sovereign rating outlook revised to "Stable", research", Halyk finance, 11 September, available at: <http://www.halykfinance.kz/en/site/index/research/news:108374> (accessed 25 June 2018)

36 Merekenova, M. (2014), "ATF Bank JSC: ATFBank JSC remains among the market leaders on reduction of NPLs", 4-Traders, 1 August, available at: <http://www.4-traders.com/news/ATF-Bank-JSC-ATFBank-JSC-remains-among-the-market-leaders-on-reduction-of-NPLs--18833383/> (accessed 3 July 2018).

37 Reuters (2014), "RPT-Fitch: Kazakhstan NPL Clean-Up Uncertain, May Be Rating Positive", available at: <http://www.reuters.com/article/2014/06/03/fitch-kazakhstan-npl-clean-up-uncertain-idUSFit70332020140603> (accessed 25 June 2018).

38 Uat Khanov, Y. (2015), "Kazakh Banks Face Moderate Devaluation Challenges", The Astana Times, 21 October, available at: <https://astanatimes.com/2015/10/kazakh-banks-face-moderate-devaluation-challenges/> (accessed 25 June 2018).

39 Basel Committee on Banking Supervision (1988), "International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards", available at: <http://www.bis.org/publ/bcbs04a.pdf> (accessed 3 July 2018).

40 Basel Committee on Banking Supervision (2010), "Basel III: A Global Regulatory Framework for more resilient banks and banking systems", available at: <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf> (accessed 3 July 2018).

41 Tengrynews (2014), "Kazakhstan Banks to Start Transition to Basel III in 2015", available at: <http://en.tengrynews.kz/companies/Kazakhstan-banks-to-start-transition-to-Basel-III-in-2015-24791/> (accessed 24 December 2014)

42 Sadibekova, A., Sairambaeva, Z. (2017), "Basel III implementation: problems and challenges for Kazakhstan banking system", Evraziiskii Soyuz Uchenykh, available at: <http://euroasia-science.ru/yuridicheskie-nauki/basel-iii-implementation-problems-and-challenges-for-kazakhstan-banking-system/> (accessed 3 July 2018).

43 Komekbaeva, L.S., Bulekbaeva, G.K. (2016), "Credit policy of the second-tier banks of Kazakhstan in condition of free floating of the national currency", Bulletin of the Karaganda University, available at: <https://articlekz.com/en/article/14482> (accessed 3 July 2018).

44 DKnews (2016), "The freeze in the introduction of Basel III discards the banking system of Kazakhstan for years", DKnews, 9 September, available at: <http://dknews.kz/finance/97-banks/574-zamorozka-vnedreniya-bazel-iii-otbrasy-vaet-bankovskuyu-sistemu-kazahstana-na-gody-nazad.html> (accessed 12 June 2017).

- 45 Tumenbayeva, S.O., Zhaksybekova G.N. (2016), "Implementation of the Integrated System of Risk Management in the Banks of Kazakhstan", Indian Journal of Science and Technology, Vol 9 No. 5, pp.1-8. DOI: 10.17485/ijst/2016/v9i5/87607
- 46 Hao, C., Moudud Alam, M.M., Carling, K. (2010), "Review of the literature on credit risk modeling: development of the past 10 years", Banks and Bank Systems, Vol. 5 No. 3, pp.43-60,
- 47 National Bank of Kazakhstan (2017), "Compliance report 2017 (compliance with prudential normative requirements)", available at: <http://www.nationalbank.kz/?docid=671&switch=english> (accessed 25 June 2018).
- 48 Sahin, O. (2011), "Risk Management for Banks: Evidence from Banks of Kazakhstan", The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences, Vol. 16 No. 1, pp. 315-332, available at: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/194526> (accessed 25 June 2018)
- 49 Gordeyeva, M. (2013), "UniCredit May Sell ATF Bank to Kazakh Firm for \$500 million", Reuters, 31 January, available at: <http://www.reuters.com/article/2013/01/31/us-unicredit-kazakhstan-idUSBRE90U0O220130131> (accessed 25 June 2018).
- 50 Kodasheva, G., Nadezhda Parusimova N., Rispekova, M., Uchkampirova, A. (2017), "Actual problems of development of the banking sector in the economy of Kazakhstan", Banks and Bank Systems, Vol. 12 No. 3, pp. 257-268. doi:10.21511/bbs.12(3-1)

Резюме

Научная статья посвящена центральной концепции риска и развитию риск-менеджмента в банковском секторе Республики Казахстан на основе тематического исследования АО «АТФ Банк» (case-study). В ходе исследования выявлено, что в процессе перехода от централизованного планирования к рыночной экономике, характеризующийся постепенной либерализацией и быстрой финансовой экспансией, казахстанские банки были мотивированы рассматривать риск вторичным по отношению к росту. В результате банковский сектор, как правило, занимался подпаритетными операциями по управлению рисками, что могло бы привести к неудачной схеме концентрации риска в течение 2000-х годов.

Түйін

Ғылыми мақала «АТФ Банкі» АҚ-ның кейстік зерттеуі негізінде Қазақстан Республикасының банк секторындағы тәуекелдердің негізгі тұжырымдамасына және тәуекелдерді басқаруды дамытуға арналған. Зерттеу барысында, бірте-бірте ырықтандыру және жылдам қаржылық кеңейту сипатталатын орталықтандырылған жоспарлаудан нарықтық экономикаға көшу процесінде қазақстандық банктер өсудің қайталанатын тәуекелін қарастыруға қызыққан. Осы нәтижесінде, банк секторы 2000-шы жылдардағы тәуекелді шоғырландырудың сәтсіз схемасына әкелуі мүмкін тәуекелдерді басқару бойынша субпаренттік операциялармен әдеттегідей айналысты.

*Материал поступил
в редакцию 05.07.2018*

JEL classification: M21, Business Economics

M. K. Karimbergenova,
Doctor PhD, Associate Professor,
S. Toraigyrov Pavlodar State University,
Pavlodar, The Republic of Kazakhstan

THE MOST PERSPECTIVE DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF FAMILY BUSINESS IN PAVLODAR REGION

Abstract

Purpose – the purpose of the study is to identify promising areas for the development of family entrepreneurship in the Pavlodar region, as well as to identify socio-economic aspects of managing family business.

Methodology – the article used a set of economic and general scientific methods: monographic, abstract-logical, economic-statistical, structural-functional analysis and synthesis, a systematic approach.

Originality / value – in spite of the fact that a large number of works have been enlightened recently in the study of small business, problems of family entrepreneurship are still relevant and insufficiently studied, since often this form of small business is not even identified as an independent object of research. The issues of forming an effective state policy to support family entrepreneurship, as well as its study as an independent economic category, require additional consideration.

Findings – originally entrepreneurship originated precisely as a family business. Later, the emergence and development of various forms of property allowed us to talk about the family and entrepreneurship as independent categories. In the modern economic literature, entrepreneurship is viewed from various positions: political, economic, organizational, managerial, socio-psychological. In fact, a family enterprise can be considered any enterprise, most of the property or management of which belongs to members of the same family, some of whom directly work in this enterprise. The problems facing the enterprise of family business in the Kazakh economy at the present stage are revealed. Ecological tourism can become a modern direction in development of family business in Pavlodar region.

Keywords – entrepreneurship, family business, small business, regional development, state policy of supporting family entrepreneurship.

УДК 334.722:005(574.25)

М. К. Каримбергенова,
доктор PhD, қауымдастырылған профессор,
С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті,
Павлодар қ, Қазақстан Республикасы

ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫНДА ОТБАСЫЛЫҚ БИЗНЕСТІ ДАМУДЫҢ ЕҢ ПЕРСПЕКТИВАЛЫ БАҒЫТТАРЫ

Аннотация

Зерттеу мақсаты – Павлодар облысындағы отбасылық кәсіпкерлікті дамытудың перспективті бағыттарын, сонымен қатар отбасылық кәсіпкерлікті басқарудың әлеуметтік-экономикалық аспектілерін анықтау.

Әдіснама – мақалада экономикалық және монографиялық, дерексіз-логикалық, экономика-статистикалық, құрылымдық-функционалдық анализ және синтез, жүйелік тәсіл сияқты жалпы ғылыми әдістер қолданылды.

Ерекшелігі/құндылығы – шағын кәсіпкерлікті зерттеуге соңғы уақытта көп көңіл бөлінгенмен, отбасылық кәсіпкерлік мәселелері әлі де өзекті және жеткіліксіз зерттелген, өйткені көбінесе шағын бизнестің бұл түрі жеке зерттеу объектісі болып бөлінбейді. Отбасылық кәсіпкерлікті жеке экономикалық категория ретінде зерттеу және де оны қолдаудың тиімді мемлекеттік саясатын қалыптастыру сұрақтары қосымша талқылауды талап етеді.

Қорытындылар – алғашында кәсіпкерлік отбасылық бизнес ретінде пайда болған. Кейіннен, меншік нысандарының көптүрлілігінің пайда болуы және дамуы кәсіпкерлік пен отбасы жайлы тәуелсіз категориялар ретінде айтуға мүмкіндік берді. Қазіргі экономикалық әдебиеттерде кәсіпкерлік әртүрлі позициялардан қарастырылады: саяси, экономикалық, ұйымдастырушылық-басқарушылық, әлеуметтік-психологиялық. Іс жүзінде отбасылық кәсіпорын болып отбасы мүшелерінің бір бөлігі осы кәсіпорында жұмыс жасайтын, мүліктің немесе басқарудың көп бөлігі осы отбасының мүшелеріне тиесілі кез келген кәсіпорын саналады. Қазіргі кезеңде қазақстандық экономикадағы отбасылық кәсіпкерлігіндегі кәсіпорынның алдында тұрған мәселелер. Павлодар облысындағы отбасылық бизнесті дамытудың қазіргі бағыты экологиялық туризм болуы мүмкін.

Түйінді сөздер – кәсіпкерлік, отбасылық бизнес, шағын бизнес, аймақтық дамыту, отбасылық кәсіпкерлікті қолдаудың мемлекеттік саясаты.

Қазақстан Республикасында отбасылардың әлеуметтік-экономикалық мәселелерін шешу мемлекеттік қолдаудың дотациялық механизмдеріне өздігінен қамтамасыз ету және өз-өзіне жеткіліктілік үшін мүмкіндіктерді тудыру үшін шаралар қосылатын кезде, оның ішінде шағын кәсіпкерлікті дамыту және отбасылық бизнесті қолдау шараларының кшенін жүзеге асыру кезінде ғана табысты болуы мүмкін.

Отбасылық бизнесті ұйымдастырудың перспективасы «отбасылық бизнес» немесе «отбасылық кәсіпкерлік» ұғымдық аппаратын заңнама жүзінде анықтаумен байланысты. 2015 жылғы 29 қазандағы Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік кодексінде келтірілген «шаруа (фермерлік) шаруашылығының ортақ меншігі немесе жекешелендірілген тұрғын үйге бірлескен ортақ меншік негізінде жүзеге асырылатын отбасылық кәсіпкерлік» анықтамасы (32-бап. Бірлескен кәсіпкерлік) отбасылық бизнестің мәнін жеткілікті түрде терең ашпайды. Барлық қалған нормативтік құқықтық құжаттарда отбасылық кәсіпкерліктің жалпы ұғымы қолданылады [1].

Классикалық экономикалық әдебиетте ұсақ тауарлық өндіріс нысаны ретінде шағын, оның ішінде отбасылық кәсіпкерлікті зерттеуге ерекше көңіл бөлінді, бұл А. Смиттің, Р. Кантильонның, Д.С. Мильдің, В. Зомбарттың, М. Вебердің, Й.А. Шумпетердің, К. Маркстың және т.б. еңбектерінде көрінісін тапты. Экономикалық, қаржылық мәселелерді, сондай-ақ шағын кәсіпкерлікті, оның ішінде шағын отбасылық кәсіпкерлікті ұйымдастыру және дамыту мәселелерін теориялық әзірлеуде заманауи ғалымдар Л.И. Абалкинның, А.И. Агеевтың, Г. Л. Багиевтің, А. В. Бусыгинның, А. Г. Грязнованың, В. Я. Горфинкельдің, Н. М. Захаровтың, А. И. Иофенің, В. В. Карповтың, Е. В. Маркиняның, В. Г. Павлюченконың, Ю. А. Петрованың, В. Д. Рудневтың, Г. Л. Тульчинскоштың, В.А. Швандардың, А.Ю. Чепуренконың, Л.В. Фёдоровтың, Т.А. Федотовскаяның және т.б. ғылыми еңбектері үлкен рөл атқарды.

Алайда, шағын кәсіпкерлік саласында көптеген зерттеулердің жасалғандығына қарамастан, қазақстандық шағын кәсіпорындардың бірқатар мәселелері одан әрі зерттеулер жасауды талап етеді.

Дамудың заманауи кезеңінде шағын және орта кәсіпкерліктің рөлі айтарлықтай өсті, өйткені ол нарықтық конъюктураның өзгерістеріне жоғары бейімділігімен сипатталады, халықтың жұмыспен қамтылуының өсуіне әкеледі, қуатты антимонополиялық потенциалға ие.

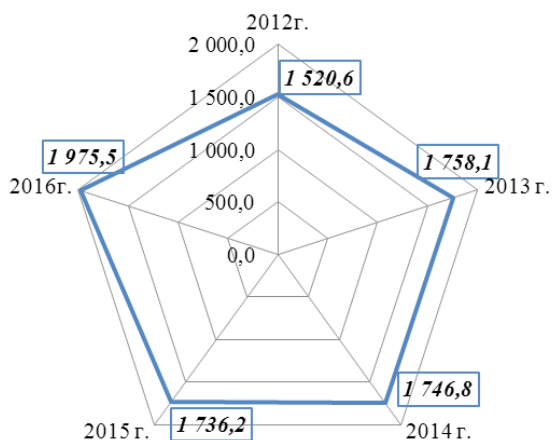
Ел Президенті 2018 жылдың 15 ақпанында 7 басымдылықтан тұратын 2025 жылға дейін жаңа Стратегиялық жоспарын бекітті. Басымдылықтарың бірі ретінде «Бәсекелестік және бәсекеге қабілетті бизнес» кәсіпкерлікті дамыту шығады, оның шеңберінде елдің ЖІӨ-де ШОБ үлесінің 26,8 дан 35 пайызға дейін өсуі ұйғарылады. Бұл жағдай ШОБ дамыту Үкімет ұмысының маңызды басымдылықтарының бірі екендігін растайды. Облыста ШОБ дамуына «Бизнестің жол картасы 2020» бизнесті қолдаудың және дамытудың бірыңғай бағдарламасы (ББЖК-2020) ықпал етеді. 2016 жылы «Бизнестің жол картасы 2020» бизнесті қолдаудың және дамытудың бірыңғай бағдарламасын жүзеге асыруға республикалық бюджеттен 3 749,2 млн. теңге бөлінді.

Қазіргі уақытта көптеген ақпараттық сайттар бар, оларды тек қарап шығып, кәсіпкер шағын кәсіпкерлікті қолдау институттарының бары жөнінде қорытынды жасай алады. Бизнес-жобаны жүзеге асыра отырып, кәсіпкер жобаның кез-келген кезеңінде қолдау алу үшін жүгіне алады. Шағын және орта бизнесті қолдау ұйымдары 1 кестеге сәйкес ұсынылған.

1 кесте – Шағын және орта бизнесті қолдау ұйымдары

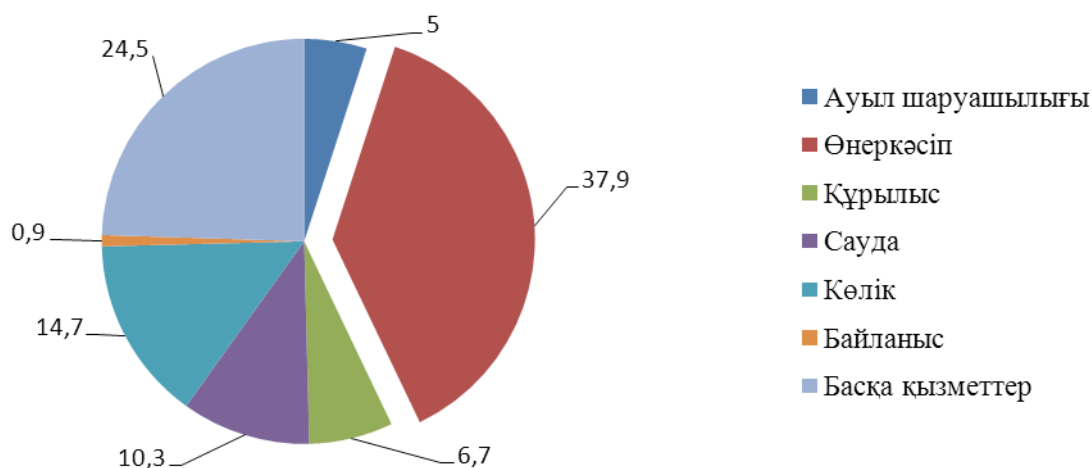
Бизнес-жобаның кезеңдері	Шағын және орта бизнесті қолдау ұйымдары
Ізденіс зерттеулері, ФЗТКЖ	- Қазақстанның отбасылық бизнес қауымдастығы («Әулет» жобасы); - «Атамекен» ҰКП (Бизнес-Бастау); - Даму-франчайзинг; - Коммерцияландыру орталығы және Бизнес-акселератор.
Жобаны қаржыландыру мәселесі	- «Даму» КДҚ АҚ (Бизнестің жол картасы 2020); - меншікті қаражат; - бизнес-періштелер; - НАТР АҚ (гранттық қаржыландыру); - «Несиелік аграрлық корпорация» АҚ; - Даму-лизинг; - «KAZNEX INVEST» АҚ; - «ҚазАгроФинанс» АҚ; - «Аграрлық несиелік корпорация» АҚ; - «Ауыл шаруашылығын қаржылық қолдау қоры» АҚ.
Коммерция алдындағы зерттеу (бизнес-жоспарды әзірлеу, патенттеу, тәжірибелік үлгі жасау)	- «Даму» КДҚ АҚ (Бизнестің жол картасы 2020); - «Атамекен» ҰКП (Бизнес-Бастау); - Халықаралық StartUp Академия; - «СПК» АҚ
Жобаны іске қосу	- «Даму» КДҚ АҚ (Бизнестің жол картасы 2020); - «Атамекен» ҰКП (Бизнес-Бастау); - «KazakhExport» Экспорттық сақтандыру компаниясы» АҚ.
Ескертпе – Автормен әзірленді	

Павлодар облысы – Қазақстан Республикасының солтүстік-шығыс бөлігінің индустриалды және экономикалық дамыған өңірі. Облыс ел экономикасына маңызды үлес енгізеді. 2016 жылдың қорытындылары бойынша жалпы өңірлік өнім (ЖӨӨ) жалпыреспубликалық кескінде 4,21%-ды құрайды. 2012-2016 жылдары кезеңінде номиналды көріністе ЖӨӨ 1 520,6 млрд. теңгеден 1 975,5 млрд.теңгеге дейін ұлғаюы байқалады, бұл 1 суретке сәйкес көрсетілген.

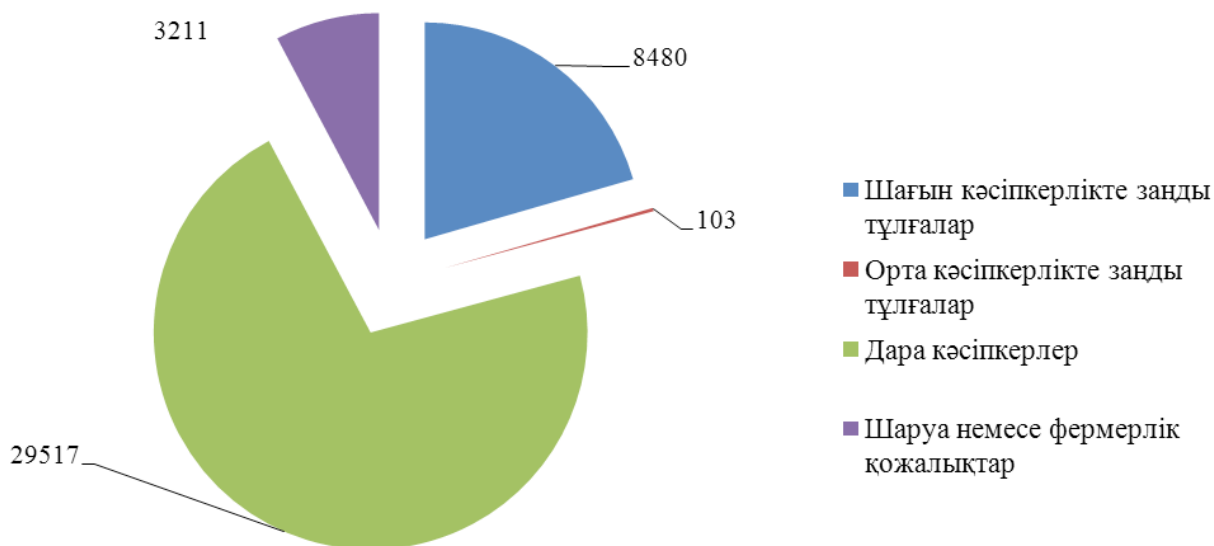
1 сурет – 2012-2016 жж. Павлодар облысының жалпы өңірлік өнімі, млрд.тенге [2]

Облыстың ЖӨӨ құрылымында өнеркәсіптің үлесі басым - 37,9%, оның ішінде тау-кен өнеркәсібі – 4,9%, өңдеуші – 27,2%, электрмен жабдықтау – 5,4%, сумен жабдықтау – 0,4%. Павлодар облысының жалпы өңірлік өнімінің құрылымы 2 суретке сәйкес ұсынылған.

2 сурет – 2016 ж. Павлодар облысының жалпы өңірлік өнімінің құрылымы, пайыз [2]

ШОБ субъектілерінің жалпы санында дара кәсіпкерлердің үлесі 71,4%-ды құрады, шағын кәсіпкерлікте заңды тұлғалар – 20,5%, шаруа немесе фермерлік қожалықтар – 7,8%, орта кәсіпкерлікте заңды тұлғалар – 0,3%. 2017 жылы меншік нысандары бойынша шағын және орта бизнес субъектілерінің құрылымы 3 суретке сәйкес көрсетілген.

3 сурет – 2017 жылы меншік нысандары бойынша шағын және орта бизнес субъектілерінің құрылымы, бірлік [2]

Әрекет ететін ШОБ ең үлкен саны Павлодар қаласында – жалпы саннан 8480 немесе 57%, 2 кестеде көрсетілген.

2 кесте – 2017 жылы ШОБ әрекет ететін субъектілерінің саны [4]

	Бар-лығы	Мен-шікті сал-мағы	оның ішінде			
			шағын кәсіпкерлікте заңды тұлғалар	орта кәсіпкерліктер заңды тұлғалар	дара кәсіпкерлер	шаруа немесе фермерлік қожалықтар
Павлодар облысы	41 311	100	8 480	103	29 517	3 211
Павлодар	23 683	57	6 186	66	17 331	100
Ақсу	2 523	6	213	4	2 109	197
Екібастұз	7 708	19	1 575	23	5 872	238
аудандар:						
Ақтоғай	470	1,1	31	1	248	190
Баянауыл	1 173	2,8	73	1	632	467
Железинка	661	1,6	55	1	418	187
Ертіс	889	2,2	51	2	580	256
Қашыр	846	2	55	1	513	277
Лебяжье	468	1,1	19	-	267	182
Май	430	1	29	-	244	157
Павлодар	1 112	2,7	93	2	456	561
Успенка	554	1,3	35	-	317	202
Шарбақты	794	1,9	65	2	530	197

Ескертпе – [3] дереккөзі негізінде автормен құрастырылды

Әрекет ететін заңды тұлғалардың қызметінің салалық құрылымы көрсеткендей, өңдейтін өнеркәсіпте кәсіпорындардың үлесі басым – 7,9% және білім беру – 8,1%, бұл 4 суретке сәйкес көрсетілген.

4 сурет – 2016 жылы экономикалық қызмет түрлері бойынша әрекет ететін заңды тұлғалардың құрылымы, пайыздарда [3]

Талдау көрсеткендей, 2016 жылы орта кәсіпорындардың арасында мемлекетке тиесілі кәсіпорындардың үлесі басым. Шағын бизнес жеке меншікте шоғырланған 3 кестеде көрсетілген.

3 кесте – 2016 жылы меншік нысандары бойынша ШОБ тіркелген субъектілер, бірлік

Атауы	Бар-лығы	Мем-ле-кет-тік	Жеке	Мемле-кеттің қатысу-ымен (шетелдік қатысуынсыз)	Бірлескен кәсіпорындар	Басқа мемлекеттердің, олардың заңды тұлғаларының және азаматтарының меншігі
Шағын	12415	1 393	12 518	32	230	477
Орта	224	122	98	3	3	9
Ескерту – [14] дереккөзі негізінде автормен құрастырылды						

Отбасы мүшелерінің бірінің өз ісін бастап кетуі қалғандарын оған қосылуға мәжбүрлейді, өйткені елде лайықты төлем төленетін жұмыс орындары өте аз. Оған қоса, отбасы – адамдар толық өзара сенімді пайдаланатын жалғыз дерлік түзіліс. Әдетте, отбасылық бизнес мыналармен ұсынылған:

- сұлулық салондарымен;
- IT-саладағы жұмыстармен;
- шағын қонақүйлермен;
- «үй-бизнес» өзара байланысымен (шағын наубайханалар, шаруа қожалықтары, автошеберханалар, сауда дүкендері және т.б.);
- бос уақыты ұйымдастырумен және т.б [7].

Отбасылық бизнес еңбек қызметінің кез-келген басқа түрінен отбасы мен жұмыстың тығызы өзара байланысқандығымен ерекшеленеді. Отбасының барлық мүшелері бір іспен айналысады, осы кезде, нақты жағдайға байланысты, барлық отбасы мүшелеріне ыңғайлы болатындай жұмыс графигі мен еңбектің бөлінуі мүмкін. Сонымен бірге, отбасылық фирма ретінде қалу үшін компанияның өзі, сондай-ақ оның меншікті капиталы отбасы қолында қалуы және мұрагерлікке берілуі тиіс. Отбасылық бизнестің заңды анықтамасына келетін болсақ, «отбасылық кәсіпкерлік» сияқты ұғым ресейлік заңнамада фермерлік шаруашылық шеңберінде ғана қаралады, осылайша, «Шаруа (фермерлік) қожалықтар туралы» федералдық заңда шаруа (фермерлік) қожалық туысқандықпен және (немесе) белгілі бір қасиетпен байланысқан, жалпы иелікте мүлкі бар және жеке қатысуларына негізделген өндірістік және басқа шаруашылық қызмет атқаратын азаматтардың бірлестігі ретінде қарастырылады.

Қазақстанның Отбасылық бизнес қауымдастығының мәліметтеріне сәйкес, республикада отбасылық кәсіпкерлік ШОБ жалпы үлесінен 70 пайызды құрайды.

Өрекеттегі бағдарламалардың ешбірінде отбасылық бизнесті дамыту бағыттары жоқ (Мысалы, Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017 – 2021 жылдарға арналған бағдарламасында, БЖК-2020, Қазақстан Республикасының Салық кодексінде, Азаматтық кодексінде, Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2015 – 2019 жылдарға арналған тұжырымдамасында).

Алғаш рет Қазақстанда «Әулет» отбасылық кәсіпкерлікті дамыту жобасы жүзеге асырылып жатыр. Ұйымдастырушылары Банк Хоум Кредитпен, Қазақстанның Франчайзинг Қауымдастығымен, Іскерлік әйелдер кеңесімен және Almaty Management University серіктестікте Қазақстанның Отбасылық Бизнес Қауымдастығы болып табылады. «Әулет» жобасын жүзеге асыру келесі міндеттерді көздейді:

- ҚР халқының қаржылық білім мәдениетін жоғарылату;
- қазақстандық отбасылар үшін тұрақты қаржылық платформаны құру;
- әр-түрлі жас топтары мен географиялық қатыстылыққа ие отбасы мүшелерінде кәсіпкерлік дағдыларды дамыту;
- отбасы ресурстарының негізінде жоба шеңберінде тиімді серіктестіктерді құру.

Отбасылық кәсіпорындардың көбі, яғни иелері туысқандар болып табылатын заңды тұлғалар шағын кәсіпкерлік субъектілері болып табылады. Бүгінгі күні ШОК қолдауды қамтитын барлық дерлік құрал-саймандар бар, алайда бірыңғай механизм ретінде оларды нақты жүзеге асыру үшін тұтқалар орнату керек.

Өнімді жұмыспен қамту мен жаппай кәсіпкерлікті дамыту бойынша бағдарлама қабылданды, оның шеңберінде номиналды мөлшерлемесі 6%-дан аспайтын 18 млн. теңгеге дейін шағын несиелер беріледі.

Қаржылық қолдаумен қатар заңнамалық қолдау да көрсетіледі – бизнесті қайта реттеу бойынша шаралар жасалып жатыр. Бүгінгі күні рұқсаттардың саны үш еседен астам қысқарды және мемлекеттік бақылау және қадағалау функцияларын тексеру жасалды. Іріктеме тексерістерді өткізудің әрекеттегі тәртібінен және ерекше тәртіп бойынша тексерістердің көп бөлігінен бас тартуды ұсынатын тәжірибелік ұсынстар пысықталды.

Сондай-ақ бизнес мемлекеттік органдарға есептемелерді және мәліметтерді ұсынуының заңнамасын тексеру бойынша жұмыс аяқталды. Атқарылатын жұмыстың бірінші кезеңінде шамамен 1600 ақпараттық талапты 30%-ға қысқарту жоспарланады.

Негізсіз салық тексерістері бойынша мәселелерді шешу үшін жоспарлы тексерістердің саны қысқарады, жеткізушілерді қарсы тексерулер жойылады, бұл нәтижесінде тексерістердің санын 40 %-ға қысқартуға мүмкіндік береді.

Одан басқа бизнестің мемлекеттік сатып алуларға және квазимемлекеттік сектордың сатып алуларына қол жеткізуін қамтамасыз ету бойынша үлкен жұмыс атқарылған, осы бағытта сатып алулардың электрондық алаңы, санаттылық және алдын-ала біліктілік іріктеу жүйесі ендірілді. Сондай-ақ әрбір жүйе түзуші кәсіпорын бойынша жергілікті қамтылу үлесіп ұлғайту бойынша жұмыс жүргізіліп келеді. Атап айтқанда, ірі кәсіпорындарда өнім номенклатурасын және сұранысты қалыптастыру үшін талдау жасалады.

Барлық шараларды жүзеге асыру Doing Business 2018 рейтингінде ел жағдайын 190 елдің арасынан 36 орынға дейін жоғарылатуға мүмкіндік берді. Кәсіпкерлік қызметті жүзеге асырудың қарапайымдылығы Бүкіләлемдік банк тобымен 10 индикатордың негізінде бағаланады.

Павлодар облысында отбасылық бизнесті дамыту үшін перспективалы инвестициялық жобалар 4 кестеде келтірілген.

4 кесте – Павлодар облысында отбасылық бизнесті дамыту үшін перспективалы инвестициялық жобалар

Инвестициялық жобаның атауы	Жобаның сипаттамасы	Жобаның құны
Ауданы 3 га жылыжай кешенін салу	Тамшылы суарумен томатты, шпалерді қолданумен тамшылы суарумен қиярды, гидропоник әдісімен көкөніс өсіру	1 718 млн. теңге
Мәдени-бос уақыт және сауықтыру орталығы	- 45 орынға арналған VIP-топтағы қонақүй кешені; - шағын барды және 150 отыру орнына арналған мейрамхананы қоса, тамақтану нүктелерінің желісі; - балалар үшін ойын-сауық орталығы (6 жол); - SPA-салон, сұлулық салоны; - сауналар кешені, жаттығу құралдарымен жай, бассейн	1 386 млн. теңге
2000 га суармалы учаскені енгізу	Рапсты, сояны, жоңышқаны және картопты өсіру бойынша шаруа қожалығының қызметін ұйымдастыру	747 млн. теңге
Каустикалық соданы өндіру	Тұз кен орнының негізінде қатты каустикалық соданы өндіру (Коряковское көлі)	245 млн. теңге
Ауданы 230 га суармалы учаскені енгізу	Жоғары пайдалы көкөніс дақылдарын: сәбіз, картоп, түйінді пияз, сондай-ақ шырынды құрама азық: жоңышқа өсіру	220 млн. теңге
Көмірдің күлін өңдеу және өнеркәсіптік өнімді алу	Көмір жаққаннан қалатын күлді кешенді өңдеу технологиясы	170 млн. теңге
Сүт-тауарлы ферманы жаңарту	ІҚМ сүтін және етін өндіру	45 млн. теңге
Страустарды өсіру	Жұмыртқаны, етті, теріні келесі сату үшін страустар көшеттігін ұйымдастыру	3 млн. теңге
Экологиялық туризмді дамыту	Қала тұрғындарына және шетелдіктерге ауылда тынығуды ұйымдастыру	10 млн. теңге
Ескерту – Автормен әзірленді		

Павлодар облысында отбасылық бизнесті дамытудағы заманауи бағыт ретінде экологиялық туризм болуы мүмкін. Экотуризмнің халықаралық қоғамы (The Ecotourism Society) экотуризмге келесі анықтама берді: «Экотуризм – табиғатты қорғауға ықпал ететін және жергілікті халықтың әл-ауқатын жақсартатын табиғи аумақта жауапты саяхаттау». Алғашқылардың бірі ретінде 20 ғасырдың 70-шы жылдары Францияда экологиялық туризм пайда болды. Одан кейін, 80-шы жылдардан бастап, экологиялық туризм Еуропада дамыды.

Қазіргі уақытта кейбір еуропа елдерінде экологиялық туризмнен түскен табысты ауыл шаруашылығынан түсетін табыспен салыстыруға болады. Еуропалық ауыл туризмінің көшбасшысы ретінде Италия мойындалды, ол жыл сайын шамамен 350 млрд. доллар көлемінде пайда алады. Швейцарияда туризмнен түскен табыс жылына 15 млрд. долларды құрайды, олардың ішінде 10 млрд. долларды таулы жерлерде орналасқан фермерлер береді.

Экологиялық туризм Балтия елдерінде де танымал бола бастады. Литвада экологиялық туризм қызметтерін ұсынатын шамамен 1000 қонақ үйлері бар, Латвияда - шамамен 300 ауыл үйлері. Польшада Беловеж тоғайының аумағында орналасқан «Бяловажа» тынығу сұранысқа ие.

Германияда, Ұлыбританияда, Францияда, Оңтүстік Кореяда және Жапонияда өткізілген 10000 адамға дейін құрайтын сұрастыру мен зерттеулер көрсеткендей [5], шетелдіктер арасында Қазақстанда экологиялық турларға жоғары қызығушылық бар. Қазақстанды 2030 жылға дейін танымал туристік бағытқа айналдыру үшін 1 миллиард доллар көлемінде қаржы салу қажет, Еуропадан және Азиядан 14,2 миллион турист туристік бағыт ретінде Қазақстанға қызығушылық танытады.

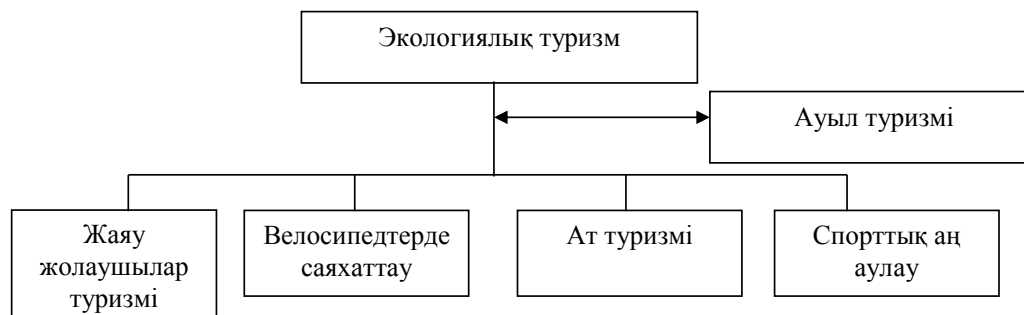
Қазақстанда елдің ең көркем жерлерінде 25 ауылда 50 қонақжай отбасы шоғырланған. Олардың арасында ең белгілі: Угам (Қасқасу, Болдыберек, Көксаек, Төңкеріс, Леңгер), Жабағылы және Түлкібас, Қорғалжын, Көкшетау (Сандықтау, Айыртау, Имантау), Балкашино, Қарқаралы, Шабанбай Би, Шашубай (Балқаш), Риддер, Катон-Қарағай (Черновое, Урыль, Коробиха, Маймыр), Жоңғар Алатауы, Алтын Эмель, Саты, Талғар, Манғыстау.

Павлодар облысы бай тарихи-мәдени және табиғи потенциалға ие Қазақстан өңірлерінің қатарына жатады. Облыс аумағында Баянауыл ұлттық табиғи паркі, «Мойылды» Қазақстанның шипажайы, Ертіс өзенінің алқабы, көптеген табиғи, тарихи, археологиялық, мәдени және этностық ескерткіштер бар.

Қазақстанда экологиялық туризмнің ресми ақпараттық сайтында Павлодар облысында қонақ үйлердің болуы жөнінде ақпарат жоқ.

«Облысымызда туризм қаншалықты қажет» деген тақырыпқа Павлодар қаласының 120 тұрғындарының арасында өткізілген әлеуметтік сұрастыру көрсеткендей, сұрастырылған респонденттердің 68%-ы ауыл туризмі сияқты тынығу түріне қызығушылық білдірді.

Павлодар облысында экологиялық туризмнің перспективалы бағыттары 5 суретке сәйкес ұсынылған.

5-сурет – Павлодар облысында экологиялық туризмнің перспективалы бағыттары [автормен әзірленді]

Павлодар өңірінің Ақтоғай, Ертіс, Железинка, Қашыр, Успенка аудандары этномәдени дәстүрмен ауыл туризмін дамыту үшін потенциалға ие. Дәстүрге айналған «Теренкөл-Омск» жылсайыңғы веложүгірісті жергілікті колоритті қосудың, жүгіру қатысушыларын осы елді мекеннің өміріндегі

маңызды оқиға ретінде қарсы алумен кеңейтуге болады. Шарбақты ауданы ән фестивалін жыл сайын өткізеді, оған шекаралас Алтай өлкесінің әртістері мен аспапшылары қатысады [10].

Ауыл туризмін дамыту бойынша бизнес-идея 2016 жылдан бастап Павлодар облысында тірек ауылдарын және аудан орталықтарын дамыту бағдарламасын жүзеге асыру жағдайларында да өзекті. Бағдарламаға 31 елді мекен қосылды.

Павлодар облысында ауыл туризмінің дамуын тежейтін факторларға мыналарды жатқызуға болады:

Қазақстан Республикасының заңнамасында орналасудың тандалған құралында (қонақүй, санаторий, тынығы үйі, турбаза және т.б.) тынығуға турист қамтамасыз етілуі тиіс нақты стандарттар жоқ;

- кірме туристтер үшін пысықталған және сипатталған маршруттардың жоқтығы (бару орындарын, мекен ету, ойын-сауық, тамақтану жерлерін және т.б. сипаттаумен 3 күннен бастап);

- өңірді Қазақстанның басқа облыстарының арасынан бөлетін түпнұсқалық ұсыныстардың жоқтығы: ауыл туризмі, фототурлер, ұлттық бұйымдарды жасау бойынша турлар, қазбаларға қатысу, белсенді командалық шытырман оқиғалы ойындар, табиғатта бизнес-тренингтер және т.б.;

- табиғи және экологиялық туризмнің негізгі ресурсы болып табылатын ұлттық парктер мәртебесінде қорғалатын табиғи аумақтардың әлсіз дамыған желісі;

- халықаралық, республикалық және облыстық маңызға ие шаралар өткізілмейді (фестивальдер, конкурстар, семинарлар, кеңестер және т.б.).

Осылайша, ауыл туризмінің әлеуметтік-экономикалық маңызы өте үлкен: ауылдық жерлерде қала тұрғындарының релаксациясы; қаржы құралдарының қалалардан өңірлерге қозғалысы; ауыл халқы үшін жұмыспен қамтылудың балама көздерін құру; олардың экономикалық қамтамасыз етілуінің деңгейін жоғарылату, ауыл тұрғындарының қалаларға көшіп кету процесінің әлсіреуі, ауыл шаруашылық өнімін және халық кәсіпшілігінің заттарын өткізу нарығының қалыптасуы; инфрақұрылымды дамыту, аумақтың табиғи және мәдени ресурстарын сақтау, ауылдық жерлерде әлеуметтік шиеленістің төмендеуі және т.б. Қалаларда жұмыспен қамтылудың жоғары шоғырлануымен Павлодар облысының аумағы үшін ауыл туризмі ауылда жұмыспен қамтылуды дамытудың жақсы нұсқасына айналар еді.

Павлодар облысында отбасылық бизнесті дамытуға жасалған талдау барысында тежеуші факторлардың екі тобы анықталды. Біріншісі – мемлекеттің экономикалық саясатының негізіне салынған жалпы экономикалық сипаттағы себептер, екіншісі – жеке, артқышылығымен ұйымдық сипаттағы себептер.

Осылайша, шағын кәсіпкерліктің ерекше нысаны ретінде отбасылық бизнестің артықшылықтарына мыналар жатады: бейімділік және нарықтың өзгеретін мұқтаждықтарына жылдам жауап қайтару қабілеті, ірі компанияның серіктесі ретінде инновациялық қызметке белсенді қосылу; отбасы институтын нығайтудың маңызды әлеуметтік функциясын орындау, балаларды сәтті тәрбиелеуге, олардың әлеуметтенуіне ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі

1 Кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 года № 375-V Предпринимательский кодекс Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.07.2018 г.) [Электрон. ресурс]. – 2015. – URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000375> (дата обращения: 12.03.2018)

2 Қазақстан Республикасы Статистика бойынша агенттігі ресми сайты [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: <http://www.state.kz> (дата обращения: 04.03.2018)

3 Ресми сайт Қазақстан Республикасы Статистика бойынша агенттігі. Қазақстан өңірлері [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: <http://www.state.kz> (дата обращения: 04.03.2018)

4 «Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры» АҚ ресми сайты [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: <https://www.damu.kz/> (дата обращения: 16.04.2018)

5 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2016 жылғы 31 тамыздағы № 515 қаулысы. «Бизнестің жол картасы 2020» бизнесті қолдау мен дамытудың бірыңғай бағдарламасы [Электрон. ресурс]. – 2016. – URL: <http://adilet.zan.kz> (дата обращения: 12.03.2018)

- 6 Miller N., Fitzgerald M., Winter M., Paul J. Exploring the overlap of family and business demands: Household and family business managers' adjustment strategies // *Family Business Review*. – 1999. – № 12. – pp. 253-268.
- 7 Poutziouris P. Z., Smyrnios K. X., Klein S. B. Handbook of research on family business. – Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2006.
- 8 Джулаева А. М. Проблемы развития семейного бизнеса в современной экономике // Вестник КазНУ. Сер. Экономическая. – 2014. – № 3.
- 9 Корчагина Е. В., Шило П. Г. Организационная культура семейных фирм: ключевые особенности // Менеджмент в России и за рубежом. – 2016. – № 1.
- 10 План нации – 100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ Главы государства Нурсултана Назарбаева [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: www.adilet.gov.kz (дата обращения: 23.05.2018)
- 11 Государственная программа индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015-2019 годы [Электрон. ресурс]. – 2014. – URL: <http://mid.gov.kz/ru/pages/gosudarstvennaya-programma-industrialno-innovacionnogo-razvitiya-respubliki-kazahstan-na-0> (дата обращения: 23.05.2018)
- 12 Послание Президента Республики Казахстан - Лидера Нации Н.А.Назарбаева Народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: Новый политический курс состоявшегося государства». – 2012. – Астана, 14 декабря.
- 13 Официальный сайт Комитета по статистике Министерства Национальной экономики Республики Казахстан. Регионы Казахстана [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: <http://stat.gov.kz> (дата обращения: 23.05.2018)
- 14 Официальный сайт Правительства Республика Казахстан [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: <http://ru.government.kz> (дата обращения: 23.05.2018)
- 15 Программа развития территории Павлодарской области на 2016-2020 годы [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL: <http://pavlodar.gov.kz/programma-razvitija-territorii-pavlodarskoj-oblasti/>
- 16 O'Hara W. T., Mandel P. The world's oldest family companies // *Family Business Magazine*. – 2002. – pp. 37-49.
- 17 Olson P. D., Terpstra D. E. Organizational structural changes: Life-cycle stage influences, and managers' and interventionists' challenges // *Journal of Organizational Change Management*. – 1992. – № 5 (4). – pp. 27-40.
- 18 Olson P. D., Zuiker V. S., Danes S. M., Stafford K., Heck R. K. Z., Duncan K. A. The impact of the family and the business on family business sustainability // *Journal of Business Venturing*. – 2003. – № 18 (5). – pp. 639-666.

References

- 1 "Kodeks Respubliki Kazakhstan ot 29 oktyabrya 2015 goda № 375-V Predprinimatel'skii kodeks Respubliki Kazakhstan (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 03.07.2018 g.)" (2015), available at: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000375> (Accessed March, 12, 2018) (In Russian)
- 2 "Kazakstan Respublikasy Statistika boiynsha agenttigi resmi saity" (2018), available at: <http://www.state.kz> (Accessed March, 04, 2018) (In Kazakh)
- 3 "Resmi sait Kazakstan Respublikasy Statistika boiynsha agenttigi. Kazakstan onirleri" (2018), available at: <http://www.state.kz> (Accessed March, 04, 2018) (In Kazakh)
- 4 "Damu" kasipkerlikti damytu kory" AK resmi saity" (2018), available at: <https://www.damu.kz/> (Accessed April, 16, 2018)
- 5 "Kazakstan Respublikasy Ukimetinin 2016 zhylygy 31 tamyzdany № 515 kaulysy. "Biznestin zhol kartasy 2020" biznesti koldau men damytudyn biringai bagdarlamasy" (2016), available at: <http://adilet.zan.kz> (Accessed March, 12, 2018) (In Kazakh)
- 6 Miller N., Fitzgerald M., Winter M., Paul J. "Exploring the overlap of family and business demands: Household and family business managers' adjustment strategies", *Family Business Review*, Vol. 12, pp. 253-268.

- 7 Poutziouris P.Z., Smyrnios K.X., Klein S.B. (2006), *Handbook of research on family business*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham.
- 8 Dzhulaeva A.M. "Problemy razvitiya semeinogo biznesa v sovremennoi ekonomike", *Vestnik KazNU. Ser. Ekonomicheskaya*, Vol. 3. (In Russian)
- 9 Korchagina E.V., Shilo P.G. (2016), "Organizatsionnaya kul'tura semeinykh firm: klyuchevye osobennosti", *Menedzhment v Rossii i za rubezhom*, Vol. 1. (In Russian)
- 10 "Plan natsii – 100 konkretnykh shagov po realizatsii pyati institutsional'nykh reform Glavy gosudarstva Nursultana Nazarbaeva" (2018), available at: www.adilet.gov.kz (Accessed May, 23, 2018) (In Russian)
- 11 "Gosudarstvennaya programma industrial'no-innovatsionnogo razvitiya Respubliki Kazakhstan na 2015-2019 gody" (2014), available at: <http://mid.gov.kz/ru/pages/gosudarstvennaya-programma-industrialno-innovatsionnogo-razvitiya-respubliki-kazakhstan-na-0> (Accessed May, 23, 2018) (In Russian)
- 12 "Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan - Lidera Natsii N.A.Nazarbaeva Narodu Kazakhstan "Strategiya "Kazakhstan-2050": Novyi politicheskii kurs sostoyavshegosya gosudarstva" (2012), Astana. (In Russian)
- 13 "Ofitsial'nyi sait Komiteta po statistike Ministerstva Natsional'noi ekonomiki Respubliki Kazakhstan. Regiony Kazakhstan" (2018), available at: <http://stat.gov.kz> (Accessed May, 23, 2018) (In Russian)
- 14 "Ofitsial'nyi sait Pravitel'stva Respublika Kazakhstan" (2018), available at: <http://ru.government.kz> (Accessed May, 23, 2018) (In Russian)
- 15 "Programma razvitiya territorii Pavlodarskoi oblasti na 2016-2020 gody" (2017), available at: <http://pavlodar.gov.kz/programma-razvitiya-territorii-pavlodarskoj-oblasti/> (Accessed May, 23, 2018) (In Russian)
- 16 O'Hara W.T., Mandel P. (2002), "The world's oldest family companies", *Family Business Magazine*, pp. 37-49.
- 17 Olson P.D., Terpstra D.E. (1992), "Organizational structural changes: Life-cycle stage influences, and managers' and interventionists' challenges", *Journal of Organizational Change Management*, Vol. 5 No. 4, pp. 27-40.
- 18 Olson P.D., Zuiker V.S., Danes S.M., Stafford K., Heck R.K.Z., Duncan K.A. (2003), "The impact of the family and the business on family business sustainability", *Journal of Business Venturing*, Vol. 18 No. 5, pp. 639-666.

Түйін

Мақалада Павлодар облысында отбасылық бизнесті дамыту үшін негізгі перспективалы инвестициялық жобалар бөліп көрсетілген. Бизнес-жобаны жүзеге асыра отырып, кәсіпкер жобаның кез-келген кезеңінде қолдау ала алады, шағын және орта бизнесті қолдау бойынша ұйымдастыру мәліметтері мақалада ұсынылған және жоба кезеңдері бойынша топтастырылған.

Summary

The article outlines the main prospective investment projects for the development of the family business in the Pavlodar region. Realizing the business project, an entrepreneur at any stage of the project can apply for support, these organizations supporting small and medium-sized businesses are presented in the article and grouped by the project stages.

*Материал поступил
в редакцию 30.05.2018*

JEL classification: O 30

Zh. S. Mukhametzhanova,
PhD student,
Narxoz University,
Almaty, The Republic of Kazakhstan

INNOVATION AND PRODUCTIVITY OF ENTERPRISES

Abstract

Purpose – To determine and study the influence of innovation (production or process, organizational, marketing) on enterprise productivity in small and medium-sized enterprises in Kazakhstan.

Methodology – The theoretical and methodological foundations of the study are reviews of the literature seeker on the problem of studying the works of foreign and domestic economists.

The article uses modern analytical methods of research, including econometric methods, generalization and comparison of the results obtained.

Originality/value – To increase the productivity of an enterprise, you first need to determine the role of the innovation strategy, then consider ways of introducing them into the enterprise.

Findings – In the article, based on the results of the assessment of models, positive influences of innovation, research and development (R & D) and investments in the productivity of small and medium-sized enterprises of Kazakhstan were determined, multiple regression was constructed and economic interpretation was made. In conclusion, to increase the level of innovation activity of enterprises, the innovative activity of the enterprise should be aimed at expanding the production of new or significantly improved products, be competitive in the market through the use of new technologies, and also through the production of high-quality products.

Key words – innovation, productivity, innovation activity, R&D, investment, SMEs.

МРНТИ 06.81.19

Ж. С. Мұхаметжанова,
PhD докторанты,
Нархоз Университеті,
Алматы, Қазақстан Республикасы

ИННОВАЦИЯ ЖӘНЕ КӘСІПОРЫННЫҢ ӨНІМДІЛІГІ

Аннотация

Зерттеу мақсаты – Қазақстандағы шағын және орта кәсіпорындарда, кәсіпорынның өнімділігіне инновацияның (өнімдік немесе процесстік, ұйымдастырушылық, маркетингтік) қалай әсер ететінін анықтау және талдау.

Әдіснама – Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негіздері ретінде шетелдік және отандық экономист ғалымдардың еңбектері, зерттеу мәселесі бойынша ізденушінің әдебиеттерге шолулары алынды. Зерттеу барысында зерттеудің заманауи талдау әдістері, оның ішінде эконометрикалық, алынған нәтижелерді жинақтау және қорытындылау, салыстыру әдістері қолданылды.

Сонылық/құндылық – Кәсіпорынның өнімділігін арттыру үшін, инновациялық стратегияның рөлін анықтап, кәсіпорынға еңгізу жолдарын қарастыру қажет.

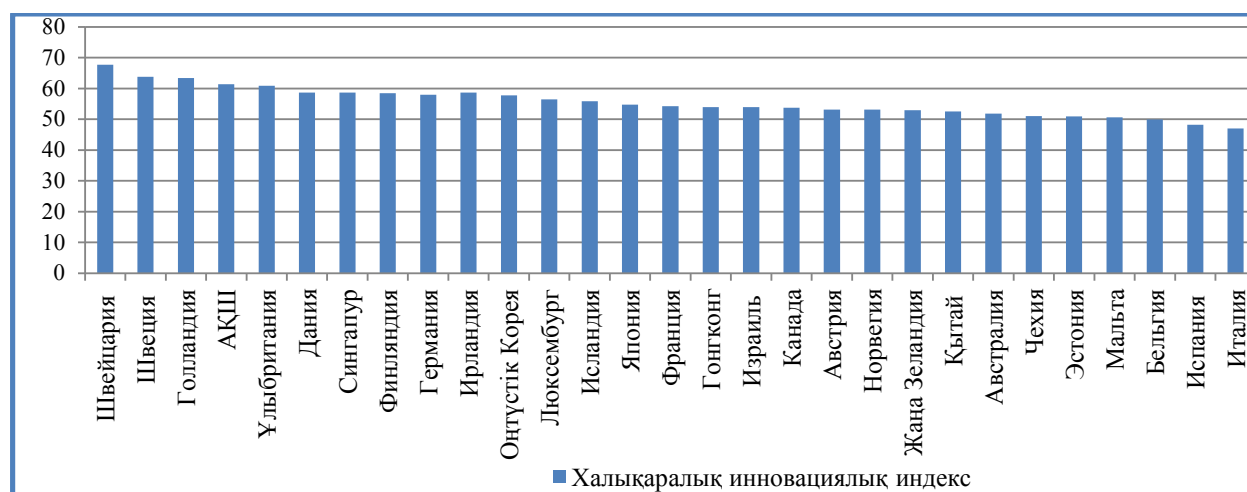
Қорытындылар – мақалада Қазақстандағы шағын және орта кәсіпорындардың өнімділігіне инновацияның, ғылыми зерттеу және техникалық конструкторлық жұмыстар (ҒЗТКЖ) жүргізудің, инвестицияның оң әсері бар екені анықталып, көптік регрессия моделдері құрылды және экономикалық

интерпретация жасалды. Қорыта келгенде кәсіпорындардың инновациялық белсенділік деңгейін арттыру үшін кәсіпорынның инновациялық қызметі жаңа немесе жетілдірілген өнім өндірісін ұлғайтуға, жаңа технологияны қолданып, жоғары сапалы өнім өндіру арқылы нарықта бәсекеге қабілетті болуға бағытталуы керек.

Түйін сөздер – инновация, өнімділік, инновациялық белсенділік деңгейі, ҒЗТКЖ, инвестиция, шағын және орта кәсіпорындар.

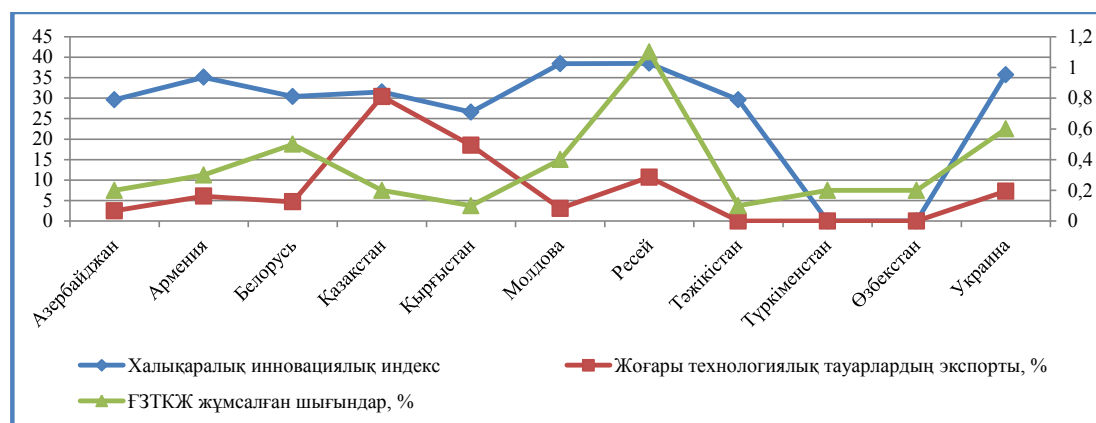
Кіріспе

Кез келген елдің экономикасының дамуы, халықтың рухани және материалдық игіліктерінің артуы, ең алдымен, сол елдің ғылымы мен білімінің және өндірістің инновациялық дамуына байланысты. Елімізде инновациялық экономика түсінігі болуына қарамастан, қазіргі кезге дейін оның құрылымы көп зерттелген жоқ. Қазіргі таңда кәсіпорындардың инновация саласындағы белсенділік деңгейіне келсек: экономикасы дамыған мемлекеттерде, мысалы: АҚШ, Германия, Жапония, Швеция, Австралия, Оңтүстік Корея 50 пайызға дейін, ал Ресей – 12, Қазақстан – 10 пайызды көрсетіп отыр [1].

1 сурет – 2017 ж. Халықаралық инновациялық индекс нәтижелерінің графигі

1 суреттен көріп отырғанымыздай 2017 ж. мәліметтері негізінде есептелген халықаралық инновациялық индекс нәтижелері бойынша көшбасшы 30 елдің қатарында тәуелсіз мемлекеттер достығы (ТМД) мемлекеттерінің ешқайсысы кірмегенін байқаймыз, себебі Ресей – 38,8, Қазақстан – 31,5, Белорус – 30 пайызды көрсетіп отыр.

2 сурет – 2017 ж. ТМД елдерінің инновациялық қызмет көрсеткіштерінің графигі

2 суреттен 2017 ж. ТМД елдерінің инновациялық қызмет көрсеткіштерінің графигінен көріп отырғанымыздай, халықаралық инновациялық индекс нәтижелері бойынша Ресей – 38,5 %, жоғары технологиялық тауарлардың экспорты бойынша Қазақстан – 30,4 %, ҒЗТҚЖ жұмсалған шығындар бойынша Ресей – 1,1 % мемлекеттері жоғары нәтижелерді көрсеткен. Бірақ инновациялық қызмет нәтижелері бойынша көшбасшы мемлекеттерден әлдеқайда төмен екенін көреміз [2]. Осыдан ТМД мемлекеттері үшін инновациялық саясатты жетілдіру, инновацияның шет елдерде жүзеге асыру тәжірибесімен танысуы және жүзеге асырылуы ұсынылады.

Инновацияның кәсіпорынның өнімділігіне әсері мен өзара байланысын, анықтау бірнеше жылдар бойы шет ел ғалымдары зерттеулерінің маңызды мәселелерінің бірі болды. Осы мәселеге байланысты көптеген эмпирикалық зерттеулер жүргізілгенімен, зерттеулерде шағын және орта кәсіпорындарда инновацияның өнімділікке әсерін өлшеуге ерекше көңіл бөлінбегенін байқап (J. Mairesse, et. all., 2009 ж.) Италияның шағын және орта кәсіпорындары мәліметтері негізінде инновация мен кәсіпорынның өнімділігінің өзара байланысын, әсерін өлшеу мәселелерін алғаш рет зерттеді [3]. Қазақстанда да шағын және орта кәсіпорындарда, инновация мен кәсіпорынның өнімділігінің өзара байланысын, әсерін өлшеу мәселелеріне ерекше көңіл бөлінбеген.

Шағын және орта кәсіпорындар, ҒЗТҚЖ, технология және инновациялар (өнімдік және процесстік) арасында өзара байланыс бар (K. Hoffman, et. all., 1998) [4].

Қайта өңдеу өнеркәсібінің салаларының (мысалы, тамақ немесе текстиль) кәсіпорындары (фирмалар) үшін инновациялық өнім нәтижесі ерекше маңызды, яғни жаңа өнімді өндіргеннен кейін өнімділік екі есеге артатынын ұсынған (J. Mairesse, P. Mohnen, E. Kremp 2005) [5].

Фирманы зерттеу нәтижелері және R&D қарқындылығы, құрал-жабдықтарға инвестициялар, өнімдік және процесстік инновациялардың болуын арттырады. Инновацияның осы екі түрі де фирманың өнімділігіне оң әсерін тигізеді (B. H. Hall, F. Lotti, J. Mairesse, 2008) [6].

Кәсіпорынның өнімділігіне инновация елеулі оң ықпал етеді (B. H. Hall, 2011) [7].

Ал саясаткерлер үшін, инновациялық қызметті қолдаудың ең маңызды шешімдерінің бірі – экономиканың әр түрлі секторларындағы ірі компанияларды тартуы болып табылады, яғни осы компанияларға көмек көрсететін ғылыми орталықтар, институттар құруы және ұсынылатынын айтқан (W. Hadrhri, R. Arvanitis, H. M'Henni, 2016) [8].

Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негіздері ретінде шетелдік және отандық экономист ғалымдардың еңбектері, зерттеу мәселесі бойынша ізденушінің әдебиеттерге шолулары алынды. Мақалада зерттеудің заманауи талдау әдістері, оның ішінде эконометрикалық, алынған нәтижелерді жинақтау және қорытындылау, салыстыру әдістері қолданылды.

Қазақстандағы шағын және орта кәсіпорындарда, кәсіпорынның өнімділігіне инновацияның (өнімдік немесе процесстік, ұйымдастырушылық, маркетингтік) қалай әсер ететінін анықтау және зерделеу, зерттеу жұмысының болжамы болып табылады.

Зерттеудің негізгі бөлімі

Дамыған мемлекеттерде кәсіпорынның өнімділігінің артуына инновация маңызды ықпал етеді. Елімізде кәсіпорынның өнімділігін арттыру үшін, инновациялық стратегияның рөлін анықтап, кәсіпорынға енгізу жолдарын қарастыру қажет. Экономикалық даму мен халықтың әлеуметтік жағдайын арттыруда, өнім мен қызмет түрлерін ауыстырып, оларды ұдайы жаңартып отыру, инновация және инновациялық технологиялар негізінде өндірістік және басқарушылық функцияларды жетілдіру қажет.

Кәсіпорындардың инновациялық белсенділік деңгейін арттыру үшін кәсіпорынның инновациялық қызметі жаңа немесе жетілдірілген өнім өндірісін ұлғайтуға, жаңа технологияны қолданып, жоғары сапалы өнім өндіру арқылы нарықта бәсекеге қабілетті болуға бағытталуы керек. Қазақстанның инновациялық әлеуетін қарастыра келіп ғалымдар мен инженерлердің озық, жаңа технологияларын өндірісте пайдалануы және патенттер, университеттер мен бизнестің байланысы, прогрессивті технологияларды өндіріске енгізу, шағын және орта кәсіпорындарда ғылыми-зерттеу жұмыстарының жүргізілуі мақсатқа сай болып табылады.

Инновация мен жаңашылдықтарды, сондай-ақ ғылыми-техникалық жетістіктер мен технологияны өндірісте қолдану – ел экономикасының дамуы мен халықтың жағдайын көтеруде маңызды болып та-

былады. Ол өз кезегінде еңбек өнімділігінің және кәсіпорынның өнімділігінің артуына, кәсіпорынның жаңа салаларының пайда болуына, жаңа қызмет орындары мен қызмет көрсету аймақтары қатарының көбеюіне ықпал етіп, әлемдік нарықтағы отандық тауарлардың бәсекеге қабілеттілігі мен қызмет көрсету сапасын арттыра түседі. Микродеңгейде ғана емес, макродеңгейде де ықпал ететін кез-келген ірі жаңашылдықтар қалыптасқан немесе технологиялық үрдістен айырмашылығы, ол өнеркәсіп өнімінің ішіндегі инновациялық өнімнің үлесінің артуымен құнды.

Кәсіпорында инновацияның дамуы, кәсіпорынның өнімділігінің артуына әкеліп соғады. Себебі нарықта өз орнын табу үшін, басқа кәсіпорындардан ерекше болуы қажет. Кәсіпорында ғылыми – техникалық прогресстің жоғары деңгейде дамуы, өндірістің көлемінің ұлғаюына және кәсіпорынның құрылымының дұрыс бағытта жұмыс істеуіне, тура пропорционалды әсер етеді [9].

Инновацияны өлшеуге арналған көптеген жұмыстар сауалнама жүргізуге негізделген. Инновациялық сауалнамаларда әдетте инновацияны өлшеуді 2 тәсілмен жүргізеді: біріншісі, кәсіпорын соңғы 3 жыл ішінде инновацияның қандай түрін енгізді (өнімдік, процесстік, ұйымдастырушылық, маркетингтік). Екіншісі, инновациялық өнімнің нарықтағы үлесі, өнімді өткізу көлемін анықтау арқылы есептеледі. Көптеген авторлар 2-ші тәсілмен өлшеуді дұрыс деп ұйғарады, себебі кәсіпорын үшін инновация қаншалықты маңызды екенін нақты көрсетеді (Acs and Audretsch, 1990; B. H. Hall, 2011). Фирмадағы жаңашылдық үрдісінің шығындарды азайтуы әсеріне сандық талдау жүргізген (Peters 2006, Германия) [10]. Бұл бағыттағы негізгі жұмыстар бірнеше кезеңдерден өтеді. Бірінші кезеңде негізгі моделге Кобба–Дуглас өндірістік функциясы қолданылады. Кәсіпорындардың өнімділігі Кобба–Дуглас өндірістік функциясы (Cobb–Douglas production function) арқылы өлшенеді, яғни Q өндіріс көлемінің оны құраушы өндіріс факторларына тәуелділігі қарастырылады, L жұмыс күші және K капитал:

$$Q = A L^{\alpha} K^{\beta} \quad (1)$$

мұндағы A – жалпы өнімділік көрсеткіші. Егер $\alpha+\beta=1$ болса, онда тұрақты қайтарымды, $\alpha+\beta>1$ болса, онда ұлғаймалы қайтарымды, $\alpha+\beta<1$ болса, онда кемімелі қайтарымды білдіреді.

Екінші кезеңдегі модель өндірістік функция мен инновация арасындағы өзара байланысты қарастырады.

$$\begin{cases} PROD_i = RD_i \alpha + x_i \beta + \varepsilon_{1i} \\ PROC_i = RD_i \alpha + x_i \beta + \varepsilon_{2i} \end{cases} \quad (2)$$

мұндағы RD_i – инновациядағы ҒЗТҚЖ қарқындылығы, $PROD_i$ және $PROC_i$ – инновация (өнімдік және процесстік), ε – қателіктер.

Қолданылған теңдеулер бойынша келесі мақсаттар шешіледі:

- инновацияға инвестицияның әсерін бағалау;
- инновацияның кәсіпорынның өнімділігіне әсері.

Моделдердің маңыздылығы кәсіпорынның инновациялық үрдіске және тиімділігіне қатысты эконометрикалық моделдерге негізделген қорытындылар алуымен аяқталады.

Зерттеу нәтижелері

Инновацияны өлшеуге мәліметтерді жинақтау үшін шағын және орта кәсіпорындардан сауалнама жүргізіліп, сауалнама нәтижелері бойынша сипаттамалы статистика, корреляция-регрессиялық талдау жүргізілді. Кәсіпорындардың жылдық есебі мәліметтері бойынша өнімділігі есептеліп, эконометрикалық модель құруға қолданылды. Мағлұмат жинау үшін қолданылатын тәсіл статистикаға негізделді, мағлұмат көзі кәсіпорынның жылдық есептерінен алынды.

Қазақстандағы шағын және орта кәсіпорындарда, кәсіпорынның өнімділігіне инновацияның қалай әсер ететінін анықтау үшін корреляциялық талдау жүргізу арқылы негіздейік (кесте 1). Моделдеу Gretl бағдарламасын қолдана отырып жүргізілді.

Моделдеу нәтижелері төмендегі кестеде келтірілген (кесте 1).

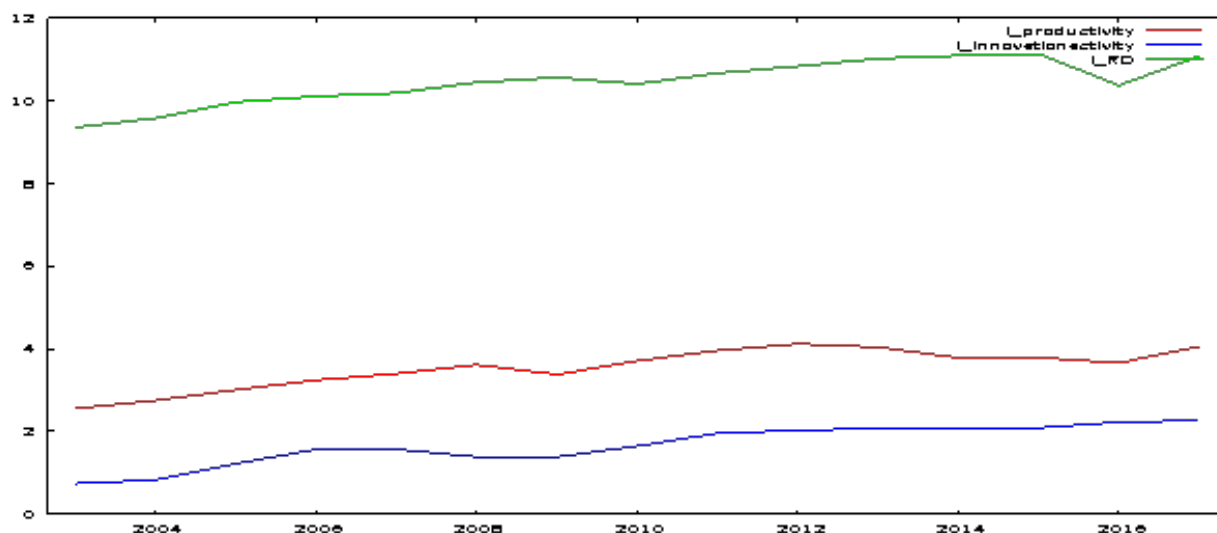
Кесте 1 – Моделдердің жиынтық кестесі

№	Модел түрі	R	R ²	Se	DW
Модел 1	$Y_{m1} = -1,957 + 0,444X_1 + 0,454X_2$	0,94	0,89	0,17	1,08
Модел 2	$Y_{m2} = -4,197 + 0,412X_1 + 0,462X_3$	0,93	0,86	0,19	1,15
Модел 3	$Y_{m3} = -7,271 + 0,432X_2 + 0,413X_3$	0,94	0,88	0,18	1,20
Ескерту: [11,12] негізінде автормен құрастырылған					

Жалпы кәсіпорынның өнімділігіне (кесте 1) инновацияның белсенділік деңгейінің, ҒЗТҚЖ-ға жұмсалған ішкі шығындарының және инвестицияның оң тығыз әсерлері ($R=0,94$) бар екенін көреміз.

$$Y_{m1} = -1,957 + 0,444X_1 + 0,454X_2 \quad (1)$$

Бұл 95% ықтималдықпен қарастырғанда кәсіпорындардың инновациялық белсенділік деңгейі мен ҒЗТҚЖ жұмсалған ішкі шығындар бір өлшемге артқанда кәсіпорынның өнімділігі орташа бір өлшемге артатынын білдіреді.

Сурет 3 – 2003-2017 жылдардағы кәсіпорынның өнімділігі мен инновацияның белсенділік деңгейінің, ҒЗТҚЖ жұмсалған ішкі шығындар сызбасы

Сызбадан (сурет 3) кәсіпорынның өнімділігі мен инновацияның белсенділік деңгейінің, ҒЗТҚЖ жұмсалған ішкі шығындарының бірқалыпты артқанын байқаймыз. Сонымен кәсіпорынның өнімділігі мен инновацияның белсенділік деңгейінің, ҒЗТҚЖ жұмсалған ішкі шығындарының арасында регрессиялық талдау жүргіземіз [13]. Талдау нәтижелері қосымшада келтірілген (қосымша 1).

(1) моделде $R^2=0,89$, яғни кәсіпорынның өнімділігіне 89% кәсіпорындардың инновациялық белсенділік деңгейі мен ҒЗТҚЖ жұмсалған ішкі шығындарға байланысты екенін, ал қалғаны ескерілмеген факторлар үлесінде екенін көреміз. Фишер критерийі бойынша $F=49,43 > F_{кесте}=3,74$ бұл факторлардың кездейсоқтығы гипотезасы қабылданбайтынын білдіреді. Бриша-Пэган (Breusch-Pagan) тесті p -мәні = $P(\text{Хи-квадрат}(2) > 2,11374) = 0,348$ гетероскедастикалық жоқ, ал LM тесті p -мәні = $p\text{-значение} = P(F(1, 11) > 3,98979) = 0,071$ 1-ші және 2-ші ретті автокорреляция жоқ екенін көрсетеді. Сонымен қатар Дарбин-Вотсон статистикасы = 1,085, P -мәні = 0,011 тең.

Модель 1: МНК, использованы наблюдения 2003-2017 (T = 15)

Зависимая переменная: l_productivity

Коэффициент Ст. ошибка t-статистика P-значение

const -1,95721 1,58260 -1,237 0,2399
l_innovationacti~ 0,443601 0,200198 2,216 0,0468 **
l_RD 0,454474 0,178810 2,542 0,0259 **

Среднее зав. перемен 3,541003 Ст. откл. зав. перемен 0,479410

Сумма кв. остатков 0,348279 Ст. ошибка модели 0,170362

R-квадрат 0,891761 Испр. R-квадрат 0,873721

F(2, 12) 49,43290 P-значение (F) 1,61e-06

Лог. правдоподобие 6,936944 Крит. Акаике -7,873889

Крит. Шварца -5,749738 Крит. Хеннана-Куинна -7,896515

Параметр rho 0,450565 Стат. Дарбина-Вотсона 1,084669

Тест Бриша-Пэган (Breusch-Pagan) на гетероскедастичность -

Нулевая гипотеза: гетероскедастичность отсутствует

Тестовая статистика: LM = 2,11374

p-значение = P(Chi-квадрат(2) > 2,11374) = 0,347542

LM тест на наличие автокорреляции до порядка 1 -

Нулевая гипотеза: автокорреляция отсутствует

Тестовая статистика: LMF = 3,98979

p-значение = P(F(1, 11) > 3,98979) = 0,0711144

LM тест на наличие автокорреляции до порядка 2 -

Нулевая гипотеза: автокорреляция отсутствует

Тестовая статистика: LMF = 1,84041

p-значение = P(F(2, 10) > 1,84041) = 0,208659

(2) моделде $R^2=0,86$, яғни кәсіпорынның өнімділігіне 86 % кәсіпорындардың инновациялық белсенділік деңгейі мен инвестицияға байланысты екенін, ал қалған 14 % басқа факторларға байланысты. Фишер критерийі бойынша $F=48,68 > F_{кесте}=3,74$ бұл факторлардың кездейсоқтығы гипотезасы қабылданбайтынын білдіреді. Бриша-Пэган (Breusch-Pagan) тесті p-мәні = $P(\text{Chi-квадрат}(2) > 3,22621) = 0,199$ гетероскедастикалық жоқ, ал LM тесті p- мәні = $P(F(1, 11) > 2,34323) = 0,154$ 1-ші ретті автокорреляция бар немесе жоқ екенін көрсетеді. Сонымен қатар Дарбин-Вотсон статистикасы = 1,154 тең.

Модель 2: МНК, использованы наблюдения 2003-2017 (T = 15)

Зависимая переменная: l_productivity

Стандартные ошибки НАС, ширина окна 1 (Ядро Бартлетта (Bartlett))

Коэффициент Ст. ошибка t-статистика P-значение

const -4,19705 2,41372 -1,739 0,1076
l_innovationacti~ 0,411625 0,228945 1,798 0,0974 *
l_investment 0,462367 0,179846 2,571 0,0245 **

Среднее зав. перемен 3,541003 Ст. откл. зав. перемен 0,479410

Сумма кв. остатков 0,445770 Ст. ошибка модели 0,192737

R-квадрат 0,861462 Испр. R-квадрат 0,838373

F(2, 12) 48,68035 P-значение (F) 1,75e-06

Лог. правдоподобие 5,085945 Крит. Акаике -4,171890

Крит. Шварца –2,047739 Крит. Хеннана-Куинна –4,194516
 Параметр rho 0,417389 Стат. Дарбина-Вотсона 1,154029
 Тест Бриша-Пэгана (Breusch-Pagan) на гетероскедастичность -
 Нулевая гипотеза: гетероскедастичность отсутствует
 Тестовая статистика: LM = 3,22621
 р-значение = $P(\chi^2(2) > 3,22621) = 0,199268$
 LM тест на наличие автокорреляции до порядка 1 -
 Нулевая гипотеза: автокорреляция отсутствует
 Тестовая статистика: LMF = 2,34323
 р-значение = $P(F(1, 11) > 2,34323) = 0,154066$

(3) моделде $R^2=0,88$, яғни кәсіпорынның өнімділігіне 88 % кәсіпорындардың ҒЗТҚЖ жұмсалған ішкі шығындар мен инвестицияға байланысты екенін, ал қалған 12 % басқа факторлар үлесінде екені байқалады. Фишер критерийі бойынша $F=104,04 > F_{кесте}=3,74$ бұл факторлардың кездейсоқтығы гипотезасы қабылданбайтынын және моделдің адекваттылығын көрсетеді. Бриша-Пэган (Breusch-Pagan) тесті р-мәні = $P(\chi^2(2) > 2,7818) = 0,249$ гетероскедастикалық жоқ, ал LM тесті р- мәні = $P(F(1, 11) > 2,98102) = 0,112$ 1-ші ретті автокорреляция бар немесе жоқ екенін көрсетеді. Сонымен қатар Дарбин-Вотсон статистикасы = 1,20 тең.

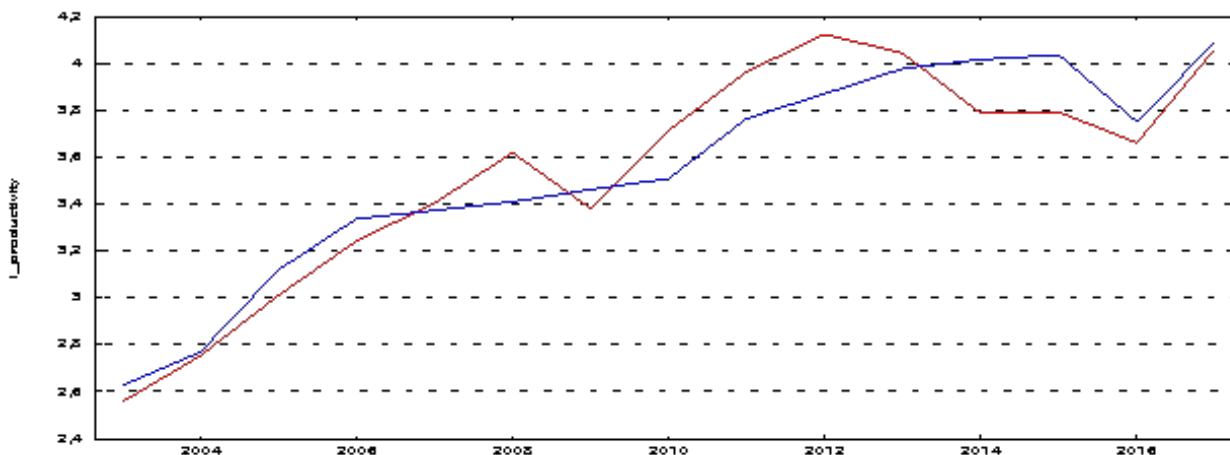
Модель 3: МНК, использованы наблюдения 2003-2017 (T = 15)
 Зависимая переменная: l_productivity
 Стандартные ошибки HAC, ширина окна 1 (Ядро Бартлетта (Bartlett))

Коэффициент Ст. ошибка t-статистика Р-значение

 const -7,27115 0,764439 -9,512 6,13e-07 ***
 l_RD 0,431624 0,167230 2,581 0,0241 **
 l_investment 0,412951 0,131437 3,142 0,0085 ***

Среднее зав. перемен 3,541003 Ст. откл. зав. перемен 0,479410
 Сумма кв. остатков 0,383134 Ст. ошибка модели 0,178684
 R-квадрат 0,880928 Испр. R-квадрат 0,861083
 F(2, 12) 104,0423 Р-значение (F) 2,63e-08
 Лог. правдоподобие 6,221570 Крит. Акаике -6,443141
 Крит. Шварца -4,318990 Крит. Хеннана-Куинна -6,465768
 Параметр rho 0,400575 Стат. Дарбина-Вотсона 1,195555
 Тест Бриша-Пэгана (Breusch-Pagan) на гетероскедастичность -
 Нулевая гипотеза: гетероскедастичность отсутствует
 Тестовая статистика: LM = 2,7818
 р-значение = $P(\chi^2(2) > 2,7818) = 0,248851$
 LM тест на наличие автокорреляции до порядка 1 -
 Нулевая гипотеза: автокорреляция отсутствует
 Тестовая статистика: LMF = 2,98102
 р-значение = $P(F(1, 11) > 2,98102) = 0,112184$
 LM тест на наличие автокорреляции до порядка 2 -
 Нулевая гипотеза: автокорреляция отсутствует
 Тестовая статистика: LMF = 2,05944
 р-значение = $P(F(2, 10) > 2,05944) = 0,178237$

Осы моделдердің ішінде (қосымша 1) эконометрикалық талдау нәтижелері бойынша сапасы ең жоғары және статистикалық маңызды деп (Модель 3) айтуға болады.

Сурет 4 – Кәсіпорынның өнімділігінің алғашқы және болжам мәндерінің сызбасы

Сызбадан (сурет 4) кәсіпорынның өнімділігінің алғашқы және регрессия теңдеуімен есептелген болжам мәндерінен, соңғы жылдарда болжам мәндерінің артқанын көруге болады. Осыдан алынған регрессиялық моделді экономикалық үрдістерде болашақта талдауға және болжам жасауға пайдалануға болады [14,15].

Зерттеулер нәтижесі бойынша Қазақстандағы шағын және орта кәсіпорындардың өнімділігіне инновацияның оң әсері бар екенін көреміз. Яғни кәсіпорындар субсидия алу немесе инвестиция тарту және ҒЗТКЖ жүргізу, жаңа технологияны қолдану, жоғары сапалы жаңа немесе жетілдірілген өнім өндіру арқылы өнімділікті арттыра алады.

Сонымен қатар, фирмада ҒЗТКЖ жүргізудің инновациялық жаңа немесе жетілдірілген өнім өндіруге өте маңызды ықпалын, әсерін аңғардық. Ал инвестиция жаңа құрылғылар және технологиялық инновациялармен қамтамасыз ететінін байқадық.

Қорытынды

Мақалада моделдерді бағалау нәтижелері бойынша Қазақстандағы шағын және орта кәсіпорындардың өнімділігіне инновацияның, ҒЗТКЖ жүргізудің, инвестицияның оң әсері бар екені анықталып, экономикалық интерпретация жасалды. Сонымен, Қазақстандағы инновациялық бағдарламаларды жүзеге асыруда отандық кәсіпорындардың инновациялық белсенділік деңгейі өзіндік ықпал етеді. Қорыта келгенде кәсіпорындардың инновациялық белсенділік деңгейін арттыру үшін кәсіпорынның инновациялық қызметі жаңа немесе жетілдірілген өнім өндірісін ұлғайтуға, жаңа технологияны қолданып, жоғары сапалы өнім өндіру арқылы нарықта бәсекеге қабілетті болуға бағытталуы керек.

Елімізде инновациялық үрдістердің дамуы, әсіресе инновацияларды дамыту мен мемлекеттік қолдау жағдайларының ұйымдастырушылық-экономикалық аспектілері, сондай-ақ, ұлттық инновациялық жүйені және инновациялық инфрақұрылымдарды қалыптастыру мен дамыту жөнінде зерттеулер жүргізу қажеттілігі байқалып отыр.

Қазақстандағы шағын және орта кәсіпорындардағы инновацияның өнімділікке әсерін зерттеулер нәтижесі салыстырмалы түрде осы уақытқа дейінгі зерттелген K. Hoffman, B. H. Hall, F. Lotti, J. Mairesse, M. Parisi және тағы басқа ғалымдар зерттеулеріне сәйкес келетіні анықталды.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Мухаметжанова Ж. С. Экономический анализ инновационной деятельности предприятий Казахстана // Современные исследования основных направлений технических и общественных наук: материалы международной научно-практической конференции. – Казань, 2017. – С. 703-706.
- 2 Официальный сайт служба статистики [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: <http://www.knoema.ru> (дата обращения: 05.04.2018)
- 3 Hall, B. H., Lotti F., Mairesse J. Innovation and Productivity in SMEs: Empirical Evidence for Italy // Small Business Economics. – 2009. – № 33. – pp. 13-33.
- 4 Hoffman, K., Parejo, M., Bessant, J., Perren, L. Small firms, R&D, technology and innovation in the UK: A literature review // Technovation. – 1998. – № 18 (1). – pp. 39-55.
- 5 Mairesse J., Mohnen P., Kremp E. The importance of R&D and innovation for productivity: A re-examination in light of the French Innovation Survey // Annales d'Economie et de Statistique. – 2005. – № 79/80. – pp. 487-527.
- 6 Hall, B. H., Lotti, F., Mairesse, J. Employment, innovation and productivity: Evidence from Italian microdata // Industrial and Corporate Change. – 2008. – № 17. – pp. 813-839.
- 7 Bronwyn H. Hall. Innovation and Productivity [Electronic Source] // Working Paper No. 17178. – 2011. – URL: <http://www.nber.org/papers/w17178> (accessed: 13.12.2017)
- 8 Walid Hadhri, Rigas Arvanitis, Hatem M'Henni Determinants of innovation activities in small and open economies: the Lebanese business sector // Journal of Innovation Economics & Management. – 2016. – № 3 (21). – p. 77-107.
- 9 Мухаметжанова Ж. С. Қазақстандағы кәсіпорындардың инновациялық қызметіне әсер етуші факторларды талдау // Ежеквартальный научно-практический журнал Статистика, учет и аудит. – 2017. – № 3 (66). – С. 114-122.
- 10 Griffith, R., Huergo, E., Mairesse, J., Peters, B. Innovation and productivity across four European countries // Oxford Review of Economic Policy. – 2006. – № 22 (4). – pp. 483-498.
- 11 Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитеті ресми сайты [Электрон. ресурс]. – URL: <http://www.stat.gov.kz> (дата обращения: 12.03.2018)
- 12 Официальный сайт Казахстанской фондовой биржи KASE [Электрон. ресурс]. – URL: <http://www.kase.kz> (дата обращения: 25.04.2018)
- 13 Куфель Т. Эконометрика. Решение задач с применением пакета программ GRETL. – Пер. с польск. И. Д.Рудинского. – М.: Горячая линия-Телеком, 2007. – 200 с.
- 14 Рахметова Р. Ө. Эконометрика: оқулық. – Алматы: Экономика, 2015. – 27,5 б.т.
- 15 Рахметова Р. У, Дуброва Т. А. Прикладные модели эконометрики. –Алматы: Экономика, 2011. – 324 с.
- 16 Acs, Z. J., Audretsch, D. B. Innovation in large and small firms: An empirical analysis // American Economic Review. – 1988. – № 78 (4). – pp. 678-690.
- 17 Hall, B. H., Mairesse, J. Empirical Studies of Innovation in the Knowledge Driven Economy // Economics of Innovation and New Technology. – 2006. – № 15 (4/5). – pp. 289-299.
- 18 Parisi, M. L., Schiantarelli, F., Sembenelli, A. Productivity innovation and R&D: Micro evidence for Italy // European Economic Review. – 2006. – № 50. – pp. 2037-2061.
- 19 Елисеева И. И. Эконометрика: учебник. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 576 с.
- 20 Доугерти К. Введение в эконометрику: учебник: пер. с англ. – 2-е изд. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 432 с.
- 21 Тұрғынбаева А. Н. Ұлттық компаниялардағы инновациялық қызметті басқару: оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2013.
- 22 Трифилова А. А. Оценка эффективности инновационного развития предприятия. – М.: Финансы и статистика, 2005. – С. 98-110.
- 23 OECD/OCDE. Oslo Manual: Guidelines for collecting and interpreting innovation data. – 3rd edition. – Paris: OECD, 2009.

References

- 1 Mukhametzhanova Zh.S. (2017), "Ekonomicheskii analiz innovatsionnoi deyatel'nosti predpriyati Kazakhstana", *Sovremennye issledovaniya osnovnykh napravlenii tekhnicheskikh i obshchestvennykh nauk: materialy mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii*, Kazan', pp. 703-706.
- 2 "Ofitsial'nyi sait sluzhba statistiki" (2018), available at: <http://www.knoema.ru> (Accessed April, 05, 2018)
- 3 Hall, B.H., Lotti F., Mairesse J. (2009), "Innovation and Productivity in SMEs: Empirical Evidence for Italy", *Small Business Economics*, Vol. 33, pp. 13-33.
- 4 Hoffman, K., Parejo, M., Bessant, J., Perren, L. (1998), "Small firms, R&D, technology and innovation in the UK: A literature review", *Technovation*, Vol. 18 No. 1, pp. 39-55.
- 5 Mairesse J., Mohnen P., Kremp E. (2005), "The importance of R&D and innovation for productivity: A re-examination in light of the French Innovation Survey", *Annales d'Economie et de Statistique*, Vol. 79/80, pp. 487-527.
- 6 Hall, B. H., Lotti, F., Mairesse, J. (2008), "Employment, innovation and productivity: Evidence from Italian microdata", *Industrial and Corporate Change*, Vol. 17, pp. 813-839.
- 7 Bronwyn H. Hall (2011), "Innovation and Productivity", *Working Paper No. 17178*, available at: <http://www.nber.org/papers/w17178> (Accessed December, 13, 2017)
- 8 Walid Hadrhi, Rigas Arvanitis, Hatem M'Henni (2016), "Determinants of innovation activities in small and open economies: the Lebanese business sector", *Journal of Innovation Economics & Management*, Vol. 3 No. 21, p. 77-107.
- 9 Mukhametzhanova Zh.S. (2017), "Kazakstandagy kasiporyndardyn innovatsiyalyk kyzmetine aser etushi faktorlardy taldau", *Ezhekvtartal'nyi nauchno-prakticheskii zhurnal Statistika, uchet i audit*, Vol. 3 No. 66, pp. 114-122. (In Kazakh)
- 10 Griffith, R., Huergo, E., Mairesse, J., Peters, B. (2006), "Innovation and productivity across four European countries", *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 22 No. 4, pp. 483-498.
- 11 "Kazakstan Respublikasy Ul'tytk ekonomika ministriligi Statistika komiteti resmi saity" (2018), available at: <http://www.stat.gov.kz> (Accessed March, 12, 2018)
- 12 "Ofitsial'nyi sait Kazakhstanskoi fondovoi birzhi KASE", available at: <http://www.kase.kz> (Accessed April, 25, 2018)
- 13 Kufel' T. (2007), *Ekonometrika. Reshenie zadach s primeneniem paketa programm GRETL*, Per. s. pol'sk. I. D.Rudinskogo, Goryachaya liniya-Telekom, Moscow. (In Russian)
- 14 Rakhmetova R.O. (2015), *Ekonometrika*, Ekonomika, Almaty. (In Kazakh)
- 15 Rakhmetova R.U., Dubrova T.A. (2011), *Prikladnye modeli ekonometriki*, Ekonomika, Almaty. (In Russian)
- 16 Acs, Z.J., Audretsch, D.B. (1988), "Innovation in large and small firms: An empirical analysis", *American Economic Review*, Vol. 78 No. 4, pp. 678-690.
- 17 Hall, B.H., Mairesse, J. (2006), "Empirical Studies of Innovation in the Knowledge Driven Economy", *Economics of Innovation and New Technology*, Vol. 15 No. 4/5, pp. 289-299.
- 18 Parisi, M.L., Schiantarelli, F., Sembenelli, A. (2006), "Productivity innovation and R&D: Micro evidence for Italy", *European Economic Review*, Vol. 50, pp. 2037-2061.
- 19 Eliseeva I.I. (2005), *Ekonometrika, Finansy i statistika*, Moscow. (In Russian)
- 20 Dougerti K. (2007), *Vvedenie v ekonometriku*, 2nd Edition, INFRA-M, Moscow. (In Russian)
- 21 Turgynbaeva A.N. (2013), *Ul'tytk kompaniyalardagy innovatsiyalyk kyzmetti baskaru*, Kazak universiteti, Almaty. (In Kazakh)
- 22 Trifilova A.A. (2005), *Otsenka effektivnosti innovatsionnogo razvitiya predpriyatiya*, Finansy i statistika, Moscow. (In Russian)
- 23 OECD/OCDE (2009), *Oslo Manual: Guidelines for collecting and interpreting innovation data*, 3rd Edition, OECD, Paris.

Түйін

Автормен Қазақстандағы шағын және орта кәсіпорындарда, кәсіпорынның өнімділігіне инновацияның әсер ететіні зерттеліп, нәтижесінде эконометрикалық модель құрылды.

Summary

The influence of innovation on enterprise productivity in small and medium-sized enterprises of Kazakhstan was studied, and as a result an econometric model was constructed.

*Материал поступил
в редакцию 13.05.2018*

UDC 338.242.2

JEL classification: O: Economic Development, Technological Change, and Growth

Zh. B. Rakhmetulinam

Candidate of Economic Sciences, Associate professor,
L.N. Gumilyov Eurasian National University,
Astana, the Republic of Kazakhstan

A. Rakhmetulina,

Master of Science,
University College London,
London, the United Kingdom

A. Omurzakov,

DBA Student,
L.N. Gumilyov Eurasian National University,
Astana, the Republic of Kazakhstan

INFLUENCE OF MEGA EVENTS ON THE DEVELOPMENT OF HOTEL BUSINESS IN KAZAKHSTAN

Abstract

Purpose – The study is devoted to the analysis of existing approaches to evaluate the impact of hosting major sports events and the applicability for Kazakhstani practice.

Methodology –the graphic method, as well as general scientific methods are used: synthesis, analysis, comparison, generalization.

Originality/value – This work indicates that the 7th Winter Asian Games and EXPO 2017 contributed to the positive impact on social and economic development of the hotel business and the country as a whole.

The results of the research can be used in making appropriate decisions, including monitoring the effectiveness of using budget funds and attracting private investments, during preparations for the mega-event.

Conclusions – There is a link between hosting the sports mega-events and the acceleration of the pace of development of cities and countries. However, in most cases, this positive effect is short- and medium-term and occurs mainly during the preparation and hosting of the mega-events.

A mega-event can enhance the reputation and image of the country, thereby increasing trade turnover and promoting economic growth.

Key words – mega-event, major sporting event, evaluation of the effectiveness of mega-event organization, macroeconomic analysis, ex-ante analysis and ex-post.

Introduction

Mega-events are "large-scale cultural (including commercial and sporting) events which have a dramatic character, mass popular appeal and international significance" [1]. Mega-event is a possibility to get significant funds from the State. The less the location has own resources for development (financial, economic, political, social), the higher the interest in the mega-event, which is perceived primarily as a way to attract attention, resources and investments [2,3]. The implementation of projects of this scale is a potential for social and economic development in the future. As Woetzel et al. [4] said, "a dollar of infrastructure investment can raise GDP by 20 cents".

Due to its scale, major sports projects have a significant impact on many other areas, including the construction market, the real estate market, transport infrastructure, the tourism market, the hospitality industry, the food industry, etc.

As the President of Kazakhstan N.A. Nazarbayev said: "The EXPO exhibition is a global event. In terms of its relevance, it is comparable with the largest economic forums, and in terms of tourist attraction - with the most popular sports games of the world. The exhibition will help attract large investments to our country. Also, through EXPO, Kazakhstan will receive new technologies and innovations, which will directly affect the development of the green economy[5].

Having analysed the methods and methodologies for evaluating the consequences of mega-events, in the article authors uses the method of comparative and quantitative analysis to assess the impact of the 2011 Asian Games and EXPO 2017 on social and economic development, including on the hotel business.

Look at various indicators were applied, such as new employment opportunities [6], attracting money for new infrastructure that leads to changes in the city, indicators for creation a good image of the host region and further development of the community [7-11].

Quantitative data will be used to analyze the economic dimension, and qualitative data will be used for social dimension.

The economic effect of mega events. Large objects are best seen at a distance, and large sports events require a temporal perspective to assess the influence. Approximately more than seven years have passed since the Asian Games-2011. According to media reports, the Asian Games cost Kazakhstan's treasury of 233.5 billion tenge, having returned only 2.3% - 5 billion tenge by selling souvenirs, tickets and sponsorship proceeds from advertising, whereas social benefits summed up to popularization of sports among the population and creation a modern infrastructure[12].

During the five years of preparation for the EXPO-2017, 565.1 billion tenge was allocated from the budget of the Republic of Kazakhstan [13]. The exhibition became not only a driver of economic growth of the country and an inflow of investments, but also allowed to significantly increase the recognition of Astana and Kazakhstan in the world. In the construction of exhibition facilities, 366 domestic commodity producers were involved and contracts for 52.5 billion tenge were concluded. Due to this, about 50 thousand jobs were created. The effect of the exhibition EXPO-2017 in Astana was received not only by large economic entities, but also by industries such as tourism, hotel business, services and others [14]. Due to EXPO-2017, the number of hotels and restaurants was increased by more than 16% in 2017. The volume of services rendered grew by 23%. Within a year, the number of rooms available to visitors of the capital increased by 43%. The greatest amount of investments in the sphere of hospitality and catering services was provided by the business itself. This is 70.7% of all investments and more than 34 billion tenge [15].

In order to fill the gaps and obtain a broader understanding, qualitative and quantitative studies were conducted by using different methods. For the qualitative analysis, an online questionnaire and personal interviews were used. The reason for using the questionnaire was that this method allows to obtain a significant amount of data at a lower cost, to study the respondents' views about certain aspects, as well as to gain new information. We managed to question people living in different regions and cities and get comparable and easily analysed data. However, the weak side of the questionnaires is their standard nature, the lack of a 'live

contact' with the respondents, which does not always provide enough comprehensive and frank answers. In addition, by sending out questionnaires, we did not exactly know how they would react, whether they would return it.

The selected questions for surveys and interviews were the same and open, i.e. not limiting the respondent's answer. However, due to a limited time, interview questions were reduced (Table 1).

For the sample of this study, people from different fields of activity were selected. So, we were able to question and conduct the interviews with 19 respondents – representatives of the management of the Asian Games, business people, civil servants and economists of the universities of the Republic of Kazakhstan, and also in order to understand the general attitude of the population towards hosting the Games, already conducted survey [16] among 1200 residents of the cities of Astana and Almaty was used.

Table 1 – Questions for interview and questionnaire.

	Research Questions	
1	In your opinion, why did the government plan hosting a sport mega-event and EXPO 2017 in Kazakhstan?	
2	What are the pros and cons of organizing major sporting events and EXPO 2017 for the country, region and hotel business?	
3	What was the impact of the Winter Asian Games and EXPO 2017 on the cities of Astana and Almaty and hotel business?	
4	Were you satisfied with the organization of the Winter Asian Games and EXPO 2017?	
5	In your opinion, how much has the country's GDP level increased after the Winter Asian Games and EXPO 2017? Have the investments paid off in the long term?	
6	Are the new infrastructure facilities built for the Asian Games and EXPO 2017 currently in demand?	

Participants in qualitative analysis were not randomly selected. For example, representatives of the Organizing Committee of the Asian Games and EXPO-2017 were chosen because they took a direct part in the organization of mega-events and could say how successful the projects were; economists from universities were questioned in order to study this issue from an academic point of view and to understand whether these studies have already been conducted; and other participants were involved to get the overall picture.

In addition, to personally check the sports facilities of the Asian Games, we travelled to Almaty and randomly questioned several people at the Medeu sports complex. Some of the respondents provided their e-mail addresses for the survey. Also in Astana city, we visited all the new facilities built on the for the Expo 2017, asked several people from the questionnaire (Table 1).

So, the interviews were conducted at the offices or in public.

In this work, for quantitative method the statistical data of the Committee on Statistics of the Ministry of National Economy on various social and economic indicators before, during and after-event periods were analysed, in order to either prove or disprove the hypothesis that large mega-events have an impact on the social and economic development of the host region and development hotel business. As a result, more information and data on the case study were received.

Long-term investment projects. In order to understand the impact of the Asian Games on the social dimension of the two cities – Astana and Almaty, the study of the Kazakhstan Association of Professional Researchers of Public Opinion and Market ("KAPIOR") was analysed. KAPIOR unites legal entities from the leading marketing and sociological Organizations of the Republic of Kazakhstan, organizations interested in conducting professional research and effective use of their results. This study was conducted in 2011 in three stages: before-during-after the Asian Games. As a result, 1,200 respondents in Almaty and Astana were interviewed by using a method of personal street interview. In general, the expectations of the respondents were justified on all of the proposed parameters: readiness of sports facilities (57.2%), a wide range of television broadcasts of sports events (70%), informational support was rated as "excellent" (68.2%), and the respondents mainly rated the service as "good" and "excellent".

It should be noted that generally the expectations of the respondents for the proposed parameters were met, the Asian Games positively influenced the socio-economic development of the two cities and hotel business [16].

According to vice-president of JSC "Executive Directorate of the Organizing Committee of the VII Winter Asian Games of 2011", since Kazakhstan held a sports mega-event for the first time with no such experience before, the country's leadership did not set the task to cover all expenses related to the organization and holding of the Asian Games through tourism, etc. At that time it was more important to show Kazakhstan as a world sports power. The Games have facilitated to make the country more recognizable and to enhance its image. Broadcasting the Game opening ceremony was conducted by the world media companies "IGBS", "Rocket media communications" and "IEC in sports". The ceremony was broadcast on the leading news and international channels Euronews, Reuters, Eurosports Reuters, Asia News International, Channel News Asia, CCTV, Al Jazeera and on more than 450 channels around the world; the total number of viewers was over 1.3 billion people [17].

For the Asian Games, 10 sports facilities of the international standard were built and reconstructed, greatly accelerating one of the breakthrough projects of the Government of the RK to create a tourist cluster for winter types of leisure and tourism in Almaty, as well as for the development of hotel business. These unique sports facilities of the Asian Games have become the national heritage of Kazakhstan, which serve not only for the future Olympians, but also for the development of mass sports. Asiada is a long-term investment project that has given a huge impetus to the promotion of sport, healthy lifestyle, and the increase in the Human Development Index. The success of the Asian Games is in the fact that people started talking about winter sports in the country, became interested [17].

The government primarily pursued only one goal - to enhance the image of the country and its recognition in the world. This conclusion is fully supported by a survey of residents of Almaty and Astana, as was mentioned above. So, Asiada was an image project and it was not worth expecting a full payback. Meaning that issues of economic benefit for the country were not a priority, however, for the long-term they can be as the further effective use of all facilities and the development of mass sports are the priorities of the domestic policy of the State.

According to the Mayor of Astana: "In Astana, there were 5.4 million guests during 9 months of 2017. The number of operating SMEs increased by 7% in 2017 due to EXPO. Today, in the capital Astana, about 300 thousand people work in this sphere. The most significant growth was shown by restaurant and hotel business, service and trade. The volume of retail trade grew by 11% and amounted to 670 billion tenge. Now, there are 8 shopping and entertainment centers in Astana. All activity of both business and consumers brought additional income in the form of taxes to the city budget in the amount of 25 billion tenge"[18].

Opinions of economists of Astana on the impact of mega-events on the socio-economic development, including hotel business. In order to know the competent opinion on the impact of mega-events on the socio-economic development of the host regions and hotel business, We conducted interviews and questionnaires on a number of issues with the leading professors of the Tourism, Economics and entrepreneurship Departments of the Eurasian National University named after L.N. Gumilyev and economists of the East-Kazakhstan State University named after S.Amanzholov (EKSU).

The scientists indicated that hosting the Asian Games and EXPO 2017, first of all, was aimed at enhancing the image of the country, and attracting a wide range of people to a healthy lifestyle; propaganda of sports among young people and green economy, the rise of local sports to a higher level (i.e. meeting with a strong opponent enriches professionally), development of the hotel business, the creation of its own sports facilities for participation in future competitions and holding the world sports competitions. The pros and cons based on the answers of the respondents could be found in table 2.

The scientists also noted that because of the small number of highly qualified athletes, the costs associated with holding such competitions do not give the proper return. During the crisis, the State should refuse to host such expensive projects, and to use the money to strengthen the currency (tenge).

Based on the opinions, Asiada influenced insignificantly on the socio-economic development of the cities of Astana and Almaty. Medeu Stadium has been known since the Soviet Union times, therefore the image of Almaty has not improved significantly. The fund of sports buildings and facilities was slightly expanded, which created new jobs and the development of related activities. All the facilities that were built for the Asian Games in the future are commercially recouped. To date, these facilities are functioning and accepting international

competitions. Therefore, they should only replenish the budget of these two main cities of the country. Also, new modern buildings have improved the architectural appearance of the cities (Table 2).

Table 2 – Pros and cons of organizing major sporting events for the country and the hotel business

Pros	Cons
Expansion of fixed assets (housing and commercial cultural and sports facilities), which leads to the development of the urban environment. Involve people to practice winter sports. Creation of new jobs Creation of sports facilities, which can be further used for the benefit of the people and other sports events Formation of the image of the country Development of hotel business Development of a modern infrastructure for training high-class athletes	Search for additional sources of investment. Taking a land from a number of landowners. Increase in financing for additional transport and municipal infrastructure of the city. Diversion of some part of budgetary financing for the period of construction of facilities. Large financial investments, the advantage of public funds. Lack of experience in delivering major mega projects.
Note – Developed by the authors	

All respondents were satisfied with the organization of the Asian Games and EXPO 2017. Since these were the first exemplary events of the country on the global scale. It was a chance to present the country to the world community from a new side, showing own culture, traditions and history of development in order to further increase the flow of tourists.

All infrastructure facilities built for the Asian Games and EXPO 2017 are successfully operated and commercially recouped. But, it is necessary to work on a mechanism and strengthening tools for effective management. After the Asian Games, the Universiade Games were held in Almaty for which the "post-Asian" infrastructure facilities were used.

Summarizing the interviews with the university scientists, the following conclusions could be drawn: these projects were more image-oriented and did not pursue the goal of payback and getting economic benefits. The Asian Games and EXPO 2017 enhanced the development of cities, regions and hotel business, improved the living conditions of people and formed a physical and non-physical heritage.

Opinion of scientists-economists of universities of Ust-Kamenogorsk city about Asiada -2011 and EXPO 2017. In order to take into account the regional aspect, as the Asian Games and EXPO 2017 influenced other regions of Kazakhstan too, the economists of the EKSU, were questioned

The scientists noted that the residents of the regions could mainly observe the Asian Games and EXPO 2017 in the media, as for the short-term event there is no financial possibility for the majority of residents of the RK to travel a long distance.

In terms of GDP, it depends primarily on oil prices. In 2017, the GDP of Kazakhstan amounted to 35.142 billion dollars. In comparison to 2010, growth was 2.5 times. In this growth, according to scientists, there is also a small share of the replenishment of the budget from mega-events. But to claim that all the invested funds have been paid off is hard, besides, it was a non-profit project to talk about quick returns. But in the long term, they believe that there will be a return.

Practice shows that the construction of new stadiums and sports facilities for the needs of sports mega-events is often unprofitable. After the games are finished, they become not in demand, and the state is forced to spend impressive amounts of money on their maintenance. The delivery of the 2011-Asian Games in small cities (according to the world standards) did not give proper results and positive changes in the post-Asian development of the regions.

One of the main problems of the Asian Games is the short period of the sporting event itself, and its non-reproducibility in the venue. Therefore, it does not allow to ensure the recoupment of capital investments and requires an understanding of how the facilities will be working profitably in the long-term. It is necessary to constantly monitor the cities that host the Asian Games and their facilities in order to ensure the positive dynamics of development.

In general, the EKSU scientists confirmed the opinion that this mega-events was politically important for the RK, later recognition of the country will affect the development of external tourism, including hotel

business, which is important for East-Kazakhstan too, since it is the "bright pearl" of the country and the training place of Olympic champions Rypakova O., Alexandrov B. Therefore, all mega-events have a long-term positive effect in all areas.

An online survey of Almaty residents. A random sample of the poll of Almaty residents showed that the residents are very pleased with the welcoming the megaproject in Almaty. The main goal, in their opinion was achieved – Kazakhstan became recognizable on the world stage, got a great experience in delivering the mega-events of a global scale, which consequently allowed to carry out a number of other events, such as the 28th World Winter Universiade in Almaty and the International Specialized Exhibition EXPO-2017 in Astana.

Statistical analysis by various social and economic indicators of the RK before, during and after-event periods. Mega-events have direct and indirect impacts on the development of the region and its economic performance. Direct impact on the economy of the region can be attributed to the impact on sectoral balance and employment indicators, gross regional product (GRP). Indirect impacts include [19]: development of hotel business; the multiplier effect of sports sectors on other sectors of the economy; growth of fixed capital through investment in sports; growth in income caused by increased consumer spending as a result of increased wages and others. Only a few indicators available from the Committee on Statistics Ministry of national economy of the Republic of Kazakhstan website will be applied for analysis. The indicators are GRP, employment, income growth, tourism and SMEs.

The gross regional product (GRP) represents a general indicator of the region's economic activity, its performance and characterizes the newly created value of goods and services produced. Table 3 shows the growth rate in 2010 and 2017 for all regions of Kazakhstan, but the most significant increase is in Astana and Almaty - by 3,3 and 2.8 times, respectively.

Table 3 – Gross regional product of Kazakhstan, 2010-2017 (3 quarters), million tenge

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
GRP of Kazakhstan regions	14 135 228,1	18 664 939,5	20 848 732,6	23 767 993,4	27 040 987,3	27 436 536,7	31 355 126,1	35 142 065,2
Akmola	378 138,7	491 004,0	557 748,3	635 978,0	769 000,9	808 720,2	910 813,5	979 801,3
Aktobe	739 032,9	1 050 758,0	1 094 840,7	1 254 675,4	1 313 654,4	1 203 916,9	1 351 528,8	1 596 953,0
Almaty region	667 582,3	838 368,5	955 871,9	1 101 139,5	1 368 746,8	1 458 457,9	1 617 666,3	1 738 066,0
Atyrau	1 720 509,4	2 559 759,5	2 576 736,4	2 879 526,0	3 201 700,5	2 807 142,9	3 315 052,3	3 842 121,1
West-Kazakhstan	686 222,3	952 112,7	1 004 262,3	1 141 805,7	1 365 255,1	1 241 556,2	1 382 383,7	1 575 737,3
Zhambyl	314 222,7	412 095,9	514 135,3	589 629,2	663 495,5	684 293,9	778 573,8	862 375,8
Karaganda	1 263 414,3	1 675 953,0	1 856 130,9	1 932 102,5	2 094 881,0	2 244 082,7	2 621 807,0	2 882 068,3
Kostanay	568 028,4	742 837,2	736 376,5	878 201,9	922 339,7	944 930,0	1 046 104,0	1 256 471,7
Kyzylorda	555 153,1	788 105,2	855 291,9	1 030 453,8	1 045 717,4	906 778,0	920 887,1	1 048 309,5
Mangistau	908 203,5	1 275 964,4	1 438 099,9	1 502 219,4	1 742 827,5	1 563 526,5	1 724 096,4	1 862 517,0
South-Kazakhstan	770 235,4	915 508,6	1 122 518,5	1 395 864,3	1 612 570,9	1 682 535,8	1 956 404,1	2 155 063,9
Pavlodar	742 660,6	940 138,7	1 001 494,0	1 062 469,0	1 200 948,9	1 229 745,2	1 348 422,3	1 588 707,7
North-Kazakhstan	306 412,8	398 172,4	428 846,0	515 478,3	549 071,3	569 604,6	656 747,7	690 101,7
East-Kazakhstan	843 331,2	1 035 013,0	1 208 319,2	1 431 363,5	1 594 506,6	1 636 745,7	1 906 319,7	2 089 432,0
Astana city	1 166 902,0	1 497 118,8	1 805 379,8	2 178 005,2	2 560 812,3	2 894 148,9	3 469 089,7	3 879 979,3
Almaty city	2 505 178,5	3 092 029,6	3 692 681,0	4 239 081,7	5 035 458,5	5 560 351,3	6 349 229,7	7 094 359,6
Note – completed by authors based on the source [20]								

From 2010 to 2017 years, the population of the Republic of Kazakhstan grew from 16203274 to 17918214 people, i.e. by 10%. For the same period the population of Astana increased by 34% (from 649152 people to 972692 people), and the population of Almaty by 21% (from 1390610 to 1751308 people). To argue that the growth of the population in two cities was affected by the Asian Games and EXPO 2017 is very difficult, since the trend of growth of internal migration was always stable.

The change in the scope of sports and recreation services for 2010-2016 is shown in Figure 1. There is a sharp increase in 2011, which is probably linked with the Asian Games, then there is a gradual increase, which

confirms the hypothesis that the new sports infrastructures give multiplicative effect to organizing various large sporting events and increasing the interest of the nation to a healthy lifestyle, the development of mass sports. The volume of sports services increased 3-fold (from 55,540.1 to 159,400.3 million tenge) from 2010 to 2016 in the Republic of Kazakhstan.

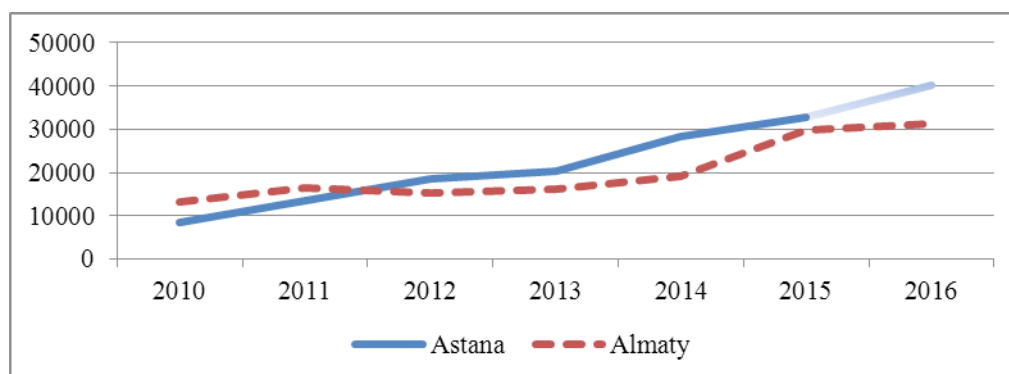

Figure 1 – The volume of sports and recreation services for the years 2010-2016, million tenge [20]

According to the results of January-September of 2017, the number of visitors to outbound, inbound and domestic tourism has increased by 4.9%, 18.1%, 25.0% and amounted to 7920.0 thousand people, 5838, 8 thousand people and 4368.8 thousand people, respectively.

The number of accommodation places involved in the placement of visitors amounted to 2,997 units, in which there are 66,555 rooms, with a one-time capacity of 154625 beds. They serviced 4107.9 thousand people (Figure 2) and rendered services to the amount of 84844.7 million tenge (Table 4). The volume of services provided by placements (excluding restaurant services) increased by 33.8% in the reporting period compared to the same period of the previous year.

The number of accommodation places in resort areas was 868 units with the number of rooms of 16911 units and the volume of rendered services was 10,665.8 tenge million.

Table 4 – The volume of services provided by the placement sites, 2010-2017, billion tenge

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
The Republic of Kazakhstan	45,245	47,836	53,486	59,714	72,401	72,597	82,853	84844
Akmola	1,17	1,457	1,819	3,329	3,987	4,255	5,02	4,478
Almaty region	1,527	1,3	0,966	1,101	2,244	3,202	4,779	6,788
Astana city	8,209	10,443	11,908	13,292	18,456	18,228	22,116	30,149
Almaty city	14,135	14,223	16,565	14,458	20,597	18,587	9,662	16637

Note – completed by authors based on the source [20]

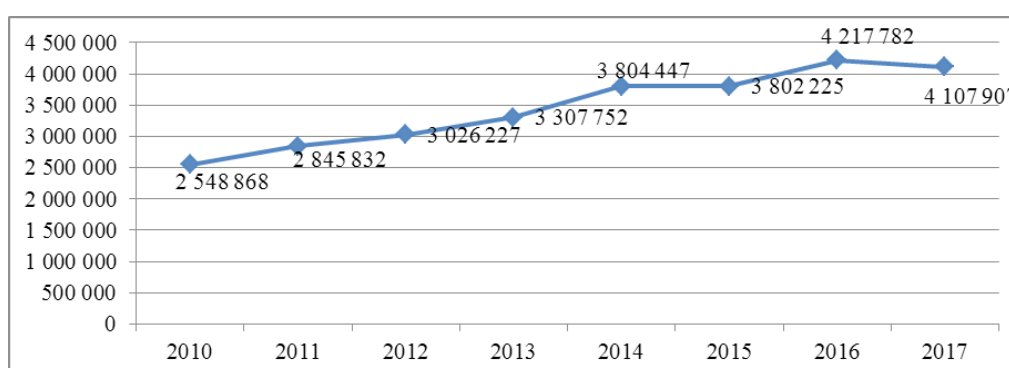

Figure 2 – Number of served visitors in places of accommodation, people [20]

The number of active small and medium-sized businesses in Kazakhstan from 2010-2017 increased by 1.7 times, in Astana and Almaty - by 2.7 and 2.4 times, respectively (Table 5).

Table 5 – Number of active small and medium enterprises, 2010-2017

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
the Republic of Kazakhstan	661 598	846 111	809 750	888 233	926 844	1 242 579	1 186 629	1 145 994
Akmola	26 704	33 050	32 046	35 097	36 271	46 256	44 872	41 719
Aktobe	24 091	36 052	36 168	39 328	41 237	50 212	50 794	50 209
Almaty region	92 705	113 859	100 362	95 863	96 424	117 332	119 002	109 877
Atyrau	24 861	31 366	31 472	33 495	35 560	46 687	44 235	42 897
West-Kazakhstan	20 302	27 805	28 141	30 337	31 437	39 588	40 448	37 111
Zhambyl	31 938	39 916	38 582	43 658	45 713	63 511	56 913	58 692
Karaganda	44 748	56 552	56 987	63 791	67 557	85 906	85 034	79 276
Kostanay	33 850	42 801	41 464	45 097	46 067	60 252	53 206	48 237
Kyzylorda	16 227	21 803	22 924	27 269	30 377	41 474	38 307	37 450
Mangistau	21 967	27 923	28 678	32 835	35 620	46 488	46 648	47 015
South-Kazakhstan	113 770	135 793	111 810	125 682	126 819	183 367	173 791	177 411
Pavlodar	25 041	31 675	30 539	33 783	35 348	44 264	43 872	41 311
North-Kazakhstan	19 797	25 125	23 771	25 775	25 888	34 306	28 789	27 587
East-Kazakhstan	59 405	75 740	72 762	77 951	79 915	98 617	99 603	79 966
Astana city	35 081	49 870	51 871	58 810	64 504	99 186	100 270	97 251
Almaty city	71 111	96 781	102 173	119 462	128 107	185 133	160 845	169 985

Note – completed by authors based on the source [20]

To sum up, preparation for the Games and EXPO 2017 gave impetus not only to the development of the infrastructure of Almaty and Astana, but also had a significant positive impact on the socio-economic situation in these cities, such as growth in GRP, employment, income, tourism, hotel business and SMEs.

Conclusion

The study assessed the impact of the Asian Games on the socio-economic development of the country, the region and the hotel business in Kazakhstan on the basis of two groups of indicators: the economic and social. The method of comparative, quantitative and qualitative analyses was applied in order to conduct rigorous evaluations of the impact of mega-events on the socio-economic development of the host region and hotel business. The findings allowed to answer the research questions identified at the beginning of this study. The summary of the answers to the research question can be found in table 6.

Table 6 – Summary of the answers

№	Research Questions	Answers
1	In your opinion, why did the government plan hosting a sport mega-event and EXPO 2017 in RK?	• The main image project of the country, • To accelerate the development of cities and regions in general, • To change the quality of the urban environment, • To improve the living conditions of people, • To form a significant tangible and intangible legacy.
2	What are the pros and cons of organizing major sporting events and EXPO 2017 for the country, region and hotel business?	+• Recognition of the country and image enhancement • Expansion of fixed assets (housing and commercial cultural and sports facilities), which leads to the development of the urban environment. Attracting residents to practice winter sports. • Creation of new jobs • Development of a modern infrastructure for the training of high-profile athletes -• Search for additional sources of investment. • Taking the land away from a number of owners-land users. • Increased funding for additional transport and municipal infrastructure of the city. • Diversion of some part of budgetary financing for the period of construction of facilities. Large financial investments, mainly from public funds. • Lack of experience in organizing major sports megaprojects

Continuation Table

3	What was the impact of the Winter Asian Games and EXPO 2017 on the cities of Astana and Almaty and hotel business?	10 sports facilities of the international standard were built and reconstructed, significantly accelerating one of the breakthrough projects of the Government of the Republic of Kazakhstan for the creation a tourist cluster for winter recreation and tourism, and also a new airport and train station An impulse to promote sports, a healthy lifestyle, hotel business, increase the Human Development Index. The success of the Asian Games in the fact that the country started to “talk” and became interested in winter sports An impulse for the development of hotel business
4	Were you satisfied with the organization of the Winter Asian Games and EXPO 2017?	• All respondents were satisfied with the organization of the Asian Games and EXPO 2017. Because, this was one of the first image events of the global scale of our country; the chance to present the country to the world community in a new light, to show its culture, traditions and history of development, and to increase the flow of tourists
5	In your opinion, how much has the country's GDP level increased after the Winter Asian Games and EXPO 2017? Have the investments paid off in the long term?	• In general, as the GDP in the RK rarely depends on mega events. It is difficult to say about a quick return on investment, as it was a non-profit project. But in the long run, it is expected to have a return.
6	Are the new infrastructure facilities built for the Asian Games and EXPO 2017 currently in demand?	• The use of facilities cannot be regarded as financially literate • However, the training sessions, mass rides, hockey matches, skating competitions, training of local teams and athletes, national and international competitions, cultural events take place there • But it is necessary to work out a mechanism and strengthen tools for effective management of their application.
Note – Developed by the authors		

Preparation for the Asian Games and EXPO 2017 has had a positive impact on the labour market: a positive trend towards a decrease in the unemployment rate and an increase in the level of economic employment of the local population. Asiada and EXPO 2017 influenced the development of the hotel business.

A clear understanding of revenues and expenditures at all stages of mega-events, the impact of mega-events on the economy of the country will undoubtedly contribute to the correctness of the decisions made the governments of the countries during organization and delivering mega-events.

The mega-events, create positive externalities in the socio-economic area, give a powerful impetus to the development of sports and promote a healthy lifestyle of citizens in the host country and the participating countries of the Games, the development of tourism and hotel business, contribute to the development of international cooperation, the strengthening of peace and mutual understanding between peoples and countries.

References

- 1 Roche, M. Mega-Events and Modernity: Olympics and Expos in the Growth of Global Culture. – London: Routledge, 2000.
- 2 Hiller, H. Toward an urban sociology of mega-events // Research in Urban Sociology. – 2000. – № 5. – pp. 181-205.
- 3 Horne, J. D. The four «knows» of sports mega-events // Leisure Studies. – 2007. – № 26 (1). – pp. 81-96.
- 4 Woetzel, J. Garemo, N., Mischke, J., Hjerpe, M., Palter, R. Bridging global infrastructure gaps // McKinsey Global Institute. – 2016.
- 5 Тридцать факторов актуальности проведения выставки «EXPO-2017». – 2017. – URL: <http://expoandwomen.com/ru/dvadsat-pyat-faktorov-aktualnosti-provedeniya-vyistavki-ekspo-2017/> (accessed: 04.01.2018)
- 6 Gursoy, D., Kendall, K. Hosting mega events modelling locals' support // Annals of Tourism Research. – 2006. – № 33 (3). – pp. 603-623.

- 7 Langen, F. *Evaluation: Scotland's Year of Highland Culture*, Centre for Cultural Policy Research. – Glasgow: University of Glasgow, 2008.
- 8 Getz, D. Event tourism: definition, evolution, and research // *Tourism Management*. – 2008. – № 29. – pp. 403-428.
- 9 Jeong, G., Faulkner, B. Resident Perceptions of Mega-Event Impacts: the Taejon International Exposition Case // *Festival Management and Event Tourism*. – 1996. – № 4 (1). – pp. 3-11.
- 10 Goeldner, R., Long, P. The Role and Impact of Mega-Events and Attractions on Tourism Development in North America // *Proceedings of the 37th Congress of AIEST*. – 1987. – № 28. – pp. 119-131.
- 11 Kim, S., Petrick, J. Residents' Perceptions on Impacts of the FIFA 2002 World Cup: the Case of Seoul as a Host City // *Tourism Management*. – 2005. – № 26. – pp. 25-38.
- 12 Доходы от продажи билетов на Азиаду-2011 составили 244 млн. тенге [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL: <https://www.zakon.kz/202911-dokhody-ot-prodazhi-biletov-na-aziadu.html> (accessed: 16.02.2018)
- 13 Подсчитано, сколько государство потратило на ЭКСПО за пять лет [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL: <https://news.mail.ru/economics/30224522/?social=vk> (accessed: 23.03.2018)
- 14 EXPO-2017 ускорила развитие различных секторов экономики – Есимов [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL: <https://vlast.kz/novosti/24252-expo-2017-uskorila-razvitie-razlicnyh-sektorov-ekonomiki-esimov.html> (accessed: 23.03.2018)
- 15 Как развивался гостиничный бизнес во время ЭКСПО, рассказал Мухамедиулы [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL: https://bnews.kz/en/news/kak_razvivalsya_gostinichnii_biznes_vo_vremya_ekspo_rasskazal_muhamediuli (accessed: 23.03.2018)
- 16 3-ий этап исследования «Настроение Азиады» [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL: http://kapior.kz/3-iy-etap-issledovaniya-nastroenie-aziady.php?sphrase_id=32 (accessed: 06.04.2018)
- 17 Евгений Никитинский: Азиада-2011 - долгосрочный инвестиционный проект [Электрон. ресурс]. – 2011. – URL: http://www.inform.kz/ru/evgeniy-nikitinskiy-aziada-2011-dolgosrochnyy-investicionnyy-proekt_a2361852 (accessed: 06.04.2018)
- 18 Будущее Астаны. Как столица будет зарабатывать после ЭКСПО-2017? [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL: <https://informburo.kz/stati/budushchee-astany-kak-stolica-budet-zarabatyvat-posle-ekspo-2017.html> (accessed: 06.04.2018)
- 19 Kasimati, E. Economic aspects and the Summer Olympics: a review of related research // *International Journal of Tourism Research*. – 2003. – № 5. – pp. 433-444.
- 20 Official web-site of the Committee of Statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan [Electronic Source]. – 2018. – URL: <http://www.stat.gov.kz> (accessed: 18.04.2018)

References

- 1 Roche, M. (2000), *Mega-Events and Modernity: Olympics and Expos in the Growth of Global Culture*, Routledge, London.
- 2 Hiller, H. (2000), "Toward an urban sociology of mega-events", *Research in Urban Sociology*, Vol. 5, pp. 181-205.
- 3 Horne, J. D. (2007), "The four "knows" of sports mega-events", *Leisure Studies*, Vol. 26 No. 1, pp. 81-96.
- 4 Woetzel, J. Garemo, N., Mischke, J., Hjerpe, M., Palter, R., (2016), "Bridging global infrastructure gaps", *McKinsey Global Institute*.
- 5 "Tridtsat' faktorov aktual'nosti provedeniya vystavki "EXPO-2017" (2017), available at: <http://expoandwomen.com/ru/dvadsat-pyat-faktorov-aktualnosti-provedeniya-vyistavki-ekspo-2017/> (Accessed January, 04, 2018)
- 6 Gursoy, D., Kendall, K. (2006), "Hosting mega events modelling locals' support", *Annals of Tourism Research*, Vol. 33 No. 3, pp. 603-623.
- 7 Langen, F. (2008), *Evaluation: Scotland's Year of Highland Culture*, Centre for Cultural Policy Research, University of Glasgow, Glasgow.
- 8 Getz, D. (2008), "Event tourism: definition, evolution, and research", *Tourism Management*, Vol. 29, pp. 403-428.

- 9 Jeong, G., Faulkner, B. (1996), "Resident Perceptions of Mega-Event Impacts: the Taejon International Exposition Case", *Festival Management and Event Tourism*, Vol. 4 No. 1, pp. 3-11.
- 10 Goeldner, R., Long, P. (1987), "The Role and Impact of Mega-Events and Attractions on Tourism Development in North America", *Proceedings of the 37th Congress of AIEST*, Vol. 28, pp. 119-131.
- 11 Kim, S., Petrick, J. (2005), "Residents' Perceptions on Impacts of the FIFA 2002 World Cup: the Case of Seoul as a Host City", *Tourism Management*, Vol. 26, pp. 25-38.
- 12 "Dokhody ot prodazhi biletov na Aziadu-2011 sostavili 244 mln. tenge" (2011), available at: <https://www.zakon.kz/202911-dokhody-ot-prodazhi-biletov-na-aziadu.html> (Accessed February, 16, 2018) (In Russian)
- 13 "Podsčitano, skol'ko gosudarstvo potratilo na EKSP0 za pyat' let" (2017), available at: <https://news.mail.ru/economics/30224522/?social=vk> (Accessed March, 23, 2018) (In Russian)
- 14 "EXPO-2017 uskorila razvitie razlicnykh sektorov ekonomiki – Esimov" (2017), available at: <https://vlast.kz/novosti/24252-expo-2017-uskorila-razvitie-razlicnyh-sektorov-ekonomiki-esimov.html> (Accessed March, 23, 2018) (In Russian)
- 15 "Kak razvivalsya gostinichnyi biznes vo vremya EKSP0, rasskazal Mukhamediuly" (2017), available at: https://bnews.kz/en/news/kak_razvivalsya_gostinichnii_biznes_vo_vremya_ekspo_rasskazal_muhamediuli (Accessed March, 23, 2018) (In Russian)
- 16 "3-ii etap issledovaniya "Nastroenie Aziady" (2017), available at: http://kapior.kz/3-iy-etap-issledovaniya-nastroenie-aziady.php?sphrase_id=32 (Accessed April, 06, 2018) (In Russian)
- 17 "Evgenii Nikitinskii: Aziada-2011 - dolgosrochnyi investitsionnyi proekt" (2011), available at: http://www.inform.kz/ru/evgeniy-nikitinskiy-aziada-2011-dolgosrochnyy-investicionnyy-proekt_a2361852 (Accessed April, 06, 2018) (In Russian)
- 18 "Budushchee Astany. Kak stolitsa budet zarabatyvat' posle EKSP0-2017?" (2017), available at: <https://informburo.kz/stati/budushchee-astany-kak-stolica-budet-zarabatyvat-posle-ekspo-2017.html> (Accessed April, 06, 2018) (In Russian)
- 19 Kasimati, E. (2003), "Economic aspects and the Summer Olympics: a review of related research", *International Journal of Tourism Research*, Vol. 5, pp. 433-444.
- 20 "Official web-site of the Committee of Statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan" (2018), available at: <http://www.stat.gov.kz> (Accessed April, 18, 2018)

Резюме

В статье авторы рассмотрели влияние мега-событий на экономику страны и развитие казахстанского гостиничного бизнеса. Для этого были использованы систематический, структурный, функциональный и статистический анализ, формирование экспертных оценок, анализ контента. Азиада и ЭКСПО-2017 способствовали положительному влиянию на социально-экономическое развитие гостиничного бизнеса и страны в целом.

Результаты исследования могут быть использованы при принятии соответствующих решений, включая мониторинг эффективности использования бюджетных средств и привлечение частных инвестиций во время подготовки к мега-мероприятию.

Түйін

Мақалада авторлар ел экономикасына және қазақстандық қонақ үй бизнесін дамытуға мега-оқиғалардың әсерін қарастырды. Ол үшін жүйелі, құрылымдық, функционалдық және статистикалық талдау, сараптамалық бағалауды қалыптастыру және мазмұнды талдау пайдаланылды. Азиада және ЭКСПО-2017 қонақ үй бизнесі мен елдің жалпы әлеуметтік-экономикалық дамуына оң әсерін тигізді.

Зерттеу нәтижелері сәйкес шешімдерді қабылдау кезінде, оның ішінде мега-шараны дайындау кезінде бюджет қаражатын пайдаланудың тиімділігін мониторингілеуде және жеке инвестицияларды тартуда пайдаланылуы мүмкін.

*Материал поступил
в редакцию 23.04.2018*

JEL classification: I2: Education and Research Institutions

S. Imangaliyeva
PhD student,
Narxoz University,
Almaty, The Republic of Kazakhstan

**MOTIVATIONS FOR INTERNATIONAL ACADEMIC MOBILITY: THE PERSPECTIVE OF
KAZAKHSTANI STUDENTS**

Abstract

Purpose – to explore the factors, which determine students' motivation to study abroad and effective factors in choosing country.

Methodology – Method of research includes the analysis of academic literature, construction and validation of questionnaire, analysis of data in R programme. Total 103 respondents completed the survey: 55 students who have already participated and 48 willing to participate in academic mobility programmes.

Originality/value – Despite the fact that there is an extensive literature on the motivations of students in decision-making process to study abroad, there is a practically no research in Kazakhstan about how Kazakhstani students make choices and what factors influence them. Whereas, identification of key determinants is important for the development and implementation of higher education policies, which are aimed at increasing and improving academic mobility of students.

Findings – The most important factors motivating students to study abroad: it was an important personal experience, it was important to improve my language skills, it creates future work possibilities in my country, it was important to experience another culture, it was important to get an international impression in my studies. The following key factors have been selected by students in choosing country to study abroad: it was important with high education level in the country, it was important with a low crime rate in the country, it was important with the culture in the country, it was important with low expenses in the country. Although there exists a comprehensive literature on international students' motivations for choosing to study abroad, not much research has been done concerning how Kazakhstani students choose to study outside of their home country and what factors influence their choice.

Keywords – academic mobility, internationalization, motivation, higher education institutions, study abroad.

МРНТИ 06.81.23; 82.33.19

Ш. С. Имангалиева,
Докторант PhD,
Университет Нархоз,
г. Алматы, Республика Казахстан

**МЕЖДУНАРОДНАЯ АКАДЕМИЧЕСКАЯ МОБИЛЬНОСТЬ: МОТИВАЦИЯ
КАЗАХСТАНСКИХ СТУДЕНТОВ**

Аннотация

Цель исследования – изучить факторы, определяющие мотивацию студентов при принятии решения об обучении за рубежом и при выборе страны обучения.

Методология исследования – Метод исследования включает анализ академической литературы, составление анкеты, анализ данных в программе R. В анкетировании приняли участие 103 респондента: 55 участвовавших и 48 желающих участвовать в программах академической мобильности.

Оригинальность/ценность – Несмотря на наличие обширной литературы о мотивах выбора для обучения за рубежом, практически нет исследований относительно того, как казахстанские студенты делают свой выбор и какие факторы при этом влияют. Определение ключевых детерминант имеет важное значение для разработки и осуществления политики высшего образования, направленной на развитие и увеличение академической мобильности. Результаты данного исследования могут быть полезными для исследователей, практиков, лиц принимающих решения на национальном и институциональном уровнях.

Результаты исследования – Ключевыми факторами, которые влияют на мотивацию студентов для обучения за рубежом являются «Важно для личного опыта и развития», «Важно получить международный опыт по моей специальности/будущей профессии», «Важно для улучшения моих языковых навыков», «Важно для будущих возможностей трудоустройства в моей стране», «Важно получить опыт проживания в другой культуре». Основными факторами выбора страны в обучении за рубежом являются: «Важно, потому что высокий уровень образования в стране», «Важно из-за низкого уровня преступности в стране», «Важно с точки зрения культуры страны», «Важно из-за низких расходов внутри страны».

Ключевые слова – академическая мобильность, интернационализация, мотивация, высшие учебные заведения, обучение за рубежом.

Введение

Интернационализация высшего образования становится объективным процессом становления мирового рынка образовательных услуг. Среди основных причин интернационализации вузов: репутация учебного заведения, поддержание конкурентоспособности с одноранговыми учебными заведениями, привлечение ППС и студентов, привлечение финансирования, факторы внешнего влияния (государство, аккредитационные агентства). В Европейском Пространстве Высшего Образования (European Higher Education Area) интернационализация является ключевым элементом для достижения целей Болонской декларации, Лиссабонской стратегии и Туринской конвенции по созданию конкурентоспособного общества, основанного на знаниях. Современные тренды являются следствием расширения образования за пределы национальных границ создавая новые типы провайдеров образовательных услуг, технологий образования, программ и квалификаций.

Меняющийся ландшафт и система координат в общемировом образовательном пространстве характеризуются рядом факторов: расширение доступа к образованию, усиление геополитической борьбы за интеллектуальные ресурсы и влияние, гонка за талантливыми и платежеспособными абитуриентами, усиление конкуренции на рынке образовательных услуг, возникновение мощных образовательных сетей. Перемещение акцента с глобальной конкурентоспособности университетов на конкуренцию образовательных программ и новая конкурентная модель в образовании на основе тесного сотрудничества с бизнесом и промышленностью становятся ключевыми аспектами развития системы высшего образования. На образовательном рынке нарастает потребность разработки и реализации дудипломных и совместных программ с зарубежными университетами в целях повышения капитализации выпускника.

В 2010 г. Казахстан стал первой страной в Центральной Азии, присоединившейся к Единому пространству высшего образования и предпринял меры по согласованию национальных квалификаций и кредитов с Европейскими квалификационными рамками и Европейской системой зачетных единиц (ECTS). Изменения системы высшего и послевузовского образования Республики Казахстан продиктованы влиянием международных трендов и в настоящее время становится актуальным использование компетентностной модели в образовательных программах, усиление академической мобильности студентов, увеличение роли информационных технологий, совершенствование учебно-методической базы в соответствии с мировыми образовательными тенденциями. Внедрение Болонского процесса явилось стимулом для международной мобильности студентов в Казахстане. В настоящее время входящая и

исходящая академическая мобильность являются основными компонентами стратегии интернационализации высшего образования в Казахстане. В 2015 г. согласно данным ЮНЕСКО [16] 48875 студентов прошли обучение в зарубежных вузах. Основными принимающими странами являются Российская Федерация (35106), Великобритания (1725), США (1884). Международная студенческая мобильность в значительной степени зависит от внешних источников финансирования (программы Erasmus Mundus, Ernst Mach, Mitsubishi, etc), финансирования студентов за счет собственных средств, грантовых средств средств Министерства образования и наук РК.

Программы международной академической мобильности являются важным компонентом интернационализации и позволяет подготовить конкурентноспособных студентов для глобального рынка труда, улучшить институциональную репутацию и конкурентноспособность вуза. Как показывает международная практика, в настоящее время работодатели отдают приоритет выпускникам с международным опытом.

Несмотря на то, что существует обширная литература о мотивах студентов при принятии решения для обучения за рубежом, в Казахстане практически нет исследований относительно того, как казахстанские студенты делают выбор и какие факторы при этом оказывают влияние. Определение ключевых детерминант имеет важное значение для разработки и осуществления политики высшего образования, направленной на увеличение и улучшение академической мобильности студентов.

Обзор литературы

Экономические, образовательные, политические, культурные, семейные и карьерные факторы влияют на стремление студентов к учебе за рубежом. Студенты отмечают, что есть несколько факторов, которые мотивируют их участвовать в программах обучения за рубежом. Согласно исследованиям Emanoil [5], Park [14], Mazzarol & Soutar [12] причины варьируются от профессиональных до личных, включая: желание использовать учебу за рубежом как ступеньку для получения работы на международном рынке и выстраивания карьеры; возможность получить опыт работы в рамках программы стажировки принимающего университета, которая будет способствовать международной карьере; учиться в другой стране, учиться в другом университете, создавать новые международный нетворкинг.

Исследования также показали, что существуют ощутимые барьеры, которые приводят студентов к мысли о том, что им будет трудно учиться за границей. Marcum [10] приводит в качестве значимых барьеров языковые различия, финансы, время, обязательства на работе, семейные обязательства, отсутствие связи между учебой за рубежом и получением профессиональных знаний и навыков. Другие исследователи Henthorne, Miller, Hudson [7] отмечают, что стоимость программ и языковые барьеры являются для студентов важными факторами, обуславливающими принятие решения об обучении за рубежом.

Несмотря на то, что мобильность студентов всегда была одним из ключевых аспектов интернационализации высшего образования, она изменилась как по объему, так и по разнообразию походов. Количество студентов, получающих высшее образование за пределами своей страны, увеличилось с 0,8 миллиона в 1975 году до 3,7 миллиона в 2009 году [13] и к 2020 году этот показатель будет увеличиваться до 4,5 миллионов [16]. Поскольку правительства и институты все больше убеждаются в преимуществах привлечения международных студентов, на международном образовательном рынке появляются многочисленные новые участники.

Согласно исследованиям Zweig, Chen и Rosen [21] студенты, которые собираются учиться за границей, считают, что это добавит им значение и вес как профессионалам. Согласно исследованиям Kelo, Teichler and Waechter, [9], студенты ожидают, что зарубежное образование откроет им огромные возможности для карьерного роста и преимущества в поиске работы по возвращении на родину. Waechter и Maiworm [18] показали, что личное развитие и отсутствие возможностей в родной стране побуждают студентов учиться за рубежом.

Macready и Tucker [10] определили следующие ключевые мотивы для обучения за рубежом: изучение культурного наследия, опыт проживания за границей, готовность путешествовать, лучшие академические предложения и повышение профессиональной карьеры. Kavakas [8] и Emanoil [5] дополняют ряд факторов, влияющих на академическую мобильность студентов: географическая близость, климат

и условия окружающей среды, статус безопасности, советы родственников и друзей, возможности иммиграции, стипендии, расходы на проживание и транспорт.

Mazzarol и Soutar [12] отмечают, что студенты проходят три этапа в процессе принятия решения, где первый шаг – оставаться в стране или уехать за рубеж. Здесь важное значение имеют так называемые push факторы в своей стране. Когда решение ехать за рубеж принято, второй шаг – выбрать страну обучения. На данном этапе различные pull факторы влияют на привлекательность одной страны в большей степени, чем другие. Pull факторы, например профайл вуза и предлагаемые курсы/ программы обучения, также имеют значение на завершающем этапе принятия решения – при выборе вуза. Авторы приходят к выводу, что самыми важными факторами, влияющими на выбор студентов в разных странах, являются желание улучшить свой жизненный опыт и уровень благосостояния; уровень безопасности в стране; престиж страны; расходы, которые необходимо будет потратить на обучение; удобство в оформлении визы и возможность найти хорошую работу после окончания учебы.

Bernunger&Mattsson [3] в результате своего исследования выявили, что первостепенными мотивирующими факторами для краткосрочного обучения в зарубежных вузах были личное развитие, улучшение языковых навыков и приобретение международной компоненты в области своей специализации. Модель и анкета, разработанные Bernunger&Mattsson, адаптированы и использованы в данном исследовании.

Методология исследования и результаты

В анкетировании важности факторов, мотивирующих студентов при принятии решения об обучении за рубежом в рамках академической мобильности и выборе страны обучения приняли участие 103 респондента: 55 участвовавших в академической мобильности 48 желающих участвовать в академической мобильности. Анкета была разделена на несколько разделов: общая информация о респонденте, источник финансирования (фактический/желаемый), приоритетные страны для обучения, важность факторов при принятии решения об обучении за рубежом (9 факторов), важность факторов при выборе страны обучения (11 факторов).

Таблица 1 – Общая информация о респондентах

	Категория	%
Пол:	Мужской	24.31
	Женский	76.69
Возраст:	18-19	35.92
	20-21	58.25
	22+	5.83
Уровень образования:	Бакалавриат	96.11
	Магистратура	3.89
Источники финансирования (только участники АМ):	Грантовая программа Министерства образования и науки РК	25.45
	Грантовая программа Erasmus +	5.45
	Грантовая программа международных агентств	3.63
	Финансирование из собственных средств	58.20
	Другое	7.27

* 92% студентов НАМ предпочли бы финансирование за счет различных грантовых программ. Оставшиеся 8% за свой счёт

Основная возрастная категория студентов относится к 20-21 год и составляет 58,25%, почти 77% всех респондентов составляют женщины, 96,11% обучаются на бакалавриате. Как видно из таблицы 1, студенты, которые уже принимали участие в программах академической мобильности, указали в качестве источников финансирования: бюджет Министерства образования и науки РК – 25,45%, программу Erasmus+ – 5,45%, грантовые программы международных агентств (Mitsubishi, Ernst Mach, др) – 3,63, собственные средства -58,20%. Большинство студентов (92%), которые еще не принимали уча-

ствия в программах академической мобильности, но хотели бы уехать в зарубежный вуз для обучения на один семестр или академический год, отметили, что предпочитают финансирование за счет грантовых средств государственных и международных структур.

Таблица 2 – Выбор регионов и стран обучения

Регионы, где обучались или предпочли бы обучаться респонденты		
Регион	% обучавшихся за рубежом	% желающих обучаться за рубежом
Западная и Центральная Европа (Германия, Нидерланды, Франция и др.)	12.72	54.16
Восточная Европа (Польша, Чехия)	54.57	14.60
Юго-Восточная Азия (Южная Корея, Япония, Китай)	12.72	12.50
Российская Федерация	10.9	14.58
США	9.09	4.16

Больше половины студентов, которые уже принимали участие в программах академической мобильности, выбрали страны Восточной Европы (54,57%), равные показатели набрали Западная/Центральная Европа (12,72) и Юго-Восточная Азия (12,72%), замыкают список Российская Федерация (10,9%) и США (9,09%). Студенты, которые выразили желание и планируют обучение за рубежом в рамках академической мобильности, определили следующий рейтинг регионов и стран: Западная/Центральная Европа является приоритетной (54,16%), Восточная Европа и Российская Федерация набрали почти равное количество (14,60% и 14,58%), Юго-Восточная Азия (12,50%) и США (4,16%) оказались менее предпочтительными.

Анализ надёжности факторов

При проведении факторного анализа было вычислено значение альфы Кронбаха для проверки внутренней согласованности шкалы. База данных состоит из 19 элементов, поделённых на два раздела. Альфа коэффициент для первого раздела, включающего 9 элементов, равен 0,8446, а для второго раздела из 11 элементов равен 0,7457. «Критерием отсечки», который является «приемлемым» для социологических исследований считается значение выше 0,70. Оба раздела соответствуют данному требованию, следовательно, имеют относительно высокий уровень согласованности и надёжности.

Одновыборочный критерий Стьюдента

В таблице 3 представлены результаты вычислений по методу одновыборочного критерия Стьюдента для факторов принятия решения об обучении за рубежом и при выборе страны обучения. Респонденты оценивали важность факторов по следующей шкале: 1=очень важно; 2=довольно важно; 3=относительно важно; 4=совсем неважно. Основываясь на размерности шкалы значение «3» было принято за тестовую величину для критерия Стьюдента.

Таблица 3 – Факторы принятия решений

Код	Фактор	Средняя	Стандартное отклонение
Раздел 1: Важность факторов при принятии решения об обучении за рубежом			
x1	Важно для улучшения моих языковых навыков	1.776699	1.0472376
x2	Важно получить опыт проживания в другой культуре	1.941748	1.0555664
x3	Важно получить опыт студенческой жизни в другой стране	2.048544	0.9739614
x4	Важно для будущих возможностей трудоустройства в моей стране	1.825243	0.9844595
x5	Важного для личного опыта и развития	1.485437	0.9888008
x6	Важно получить международный опыт по моей специальности/будущей профессии	1.757282	1.0142709
x7	Важно по рекомендации других студентов	3.087379 *	0.8414133
x8	Важно по рекомендации преподавателей	2.990291 *	0.9234966

Раздел 2: Важность факторов при выборе страны обучения и вуза			
x9	Важно с точки зрения благоприятного климата	2.912621 *	0.9193646
x10	Важно по рекомендации семьи и родственников	2.912621 *	0.8867964
x11	Важно по рекомендации друзей	3.038835	0.8847546
x12	Важно с точки зрения культуры страны	2.495146	1.0182047
x13	Важно с точки зрения близкого расстояния от моей страны	3.223301	0.9993335
x14	Важно, потому что уже есть опыт пребывания в этой стране	3.320388	1.0118280
x15	Важно, потому что друзья/родственники жили в этой стране	3.378641	0.9913004
x16	Важно из-за низких транспортных расходов	3.038835 *	1.0748673
x17	Важно из-за низких расходов внутри страны	2.650485	1.1607024
x18	Важно, потому что высокий уровень образования в стране	1.922330	1.0449629
x19	Важно из-за низкого уровня преступности в стране	2.213592	0.9037014
* Факторы, которые не имеют статистически значимых отличий от тестового значения 3			

Из таблицы видно, что два фактора первого раздела (x7 и x8) и три фактора из второго раздела (x9, x10, x16) не имеют статистически значимых отличий от тестового значения 3 ($p > .05$). Данные факторы, а также факторы, имеющие среднее значение меньше 3 считаются наименее важными для респондентов.

Описание результатов важности факторов при выборе страны обучения

Согласно результатам первого раздела таблицы 3, было выделено пять наиболее важных факторов для принятия решения об обучении в зарубежных вузах (таблица 4). Отбор основан на значениях средних. Все факторы по критерию Стьюдента имеют $p < .05$. Самым важным в шкале считается фактор имеющий наименьшую среднюю.

Таблица 4 – Топ ключевых факторов при принятии решения об обучении за рубежом

Код	Фактор	Средняя	Стандартное отклонение
x5	Важно для личного опыта и развития	1.485437	0.9888008
x6	Важно получить международный опыт по моей специальности/будущей профессии	1.757282	1.0142709
x1	Важно для улучшения моих языковых навыков	1.776699	1.0472376
x4	Важно для будущих возможностей трудоустройства в моей стране	1.825243	0.9844595
x2	Важно получить опыт проживания в другой культуре	1.941748	1.0555664

Из восьми предложенных факторов респонденты выделили пять наиболее важных. «Важно для личного опыта и развития» оказался важнейшим мотивирующим фактором со средним значением 1,48. Следующий по значимости фактор- «Важно получить международный опыт по моей специальности/будущей профессии» со средней 1,75. На третьей позиции «Важно для улучшения моих языковых навыков» со средней 1,77. «Важно для будущих возможностей трудоустройства в моей стране» также оказался одним из наиболее важных факторов со средним значением 1,82. «Важно получить опыт проживания в другой культуре» замыкает пятёрку важнейших факторов. Среднее значение равно 1,94.

Наглядное представление результатов первой части таблицы 3 показано на рисунке 1. Наименее важными по мнению респондентов факторами являются «Было важно по рекомендации преподавателей» (средняя 2,99) и «Было важно по рекомендации других студентов» (средняя 3,08).

Описание результатов для важности факторов при выборе страны обучения

Согласно результатам второго раздела таблицы 3, можно выделить четыре наиболее важных фактора при выборе страны обучения (таблица 5). Отбор основан на значениях средних. Все факторы по критерию Стьюдента имеют $p < .05$. Самым важным в шкале считается фактор, имеющий наименьшую среднюю.

Рисунок 1 – Среднее значение факторов мотивации

Таблица 5 – Топ ключевых факторов при выборе страны обучения

Код	Фактор	Средняя	Стандартное отклонение
x18	Важно, потому что высокий уровень образования в стране	1.922330	1.0449629
x19	Важно из-за низкого уровня преступности в стране	2.213592	0.9037014
x12	Важно с точки зрения культуры страны	2.495146	1.0182047
x17	Важно из-за низких расходов внутри страны	2.650485	1.1607024

В блоке «Важность факторов при выборе страны» респонденты оценивали 11 мотивирующих факторов. «Важно, потому что высокий уровень образования в стране» является наиболее важным фактором при выборе страны со средним значением 1,92. Вторым по значимости является фактор «Важно из-за низкого уровня преступности в стране» со средней 2,21. Далее идет «Важно с точки зрения культуры страны» со средней 2,49. Последним значимым фактором при выборе страны является «Важно из-за низких расходов внутри страны» со средним значением 2,65.

Рисунок 2 – Среднее значение факторов выбора страны

Наглядное представление результатов второй части таблицы 3 показано на рисунке 2. Наименее важными по мнению респондентов факторами являются «Было важно с точки зрения близкого расстояния от моей страны» (3.22), «Было важно, потому что уже есть опыт пребывания в этой стране» (3.32) и «Было важно, потому что друзья/родственники жили в этой стране» (3.37).

Заключение

Академическая мобильность студентов является важной составляющей интернационализации высшего образования в Казахстане и отражена в государственных программах и концепциях. Обучение, ориентированное на результат, и академическая мобильность нацелены на развитие компетенций, которые необходимы обучающимся для адаптации к меняющемуся рынку труда. Академическая мобильность способствует интеграции казахстанского образования в международное образовательное пространство, повышению качества знаний, сопоставимости и признанию казахстанских образовательных программ с программами зарубежных университетов, усилению интернационализации высшего и послевузовского образования. С точки зрения опрошенных студентов, ключевыми факторами целесобразности и важности обучения в зарубежных вузах в рамках академической мобильности получение личного опыта и развития, международный опыт по специальности/будущей профессии», улучшение языковых навыков, возможности трудоустройства в своей стране после возвращения, опыт проживания в другой культуре. Полученные результаты коррелируют с выводами, изложенными в исследованиях Emanoil [5], Marcum [11], Mazzarol и Soutar [12], Kelo, Teichler and Waechter [9], Henthorne, Miller and Hudson [7] и др. В данном исследовании не рассматривался вопрос, изучаемый Waechter и Maiworm [18] об отсутствии возможностей в родной стране как мотивирующий фактор для обучения за рубежом. В этой связи целесообразно провести исследование и анализ в казахстанских вузах с точки зрения обеспечения качества в рамках основных направлений интернационализации: internationalization abroad и internationalization at home.

Финансирование академической мобильности в Казахстане осуществляется за счет средств республиканского бюджета, внебюджетных средств вуза, грантов международных фондов, а также личных средств обучающихся. Из результатов данного исследования видно, что студенты, принимавшие участие в программах академической мобильности, использовали в основном собственные средства (58,20%) и средства республиканского бюджета, выделенные Министерством образования (25,45%). Вместе с тем, 92% студентов, которые только планируют принять участие в программах академической мобильности, указали как предпочтительный – финансирование за счет грантовых средств государственных и международных структур. Вопрос о расходах, которые необходимо будет потратить на обучение, является одним из ключевых. Как показывает опыт, многие студенты не могут позволить себе обучение по академической мобильности в зарубежных вузах из-за низкой платёжеспособности семьи. Вопрос о барьерах и ограничениях при реализации международной академической мобильности является также актуальным в изучении трендов интернационализации в стране.

В вопросе выбора страны обучения, больше половины студентов, которые уже принимали участие в программах академической мобильности, указали страны Восточной Европы, равные показатели набрали Западная/Центральная Европа и Юго-Восточная Азия. Российская Федерация (10,9%) и США (9,09%) набрали меньше всего баллов. Большинство студентов, которые только планируют обучение за рубежом в рамках академической мобильности, отдали предпочтение странам Западной/Центральной Европы. Страны Восточной Европы, Юго-Восточной Азии и Российская Федерация набрали примерно равное количество баллов, в то время как США оказались менее предпочтительными. Респонденты определили четыре важных фактора при выборе страны для обучения в рамках академической мобильности: высокий уровень образования в стране, низкий уровень преступности в стране, важно с точки зрения культуры страны, низкие расходы внутри страны. Как отражено в академической литературе экономические, образовательные, политические, культурные, семейные и карьерные факторы влияют на стремление студентов к учебе за рубежом.

Полученные в рамках данного эмпирического исследования результаты могут быть учтены при разработке и реализации программ академической мобильности на национальном и институциональном уровнях.

Список литературы

- 1 Altbach, P., Knight, B. The internationalization of Higher Education: Motivations and Realities // *Journal of Studies in International Education*. – 2007. – № 11 (290). – с. 290-305.
- 2 Altbach, P. Higher Education Crosses Borders // *Change*. – 2004. – № 36 (2). – с. 18-24.
- 3 Bernunger, H., Mattsson, G. Why Swedes study abroad: A study of what motivates Swedish students at Karlstad University to study abroad // *Karlstad University*. – 2008.
- 4 Dessoff, A. Going mobile // *International Educator*. – 2010. – № 5/6 (10). – с. 31-42.
- 5 Emanoil, P. Study abroad expands cultural view, life skills, and academic experience // *Human Ecology Forum*. – 1999. – № 27 (3). – с. 10-14.
- 6 Gonzalez, C., Mesanza, R., Mariel, P. The Determinants of International Student Mobility Flows: An Empirical Study on the Erasmus Programme // *Higher Education*. – 2011. – № 62 (4). – с. 413-430.
- 7 Henthorne, T., Miller, M., Hudson, T. Building and Positioning successful study abroad programmes: A «hands-on» approach // *Journal of Teaching in International Business*. – 2008. – № 12 (4). – с. 49-62.
- 8 Kavakas, D. Students as Consumers: Identifying Study Abroad Destination Choice Influences for Marketing [Electronic source]. – 2013. – URL: http://www.aieworld.org/assets/docs/listserv_Summaries/studentsasconsumers.pdf (accessed: 23.04.2018)
- 9 Kelo, M., Teichler, U., Wächter, B. Eurodata: Student mobility in European Higher Education. – Bonn: Lemmens Verlags- & Mediengesellschaft, 2006. – 196 p.
- 10 Macready, C., Tucker, C. Who Goes Where and Why? An overview and Analysis of Global Educational Mobility, Institute of International Education // *United States Management*. – 2011. – № 16 (2). – с. 82-90.
- 11 Marcum, J. Eliminate the roadblocks // *Chronicle of Higher Education*. – 2001. – № 47 (36). – с. B7-B9.
- 12 Mazzarol, T., Soutar, G. N. «Push-pull» factors influencing international student destination choice // *The International Journal of Educational Management*. – 2002. – № 16 (2). – с. 82-90.
- 13 OECD, Education at a Glance 2013: OECD indicators. – Paris: OECD Publishing, 2013.
- 14 Park, E. Analysis of Korean students' international mobility by 2D model: Driving force factor and directional factor // *Higher Education*. – 2009. – № 57. – с. 741-755.
- 15 Rivza, B., Teichler, U. The changing role of student mobility // *Higher Education Policy*. – 2007. – № 20. – с. 457-47.
- 16 International student mobility in tertiary education // The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [Electronic source]. – 2016. – URL: <http://data.uis.unesco.org/Index.aspx> (accessed: 16.03.2018)
- 17 UNESCO Institute for Statistics [Electronic source]. – 2016. – URL: <http://www.uis.unesco.org/Education/> (accessed: 18.02.2018)
- 18 Waechter, B., Maiworm, F. Perceptions of European Higher Education in Third Countries [Electronic source]. – 2006. – URL: <http://ec.europa.eu/education/programmes/mundus/acareport.pdf> (accessed: 16.03.2018)
- 19 Wei, H. An empirical study on the determinants of international student mobility: A global perspective // *Higher Education*. – 2013. – № 66. – с. 105-122.
- 20 Wilkins, S., Huisman, J. International Student Destination Choice: The Influence of Home Campus Experience on the Decision to Consider Branch Campuses // *Journal of Marketing for Higher Education*. – 2011. – № 21 (1). – с. 61-83.
- 21 Zweig, D., Chen, C., Rosen, S. Globalization and Transnational Human Capital: Overseas and Returnee Scholars to China // *The China Quarterly*. – 2004. – № 179. – с. 735-757.

References

- 1 Altbach, P., Knight, B. (2007), "The internationalization of Higher Education: Motivations and Realities", *Journal of Studies in International Education*, Vol. 11 No. 290, pp. 290-305.
- 2 Altbach, P. (2004), "Higher Education Crosses Borders", *Change*, Vol. 36 No. 2, pp. 18-24.

- 3 Bernunger, H., Mattsson, G. (2008), "Why Swedes study abroad: A study of what motivates Swedish students at Karlstad University to study abroad", Karlstad University.
- 4 Dessoff, A. (2010), "Going mobile", *International Educator*, Vol. 5/6 No. 10, pp. 31-42.
- 5 Emanoil, P. (1999), "Study abroad expands cultural view, life skills, and academic experience", *Human Ecology Forum*, Vol. 27 No. 3, pp. 10-14.
- 6 Gonzalez, C., Mesanza, R., Mariel, P. (2011), "The Determinants of International Student Mobility Flows: An Empirical Study on the Erasmus Programme", *Higher Education*, Vol. 62 No. 4, pp. 413-430.
- 7 Henthorne, T., Miller, M., Hudson, T. (2008), "Building and Positioning successful study abroad programmes: A "hands-on" approach", *Journal of Teaching in International Business*, Vol. 12 No. 4, pp. 49-62.
- 8 Kavakas, D. (2013), "Students as Consumers: Identifying Study Abroad Destination Choice Influences for Marketing", available at: http://www.aieworld.org/assets/docs/listserv_Summaries/studentsasconsumers.pdf (Accessed April, 23, 2018)
- 9 Kelo, M., Teichler, U., Wächter, B. (2006), *Eurodata: Student mobility in European Higher Education*, Lemmens Verlags- & Mediengesellschaft, Bonn.
- 10 Macready, C., Tucker, C. (2011), "Who Goes Where and Why? An overview and Analysis of Global Educational Mobility, Institute of International Education", *United States Management*, Vol. 16 No. 2, pp. 82-90.
- 11 Marcum, J. (2001), "Eliminate the roadblocks", *Chronicle of Higher Education*, Vol. 47 No. 36. pp. B7-B9.
- 12 Mazzarol, T., Soutar, G.N. (2002), "Push-pull" factors influencing international student destination choice", *The International Journal of Educational Management*, Vol. 16 No. 2, pp. 82-90.
- 13 OECD, *Education at a Glance 2013: OECD indicators* (2013), OECD Publishing, Paris.
- 14 Park, E. (2009), "Analysis of Korean students' international mobility by 2D model: Driving force factor and directional factor", *Higher Education*, Vol. 57, pp. 741-755.
- 15 Rivza, B., Teichler, U. (2007), "The changing role of student mobility", *Higher Education Policy*, Vol. 20, pp. 457-47.
- 16 "International student mobility in tertiary education" (2016), The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, available at: <http://data.uis.unesco.org/Index.aspx> (Accessed March, 16, 2018)
- 17 "UNESCO Institute for Statistics" (2016), available at: <http://www.uis.unesco.org/Education/> (Accessed February, 18, 2018)
- 18 Waechter, B., Maiworm, F. (2006), "Perceptions of European Higher Education in Third Countries", available at: <http://ec.europa.eu/education/programmes/mundus/acareport.pdf> (Accessed March, 16, 2018)
- 19 Wei, H. (2013), "An empirical study on the determinants of international student mobility: A global perspective", *Higher Education*, Vol. 66, pp. 105-122.
- 20 Wilkins, S., Huisman, J. (2011), "International Student Destination Choice: The Influence of Home Campus Experience on the Decision to Consider Branch Campuses", *Journal of Marketing for Higher Education*, Vol. 21 No. 1, pp. 61-83.
- 21 Zweig, D., Chen, C., Rosen, S. (2004), "Globalization and Transnational Human Capital: Overseas and Returnee Scholars to China", *The China Quarterly*, Vol. 179, pp. 735-757.

Түйін

Аталмыш эмпирикалық зерттеудің мақсаты – шет елде білім алу жайлы шешім қабылдауда және білім алатын мемлекетті таңдауда студенттердің басты мотивациясын анықтайтын факторларды зерттеу. Зерттеу амалдары академиялық әдебиеттің талдауынан, сауалнама құрудан, акпараттарды R бағдарламада талдауынан тұрады. Сауалнамаға 103 респондент қатысты: 55 академиялық ұтқырлық бағдарламасына қатысқандар және 48 қатысқысы келгендер. Шет елде білім алудың себептері жайлы әдебиеттің көптігіне қарамастан, қазақстандық студенттердің шет елде білім алуда шешімді неге негізделіп қабылдайтыны және оған қандай факторлардың әсер ететіні жайлы зерттеулер жоқтың қасы. Басты детерминанттарды анықтау академиялық ұтқырлықты дамыту мен ұлғайтуға бағытталған жоғары

оқу орындарының саясатын іске асыруда маңызды рөл атқарады. Аталмыш зерттеу нәтижелері зерттеушілер, практиктер, ұлттық және және институционалдық деңгейде шешім қабылдайтын тұлғалар үшін маңызды болуы мүмкін.

Summary

The purpose of the empirical research is to explore the factors, which determine students' motivation to study abroad and effective factors in choosing country. Method of research includes the analysis of academic literature, construction and validation of questionnaire, analysis of data in R programme. Total 103 respondents completed the survey: 55 students who have already participated and 48 willing to participate in academic mobility programmes. Although there exists a comprehensive literature on international students' motivations for choosing to study abroad, not much research has been done concerning how Kazakhstani students choose to study outside of their home country and what factors influence their choice. The identification of key determinants is important for development and implementation of higher education policies aimed at inbound and outbound academic mobility.

*Материал поступил
в редакцию 28.05.2018*

MPHTI 06.39
JEL Classification: F 6

I. V. Onyusheva,
PhD, Associate Professor,
Turan University,
Almaty, Republic of Kazakhstan

A. I. Naranovich,
PhD, Associate Professor,
Baranovich State University,
Baranovich, Republic of Belarus

Z. M. Zhussupova,
PhD candidate, MBA,
University of International Business,
Almaty, Republic of Kazakhstan

THE GLOBAL ELECTRONIC COMMERCE DEVELOPMENT AND ITS IMPACT ON GLOBAL ECONOMY

Abstract

Purpose – This paper is aimed to consider global electronic commerce, its development and impact on global economy.

Methodology - The primary research methodology of this paper is based on conducting the comparative analysis comparative and systematic analyses, causes and consequences analysis, as well as expert assessment.

Originality/Value – The global e-commerce has affected the world economy in many different aspects. Being caused by information technology, it has affected all the economic sectors, all and above e-commerce has enhanced the productivity growth worldwide. The given work is presented a complex contemporary research

based on the latest five-year period for the 2013-2017. The main value of the research is that based on collected data it has been analyzed the impact of global e-commerce on SMEs, business-to-business relationships, effects of e-commerce on international trade and global economy. On the base of the conducted analysis, it is suggested the authors' recommendations concerning the further global e-commerce development.

Findings – It has been considered in detail, the concept of e-commerce, main contemporary e-commerce market models, defining its structure, features, advantages and disadvantages. It has been analyzed the contemporary state of global e-commerce development, as well as the impact of global electronic commerce on SMEs, business-to-business relationships, effects of e-commerce on international trade and global economy with further conclusions and recommendations provided.

Key words – global e-commerce (GEC), global economy, development, impact, information and communication technologies (ICTs), small and medium enterprises (SMEs).

1 Introduction

Since over the past two decades, global electronic commerce has created a serious impact on the global economic world through integration of information and communication technologies (ICTs). The information technology infrastructure for global electronic commerce (GEC) is also can be used to create competitive advantage between enterprises, particularly SMEs, by facilitating worldwide communication and collaboration among buyers, potential customers, and enterprises and partners and suppliers.

The modern world of information and communication technologies eliminated and diminish the barriers of distance, geography, and time, and this brings many benefited to enterprises by using the internet technology operating and carry out communication with their business partners and customers. A huge number of enterprises and peoples from around the world are already connected to the internet to increase the number of internet user rapidly, this explosive internet growth phenomenon [1]. In addition, emerging capacities of electronic commerce have been increasing the opportunities for global electronic commerce in time of conducting export and imports in worldwide utilizing ICT.

The business environment today has become global and competitively challenged one due to the liberalization of trade and impact of new communication means, which improved the logistics services and electronic banking system and services and other factors. GEC also make business easy for the consumers around the world, it's been a clear increase in global competitive environment for small-scale business and medium size enterprises (SMEs). They both are facing competition in the domestic market area, and they will face more intense competition in the future. The best solution for SMEs they should expand into the global marketplace to enable SMEs survives the long-term growth [2].

The GEC has revolutionized international business, giving a lot of benefits to SMEs. It is obvious that e-commerce is a turning point in online business practices and can make a huge contribution to the global economy and also indicated that currently, e-commerce organizations have increasingly become a fundamental component of business strategy and a strong catalyst for national and international economic growth.

2 The Concept and Features of Global E-commerce

Obviously, e-commerce is a very urgent, contemporary and broad concept that can be defined in different ways. One way to determine it is that it is a way of doing business over the Internet. E-commerce or e-business is based on electronic processing and transmission of data, including text, sound, and video [3]. E-commerce, as it is known, is the use of technology to conduct financial transactions on the Internet. E-commerce can arise within and between the three main groups of participants - business, government, and individuals [4].

There are a number of issues affecting global e-commerce development which are taxation, security, privacy, profitability, content, and participation in new international standards development.

Among main *e-commerce market models*, it should be defined the followings.

The first one is *Business to Business (B2B)*. It refers to e-commerce activities between businesses. These transactions are usually carried out through Electronic Data Interchange or EDI4. This allows more transparency among business involved; therefore, a business can run more efficiently [5].

Secondly, *Business to Customer (B2C)*. This model refers to e-commerce activities that are focused on consumers rather than on businesses.

The third one is *Customer to Business (C2B)*. It refers to e-commerce activities, which uses reverse pricing models where the customer determines the prices of the product or services. There is increased emphasis on customer empowerment.

And the fourth one is *Customer to Customer (C2C)*, where it refers to e-commerce activities, which uses an auction-style model. This model consists of person-to-person a transaction that completely excludes businesses from the equation [6].

Considering the concept of e-commerce, there are some general advantages and disadvantages in context of using it. Both advantages and disadvantages of e-commerce can be considered from two sides: for consumers and for businesses. And it is presented in Table 1 below.

Table 1 – General Advantages and Disadvantages of Global E-commerce

Advantages of E-commerce	
For Consumers	For Businesses
• Reduced Prices • Global Marketplace • 24 Hour Access	• Increased Potential Market Share • Low-Cost Advertising • Low Barriers to Entries
Disadvantages of E-commerce	
For Consumers	For Businesses
• Unable to Examine Products Personally • Online Purchasing Security	• Hardware and Software • Maintenance of Website • Costs • Website Stickiness and Customer Loyalty • Training and Maintenance
Note: Source – Compiled on the base of [3-6]	

As it can be seen, using global e-commerce is beneficial. However, because of its rather new nature, it is not so developed and it needs to consider, analyze in detail and to improve some operational aspects.

Further, let's pay attention to cases of global e-commerce usage and its impact in the context of small and medium enterprises, international trade, business-to-business model, firm's organization and the global economy as a whole.

3 The Impact of Global Electronic Commerce on SMEs

As E-commerce models and applications have been widely integrated into today's business environment which has led to another and new movement known as dynamic e-business has been urged to take e-commerce application to the next level by making business transaction flexible and simplifying business interaction over the web through effective and widely accepted data encryption and encapsulation standard.

In order to address the global objectives and impact, one should be aware that e-commerce could impact the organization in various ways; there are varieties of ways in which e-commerce impacts organizations uniquely and introduces a different set of features.

E-business and web services are self-contained modular application that can made accessible across the web or mobile application, since the introduction of internet and web services a new trend has been facilitated in B2C e-commerce towards micro commodity and micro consumption; products and services can be access, designed and can also be delivered in time and customers can decide on what they desired [7].

For consumers, web services and e-commerce can provide a greater flexibility and accessibility, which enable customers to buy different pieces from multiple product or service providers, put them all together as he or she wanted without worrying about the communication and interfacing problem.

Here, it should be mentioned e-commerce adoption model for small and medium-sized enterprises that included *internal* and *external* environment factors [8].

Internal environment factors include *organization* (firm size, top management support, organization readiness, organization structure, organization culture), *innovation* (perceived relative advantage, complexity, trialability, observability, compatibility), *communication* (information sources, communication channel, communication amount).

External environment factors include *industry* (competitive pressure, pressures from trading partners, critical mass), *national factors* such as level of government support, level of national infrastructure, cultural differences.

E-commerce has offered a variety of potential benefit and improvement both to small and medium-sized enterprises (SME) and to a large business, there have been numerous studies, researchers claim their findings on the impact and benefit of e-commerce and web service. Some of the findings are summarized below.

- E-commerce offers unmatched saving in terms of transaction cost.
- The reduction of cost in advertising and promotion, unlike the traditional style.
- Speed communication between buyer and seller.
- Companies can shorten their traditional supply chain, minimize transport obstacles and reduce.
- Delivery costs must be taken into consideration.
- Physical limitations of times and space are removed.
- Inventory can be easily updated and buy can be notified of the items that are out of stock.

But in order for e-commerce to have positive impacts on SME, the involved company need to consider the e-commerce readiness concept.

According to APEC definition, e-readiness can be defined as the degree to which an economy or community is prepared to participate in digital economy [9]. E-readiness is the capacity to participate in the global digital economy; any business that is not ready to participate in the digital economy is definitely not ready for the benefit of e-commerce [10].

Among other benefits of e-commerce there are:

- Finding new customers and partners and suppliers domestically and internationally;
- Serving current and new customers better, hence offering more value to them;
- Improving the efficiency of their business process;
- Offering entirely new services and products, even start entirely new businesses;
- Improving web server runtime by using cloud computing service;
- Making all service available at all time, anywhere around the world.

All these points are proof the impact of the GEC is beneficial mostly.

4 The Impact of Electronic Commerce in context of Business-to-Business

B2B e-commerce becomes very important to World Economy, the recent prediction stated that by 2020 all B2B e-commerce revenue will be 6.7 trillion USD by 2020 [11]. So, we can see that this prediction can even be an underestimate. Taking into account, the market is growing rapidly in the past years and the amount of revenue in 2014 is \$5.7 trillion [12]. We can understand that the B2B e-commerce is growing rapidly occurring because of the rush about starting a digital B2B e-commerce business and revenue for almost a quarter of U.S B2B businesses. In order to enable us to understand what business to business e-commerce is in reality. Imagine a complex network of cross-company transactions and supply chains that stand behind the range of goods in a supermarket. Every purchase is supported by B2B sales.

B2B major focused on sales of products and services, in a way of carrying out information to other businesses, and stands in contrast to B2C ‘business to consumer’ and B2G ‘business to government’. This marketing involves in same principles and basics, B2B robust business relationships and to guarantee long-term involved customers. Among the success factors of the B2B leaders are effective account management team good process optimization and benefits from technological innovations [13].

B2B in e-commerce can be analysed as online business model with flexible enterprise software as a ground solution to buy and sale and promoting your services and give information through an online and products, “the e-commerce technology can become a critical success factor, the website must represent your business well, be user-friendly, and allow prospective buyers to get the information they've been searching for. This raises a question about the right choice of business to business e-commerce software” [14]. Through companies’ website or emails, a consumer can place a requirement on any products they are looking for. Companies can sale through online, and customers can make their payment through online. It makes business easy for the consumer’s the world, sometimes you don’t have to travel through airplane before doing your business with any reliable companies around the global. All this business can be done with your computer at home or

your mobile phone. And nowadays many businesses are promoting their products through social media pages with your phone you can have access to that product, Internet Technology is a low cost and Global reach to different users online, You can provide a picture of your products through any social media this will help new market firms to reach out to different consumers alike million in 24 hours, “comprehensive picture of how businesspeople use computers to revolutionize the selling and delivery of their products and services” [15].

To realize and prove the includible huge impact of global e-commerce it is represented data in Figure 1 below. These data reflect global B2B e-commerce gross merchandise volume (GMV) for the last 5-year period during 2013-2017.

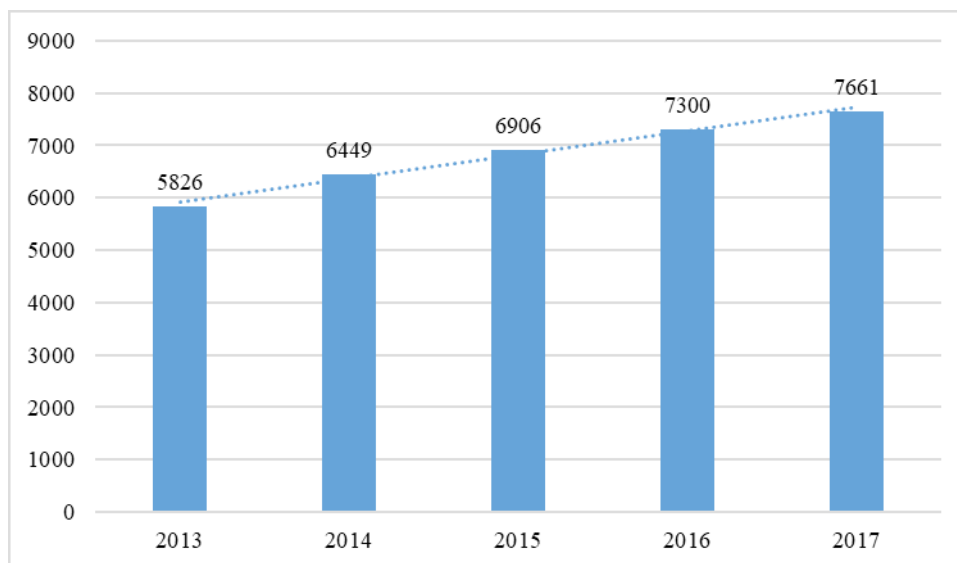

Figure 1 – Global B2B e-commerce gross merchandise volume (GMV), 2013-2017, billion U.S. dollars [11,12]

B2B E-commerce played a major role in international companies' transactions through the online system and both wholesales trade, and the company purchases of services resources and technology and manufactured parts and components and capital equipment, this is also including some type of financial transaction that going between various companies. The popular phrase 'B2B e-commerce' refers to the substitution of internet and computer data processing to communicate for labor service due to the production of economic transaction. Nowadays many companies are involved and engaged in B2B E-commerce are intermediaries between each other companies that buy and sell goods and services.

5 The Impact of E-commerce on International Trade

Since the introduction of E-commerce or web service, there has been an increasingly permeate human activity altering relations and transactions in the world economy. There has been an increase in job creation and employment both on a small business scale to high scale. E-commerce has created many job opportunities for small, both through self-employment, work at home and mobility and flexibility in various companies.

The advancement in information technology and communication technologies possess the potential cost reduction with gathering and processing information. By making information accessible and readily available for all the economic agents, as well know that ICT reduce the cost associated with trade and this will also stimulate it both locally and internationally.

Cost-effectiveness help local and international business and with the help of ICT information can be handled faster and can be made available without having to cross the border [16]. Before the introduction of ICT, collecting information is a costly activity which involves going back and forth and communication was not as easy as it is now, in fact, those traveling cost and expenses can be so high that they can be considered a substantial barrier to trade. Also finding the right supplier, specifying the product's requirements and quality,

negotiating the price, arranging deliveries and marking products is also hard and very costly. However, with the Internet and web service using e-commerce applications, a whole lot of these activities can occur without having buyer and seller in close physical proximity.

For example, since the introduction of E-commerce web serve known as ALIBABA, transaction through the internet has been made easy for a lot of buyer and seller as well, without having to travel down to China or other countries that use the service. The use of electronics and Internet service has made the process of initiating and doing trade much more easily, faster, efficient and less expensive. In this regard, the Internet has promoted trade much in the same way as it is lifting other trade barriers.

The internet when organized through E-markets using e-commerce, reduces information cost, making information more accessible, easily available, less expensive and allows consumers and sellers to be matched and interact electronically either via e-mail, instant message or other communicative platform set up for the service, this reduce significance of geographic proximity and traditional business networks.

6 The Effects of Global E-commerce on Global Economy

The electronic commerce will force global economic change within nation states. The modern nation-state remains the most prevalent unit of governance in the developed and the developing world. The concept has, in the last 50 years, been extended rather than retracted. There are now more than 200 hugely different nation states, with different legal and regulatory systems, existing in the world [17].

The emergence of global e-commerce is directly related to the economic issues on national and international levels, where it is questioned its relevance to its citizens and businesses. The apparatus of economic rules and taxation, through which the national states operate, was developed to support and promote the industrial economy. This economy creates material and location-related services that are sold and distributed within and between fixed boundaries. In this familiar world of national and international trade, nation states have a variety of tools to achieve their economic goals. They can charge import tariffs, raise taxes, protect consumers' rights, punish economic criminals, establish commercial standards and provide money payment guarantees. Until recently, these instruments were supported by the majority control of governments over communication networks and the dissemination of information. Due to the emergence of global communication networks, the national state is gradually losing monopoly control over information and financial flows. Individuals and businesses and groups now have the ability to source, collect and transfer all necessary information.

Through 'digitization' currency, services, and even some goods can be conveyed immediately, transacted invisibly across the globe. Interactive networks are creating a new, network-linked world without borders, in which many commercial transactions are beyond the reach of national jurisdictions, laws, and taxation systems [14, p. 246].

As a result, many of the economic tools and processes need to be reconsidered and adapted in the framework of these new global challenges.

7 Recommendations and Conclusion

The development of global e-commerce has a significant impact on the global economy in many different aspects. It has affected all sectors of the economy, especially it has increased productivity growth all over the world. E-commerce has a great impact on the development of the world economy in developing countries. Small firms make more profit using e-commerce to make transactions with customers using ICT facilities to maximize transaction costs. This reduction will prompt firms to expand the number of transactions they conduct on organizational and geographical boundaries. Many developing countries cannot use the effectiveness and capabilities of Internet marketing. Using the Internet in developing countries, very few businesses have been happening with new customers and suppliers, many industries in developing countries cannot effectively use B2B e-commerce.

As further recommendations how to develop the global e-commerce it should be mentioned the following.

The government must be convinced of using this technology in the business environment to achieve its aims (e.g. sustainable development). The government also has a critical role in paving the way for the practical implementation and utilization of the technology.

Electronic payment systems must ensure interoperability in a global environment. Standards must be developed and implemented on the national level but must be compatible with the global level.

There is also numerous legal issue to be determined. Privacy, liability intellectual property protection and security are all major questions to be undertaken, breaking new frontiers in 'traditional' legislature.

We strongly support the idea that government should be bottom-up, acting as a coordinator between the private and public sector, but giving the private sector 'the upper hand' so to speak. Some similar point of view is supported by Gawady Z. [17, p.20] as well. Private sector investment, promoting and preserving competition, implementing independent flexible regulation and guaranteeing non-discriminatory user-access and open access must be encouraged. The technical standard needs to be determined to guarantee interoperability. Consumers, user and business awareness of and confidence in e-commerce must be established.

To ensure e-commerce success, financial and regulatory issues must be tackled. E-commerce defined simply as electronic delivery of a product or service implies that customs and taxation regulations must be improved.

Finally, trust is very important in the development of the electronic market. Otherwise, everyone will lose confidence and it will become more complicated than using its benefits. In case of developing countries, banks and financial bodies will need to adopt online payment systems and practices that will meet the new needs of their customers arising from the transition to e-commerce. In the development of e-commerce, the government should also play a significant role in becoming the Internet and the business community, and establish Internet access and use as a priority.

Moreover, the government should have a supervisory role, including government interference with consumer protection, ensuring a transparent legal environment, establishing trust business relations between e-commerce partners both in the economic and cyberspace.

References

- 1 Commerce, G., Westland, J., Clark, T. Global Electronic Commerce [Electronic source]. – 2018. – URL: <https://mitpress.mit.edu/books/global-electronic-commerce.pdf> (25.02.2018)
- 2 Electronic Commerce and the Global Economy [Electronic source]. – 2018. – URL: <https://www.bartleby.com> (25.02.2018)
- 3 Nayar, D. Global Electronic Commerce Market - Growth, Analysis, Key Players and Forecast by 2022 [Electronic source]. – 2016. – URL: <http://importantevents24.com/2017/09/29/global-electronic-commerce-market.pdf> (accessed: 25.02.2018)
- 4 Abdul Gaffar, K. Electronic Commerce: A Study on Benefits and Challenges in an Emerging Economy // Global Journal Of Management and Business Research: Economics and Commerce. – 2016. – № 16 (1). – p. 34-45.
- 5 Kingsnorth, S. Digital Marketing Strategy - An integrated approach to global E-commerce // Kogan-Page. – 2017. – № 56. – pp. 89-94.
- 6 Johnston, N. Adaptive Marketing: Leveraging Real-Time Data to Become a More Competitive and Successful Company. – NY: Palgrave Macmillan, 2015. – pp. 102-121.
- 7 Lukas, B. Strategic Type, Market Orientation, and The Balance Between Adaptability and Adaptation // Journal of Business Research. – 2012. – № 45. – pp. 147-156.
- 8 Chakravarthy, B. Adaptation: A Promising Metaphor for Strategic Management // Academic of Management Review. – 2005. – № 7 (1). – pp. 35-44.
- 9 APEC E-commerce Readiness Assessment Guide, APEC, Singapore [Electronic source]. – 2000. – URL: www.apec.org/apec/publications/allpublications/telecommunications.html (accessed: 27.03.2018)
- 10 Luyt, B. Defining the digital divide: the role of e-readiness indicators // Aslib Proceedings. – 2006. – № 58 (4). – pp. 276-291.
- 11 Ecommerce Foundation Global E-commerce Report - 2017. Amsterdam-the Netherlands: E-commerce Foundation [Electronic source]. – 2017. – URL: <http://mazarsusa.com/wp-content/uploads/2017/11/Global-Report-2017-1.pdf> (accessed: 27.03.2018)
- 12 Official website of Statistic Business Portal [Electronic source]. – 2018. – URL: www.statista.com (accessed: 25.02.2018)

13 Akgun, A. E. Antecedents and Contingent Effects of Organizational Adaptive Capability on Firm Product Innovativeness // *Journal of Product Innovation Management*. – 2012. – № 29. – pp. 171-189.

14 Mukherjee, S. Digitalization, Big Data-Concepts, Applications, Challenges and Future Scope // *International Journal of Advanced Research in Computer and Communication Engineering*. – 2016. – № 5 (2). – pp. 244-248.

15 Digital commerce & marketing outlook. Criteo. – 2017. – URL: <http://www.upa.it/static/upload/criteo-digital-commerce-marketingtrends-2017/criteo-digital-commerce-marketingtrends-2017.pdf> (accessed: 27.03.2018)

16 Terzi, N. The Impact of E-commerce on International Trade and Employment // *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. – 2018. – № 24. – p.745-753.

17 Gawady, Z. M. The Impact of E-commerce on Developed and Developing Countries. Case Study. Egypt and United States. – 2010. – URL: <http://www.must.edu.eg/Publications> (accessed: 27.03.2018)

References

1 Commerce, G., Westland, J., Clark, T. *Global Electronic Commerce* (2018), available at: <https://mit-press.mit.edu/books/global-electronic-commerce.pdf> (accessed: 25.02.2018)

2 *Electronic Commerce and the Global Economy*, available at: <https://www.bartleby.com> (Accessed February 25, 2018).

3 Nayar, D. (2016), *Global Electronic Commerce Market - Growth, Analysis, Key Players and Forecast by 2022*, available at: <http://importantevents24.com/2017/09/29/global-electronic-commerce-market.pdf> (Accessed February 25, 2018).

4 Abdul Gaffar, K. (2016), "Electronic Commerce: A Study on Benefits and Challenges in an Emerging Economy", *Global Journal Of Management and Business Research: Economics and Commerce*, Vol. 16 No. 1, pp. 34-45.

5 Kingsnorth, S. (2017), "Digital Marketing Strategy - An integrated approach to global E-commerce", *Kogan Page*, Vol. 56, pp. 89-94.

6 Johnston, N. (2015), *Adaptive Marketing: Leveraging Real-Time Data to Become a More Competitive and Successful Company*, Palgrave Macmillan, New York.

7 Lukas, B. (2012), "Strategic Type, Market Orientation, and The Balance Between Adaptability and Adaptation", *Journal of Business Research*, Vol. 45, pp. 147-156.

8 Chakravarthy, B. (2005), "Adaptation: A Promising Metaphor for Strategic Management", *Academic of Management Review*, Vol. 7 No. 1, pp. 35-44.

9 APEC (2000), "E-commerce Readiness Assessment Guide, APEC, Singapore", available at: www.apec.org/apec/publications/allpublications/telecommunications.html (Accessed March 27, 2018).

10 Luyt, B. (2006), "Defining the digital divide: the role of e-readiness indicators", *Aslib Proceedings*, Vol. 58 No. 4, pp. 276-291.

11 Ecommerce Foundation (2017), "Global E-commerce Report - 2017. Amsterdam-the Netherlands: E-commerce Foundation", available at: <http://mazarsusa.com/wp-content/uploads/2017/11/Global-Report-2017-1.pdf> (Accessed March 27, 2018).

12 Official website of Statistic Business Portal (2018), available at: www.statista.com (Accessed February 25, 2018).

13 Akgun, A. E. (2012), "Antecedents and Contingent Effects of Organizational Adaptive Capability on Firm Product Innovativeness", *Journal of Product Innovation Management*, Vol. 29, pp. 171-189.

14 Mukherjee, S. (2016), "Digitalization, Big Data-Concepts, Applications, Challenges and Future Scope", *International Journal of Advanced Research in Computer and Communication Engineering*, Vol. 5 No. 2, pp. 244-248.

15 "Digital commerce & marketing outlook" (2017), available at: <http://www.upa.it/static/upload/criteo-digital-commerce-marketingtrends-2017/criteo-digital-commerce-marketingtrends-2017.pdf> (Accessed March 27, 2018)

16 Terzi, N. (2018), "The Impact of E-commerce on International Trade and Employment", *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Vol. 24, pp. 745-753.

17 Gawady, Z. M. (2010), "The Impact of E-commerce on Developed and Developing Countries", Case Study. Egypt and United States, available at: <http://www.must.edu.eg/Publications> (Accessed March 27, 2018)

Түйін

Әлемдегі электрондық коммерция көптеген аспектілерде әлемдік экономикаға әсер етті. Біріншіден, барлық экономикалық секторға таралған бұл әсер ақпараттық-технологиялардың құрамымен түсіндіріледі, ал ол өз кезегінде бүкіл әлемде экономикалық өнімділіктің артуына әкелді. Мақала әлемдегі электрондық сауданың даму мәселелеріне және тұтастай алғанда оның әлемдік экономикаға әсеріне арналған. Электрондық коммерция ұғымы және құрылымын, ерекшеліктерін, артықшылықтары мен кемшіліктерін айқындайтын электрондық коммерция нарығының негізгі заманауи үлгілері егжей-тегжейлі қарастырылды. Әлемдегі электрондық коммерция дамуының қазіргі жағдайы, сондай-ақ жаһандық электрондық коммерцияның шағын және орта кәсіпорындарға (ШОК) бизнестің өзара байланысына әсері, кезекті қорытындылар және ұсыныстарымен электрондық коммерцияның халықаралық саудаға және халықаралық экономикаға әсері талданды.

Резюме

Глобальная электронная коммерция повлияла на мировую экономику во многих аспектах. Прежде всего, данное влияние обусловлено информационно-технологической составляющей, распространившееся на все экономические секторы, что, в свою очередь, привело к росту экономической производительности во всем мире. Статья посвящена вопросам развития глобальной электронной торговли и ее влиянию на мировую экономику в целом. Подробно рассмотрены понятие электронной коммерции, основные современные модели рынка электронной коммерции, определяющие ее структуру, их особенности, преимущества и недостатки. Проанализировано современное состояние развития глобальной электронной торговли, а также влияние глобальной электронной торговли на предприятия малого и среднего бизнеса (МСП,) взаимоотношения между бизнесом, влияние электронной коммерции на международную торговлю и международную экономику с последующими выводами и рекомендациями.

*Материал поступил
в редакцию 09.04.2018*

JEL classification: O1: Economic Development; O18: Regional, Urban, and Rural Analyses

S. O. Mukhametzhan,

PhD student,

Academy of Public administration under the President of the Republic of Kazakhstan,
Astana, The Republic of Kazakhstan

**URGENT PROBLEMS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF URBANIZED TERRITORIES IN
THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: MANAGEMENT ASPECT**

Abstract

Purpose of the study – To analyze the problems of the urbanization process in the Republic of Kazakhstan, identify and analyze the situation concerning the ratio of urban and innovative development, and also explore the features of the state-management impact on the innovative development of urban areas.

Methodology – The study was made using statistical, mathematical and comparative analysis methods, and a descriptive method and generalization were also used. The sources of the study were theoretical and analytical articles, papers of Kazakhstan and foreign authors, which deal with the management of urban areas and the innovative development of cities and urban agglomerations. Official documents were also used: statistical data of the Statistics Committee of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan, state programs of the Republic of Kazakhstan.

Originality/value – The author presents the main problems and tendencies of managing the processes of urbanization and innovative development of the urban environment in modern Kazakhstan. Based on the study of the indicators of regions influencing the level of urbanization in the country, the author gives an assessment of the management aspects of urbanization and innovation processes, measures taken by the state for the development of urbanized territories in the country.

Findings – Urbanization and innovation processes are interdependent and open up new opportunities for Kazakhstan to grow and improve the quality of life of the population. At the same time, these same processes entail certain risks and threats, which requires the adoption of effective management decisions based on a scientific vision of the problems. Built on scientific calculations and based on the introduction of new technologies, the approach of local authorities to work out measures to level out the negative consequences of urbanization will significantly improve the ecological and demographic situation, reduce social tension, and improve the quality of life of the population. Effective management of urbanization processes supports the economic and social balance and enhances the competitiveness of the country's economic and human potential.

Keywords – Urbanization, urbanized areas, innovative development, governance, sustainable development, economic growth.

УДК 332.1:316.334.56

С. О. Мұхаметжан,
Докторант PhD,
Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан,
г. Астана, Республика Казахстан

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ УРБАНИЗИРОВАННЫХ ТЕРРИТОРИЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: УПРАВЛЕНЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Аннотация

Цель исследования – Проанализировать проблемы процесса урбанизации в Республике Казахстан, выявить и дать анализ ситуации, касающейся соотношения урбанизационного и инновационного развития, а также исследовать особенности государственно-управленческого воздействия на инновационное развитие урбанизированных территорий.

Методология – Исследование было проведено с использованием методов статистического, математического и сравнительного анализа, также использовались описательный метод и обобщение. Источниками исследования послужили теоретические и аналитические статьи, труды казахстанских и зарубежных авторов, в которых рассматриваются вопросы управления урбанизированными территориями и инновационным развитием городов, городских агломераций. Также были использованы официальные документы: статистические данные Комитета статистики Министерства национальной экономики Республики Казахстан, государственные программы Республики Казахстан.

Оригинальность/ценность – Автором представлены основные проблемы и тенденции управления происходящими в современном Казахстане процессами урбанизации и инновационного развития городской среды. На основе изучения показателей регионов, влияющих на уровень урбанизации в стране, автором дана оценка управленческим аспектам урбанизационных и инновационных процессов, мерам, принимаемым государством для развития урбанизированных территорий в стране.

Выводы – Урбанизационные и инновационные процессы носят взаимообусловленный характер и открывают перед Казахстаном новые возможности экономического роста, улучшения качества жизни населения. Вместе с тем, эти же процессы влекут определенные риски и угрозы, что требует принятия эффективных управленческих решений, основанных на научном видении проблем. Построенный на научных расчетах и основывающийся на внедрении новых технологий подход местных властей к выработке мер по нивелированию негативных последствий урбанизации позволит значительно улучшить экологическую и демографическую обстановку, снизить социальное напряжение, повысить качество жизни населения. Эффективное управление процессами урбанизации поддерживает экономический и общественный баланс и повышает конкурентоспособность экономического и человеческого потенциала страны.

Ключевые слова – урбанизация, урбанизированные территории, инновационное развитие, управление, устойчивое развитие, экономический рост.

Введение

Устойчивое развитие и конкурентоспособность страны в современных условиях во многом определяется фактором инновационного развития урбанизированных территорий. Именно в городах преимущественно создаются прорывные инновационные проекты, возникают новейшие технологии и креативные индустрии. Согласно докладу Программы Организации Объединенных Наций к 2030 году две трети населения планеты будут проживать в городах и производить до 80% глобального ВВП [1]. При этом только в странах с переходной экономикой численность городского населения за период с 2000 по 2030 годы возрастает вдвое, а площадь городов – в три раза. Говоря иначе, экономический рост бу-

дет генерироваться в основном в урбанизированных территориях. Следовательно, в целях обеспечения экономического роста необходимо стимулирование урбанизационных процессов на основе использования инновационных приемов и методов.

Урбанизация (от лат. urbanus- городской, urbs - город) - это социально-экономический процесс, выражающийся в концентрации большой численности населения в городах и сосредоточении в них политической, экономической и культурной жизни государства. Подобный процесс способствует, с одной стороны, индустриально-инновационному развитию урбанизированных территорий и обеспечению высокого качества жизни, однако, с другой стороны, урбанизация, в случае неэффективного им управления, может привести к социально-экономическому неравенству, ухудшению экологии, снижению уровня безопасности, проблемам общественного транспорта и предоставлению коммунальных услуг и т.д. Для современных урбанизированных территорий характерно усиление тенденций развития постиндустриальных отраслей и инновационного потенциала, а также усложнение процессов управления городской инфраструктурой, что обуславливает необходимость внедрения эффективных технологий управления инновационным развитием города [2].

Основная часть исследования

Урбанизация в Казахстане формировалась в годы СССР под давлением градообразующих промышленных факторов, освоения целины, разработки месторождений полезных ископаемых, а также развития транспортно-логистической системы. Советский период сопровождался значительным увеличением общей численности населения и, прежде всего, численности городского населения, появлением новых городов, наличием и успешным функционированием в городах инженерно-коммунальной и социальной инфраструктуры. С 1920 по 1983 годы количество городов в Казахстане увеличилось с 19 до 82. На начало 1980 года удельный вес городского населения Карагандинской и Мангышлакской составлял 83-89%, что свидетельствовало о высоком уровне урбанизации за счёт высоких темпов роста промышленности в этих регионах. Процессы урбанизации развивались по советской модели: стимулировались индустриализацией, развитием научно-культурного потенциала союзных республик и массовым переселением населения из других регионов для решения масштабных экономических проектов. Развитие городов в основном определялось потребностями единого народнохозяйственного комплекса. Согласно заключению ОЭСР [3], с 1990 по 2001 годы уровень урбанизации в Казахстане снизился с 54,8% до 50,3%, вместе с тем, к 2016 году данный показатель составил уже 55,6%. По сравнению со странами ОЭСР, в Казахстане меньше густонаселенных регионов и ниже доля населения, которая проживает в урбанизированных территориях. Так, на три мегаполиса – Астану, Алматы и Шымкент с пригородами - в 2016 году приходилось лишь 23,1% всего населения страны, тогда как в странах ОЭСР данный показатель составлял 48,6% [3]. Однако необходимо подчеркнуть, что одной из важных особенностей урбанизационных процессов в современном Казахстане является целенаправленная государственная политика по поддержке развития городов. В настоящее время, реализация государственных программ по индустриально-инновационному развитию, территориально-пространственному развитию страны, модернизации жилищно-коммунального хозяйства, строительству доступного жилья, а также реализация мероприятий по развитию агломераций содействуют развитию урбанизационных процессов.

Динамика уровня урбанизации за период с 1959 по 2017 год показана на рисунке 1.

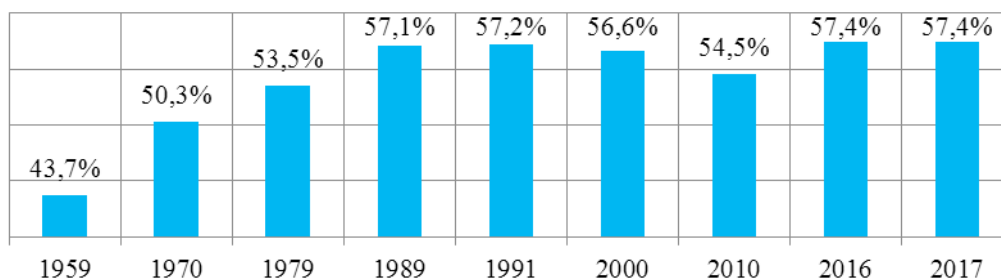

Рисунок 1 – Доля городского населения в динамике, % [4]

Как свидетельствуют данные рисунка 1, уровень урбанизации в 1959 году составлял 43,7% и за три десятилетия вырос до 57,1%, при этом данный показатель остался почти неизменным в следующих трех десятилетиях, лишь в 2010 году снизился на 2,6%, но затем ненамного превысил прежний уровень до 2010 года и в 2017 году составил 57,4%.

На рисунке 2 приведены административно-территориальные единицы по городам республиканского значения, областного и районного значения. На 1 января 2018 года в Казахстане числится 87 городов, из них 38 – областного значения и 47 – районного.

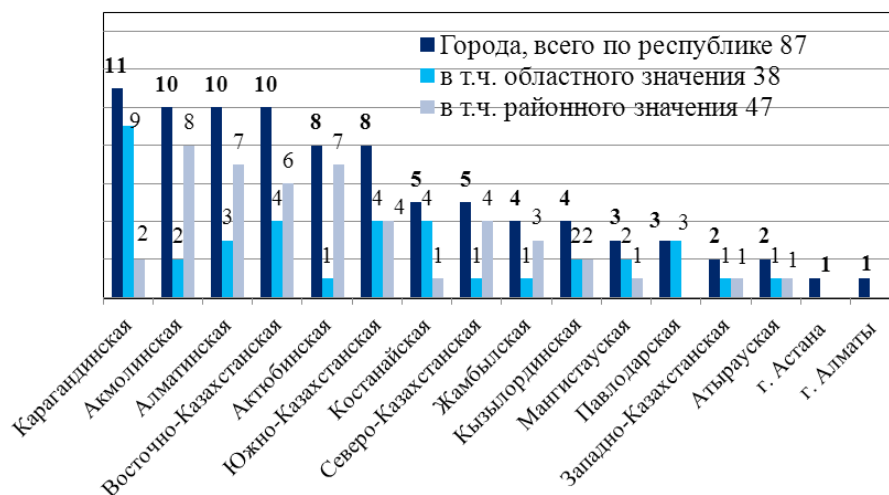

Рисунок 2 – Административно-территориальные единицы по городам на начало 2018 года [4]

Следует отметить, что наибольшее число городов – в Карагандинской, Акмолинской, Алматинской и Восточно-Казахстанской областях. При этом городов районного значения больше всего имеется в Акмолинской области - 8, а городов областного значения – в Карагандинской области (9).

Урбанизация оказывает заметное влияние на демографическую ситуацию в стране. Так, на начало 2018 года население Казахстана составило 18157,1 тыс. человек, что на 238,9 тыс. человек больше, чем численность населения на начало 2017 года (таблица 1).

Таблица 1 – Численность населения Республики Казахстан

№	Регион/город	Численность, тыс.чел	Доля от РК	Численность, тыс.чел	Прирост, тыс.чел
		на начало 2018 года	на начало 2018 года	на начало 2017 года	
1	2	3	4	5	6
1	Акмолинская	738,6	4,1%	734,4	4,2
2	Актюбинская	857,7	4,7%	845,7	12,0
3	Алматинская	2017,6	11,1%	1983,5	34,1
4	Атырауская	620,6	3,4%	607,5	13,1
5	Западно-Казахстанская	1383,6	7,6%	1389,6	-6,0
6	Жамбылская	1117,5	6,2%	1115,3	2,2
7	Карагандинская	646,8	3,6%	641,5	5,3
8	Костанайская	1380,3	7,6%	1382,7	-2,4
9	Кызылординская	875,4	4,8%	879,1	-3,7
10	Мангистауская	783,1	4,3%	773,1	10,0
11	Южно-Казахстанская	660,3	3,6%	642,8	17,5
12	Павлодарская	754,7	4,2%	757,0	-2,3
13	Северо-Казахстанская	558,4	3,1%	563,3	-4,9

Продолжение таблицы

14	Восточно-Казахстанская	2928,3	16,1%	2878,6	49,7
15	г. Астана	1032,5	5,7%	972,7	59,8
16	г. Алматы	1801,7	9,9%	1751,3	50,4
Республика Казахстан		18157,1	100,0%	17918,2	238,9
Примечание - составлено автором на основе [4]					

Из таблицы 1 видно, что наибольший удельный вес численности населения приходится на Восточно-Казахстанскую и Алматинскую области, 16,1% и 11,1% соответственно. При этом, наименьшее количество жителей проживает в Северо-Казахстанской и Атырауской областях (3,1% и 3,4%). Выявленные показатели свидетельствуют, что почти половина прироста населения приходится на Астану и Алматы (59,8 тыс. человек и 50,4 тыс. человек соответственно, или 46,1%). Одновременно уменьшилась численность населения в пяти областях: Алматинской, Жамбылской, Мангистауской, Павлодарской и Акмолинской областях.

Уровень урбанизации в целом по Казахстану на 1 января 2018 года составил 57,4% (рисунок 3).

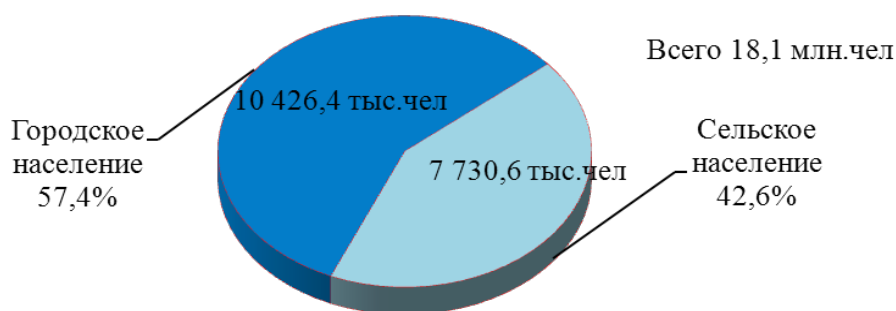

Рисунок 3 – Доля городского и сельского населения в общей численности [4]

Вместе с тем, следует отметить, уровень урбанизации в Казахстане значительно ниже среднего показателя в странах ОЭСР (77%) [3]. Ускоренного экономического роста городов можно ожидать лишь в результате увеличения численности городского населения [5, 7], которая характерна только для юга Казахстана (Алматы и Южно-Казахстанская область). Можно выделить три административные единицы с наиболее высоким уровнем урбанизации: Астану, Карагандинскую и Восточно-Казахстанскую области. Процесс урбанизации наиболее заметен в пяти регионах: Актюбинской, Павлодарской, Костанайской, Алматинской и Жамбылской областях (рисунок 4).

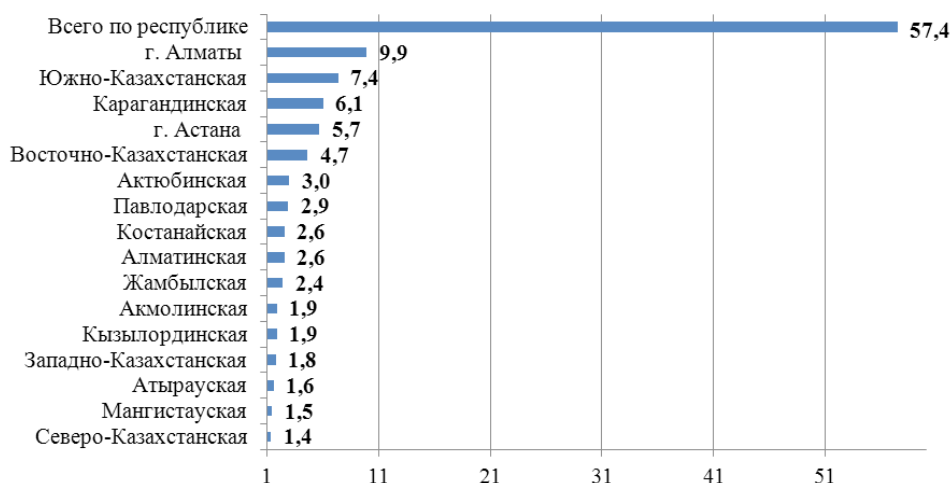

Рисунок 4 – Уровень урбанизации в разрезе регионов на начало 2018 года [4]

Анализ данных показывает, что темпы роста численности городского населения Астаны, Южно-Казахстанской области, Алматы, Западно-Казахстанской и Актыбинской областей значительно опережают средние по Казахстану (рисунок 5).

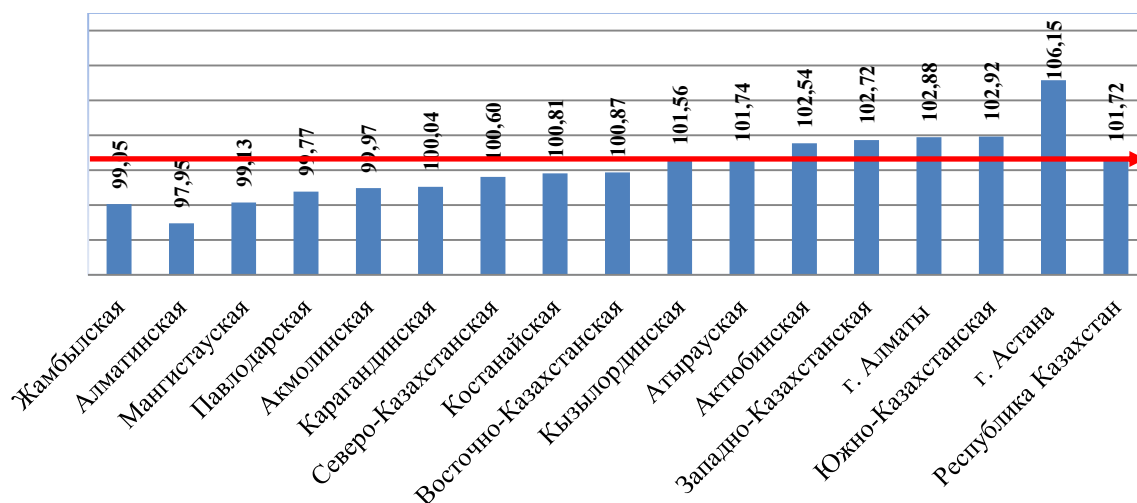

Рисунок 5 – Темпы роста численности городского населения за год [4]

Основываясь на выявленных данных, следует констатировать, что в целом по Казахстану ныне отсутствует устойчивый рост численности городского населения.

Обратимся к дополнительным факторам, влияющим на процессы урбанизации. В основе внутренней миграции лежат в основном материально-экономические факторы, побуждающие сельских жителей переселяться в города, и этот процесс происходит постоянно. Переселение рабочей силы осуществляется в основном в центры экономического роста: Астану, Алматы и Актыбинскую, Атыраускую, Мангистаускую области. Надо отметить, что межрегиональной миграции способствует программа «Дорожной карты занятости 2020» [6], в рамках которой государством оказывается помощь социально-уязвимым группам населения и безработным по обучению и переселению в регионы, в которых имеется спрос на соответствующую рабочую силу. Так, удельный вес межрегиональных мигрантов на 1 января 2018 года составил 35,4% от общего числа внутренних мигрантов страны. Положительное сальдо межрегиональной миграции наблюдаются в городах Астана (36449 человек), Алматы (31775 человек) и Акмолинской области (1544 человека) [4].

Вместе с тем, следует учесть, что относительно высокий прирост населения в городах за счёт миграции может привести к проблемам с трудоустройством, нехватке доступного качественного жилья и обострению социальных проблем. Экономический рост урбанизированных территорий тесно связан с ситуацией на рынке труда и, соответственно, с доходами населения [7]. Ситуация с доходами населения демонстрирует сравнительно негативную корреляцию между урбанизацией и индикаторами уровня жизни.

Сокращение доли населения, имеющего доходы ниже прожиточного минимума, в трех из семи регионов происходит медленнее, чем в целом по Казахстану (таблица 2).

Таблица 2 – Доля населения, имеющего доходы ниже величины прожиточного минимума, %

№	Регион/город	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Акмолинская	4,4	6,2	3,9	3,9	2,9	2,9	3,0	2,9
2	Актыбинская	6,0	2,4	2,4	2,0	1,8	1,7	1,9	1,9

Продолжение таблицы

3	Алматинская	6,6	3,4	3,2	2,0	2,5	2,3	2,2	2,4
4	Атырауская	5,9	5,2	3,3	3,3	2,8	2,8	3,1	2,8
5	Западно-Казахстанская	6,7	4,8	4,1	3,7	2,9	3,1	2,8	2,7
6	Жамбылская	5,3	5,1	4,9	3,4	3,1	3,2	3,3	3,5
7	Карагандинская	3,8	3,5	2,8	2,0	1,4	1,5	1,3	1,6
8	Костанайская	6,4	4,6	3,3	2,6	2,5	2,7	2,6	2,4
9	Кызылординская	6,7	6,2	3,8	3,6	3,2	3,5	3,1	3,0
10	Мангистауская	11,6	10,4	3,3	2,6	3,0	2,6	2,8	3,3
11	Южно-Казахстанская	11,5	10,4	7,9	5,9	6,1	5,3	5,1	5,0
12	Павлодарская	4,0	4,5	2,9	1,5	1,5	1,6	1,9	1,7
13	Северо-Казахстанская	5,4	9,6	5,7	4,8	4,2	3,7	3,4	3,3
14	Восточно-Казахстанская	8,4	6,1	3,4	2,4	2,5	2,0	1,8	1,8
15	г. Астана	3,4	1,7	1,0	0,5	0,4	0,6	0,7	0,8
16	г. Алматы	2,6	2,0	0,4	0,6	0,6	0,6	0,8	1,0
	Республика Казахстан	6,5	5,5	3,8	2,9	2,8	2,7	2,6	2,6

Примечание - составлено автором на основе [4]

Кроме того следует отметить, что в Южно-Казахстанской, Жамбылской, Алматинской и Кызылординской областях наблюдается иная, нежели в остальных регионах, ситуация со среднедушевыми номинальными денежными доходами, которые на порядок ниже республиканского уровня. Можно сделать вывод о существовании определенной закономерности, связанной с признаком наличия причинно-следственной связи между притоком в города малообеспеченных мигрантов, имеющих низкие доходы, и снижением общих показателей роста уровня жизни в соответствующих городах (рисунок 6).

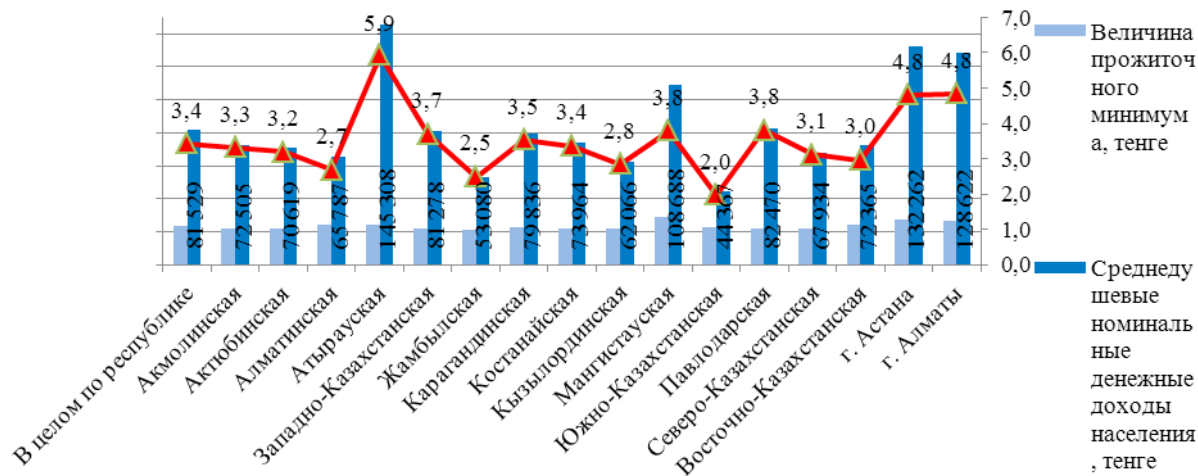

Рисунок 6 – Соотношение между республиканскими значениями величины прожиточного минимума и среднедушевыми номинальными денежными доходами населения в 2017 году [4]

Исходя из приведенных данных можно заключить, что максимальное значение среднедушевых номинальных денежных доходов населения в 2017 году имеется в Атырауской области (145308 тенге), где показатель превысил среднереспубликанский уровень в 1,7 раза. Регионами с самыми низкими доходами остаются Южно-Казахстанская и Жамбылская области - 44367 тенге и 53080 тенге соответственно, что составляет 54,4-65,1% от республиканского уровня. Разница между максимальным и минимальным значениями среднедушевых номинальных денежных доходов населения среди регионов в 2017 году составила 3,3 раза.

Исследование динамики индикаторов уровня жизни позволяет выявить наличие обратно пропорциональной зависимости между притоком мигрантов и показателем благосостояния населения горо-

дов-реципиентов. Эти закономерности подтверждаются и при анализе других «полюсов урбанизации» Казахстана – Павлодарской и Карагандинской областей с оттоком городского населения. Определенный прогресс в данных регионах по сравнению с республиканским уровнем отмечается в сфере увеличения темпов сокращения доли населения, имеющего доходы ниже прожиточного минимума (см.таблицу 1), и денежных расходов населения, отраженных на рисунке 7.

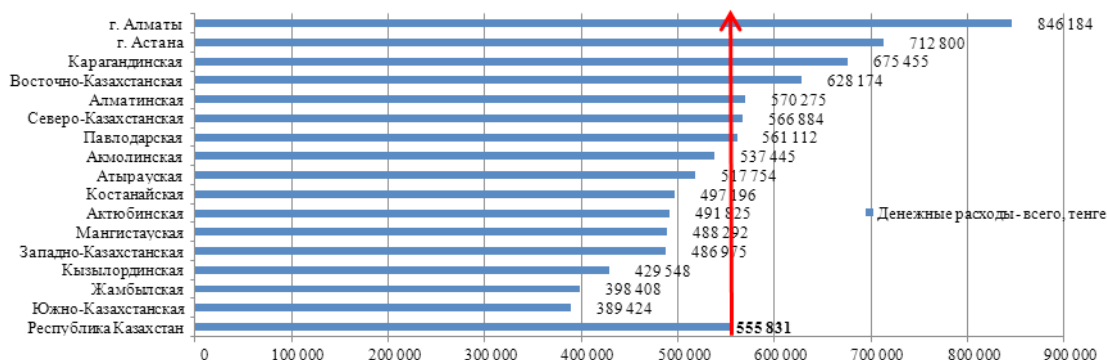

Рисунок 7 – Денежные расходы в 2017 году [4]

Следует отметить, урбанизационный процесс настолько сложен и многогранен, что приведенные выше показатели могут лишь отчасти отражать палитру нюансов городского развития в Казахстане, в том числе касающуюся его управления. Тем не менее, совершенствование управления развитием городской инфраструктуры становится важной задачей, от решения которой зависит ускоренный экономический рост, привлечение частных инвестиций, возможности для развития малого бизнеса, создание новых рабочих мест. Внедрение инноваций и смарт-технологий помогают повысить безопасность в городах, решить экологические проблемы, модернизировать коммунальную инфраструктуру и многое другое [8, 211]. Безусловно, управление инновационным развитием городов становится существенным элементом государственной политики урбанизации в Казахстане.

В государственной политике Казахстана процессам урбанизации и инновационного развития придается огромная значимость. Об этом свидетельствует Стратегия развития страны «Казахстан-2050» [9]. Вхождение Казахстана в 30-ку мировых лидеров и повышение конкурентных позиций на мировом рынке определяется способностью создать эффективный ресурсный потенциал для инновационного развития урбанизированных территорий. С целью развития урбанизированных территорий и агломераций разработана и реализуется Программа развития регионов до 2020 года, в которой предусмотрено достижение к 2020 году конкретных результатов по росту численности городского населения, модернизации городской инфраструктуры и обеспечению доступного жилья [10]. Более того, одной из приоритетных задач Стратегического плана развития Республики Казахстан до 2025 года является внедрение высокотехнологичных решений для управления городского развития на основе концепции «Smart City» [11]. Особый акцент в нем сделан на развитие крупных городов с прилегающими населенными пунктами, которые будут образовывать функциональные городские районы (FUA - Functional Urban Areas). В рамках Реформы «Сильные регионы и урбанизация» к 2025 году ожидается повышение уровня урбанизации до 60%, а также, кроме прочего, снижение соотношения среднего значения по восьми регионам с самыми высокими показателями к среднему значению по восьми регионам с самыми низкими показателями валового регионального продукта (ВРП) до отметки 2,7 раза.

Существует четкая взаимосвязь между урбанистикой и показателями ВРП [8, 204]. Также ВРП на душу населения является важным показателем уровня жизни населения, что особо значимо с точки зрения полноты оценки степени развития региона (см. таблицу 3).

Таблица 3 – ВРП за 9 месяцев 2017 года

№	Регион/город	ВРП				
		млн.тенге	Уд. вес регионов в ВВП, в %	индекс физического объема, в % к соответствующему периоду прошлого года	на душу населения, тыс.тенге	порядок расположения ВРП на душу населения
1	2	3	4	5	6	7
1	Акмолинская	979 801,3	2,8	101,5	1 330,8	12
2	Актюбинская	1 596 953,0	4,5	105,0	1 878,5	8
3	Алматинская	1 738 066,0	4,9	102,4	870,2	14
4	Атырауская	3 842 121,1	10,9	116,3	6 274,3	1
5	Западно-Казахстанская	1 575 737,3	4,5	106,3	2 448,3	5
6	Жамбылская	862 375,8	2,5	102,9	772,9	15
7	Карагандинская	2 882 068,3	8,2	103,4	2 086,0	7
8	Костанайская	1 256 471,7	3,6	103,9	1 432,0	10
9	Кызылординская	1 048 309,5	3	99,8	1 349,7	11
10	Мангистауская	1 862 517,0	5,3	100,4	2 869,8	4
11	Южно-Казахстанская	2 155 063,9	6,1	101,2	744,1	16
12	Павлодарская	1 588 707,7	4,5	105,4	2 101,0	6
13	Северо-Казахстанская	690 101,7	2	101,0	1 229,2	13
14	Восточно-Казахстанская	2 089 432,0	6	101,6	1 506,3	9
15	г.Астана	3 879 979,3	11	104,8	3 892,8	3
16	г.Алматы	7 094 359,6	20,2	103,5	4 008,9	2
	Республика Казахстан	35 142 065,2	100	104,3	1 951,5	х

Примечание – составлено автором на основе [4]

Так, соотношение среднего значения по восьми регионам с самыми высокими показателями к среднему значению по восьми регионам с самыми низкими показателями ВРП достигает отметки 2,2 раза, что меньше ожидаемой в 2025 году на 0,5 раз.

На сегодняшний день, наряду с Государственной программой индустриально-инновационного развития Республики Казахстан [12] в урбанизированных территориях, городах и агломерациях активно реализуются 106 проектов на общую сумму 979,7 млрд. тенге Карты индустриализации [13], что составляет 10% от общей суммы всех проектов.

Вместе с тем, несмотря на государственные меры по стимулированию индустриально-инновационного развития городов и областей, заметны региональные диспропорции по объёму произведенной инновационной продукции, количеству предприятий, осуществляющих научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы (НИОКР) (см. таблицу 4).

Таблица 4 – Показатели по уровню активности регионов в области инноваций в 2016 году

№	Регион/город	Предприятия		Количество организаций (предприятий) осуществлявших научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы (НИОКР)	Внутренние затраты на НИОКР
		из них имеющие инновации	уровень активности в области инноваций, %		
1	2	3	4	5	6
1	Акмолинская	91	7	9	797,3
2	Актюбинская	115	9,3	14	763,0
3	Алматинская	129	7,8	10	941,7
4	Атырауская	101	8,5	11	2 753,3

5	Западно-Казахстанская	33	3,6	8	1 789,2
6	Жамбылская	90	10,8	11	456,3
7	Карагандинская	238	10,6	33	4 279,1
8	Костанайская	161	11,2	13	562,1
9	Кызылординская	91	11,2	10	613,6
10	Мангистауская	43	4,1	7	7 800,4
11	Южно-Казахстанская	156	6,6	19	1 211,4
12	Павлодарская	83	6,5	10	390,4
13	Северо-Казахстанская	119	11,3	5	180,2
14	Восточно-Казахстанская	296	14,9	35	3 475,4
15	г.Астана	543	13,6	55	13 990,6
16	г.Алматы	590	7,6	133	26 596,1
	Республика Казахстан	2 879	9,3	383	66 600,1
Примечание – составлено автором на основе [4]					

В соответствии с указанными табличными показателями в 2016 году в промышленных центрах Казахстана - Восточно-Казахстанской и Карагандинской областях, городах Астане и Алматы - находилось наибольшее число предприятий, внедряющих инновации. Наибольшая доля предприятий с высоким уровнем активности в области инноваций наблюдается в Восточно-Казахстанской области и городе Астане (14,9% и 13,6% соответственно). Больше всего предприятий, осуществлявших НИОКР, расположены в Алматы (133) и Астане (55), соответственно, затраты на НИОКР в этих городах выше, чем в других регионах.

Можно заключить, что урбанизированные территории выступают «драйверами» инновационной активности, что свидетельствует о взаимосвязи и взаимообусловленности урбанизационных и инновационных процессов, и на уровне государственных управленцев такое понимание присутствует [14]. Однако в этой сфере наличествует спектр различного рода проблем, требующих разработки Концепции государственного управления процессом урбанизации в современном Казахстане на среднесрочную перспективу, которая учитывала бы тенденции в экономическом, демографическом, социальном и культурно-образовательном развитии страны (в разработке подобной Концепции на долгосрочную перспективу, полагаем, нет целесообразности, ввиду тех быстроменяющихся экономических, демографических и иных условий, в которых находится современный мир).

Полученные результаты/выводы

На основе проведенного нами исследования можно сформулировать следующие выводы и обобщения. Наиболее значимые факторы индустриально-инновационного развития страны сконцентрированы в урбанизированной среде. Инновационная деятельность современного Казахстана сосредоточена в основном в урбанизированных территориях, хотя стоит отметить, что в течение последних 5-7 лет темпы урбанизации пошли несколько на убыль. Следует также констатировать, что процессы инновационного развития могут значительным образом катализировать связанные с урбанизацией проблемы: ухудшение экологической ситуации, растущую нагрузку на городские инфраструктурные сети, неэффективное градостроительное планирование, недостаточное количество и качество жилья и пр. Поэтому в целях эффективного решения сложных проблем, возникающих вследствие урбанизационных процессов, требуется активное участие государства, учитывающее все их плюсы и минусы. Так, принятие комплексных государственных мер, включая введение экологических норм для промышленных предприятий, могут помочь защитить население от выбросов в атмосферу токсичных веществ, а применение механизма государственного и частного партнерства может поспособствовать привлечению частных инвестиций в развитие инфраструктурных проектов [15, 539]. Всесторонне продуманный подход государства к городским проблемам положительно отразится на достижении высоких показателей

экономического роста и улучшения качества жизни населения. В этой связи возникает потребность в научно обоснованных государственно-управленческих решениях и использовании эффективных технологий управления в вопросах урбанизации, учитывающих демографические, экологические и иные последствия. Сегодня актуализировалась проблема разработки целостной концепции урбанизации с учетом взятого государством ориентира на индустриально-инновационное развитие страны. Совершенствование механизма управления урбанизированными центрами и внедрение инновационных моделей развития городов и агломераций находятся в ряду важнейших факторов, обеспечивающих устойчивое развитие Казахстана в условиях роста глобальной конкуренции в современном мире [16, 129 и 133].

Список литературы

- 1 United Nations World Cities Report: Urbanization and Development: Emerging Futures [Electronic source]. – UN-Habitat, 2016. – 260 p. – URL: <https://unhabitat.org/wp-content/uploads/2014/03/WCR-%20Full-Report-2016.pdf> (accessed: 15.03.2018)
- 2 Набиулина, К. Р. Актуальность внедрения управленческих инноваций при реализации градостроительной деятельности в муниципальных образованиях [Электрон ресурс] // Общество: политика, экономика, право. – 2017. – № 9. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnost-vnedreniya-upravlencheskih-innovatsiy-pri-realizatsii-gradostroitelnoy-deyatelnosti-v-munitsipalnyh-obrazovaniyah> (дата обращения: 15.04.2018)
- 3 OECD Urban Policy Reviews: Kazakhstan [Electronic source] // OECD. – 2017. – 234 p. – URL: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264274624-ru> (accessed: 15.03.2018)
- 4 Министерство национальной экономики РК. Официальная статистическая информация Комитета по статистике [Электрон. ресурс]. – URL: <http://stat.gov.kz> (дата обращения: 03.04.2018).
- 5 Зубаревич Н. В. Развитие российских агломераций: тенденции, ресурсы и возможности управления // Общественные науки и современность. – 2017. – № 6. – С. 5-21.
- 6 Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 марта 2015г. № 168 Об утверждении Единой программы поддержки и развития бизнеса «Дорожная карта бизнеса 2020» [Электрон. ресурс]. – 2015. – URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1500000168> (дата обращения: 12.03.2018).
- 7 Нарымбаев К. Д., Камалова Ф. Б. Қазақстандағы урбанизация үрдісінің өзекті мәселелері [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL: <https://moluch.ru/archive/146/41713/> (дата обращения: 15.03.2018).
- 8 Нурланова Н. К. Города как точки роста экономического пространства Казахстана: тенденции и перспективы развития // Проблемы развития территории. – 2016. – № 5 (85). – С. 201-216.
- 9 Послание Президента Республики Казахстан – Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана от 14 декабря 2012 года. Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства [Электрон. ресурс]. – 2012. – URL: http://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs (дата обращения: 12.03.2018).
- 10 Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 июня 2014 года № 728. Об утверждении Программы развития регионов до 2020 года [Электрон. ресурс]. – 2014. – URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1400000728> (дата обращения: 12.03.2018).
- 11 Указ Президента Республики Казахстан от 15 февраля 2018 года № 636. Стратегический план развития Республики Казахстан до 2025 года [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: http://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs (дата обращения: 10.04.2018)
- 12 Указ Президента Республики Казахстан от 1 августа 2014 года № 874. Об утверждении Государственной программы индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015-2019 годы [Электрон. ресурс]. – 2014. – URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1400000874>. (дата обращения: 12.03.2018)
- 13 Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 января 2016 года № 32. Об утверждении Правил включения проектов в карту индустриализации и карты поддержки предпринимательства регионов [Электрон. ресурс]. – 2016. – URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1600000032> (дата обращения: 12.03.2018)

14 Хуснутдинова С. Р. Урбанизированные территории как объект стратегического планирования и управления [Электрон. ресурс] // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=22743> (дата обращения: 15.04.2018)

15 Хорева Т. В. Сущность региональных инфраструктурных проектов и эффективные методы управления ими [Электрон. ресурс] // Известия ТулГУ. Экономические и юридические науки. – 2011. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/suschnost-regionalnyh-infrastrukturnyh-proektov-i-effektivnye-metody-upravleniya-imi> (дата обращения: 15.04.2018).

16 Vulfovich, R. M. Agglomerations as Strategic Actors in a Globalizing World // Public Administration Issues. – 2016. – № 5 (1). – p. 119-137.

References

1 UN (2016) "Urbanization and Development: Emerging Futures", *World Cities Report. United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat)*, available at: <https://unhabitat.org/wp-content/uploads/2014/03/WCR-%20Full-Report-2016.pdf>. (Accessed March 15, 2018).

2 Nabiullina, K.R. (2017) "Aktual'nost' vnedreniya upravlencheskikh innovatsii pri realizatsii gradostroitel'noi deyatel'nosti v munitsipal'nykh obrazovaniyakh", *Obshchestvo: politika, ekonomika, pravo*, Vol. 9, available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnost-vnedreniya-upravlencheskikh-innovatsiy-pri-realizatsii-gradostroitel'noy-deyatelnosti-v-munitsipal'nykh-obrazovaniyah>. (Accessed April 15, 2018) (In Russian)

3 OECD (2017) "Urban Policy Reviews: Kazakhstan", available at: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264274624-ru> (Accessed March 15, 2018)

4 "Ministerstvo natsional'noi ekonomiki RK. Ofitsial'naya statisticheskaya informatsiya Komiteta po statistike", available at: <http://stat.gov.kz/>. (Accessed April 10, 2018) (In Russian)

5 Zubarevich N.V. (2017), "Razvitie rossiiskikh aglomeratsii: tendentsii, resursy i vozmozhnosti upravleniya", *Obshchestvennye nauki i sovremennost'*, Vol. 6, pp. 5-21. (In Russian)

6 "Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 31 marta 2015g. № 168 "Ob utverzhdenii Edinoi programmy podderzhki i razvitiya biznesa "Dorozhnaya karta biznesa 2020" (2015), available at: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1400000728>. (Accessed March 12, 2018) (In Russian)

7 Narymbaev K.D., Kamalova F.B. (2017) "Kazakstandagy urbanizatsiya urdisinin ozekti maseleleri", available at: <https://moluch.ru/archive/146/41713/> (Accessed March 15, 2018) (In Russian)

8 Nurlanova N.K. (2016) "Goroda kak tochki rosta ekonomicheskogo prostranstva Kazakhstana: tendentsii i perspektivy razvitiya", *Problemy razvitiya territorii*, Vol. 5 No. 85, pp. 201-216. (In Russian)

9 "Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan - Lidera Natsii N.A. Nazarbaeva narodu Kazakhstana ot 14 dekabrya 2012g. "Strategiya "Kazakhstan-2050": novyi politicheskii kurs sostoyavshegosya gosudarstva" (2012), available at: http://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs/ (Accessed March 12, 2018) (In Russian)

10 "Postanovlenie Pravitel'stva RK ot 27 iyunya 2014g. № 728. "Ob utverzhdenii Programmy razvitiya regionov do 2020 goda" (2014), available at: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1400000728> (Accessed March 12, 2018) (In Russian)

11 "Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 15 fevralya 2018g. № 636 "Strategicheskii plan razvitiya Respubliki Kazakhstan do 2025 goda" (2018), available at: http://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs/. (Accessed April 10, 2018) (In Russian)

12 "Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 1 avgusta 2014g. № 874. "Ob utverzhdenii Gosudarstvennoi programmy industrial'no-innovatsionnogo razvitiya Respubliki Kazakhstan na 2015-2019 gody" (2014), available at: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1400000874> (Accessed March 12, 2018) (In Russian)

13 "Postanovlenie Pravitel'stva RK ot 27 yanvarya 2016g. N 32. "Ob utverzhdenii Pravil vklyucheniya projektov v kartu industrializatsii i karty podderzhki predprinimatel'stva regionov" (2016), available at: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1600000032> (Accessed March 12, 2018) (In Russian)

14 Khusnutdinova S.R. (2015), "Urbanizirovannye territorii kak ob"ekt strategicheskogo planirovaniya i upravleniya", *Sovremennye problemy nauki i obrazovaniya*, available at: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=22743> (Accessed April 15, 2018) (In Russian)

15 Khoreva T.V. (2011) "Sushchnost' regional'nykh infrastrukturykh proektov i effektivnye metody upravleniya imi", *Izvestiya TulGU. Ekonomicheskie i yuridicheskie nauki*, available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/sushchnost-regionalnyh-infrastrukturykh-proektov-i-effektivnye-metody-upravleniya-im> (Accessed April 15, 2018) (In Russian)

16 Vulfovich, R.M. (2016) "Agglomerations as Strategic Actors in a Globalizing World", *Public Administration Issues*, Vol. No. 1, pp. 119-137.

Түйін

Мақалада Қазақстанның аймақтарының урбанистік құрылымындағы айырмашылықтар қарастырылған. Қазақстанның қазіргі дамуы кезеңінде қала ортасының дамуы әлемдік экономикалық жүйеге кіріктіруге бағдарланған инновациялық даму мәселелерімен тығыз байланысты. Осыған байланысты қазіргі таңда елдің урбанизациясы саласындағы ғылыми негізделген мемлекеттік саясат шеңберінде индустриялық-инновациялық даму ұзақ мерзімді стратегиясын әзірлеу мен енгізу міндеті өзекті болып отыр.

Summary

Within the article, differences in the urban structure of the regions of Kazakhstan are considered. At the present stage of development of Kazakhstan, the process of development of the urban environment is closely connected to the issue of innovative development, oriented towards embedding in the world economic system. In connection with this, the task of developing and implementing a scientifically grounded state policy in the sphere of urbanization within the framework of the long-term strategy of industrial and innovative development has become topical today.

*Материал поступил
в редакцию 28.05.2018*

JEL classification: M 21

Saule Rakhimova,

Candidate of Economic Sciences, Professor,
S. Toraighyrov Pavlodar State University,
Pavlodar, The Republic of Kazakhstan

Madina Turgumbekova,

S. Toraighyrov Pavlodar State University,
Pavlodar, The Republic of Kazakhstan

STATE SUPPORT PROGRAMS FOR SMALL AND MEDIUM BUSINESSES IN PAVLODAR REGION AND MEASURES TO INCREASE THEIR EFFECTIVENESS

Abstract

Purpose – on the basis of research and analysis of state support programs for small and medium businesses (hereinafter-SMEs) in Pavlodar region to propose measures to improve their performance.

Methodology – the methodological basis of the study was based on a variety of modern methods of analytical, economic and statistical analysis, systematic approach, methods of analogy, comparative and expert assessments, statistical data processing.

Originality/value – it consists in a comprehensive and systematic approach to the object under study, identified a number of factors that negatively affect and constrain the development of small and medium-sized businesses in the Pavlodar region, and proposed measures to address them. It is actualized that thanks to the state programs, small and medium-sized businesses are currently helping to solve the problem of employment, filling the market with domestic goods and services, creating a competitive environment, and most importantly, is the source of the formation of the middle class of the population as the basis for the stability of society.

Findings – thanks to the joint efforts of business and Executive authorities in Pavlodar region there is a dynamic growth of indicators characterizing the development of small business. Summarizing the results of the activities of small and medium businesses of Pavlodar region for 2017 years, it can be noted that in General, the region has a positive trend of development of small and medium businesses. During the writing of the article, the small and medium businesses analysis of the Pavlodar region was conducted, shows the results of the program Damu, the SWOT analysis was conducted, the priority areas for the development of the region's business were presented, and a number of measures were proposed to increase the effectiveness of small and medium businesses development.

Keywords: small and midsize businesses, state support of small and midsize businesses, program of development of business, Travelling map of business- 2020, priority directions of development of business of area.

УДК: 338.2 (574.25)

С. А. Рахимова,

кандидат экономических наук, профессор,
Павлодарский государственный университет им. С. Торайгырова,
г. Павлодар, Республика Казахстан

М. М. Тургумбекова

Павлодарского государственного университета им. С. Торайгырова,
г. Павлодар, Республика Казахстан

ПРОГРАММЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В ПАВЛОДАРСКОЙ ОБЛАСТИ И МЕРЫ ПО ПОВЫШЕНИЮ ИХ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТИ

Аннотация

Цель исследования – на основе исследования и анализа программ государственной поддержки малого и среднего бизнеса (далее – МСБ) в Павлодарской области предложить меры по повышению их результативности

Методология – в методологическую основу исследования были положены разнообразные современные методы аналитический, экономико-статистический анализы, системный подход, методы аналогии, сравнительных и экспертных оценок, статистической обработки данных.

Оригинальность/ценность – заключается в комплексном и системном подходе к исследуемому объекту, выделен ряд факторов, негативно влияющих и сдерживающих развитие малого и среднего бизнеса в Павлодарской области, а также предложены меры по их устранению. Актуализировано, что благодаря государственным программам в настоящее время малый и средний бизнес способствует решению проблемы занятости населения, наполнению рынка отечественными товарами и услугами, формирует конкурентную среду, и самое главное, является источником формирования среднего класса населения как основы стабильности общества.

Выводы – благодаря совместным усилиям бизнеса и исполнительной власти в Павлодарской области наблюдается динамичный рост показателей, характеризующих развитие малого бизнеса. Резюмируя итоги деятельности субъектов малого и среднего бизнеса Павлодарской области за 2017 год можно

отметить, что в целом по области складывается положительная тенденция развития малого и среднего бизнеса. В ходе написания статьи проведен анализ МСБ Павлодарской области, показаны результаты программы ФРП «Даму», проведен SWOT-анализ, представлены приоритетные направления развития бизнеса области, предложены ряд мероприятий по повышению результативности развития МСБ.

Ключевые слова – малый и средний бизнес, государственная поддержка МСБ, программы развития бизнеса, ДКБ-2020, приоритетные направления развития бизнеса области.

Введение

Павлодарская область – одна из главных индустриальных регионов Казахстана. Промышленный потенциал региона определяют крупный экспорт, ориентированные промышленные компании. Ими производятся – уголь, электро- и теплоэнергия, глинозем, ферросплавы. На долю области приходится около 7 % промышленного производства республики, около 70% республиканской добычи угля, 3/4 республиканского производства ферросплавов, около 40 % республиканского производства электроэнергии и нефтепродуктов. В области действуют крупнейшие Экибастузские электростанции, Аксуская ГРЭС, а также ряд крупных теплостанций [1].

Актуальность исследования заключается в том, что для создания эффективной среды для функционирования и развития МСБ необходимы оптимальные подходы для поиска приемлемых вариантов развития системы управления рынком в конкретных условиях современного Казахстана. Это, в свою очередь, требует концентрации усилий со стороны государства на поиск областей для устойчивого развития. Оценка региональных особенностей развития и функционирования рынка для малого и среднего бизнеса. Важнейшим условием является оптимизационный подход для поиска механизмов инновационного развития и управления бизнес-средой.

Каждый пункт Послания Главы государства направлено на развитие малого и среднего бизнеса. Главной целью является создание постоянных рабочих мест за счет развития нового слоя бизнеса в регионах, прежде всего, малого и среднего бизнеса [2].

Обзор литературы

Теоретические аспекты функционирования малого и среднего бизнеса исследовались в научных трудах, следующих зарубежных ученых: Й.Шумпетер, Хойер В., Даллаго Б., Рубе В., Друкер П., Веблен Т. Основной идеей в трудах было трансформировать за счет развития производительных сил мелкое производство в крупное, укрупнить производство и обеспечить рост масштабов предприятий.

Ученые Колесникова А., Колесникова Л., Бабаева Л., Русинова Ф.М., Ланова О.Г. в своих трудах исследовали малый бизнес как самостоятельное структурное звено экономики, которые отличаются рядом характерных особенностей и формируют показатели для определения размеров малых и средних предприятий, поскольку в СССР и СНГ в начале 90-х. годов отсутствовали единые и четкие критерии, по которым то или иное предприятие могло быть отнесено к малому, среднему и крупному. Исследовали не только экономическую, но и социальную составляющую. Предлагали структуру региональных служб, предлагали инфраструктуру и механизмы для «выращивания» предпринимателей нового поколения.

Теоретическую и методологическую базу исследуемого объекта, обобщение мирового опыта создания эффективной системы государственной поддержки малого и среднего бизнеса изучали отечественные ученые: Алшанов Р.А., Ашимбаев Т.А., Алиев У.Ж., Арупов А.А., Елемесов Р.Е., Жоламан Р.К., Кошанов А.К., Сабденов О. и многие другие ученые.

Основная часть исследования

В следствии комплексных мер государственной поддержки в сфере бизнеса растет число субъектов малого и среднего бизнеса, рассмотрим динамику на рисунке 1 [3].

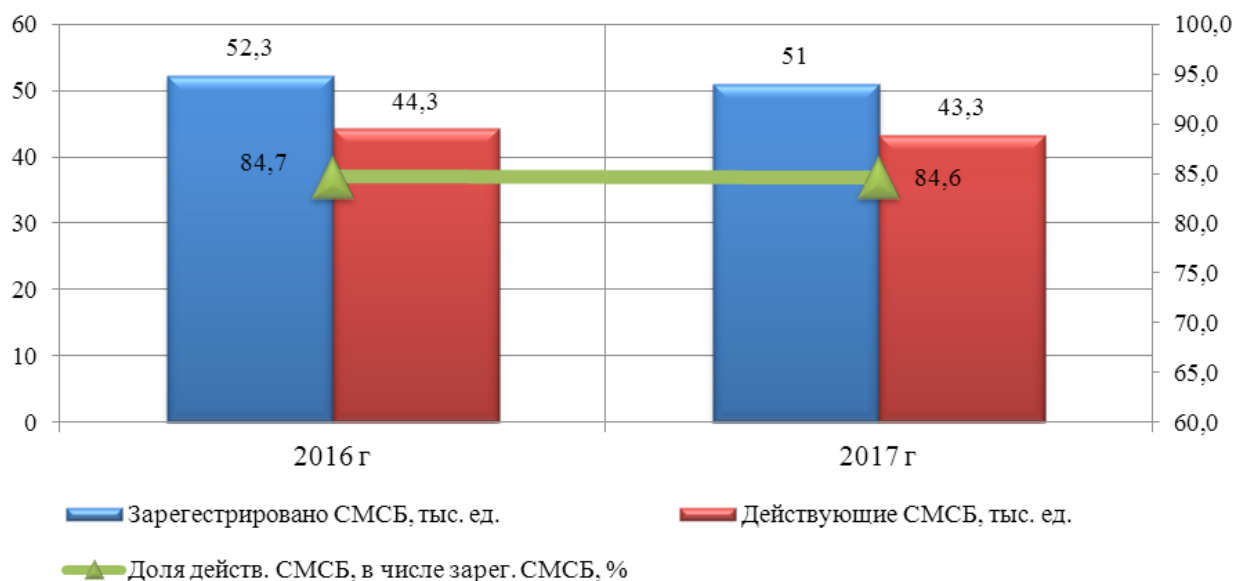

Рисунок 1 – Доля активных субъектов МСБ Павлодарской области в общем количестве зарегистрированных СМСБ

Анализ данных рисунка 1 показал, что количество зарегистрированных субъектов МСБ снизилось на 1 %, количество действующих субъектов МСБ снизилось на 1 %. Их доля снизилась с 84,7 % до 84,6 %.

Структура зарегистрированных субъектов МСБ Павлодарского региона по видам экономической деятельности показано на рисунке 2 [4].

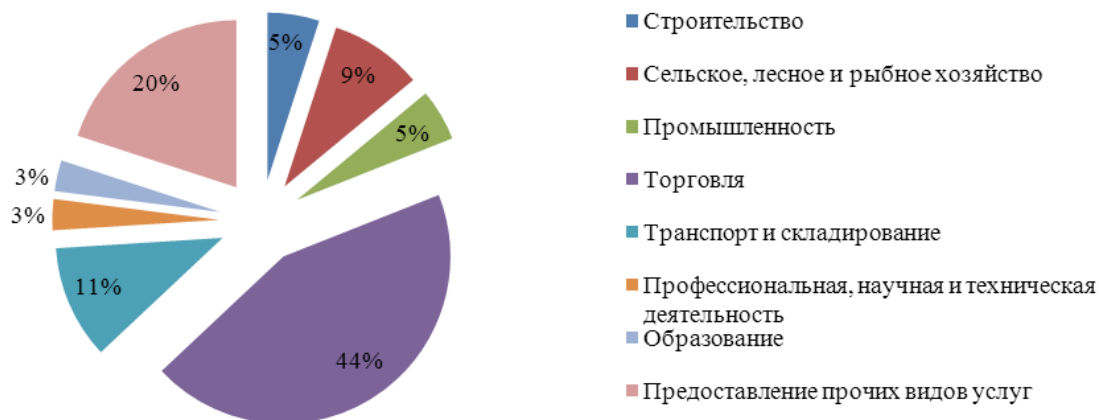

Рисунок 2 – Структура зарегистрированных субъектов МСБ Павлодарского региона по видам экономической деятельности

Ссудный портфель БВУ по кредитам экономике и малому и среднему бизнесу Павлодарской области на рисунке 3 [5].

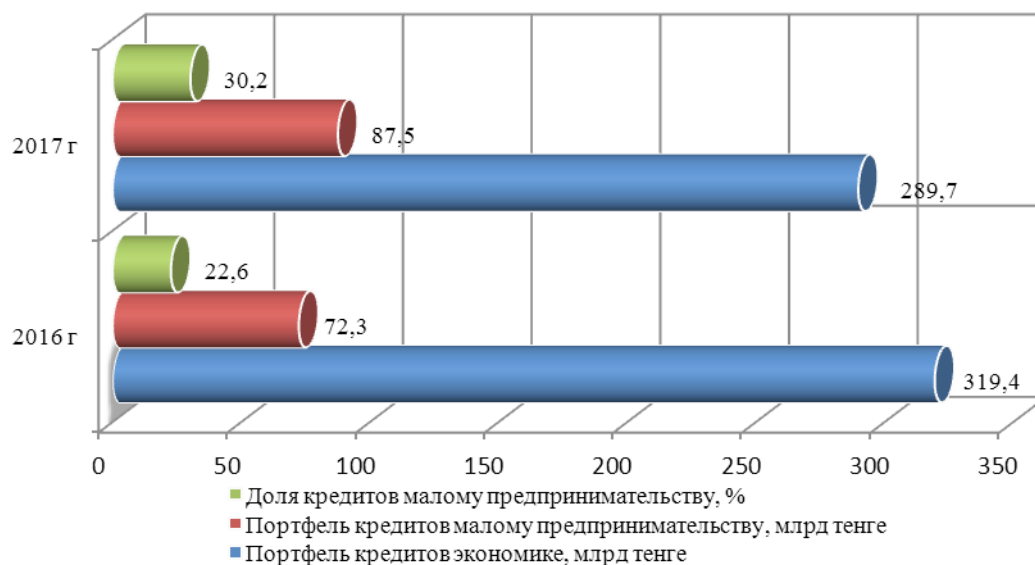

Рисунок 3 – Ссудный портфель БВУ по кредитам экономике и малому и среднему бизнесу Павлодарской области

Портфель кредитов малому и среднему бизнесу вырос на 21 %. Его доля в общем портфеле кредитов экономике выросла с 22,6 % до 30,2 %.

Анализ консультирования сотрудниками Фонда «Даму» на рисунке 4 малого и среднего бизнеса Павлодарской области, показывает интерес субъектов малого и среднего бизнеса к программам поддержки МСБ [6].

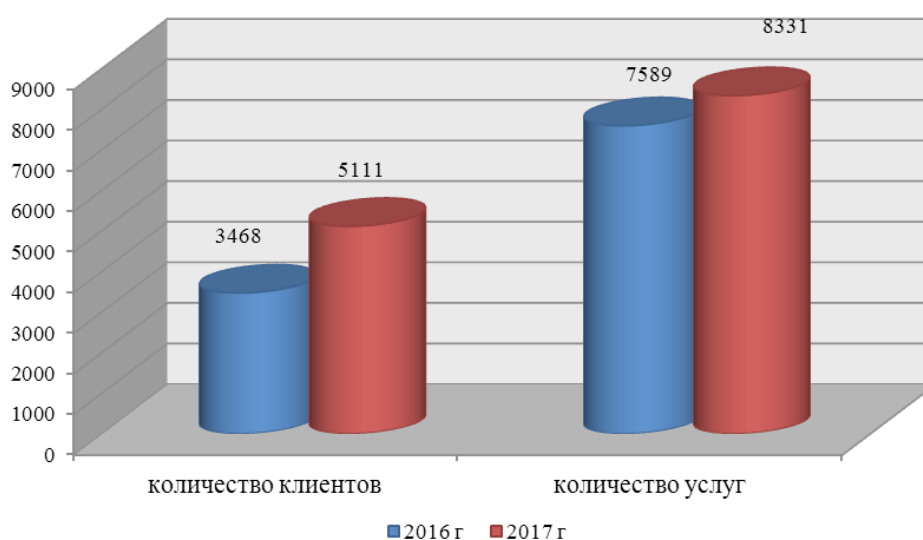

Рисунок 4 – Консультирование сотрудниками Фонда «Даму» малого и среднего бизнеса Павлодарской области

Рассмотрим результаты программ Фонда «Даму» в Павлодарской области по следующим параметрам: кредитование, субсидирование, гарантирование в таблице 1.

Таблица 1 – Результаты программ Фонда «Даму» в Павлодарской области

Показатель	Количество проектов.		Сумма кредитов, млн.тенге	
	2016 г	2017 г	2016 г	2017 г
кредитование	225	407	16290	22181
субсидирование	107	124	14017	25751
гарантирование	39	60	1016	1610

Примечание – составлено авторами на основе [7]

По данным таблицы 1, сделаем вывод, что наблюдается рост объемов кредитования, гарантирования и субсидирования МСБ в Павлодарской области.

Рассмотрим результаты реализации Программы «Дорожная карта бизнеса 2020» в городе Экибастузе. В Экибастузе реализуется 31 инвестиционный проект с объемом инвестиций 647 млрд тенге. 10 проектов – по республиканской карте, 21 – по региональной карте. Четыре проекта уже реализованы: построен вагоностроительный завод, две погрузочные станции, введена в эксплуатацию первая очередь овощехранилища на 8,5 тыс. тонн, мельничный комплекс [8].

В рамках государственной программы «Дорожная карта бизнеса-2020» заключены договоры по субсидированию производственных затрат по двум проектам – «Модернизация производства готовых металлических изделий» ТОО «Корунд» и «Грузовые и пассажирские перевозки» ТОО «Павлодар – Ресурсы».

Государственная программа направлена на обеспечение диверсификации и повышение конкурентоспособности Казахской экономики в долгосрочном периоде с усилением ее социальной эффективности.

Количество субъектов малого бизнеса в 2017 году составило 8983 единиц, в сравнении с 2016 годом – 6661 единиц, или 134,6 %. Из них 1451 единиц – юридических лиц, 7 263 единиц – индивидуальных предпринимателей, 269 единиц – крестьянских хозяйств.

Общая численность занятых в МСБ составила 76 034 человек. В числе занятых в экономике региона наемные работники составили 87,5 %, самостоятельно занятые работники – 12,5 %.

В целом доля МСБ, занятых в промышленном секторе экономики, является важным показателем качественного развития малого и среднего бизнеса и экономики. Предприятия промышленности, и в первую очередь, обрабатывающей промышленности, обеспечивают диверсифицированное развитие экономики страны.

Приоритетные направления развития бизнеса городов и районов области покажем в таблице 2.

Таблица 2 – Приоритетные направления развития бизнеса Павлодарской области

Наименование городов и районов	Приоритетные направления
г. Павлодар	- торговля, животноводство
с. Кенжеколь	- животноводство, сфера продаж товаров населению
с. Павлодарское	- торговля
с. Мойылды	- торговля, животноводство
г. Экибастуз	- открытие швейного цеха, пекарни, СТО, шиномонтажная мастерская, цех по изготовлению полуфабрикатов, крестьянские хозяйства (приобретение КРС, МРС), производство кумыса, покупка трактора для оказания сельскохозяйственных услуг
п. Шидерты	- животноводство, птицеводство, цех по изготовлению полуфабрикатов, придорожное СТО, сварочный цех, комплекс по обслуживанию авто-мототехнике
п. Солнечный	- животноводство, цех по изготовлению полуфабрикатов
г. Аксу:	- промышленное производство, осуществление инновационной деятельности, переработка сельскохозяйственной продукции, производство продуктов питания
п. Аксу	- социальный магазин, парикмахерская, кинотеатр

Примечание – составлено авторами на основе [9]

Методология и данные

Проанализировав состояние МСБ в Павлодарской области выявлены преимущества и угрозы развития малого и среднего бизнеса, проиллюстрировать их можно с помощью SWOT – анализа в таблице 3.

Таблица 3 – SWOT-анализ развития МСБ в Павлодарской области

S – Сильные стороны	W – Слабые стороны
- увеличение основных показателей деятельности субъектов МСБ; - успешная реализация государственных программ, направленных на поддержку предпринимательства; - рост количества предпринимателей, участвующих в государственных программах; - ежегодное увеличение финансирования из республиканского бюджета в рамках отраслевых программ; - предоставление микрокредитования для развития предпринимательства на селе; - создание отдела разрешительных документов по принципу «одного окна»; - создание новых и сохранение действующих рабочих мест в рамках реализуемых отраслевых программ; - эффективное сотрудничество предпринимателей, банками второго уровня, финансовыми институтами по вопросам развития МСБ.	- неполноценная информированность предпринимателей о реализации отраслевых программ, в т.ч. в районах области; - недостаточный уровень по поддержке предпринимательства отдельных инструментов государственных программ; - слабая работа районных акиматов по привлечению предпринимателей к участию в государственных программах.
O – Возможности	T – Угрозы
- финансирование из республиканского и местного бюджета новых инвестиционных проектов, а также проектов, направленных на модернизацию и расширение производства; - создание новых рабочих мест за счет реализации инвестиционных проектов; - создание новых конкурентоспособных производств; - развитие и повышение результативности деятельности предприятий малого и среднего бизнеса за счет использования мер государственной поддержки в рамках программ развития предпринимательства; - создание благоприятных условий для развития МСБ в регионе в рамках новых инструментов государственной поддержки.	- неблагоприятные изменения в макроэкономической среде: валютный курс, процентная ставка, предложение денег; - уменьшение финансирования государственных отраслевых программ, ввиду дефицита бюджетных ресурсов; - снижение предпринимательской активности.
Примечание – составлено авторами на основе [10]	

По результатам проведенного SWOT-анализа выявлены следующие проблемные вопросы, такие как:

- длительные процедуры оформления разрешительных документов в государственных органах;
- низкая охваченность сельских населенных пунктов инструментами государственной поддержки;
- финансовые проблемы: ограниченность доступа к кредитным ресурсам, высокие процентные ставки.

В Павлодарской области был проведен ряд мероприятий, направленных на развитие малого и среднего бизнеса. Рассмотрим перспективы и пути развития малого и среднего бизнеса в свете принятых решений и соглашений.

Приоритетные перспективы развития малого и среднего бизнеса Павлодарской области:

- промышленность;
- строительная индустрия;
- крестьянское хозяйство, бытовое обслуживание населения;
- поддержка инновационных проектов, обеспечивающих внедрение новых технологий и выпуск новых видов продукции;
- развитие молодежного бизнеса.

Пути решения задачи для создания благоприятных условий для реализации инициатив предпринимательской среды:

- развить инфраструктуру поддержки малого и среднего бизнеса, усилить роль общественных объединений предпринимателей;
- совершенствовать финансово-кредитную поддержку проектов, направленных на развитие сферы производства и услуг;
- стимулировать создание микрокредитования организаций и сельских кредитных товариществ;
- содействовать интеграции субъектов малого и среднего бизнеса с крупным производством, развитию межрегионального сотрудничества;
- совершенствовать систему кадрового и методического обеспечения малого и среднего бизнеса;
- поддержка внешнеэкономической деятельности субъектов малого и среднего бизнеса, включая развитие их торговых, научно-технических, производственных и иных связей с зарубежными партнерами;
- поддержка молодежного бизнеса должно являться одним из приоритетных направлений развития малого и среднего бизнеса в Павлодарской области.

Для пути достижения малого и среднего бизнеса планируется:

- проведение разъяснительных семинаров, тренингов, «круглых столов» с предпринимателями, выпуск буклетов и методических пособий для субъектов малого и среднего бизнеса;
- реализация новых инвестиционных проектов, а также проектов, направленных на модернизацию и расширение производства в рамках Единой программы поддержки и развития бизнеса ДКБ-2020;
- содействие развитию предпринимательства на селе в рамках программы ДКБ-2020;
- кредитование субъектов предпринимательства за счет средств финансовых институтов развития;
- оказание сервисной поддержки субъектам частного предпринимательства, в том числе начинающим предпринимателям в рамках программы ДКБ-2020.

Полученные результаты/ Заключение

Относительно высокие показатели и результативность, с учетом улучшенных показателей социально-экономического развития, демонстрируются программами по решению острых социальных проблем: улучшено техническое состояние автомагистралей; рост промышленного и сельскохозяйственного производства; текущая работа по обеспечению населения качественной питьевой водой; введены в эксплуатацию новые объекты социальной инфраструктуры, жилья; уровень официальной безработицы и бедности населения уменьшился. В целом, реализация программ по социально-экономическому развитию Павлодарской области, способствовало сохранению положительных тенденции региона.

Решение предложенных задач позволит создать благоприятные условия для реализации инициатив предпринимательской среды, повысить экономическую активность малого и среднего бизнеса в Павлодарской области, увеличить их доли в структуре валового регионального продукта.

Таким образом, благодаря совместным усилиям бизнеса и исполнительной власти в Павлодарской области наблюдается динамичный рост показателей, характеризующих развитие малого и среднего бизнеса [11].

Список литературы

- 1 Официальный сайт акимата Павлодарской области, 2015-2017 [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: <http://www.pavlodar.gov.kz/page.php?lang=1> (дата обращения: 16.04.2018)
- 2 Послание Президента Казахстана Н. А. Назарбаева народу Казахстана. Стратегия «Казахстан-2050» [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL: http://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs (дата обращения: 07.02.2018)
- 3 Официальный сайт Центра развития бизнеса и инноваций Павлодарской области [Электрон. ресурс]. – 2016. – URL: <http://36975.kz.all.biz> (дата обращения: 07.02.2018)
- 4 Жунисова Л. Р. Развитие и поддержка малого бизнеса в Республике Казахстан [Электрон. ресурс] // Вестник КазНУ. – 2012. – URL: <https://articlekz.com/article/8313> (дата обращения: 07.02.2018)

- 5 Официальный сайт АО «Рейтинговое Агентство РФЦА» [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL: <http://rfcaratings.kz/> (дата обращения: 28.09.2017)
- 6 Официальный сайт Программы «Фонда «Даму» [Электрон. ресурс]. – Сайт Фонда развития бизнеса «Даму». 2016. – URL: <http://www.damu.kz/68> (дата обращения: 02.03.2016)
- 7 Официальный сайт РФ Фонда «Даму» по Павлодарской области [Электрон. ресурс]. – 2016. – URL: <http://www.baiterek.gov.kz/ru/programs/msb-program-support/> (дата обращения: 02.03.2018)
- 8 Официальный сайт Конвенция о биологическом разнообразии [Электрон. ресурс]. – 2012. – URL: <http://www.un.org/ru/events/biodiversityday/convention> (дата обращения: 21.11.2018)
- 9 Ерасылова А. Б. Развитие малого и среднего бизнеса – стратегическое направление диверсификации экономики Казахстана // Сборник круглого стола «Послание Президента РК Н.А. Назарбаева «Новый Казахстан в новом мире» – стратегия очередного этапа развития страны». – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2007.
- 10 Шкваря Л., Карабулатова И., Русакович В., Рапиев А. Влияние Таможенного союза и ЕАЭС на развитие малого и среднего бизнеса в Казахстане // Центральная Азия и Кавказ. – 2017. – № 20 (1). – с. 103-110.
- 11 Официальный ресурс электронных текстовых данных, авторефераты [Электрон. ресурс]. – 2015. – URL: <https://articlekz.com/article/13607> (дата обращения: 02.10.2017)
- 12 Fukuyama F. Social Capital and the Global Economy // Foreign Affairs. – 1995. – № 74 (5). – P. 97-98.
- 13 Шумпетер И. Теория экономического развития. – М., 1982. – с. 184-194.
- 14 Хизрич Р., Питерс М. Предпринимательство или как завести собственное дело и добиться успеха. – М.: Прогресс-Универс, 1991. – с. 160.
- 15 Schumpeter J. The Theory of Economic Development. – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1934. – p. 137-146.
- 16 Porter M. E., Ketels C. H. M. UK Competitiveness: Moving to the Next Stage // DTI. Economics Paper. – 2003. – № 3. – p. 19-26.
- 17 Drucker Peter F. Management. Tasks, Responsibilities, Practices. – N.Y.: Harper & Row, 1974. – 839 p.

References

- 1 "Ofitsial'nyi sait akimata Pavlodarskoi oblasti, 2015-2017" (2018), available at: <http://www.pavlodar.gov.kz/page.php?lang=1> (Accessed April, 16, 2018) (In Russian)
- 2 "Poslanie Prezidenta Kazakhstana N. A. Nazarbaeva narodu Kazakhstana. Strategiya "Kazakhstan-2050" (2017), available at: http://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs (Accessed February, 07, 2018) (In Russian)
- 3 "Ofitsial'nyi sait Tsentra razvitiya biznesa i innovatsii Pavlodarskoi oblasti" (2016), available at: <http://36975.kz.all.biz> (Accessed February, 07, 2018) (In Russian)
- 4 Zhunisova L.R. (2012), "Razvitie i podderzhka malogo biznesa v Respublike Kazakhstan", Vestnik KazNU, available at: <https://articlekz.com/article/8313> (Accessed February, 07, 2018) (In Russian)
- 5 "Ofitsial'nyi sait AO "Reitingovoe Agentstvo RFTsA" (2017), available at: <http://rfcaratings.kz/> (Accessed September, 28, 2017) (In Russian)
- 6 "Ofitsial'nyi sait Programmy "Fonda "Damu", Sait Fonda razvitiya biznesa "Damu" (2016), available at: <http://www.damu.kz/68> (Accessed March, 02, 2016) (In Russian)
- 7 "Ofitsial'nyi sait RF Fonda "Damu" po Pavlodarskoi oblasti" (2016), available at: <http://www.baiterek.gov.kz/ru/programs/msb-program-support/> (Accessed March, 02, 2018) (In Russian)
- 8 "Ofitsial'nyi sait Konventsiya o biologicheskom raznoobrazii" (2012), available at: <http://www.un.org/ru/events/biodiversityday/convention> (Accessed November 21, 2018) (In Russian)
- 9 Erasylova A.B. (2007), "Razvitie malogo i srednego biznesa – strategicheskoe napravlenie diversifikatsii ekonomiki Kazakhstana", *Sbornik kruglogo stola "Poslanie Prezidenta RK N.A. Nazarbaeva "Novyi Kazakhstan v novom mire" – strategiya ocherednogo etapa razvitiya strany*", KISI pri Prezidente RK, Almaty. (In Russian)

- 10 Shkvarya L., Karabulatova I., Rusakovich V., Rapiiev A. (2017), "Vliyanie Tamozhennogo soyuza i EAES na razvitie malogo i srednego biznesa v Kazakhstane", *Tsentral'naya Aziya i Kavkaz*, Vol. 20 No. 1, pp. 103-110. (In Russian)
- 11 "Ofitsial'nyi resurs elektronnykh tekstovykh dannykh, avtoreferaty" (2015), available at: <https://articlekz.com/article/13607> (Accessed Novemebr, 02, 2015) (In Russian)
- 12 Fukuyama F. (1995), "Social Capital and the Global Economy", *Foreign Affairs*, Vol. 74 No. 5, pp. 97-98.
- 13 Shumpeter I. (1982), *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya*, Moscow. (In Russian)
- 14 Khizrich R., Pitera M. (1991), *Predprinimatel'stvo ili kak zavesti sobstvennoe delo i dobit'sya uspekha*, Progress-Unevers, Moscow. (In Russian)
- 15 Schumpeter J. (1934), *The Theory of Economic Development*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- 16 Porter M.E., Ketels C.H.M. (2003), "UK Competitiveness: Moving to the Next Stage", *DTI. Economics Paper*, Vol. 3, pp. 19-26.
- 17 Drucker Peter F. (1974), *Management. Tasks, Responsibilities, Practices*, Harper & Row, N.Y.

Түйін

Мақалада мемлекеттік бағдарламаның шағын және орта бизнесті қолдау Павлодар облысында шаралар нәтижелілігің арттыруың ашылады. Өзектілігі жасалады шағын және орта бизнесті құруда тиімді қызметету ортасын және және бағалау аймақтық ерекшеліктерді бизнес-ортаның даму.

Summary

The article considers the programs of state support of small and medium-sized enterprises of Pavlodar region and measures to improve their performance. The relevance is to create an effective environment for the functioning of small and medium-sized businesses and to assess the regional features of the business environment.

JEL classification: Q010 Sustainable Development; Q550 Environmental Economics: Technological Innovation; Q580 Environmental Economics: Government Policy

Galiya N. Sansyzbayeva,
Doctor of Economy Sciences,
University of International Business (UIB),
Almaty, The Republic of Kazakhstan

Laura Zh. Ashirbekova,
Candidate of Economy Sciences,
Kazakh National university of al-Farabi
Almaty, The Republic of Kazakhstan

Kuralai O. Nurgalieva,
Candidate of Economy Sciences,
University of International Business (UIB),
Almaty, The Republic of Kazakhstan

DEVELOPMENT OF "GREEN" TECHNOLOGIES AS PRIORITY DIRECTION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN

Abstract

Purpose – The article provides an analysis of the current state and features of the development of the green economy and to justify it as one of the priority areas of sustainable development capable of solving a number of acute problems of the modern socioeconomic development of the Republic of Kazakhstan.

Methodology – during the research comparative analysis, methods of system and logical analysis, deduction, observation, expert evaluation were used.

Originality / value – the authors conducted a deep analysis of the main trends of green economy development in the context of sustainable development of the Republic of Kazakhstan. The obtained results can be used in the development of normative documents for solving the problems of sustainable development and improving the mechanism for implementing the country's transition to a green economy, as well as in the practical activities of government and private enterprises.

Findings – to date, sustainable development is the main concept of development of each state. The transition to it implies a phased restoration of natural ecosystems to a level that ensures economic efficiency, social justice and environmental sustainability. The main tool for sustainable development of the country is the "green economy". The concept of "green economy" as a priority direction of sustainable development is revealed through the prism of institutional transformations in the modern economy. The essence, principles, tools and ways of development of the "green economy" in the country are defined.

Key words – sustainable development, green economy, green technologies, environment, green growth

МРНТИ 06.56.31

Г. Н. Сансызбаева,

Экономика ғылымдарының докторы,
Халықаралық бизнес университеті (UIB),
Алматы, Қазақстан Республикасы

Л. Ж. Аширбекова,

Экономика ғылымдарының кандидаты,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы, Қазақстан Республикасы

Қ. О. Нұрғалиева,

Экономика ғылымдарының кандидаты,
Халықаралық бизнес университеті (UIB),
Алматы, Қазақстан Республикасы

«ЖАСЫЛ» ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ДАМУЫ – ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУЫНЫҢ БАСЫМ БАҒЫТЫ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Зерттеу мақсаты – Мақалада «жасыл» экономика дамуының қазіргі жағдайы мен ерекшелігі талданған және Қазақстан Республикасындағы әлеуметтік-экономикалық дамудың өзекті мәселелерін шешуде тұрақты дамудың басым бағыты ретінде «жасыл» экономика ұсынылуы негізделген.

Әдістеме – зерттеу жүргізу барысында салыстырмалы талдау, жүйелік және логикалық талдау әдістері, дедукция, қадағалау, эксперттік бағалау.

Түпнұсқалық/құндылық – авторлар жасыл экономика дамуының негізгі үдерістерін Қазақстан Республикасының тұрақты дамуын қамтамасыз ету тұрғысында терең талдау жүргізілген. Алынған нәтижелер тұрақты даму мәселелерін шешуде нормативтік құжаттарды әзірлеу мен елдің жасыл экономикаға өтуін жүзеге асыру механизмдерін жетілдіру, сондай-ақ мемлекеттік басқару органдары мен жеке кәсіпорындардың тәжірибелік қызметінде қолданылуы мүмкін.

Қорытындылар – бүгінгі күні тұрақты даму әр мемлекет дамуының басты тұжырымдамасы болып табылады. Оған өту қоршаған ортаның тұрақтылығын, әлеуметтік әділеттілікті және экономикалық тиімділікті қамтамасыз ететін деңгейге дейін табиғи экожүйенің қайта қалпына келуін білдіреді. Елдің тұрақты дамуының құралы «жасыл экономика». «Жасыл экономика» тұжырымдамасы тұрақты дамудың басым бағыты ретінде заманауи экономикадағы институционалдық өзгерістер тұрғысынан айқындалған. Оның мәні, қағидалары, құралдары және елдегі «жасыл экономика» даму жолдары анықталған.

Кілт сөздер – тұрақты даму, жасыл экономика, жасыл технологиялар, қоршаған орта, жасыл өсу, тұжырымдама.

Соңғы ширек ғасырда әлемдік ЖІӨ төрт есеге артты, алайда планета халқы тұтынатын негізгі әлемдік тауарлар мен қызметтердің сапасы 60%-ға төмендеген [1]. Сонымен қатар, ол тауарлар мен қызметтерді өндіруге табиғи ресурстарды пайдалану арқылы қол жеткізілді, олардың қоры қайта қалпына келтірілген жоқ, соның нәтижесінде экожүйе деградацияға ұшырап жоғалуға айналды. Зерттеушілердің пікірінше, көптеген табиғи ресурстар жойылу алдында, су дефицитті ресурс және оның жетіспеушілігі арта береді. 20 жылдан соң әлемдегі суға деген қажеттілік тек 60%-ға ғана қанағаттандырылуы мүмкін [2].

Ормандарды жою үрдісі де кеңейде, 1990-2005 жылдар аралығында жыл сайын ормандардың көлемі 13 млн гектарға азайып отырған. Сондықтан, экологиялық ресурстардың дефициті адамзатты

өнеркәсіптік тауарлармен қамтамасыз етудегі негізгі рөл атқарушы экономиканың барлық секторына әсер етеді және халықтың кедей бөлігін маңызды өмір сүру көзінен айырады. Экологиялық дефицит және әлеуметтік әділетсіздік – «жасыл» экономикаға тән емес белгілер [3]. Осылайша, бүгінгі күні әлемдік қоғамдастықтың табиғи ресурстар мен планета қойнауының әлеуетін тиімді пайдалану жолдарын табуға деген талпынысы өзекті.

Тұрақты даму тұжырымдамасы 1980 жылы UNEP (United Nations Environment Programme), Халықаралық табиғатты қорғау ұйымы (МСОП) және Бүкіләлемдік жабайы табиғат қорының (WWF) бастамасымен Бүкіләлемдік табиғатты сақтау стратегиясында анықталды.

Тұрақты даму (sustainable development) - табиғи ресурстарды пайдалану, инвестициялардың бағытталуы, ғылыми-техникалық даму, тұлға дамуы, институционалдық даму бір-бірімен тығыз байланыста бола отырып, адамзат қажеттілігін қанағаттандыру үшін қазіргі және болашақ әлеуетті нығайтатын өзгерістер үрдісі болып табылады.

БҰҰ-ң Қоршаған орта жөніндегі бағдарламасы (ЮНЕП, UNEP) ұйымының анықтамасына сәйкес, «жасыл экономика» халықтың әл-ауқатын арттыратын, әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз ететін және сонымен қатар, қоршаған ортаның кедейленуінің тәуекелін төмендететін экономика ретінде сипатталады. Ең қарапайым түсінуде «жасыл экономика» - көміртегі қосындыларының төмен деңгейі орын алуымен сипатталатын, ресурстарды тиімді пайдалана отырып, барлық қоғамның мүдделеріне жауап беретін экономика болып табылады.

«Жасыл» экономикада табыс пен жұмысбастылықтың өсуі көміртегі мен зиянды заттардың қоршаған ортаға тасталуын азайтатын, энергия мен ресурстардың пайдаланылу тиімділігін арттыратын, биоәртүрлілік пен экожүйелік қызметтердің жоғалуына жол бермейтін мемлекеттік және жеке инвестициялар тарту саясатының көмегімен жүзеге асырылады. Ол инвестицияларды мақсаттық мемлекеттік шығындар, реттеулерді өзгерту мен саясат саласындағы реформалар арқылы жинақтап, қолдап отыру керек. Мұндай даму жолы табиғи капиталды қоғамдық игіліктердің көзі ретінде, әсіресе, халықтың кедейшілікте өмір сүретін бөлігінің табыс көзі ретінде сақтап, көбейтіп және қайта қалпына келтіріп отыруы тиіс.

«Жасыл» экономика тұжырымдамасы тұрақты даму тұжырымдамасын алмастырмайды, алайда, бүгінгі күні тұрақтылыққа қол жеткізудің басты жолы ретінде дұрыс жолға қойылған экономика қарастырылады. Тұрақтылық кез-келген мемлекеттің маңызды және ұзақ мерзімді мақсаты болып табылады, оған қол жеткізу үшін экономика «жасыл» болуы тиіс.[4].

Кесте 1 – Жасыл экономиканың негізгі секторлары және олардың мақсаттарының жіктелімі

Секторлар	Мақсаттар
1	2
Ауыл шаруашылығы	2030 жылға қарай рацион калориясын 2800-3000 ккал/күнге дейін арттыру
Ғимараттарды жылыту және жарықтандыру	Blue Map Халықаралық энергетикалық Агенттіктің бекіткен сценарийі бойынша энерготұтыну және қалдықтардың деңгейіне қол жеткізу мақсатындағы энерготиімділікті арттыру
Энергиямен қамтамасыз ету	Blue Map Халықаралық энергетикалық Агенттіктің сценарийінде бекітілген минималды көрсеткіштерге қол жеткізу және электрогенерация мақсатында қайта қалпына келетін энергия көздерін алғашқы тұтынуды кеңейту. Электроэнергияның көміртегі шығарылуының төменгі деңгейлі генерациясы, энерготиімділік және басқару, 2020 жылға қарай қоршаған ортаға көміртегі шығарылуының төменгі деңгейлі энергетикалық нарығын қалыптастыру.
Балық шаруашылығы	Су кемелерін эксплуатациядан шығару, еңбек ресурстарын қайта бағыттау және балық аулау шаруашылығын басқару арқылы жалпы әлемдік балық аулауды 50%-ға азайту септігінен оның максималды тұрақты көлеміне қол жеткізу.
Орман шаруашылығы	2030 жылға қарай ормандарды жоюды 50%-ға қысқарту, орман шаруашылығы өнімін тұрақты қамтамасыз ету үшін орман көшеттерін отырғызуды ұлғайту. Қолдағы бар қорғалатын орман жүйесін тиімді басқару.
Өнеркәсіп	Blue Map Халықаралық энергетикалық Агенттіктің сценарийінде бекітілген энергия пайдаланылуы мен тасталуының мақсатты көрсеткіштеріне жету үшін энерготиімділікті арттыру

Кестенің жалғасы

Транспорт	Blue Mar Халықаралық энергетикалық Агенттіктің сценарийінде бекітілген энергия пайдаланылуы мен тасталуының мақсатты көрсеткіштеріне жету үшін энерготімділікті арттыру, қоғамдық транспортты пайдалануды арттыру.
Қалдықтар	Қалдықтарды көмуді 70%-ға азайту
Су	Даму саласында мыңжылдық мақсатына жету – су мен санитарлық қызметке қол жеткізе алмаушылардың санын екі есеге азайту, сонымен қатар суды пайдаланудың үлестік көрсеткішін азайту (сандық көрсеткіші бекітілмеген).
Энергетикалық сектор	Жанар-жағар май және энергетикалық ресурстарды пайдалануды жақсарту және үнемдеу, энерготімділікті радикалды арттыру, экологиялық әсерді азайту және қауіпсіздікті арттыру.
Ескерту – [4] дереккөзі негізінде автормен құрастырылды	

Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының (ЭЫДҰ) жіктеуі бойынша, жасыл технологиялар келесі салаларды қамтиды: жалпы экологиялық басқару (қалдықтарды басқару, ауа мен судың ластануын басқару, жерлердің қалпына келуін басқару және т.б.), қайта қалпына келетін көздерден алынатын энергия өндіру, климат өзгеруінің салдарын азайту, атмосфераға тасталатын зиянды қалдықтарды азайту, жанармай отынның пайдаланылу тиімділігін, ғимараттардағы энергия және жарықтандыру құрылғыларының тиімділігін арттыру.

Бүгінгі күні Қазақстандағы жасыл экономиканың басым бағыттары ретінде келесілер қарастырылады: су ресурстарын тұрақты пайдалану; энергияны үнемдеу және оның тиімділігін арттыру; қалдықтарды басқару жүйесі; тұрақты және жоғары өнімділікті ауыл шаруашылығы; электр энергетиканың дамуы; ауа ластануын төмендету; экожүйелердің тиімді пайдаланылуы мен сақталуы. Есептеулер бойынша, 2050 жылға қарай «жасыл» экономика арқылы қол жеткізілген өзгертулер ЖІӨ-нің 3%-ға артуына, 500 мың жаңа жұмыс орындарын құруға, өнеркәсіп пен қызмет көрсетудің жаңа салаларын қалыптастыруға және халықтың өмір сүру сапасының жоғары стандарттарын қамтамасыз етуге мүмкіндік беруі тиіс [5].

Қазақстан Республикасының «жасыл» экономикаға өту Тұжырымдамасы экономиканың жаңа құрылысына көшуде Қазақстан халқының әл-ауқаты мен өмір сапасын жақсартып отырып, әлемнің 30 дамыған елдер қатарына қосылуына қоршаған орта мен табиғи ресурстарды сақтай отырып қол жеткізуіне бағытталған. Мұндағы негізгі басым міндеттер келесілер болды:

- 1) ресурстарды (су, жер, биологиялық) пайдалану тиімділігін арттыру және басқару;
- 2) ескі инфрақұрылымды модернизациялап, жаңасын қалыптастыру;
- 3) қоршаған ортаға деген қысымды жұмсартудың рентабельді жолдары арқылы қоршаған ортаның сапасы мен халықтың әл-ауқатын арттыру;
- 4) ұлттық қауіпсіздікті, оның ішінде су қауіпсіздігін арттыру [6].

Экологиялық тұрақтылықты 2018 жылға қарай 15%-ға, 2024 жылға қарай 25%-ға арттыру міндеті келесі қағидаларға негізделеді: Қазақстан аймақтарының тұрақты даму бағдарламаларының жүзеге асырылуында экожүйелік трансаймақтық қағидаңы ұстану; ірі өнеркәсіптік және энергетикалық объектілер үшін қолжетімді технологияларға ауысудың мерзімдері мен механизмдері анықталған тұрақты дамудың мақсатты критерийлерін қалыптастыру; шөлге айналумен күрес; экологиялық жүйелерді, ландшафттар мен биологиялық әртүрлілікті сақтау; қоршаған ортаны қорғаудың тиімді экономикалық механизмін енгізу, оның ішінде, таза өндіріс стратегиясын жылжыту мақсатындағы баламалы энергетика объектілерін дамыту, Қазақстан өнеркәсібінің экологиялық параметрлерін жақсарту мақсатында қаржы құралдарын тартуда халықаралық келісімдердің механизмдері мен негізгі ережелерін пайдалану; қалдықтарды басқару жүйесін ынталандыру [7].

Мемлекет алдында тұрған экономикалық өсудің жаңа сын-тегеуріндері инновациялық дамудан тұратын техникалық жетілдірілу мен экономика модернизациясының аса маңызды міндеті болып табылатын өмір сапасының қажетті шарты ретіндегі халықтың әл-ауқатын арттырудан тұрады.

Бұл міндет бүгінгі күні экономикалық даму мен табиғи қоршаған ортаны қорғауды (адам өмір сүруі мен экономикалық өсудің негізгі шарты болып қалыптасқан экологиялық қауіпсіздік) қамтамасыз ету үшін қажетті технологиялық прогресті қамтамасыз ету ретінде анықталады. Бүкіл әлемде бұл үрдіс

«жасыл экономика» қағидалары негізінде тұрақты дамуды қамтамасыз ету деп түсіндіріледі.

Тұрақты даму мәселелері зерттелген еңбектерде қоғамдық және экологиялық, әлеуметтік және табиғи қарым-қатынас көрсеткіштерінен тұратын күрделі құрылымды қамтитын осындай жүйелік ыңғай қолданылуы жиілеуде. Осылайша, экологиялық құраушысы аймақ экономикасының жағдайын бағалау мен сипаттау жүйесінде орталық орынды алуда, өйткені өзге топ индикаторлары (табиғи-ресурстық, экономикалық, әлеуметтік) қазіргі таңда территория дамуының бағытын тек қоршаған ортаны бақылау мен экологиялық индикаторлардың қарым-қатынасын салыстыру барысында ғана алынады.

Көптеген елдер бүгінгі күні «жасыл экономика» қағидаларын есепке ала отырып дағдарысқа қарсы бағдарламаларын жүзеге асыруда, алайда, Еуропалық елдер, Солтүстік Америка елдерінде, Азиялық-Тынық мұхиты аймағының елдері мен ТМД мемлекеттерінде «жасыл экономика» көрсеткіштері мен индикаторлары айқындалған болжамдық құжаттарындағы әдістемелік тәсілдер ерекшеленеді.

«Жасыл» экономика негізіндегі тұрақты даму идеяларын тарату сәттілігі және тұрақты даму бойынша түрлі елдердің тәжірибесін жалпылау үрдісіне белсене қатысу әр елдің ерекшелігін ескере отырып бейімделуін білдіреді. Мұндағы мақсат біреу – тұрақты дамудың үш негізінің, атап айтқанда, экономикалық өсу, әлеуметтік өсу, қоршаған ортаны қорғауды қамтитын кешенді әдісті қамтамасыз ету және күшейту.

1. Атап өту керек, «жасыл» экономика тұжырымдамасы тұрақты даму тұжырымдамасын алмастырмайды. Алайда, бүгінгі күні тұрақтылыққа қол жеткізу экономиканың «жасылдануына» байланысты екендігі орын алуда. Экономикалық қызметті экологияландыру, өндірістік сфера кәсіпорындарын экологияландырудың тиімді қызмет ететін инновациялық механизмін аймақтың тұрақты дамуының әлеуметтік-экономикалық кепілі ретінде қарастыруға тұрарлық, сонымен қатар, табиғи-шаруашылық және инвестициялық прогреске ынталандыру мен соның арқасында халықтың әл-ауқатын арттыру құралы болып саналады [8].

Тұрақты даму әдістемесі экономикалық өсудің қозғаушысы ретіндегі «жасыл» экономиканың қалыптасуын қамтамасыз ететін көрсеткіштердің (оның ішінде ЖІӨ артуы да бар) төрт тобын анықтайды:

Көрсеткіштердің бірінші тобы – «жасыл» экономикаға өтудің әлеуеттік мүмкіндіктерін сипаттаушы көрсеткіштер. Олар:

- табиғи ресурстардың өнімділігін арттыру (орман, балық, ауылшаруашылығы жерлері және т.б.);
- капиталды тиімді пайдалану (экологиялық тәуекелдерді тиімді басқару арқылы капиталды жоғалтудың экономикалық зардаптарын азайту);
- қоршаған орта жағдайына байланысты адам әлеуетінің сапасын арттыру (ауырулар деңгейін төмендету, өмір сүру ұзақтығын арттыру).

Екінші топ – жүйеқұраушы секторлардағы тиімділікті арттыру көрсеткіштері, оның ішінде, энергетика, құрылыс, тұрғын-үй коммуналдық шаруашылық және т.б.:

- энерготиімділікті арттыру;
- жылыжай газдарының ауаға шығарылуын азайту;
- энергияның балама көздерін енгізу.

Үшінші топ – сумен қамтамасыз ету және канализация жүйесі, жанар-жағар майдың баламалы көздеріне бағытталған қоғамдық транспорт және т.б салалардан тұратын «жасыл» экономика дамуына инвестициялық салымар салу.

Көрсеткіштердің төртінші тобы – қолайлы бәсекелі ортаны қалыптастыру және инновациялық стандарттар мен регламенттер енгізу жолымен «жасыл» экономика дамуына ықпал ететін инновациялық қызметті ынталандырушы көрсеткіштер [9].

Бүгінгі таңда Қазақстан Орталық Азия елдері ішінде «жасыл» экономикаға жол салушылар арасында көшбасшы ретінде қарастырылады. Алайда, экологиялық деградация жиі талқыланғанымен қоршаған ортаның мәселелері енді ғана негізгі экономика шеңберінде қарастырыла бастады.

Қазақстан Республикасының Үкіметі бастамасымен ұлттық деңгейдегі мүдделі тараптардың диалогының барысында үкімет, өнеркәсіп өкілдері және азаматтық қоғам өкілдері арасындағы

талқылаулар негізгі мәселелерді анықтауға ықпал етті. Осы шаралар нәтижесінде жүзеге асырылып жатқан жаңа Тұжырымдама қайта қалпына келетін энергия көздері, энерготиімділік, су ресурстарын пайдалану және қалдықтарды игеруді басқару саласында жетістіктерге жетуге ықпал етті.

Қазақстан экономикасы табиғи ресурстарды өндіру мен жалға беру жүйесіне негізделген. Бүгінгі күні Қазақстан Үкіметінің жүзеге асырып отырған жаңа инновациялық өнеркәсіптік стратегиясы табиғи ресурстарға тәуелділікті ескере отырып қалыптастырылған. Қазақстан экономикасы секторларының климат пен басқа да экологиялық факторларға тәуелділігі өте жоғары.

Қазақстанның экономикалық және әлеуметтік келешегі бай табиғи ресурстар мен капиталдан тұратын экологиялық активтермен ғана байланысты емес, сонымен қатар, қоршаған ортаға қауіп төндіретін шектеулермен байланысты.

«Жасыл» экономиканың маңызды ерекшеліктерінің бірі оның экономикалық, экологиялық тұрақтылық, әділеттілік және әлеуметтік табыс табуға бағытталуы болып табылады. Бұл экономика мақсатының «өсу» шеңберінің кеңеюіне қатысты, яғни адам әл-ауқаты мен экожүйенің ұзақмерзімді мәселелері қатарының өсуімен байланысты. Бұл үрдісті қолдаушы Біріккен Ұлттар Ұйымы, «Жасыл экономика» Коалициясы сияқты белсенді ұйымдардың қатысуна қарамастан, Қазақстанда бұл бағытты қолдаушылардың қатары бірнеше экологиялық Үкіметтік емес ұйымдар мен жеке белсенділерден ғана тұрады.

Жасыл саясат дамуы елдер үкіметінен басқарудың жоғарғы деңгейде болғанын талап етеді, жасыл экономикаға ауысуда шығындарды азайтып олардың орнын толтыру қажет. Ол өз кезегінде, өнімділік пен тиімділік, қауіпсіздік, жұмыс орындарын құру, кедейлік деңгейін төмендету сияқты қысқамерзімді, жергілікті артықшылықтарға қол жеткізуді жобалауды қарастырады. Алайда, үкімет ресурстардың және саяси капиталдың шектеулігіне байланысты қажетті өзгерістерге толығымен қол жеткізе алмауы мүмкін.

Кесте 2 – Жасыл өсу стратегиясын әзірлеудің негізгі қағидалары

		Негізгі артықшылықтары	
		ТӨМЕНГІ ШЕГІ (қысқа және ұзақ мерзімді, жергілікті және жаһандық деңгейлер арасында пайда табуда ымыраға келу)	ЖОҒАРҒЫ ШЕГІ (саясат жергілікті және қысқа мерзімді пайда табуды қамтамасыз етеді)
Тұтастылу және қайтымсыздық тәуекелі	ТӨМЕНГІ ШЕГІ (іс-әрекет өзектілігі төмен)	• көміртегі деңгейі төмен, құны жоғарылау энергиямен қамтамасыз ету; • көміртегі құны; • ағын суларды қатаң реттеу.	• ауыз су және санитария, қатты қалдықтарды басқару; • көміртегі деңгейі төмен, арзанырақ энергиямен қамтамасыз ету; • электр энергиясымен қамтамасыз етудегі жоғалтуларды азайту; • энергия пайдалануды басқару; • кіші масштабты, көп мақсатты су қоймалары.
	ЖОҒАРҒЫ ШЕГІ (іс-әрекет етуі шұғыл)	• ормандарды кесуді азайту; • өзен маңы және табиғи аудандарды қорғау; • балық аулау шаруашылығын басқару;	• жер пайдалануды жоспарлау; • қоғамдық қалалық транспорт; • жанұяны жоспарлау; • ауыл шаруашылығындағы тұрақты даму; • ірі масштабты, көпмақсатты су қоймалары.
Ескерту – [10] дереккөзі негізінде автормен құрастырылды			

Кестеде жергілікті мен жалпы тиімділік және мерзімділікті қамтамасыз етуші басымдылықтарды қалыптастырудың салдары келтірілген. Бұл талдауды нақты шарттарды ескере отырып, жергілікті, аймақтық және ұлттық деңгейде қатар жүргізу керек. Дамушы елдер, әсіресе, экономикалық даму көрсеткіші кері дамуды көрсететін табысы төмен елдер кейде оң экономикалық шығын көрсетуі мүмкін (мысалы, гидроэнергетика әзірлеуде, тиімді қалалық жоспарлар дайындауда және масштабтауда), алайда әл-ауқатты арттыруда тікелей салдар алып келуі де ықтимал.

Зерттеу нәтижесі бойынша жасыл технологияны пайдаланудың тиімділігі келесідей анықталды:
Мемлекет үшін:

- Мемлекеттер дамуы бағдарламалары шеңберінде босаған қуаттылықты пайдалану мүмкіндігі;
- Қуаттылықты жұмсау және пайдалануды бақылау;
- Тұтынушылардан төлемдердің сапалы келіп түсуін қамтамасыз ету;
- Әлеуметтік бағдарламалардың жүзеге асырылуы;
- Қалалар мен аудандардың экологиясын жақсарту;
- Қала құраушы кәсіпорындарды дамыту;
- Қалалық бюджет шығындарын төмендету.

Кәсіпорындар үшін:

- Экономикалық тиімділік – өндірістік шығындар мен энергоресурстарға кеткен шығындарды төмендету;
- Кәсіпорындардың жаңа технологиялық деңгейге шығарылуы;
- Өндірістік және инвестициялық бағдарламаларды жүзеге асыруда бюджетті үнемдеу;
- Инвестициялық тартымдылықты жоғарылату [11].

Жасыл экономиканың негізінде – таза, «жасыл» технологиялар жатыр. Мамандардың пікірінше, «жасыл» экономика дамуы біздің елімізді өз масштабымен көптеген постиндустриалдық елдерді қамтыған экологиялық дағдарыстан құтқарады. Заманауи қоғамда қоршаған ортаға деген жауапкершілікті сезіну қалыптасады [12].

Жасыл технологияға келесі технологиялар жатқызылуы тиіс: энерготиімділік және баламалы энергетика, электр энергиясын басқару жүйесі, экологиялық транспорт, ауа және су қалдықтарын басқару. Жасыл технологиялар келесі мақсаттарға қол жеткізуге бағытталған:

1. Қоршаған орта ластануын азайту және құрылыстағы, өндірістегі, ауыл шаруашылығындағы, инфрақұрылымдық секторлардағы ресурстық тиімділікті арттыру;

2. Жасыл, яғни таза энергетикаға (жел, күн, геотермалдық, гидро- және биоэнергетика, қалдықтарды өңдеудің энергиясы, көмірсутекті энергия) өту арқылы қолайсыз климаттық өзгерістерге және шекті тұтынуда (электрлік және гибридік қозғауыштар, экологиялық нейтралды цемент) көміртегі деңгейі төмен үрдістерге қол жеткізу, көмірсутекті жинау және жұту.

3. Ерте ескерту мен температуралық аномалияларға төтеп беруші технологияларды енгізу арқылы осалдылықты төмендету және климаттық өзгерістерге бейімдеу; биоәртүрлілік пен орман ресурстарын басқаруды жақсарту.

4. Табиғи косметика мен фармацевтиканы қос алғандағы биоәртүрлілік ресурстарын тұрақты және тиімді пайдалану арқылы әл-ауқаттылықты жоғарылату [13].

«Жасыл» экономика дамуы мен экономиканың тұрақты және ресурс үнемдеуші траекториясына шығуы үшін жаңа көзқарастар жүйесі, жаңа әдістеме қажет. «Жасыл» экономика дамуына жағдай жасау бойынша келесідей ұсыныстар жасалды:

1. Нормативті-құқықтық негізді жетілдіру;

2. Экономика секторларын жасыл бағытқа бұрушы салаларға мемлекеттік инвестициялар мен шығындарды тартуды арттыру;

3. Табиғи ресурстар капиталына нұқсан келтіруші салаларға салымды азайту;

4. «Жасыл» инновациялар мен инвестицияларды қолдау үшін тұтынушылар ықыласын өзгерту мақсатында нарықтық құралдар мен арнайы салықтарды енгізуді жетілдіру;

5. «Жасыл» экономика саласында құзіреттілікті арттыру, оқыту және білім беру;

6. Халықаралық ынтымақтастық жән басшылықты нығайту.

«Жасыл» экономикаға өту мен ол үрдісті тездету мақсатында мемлекет макродеңгейде экологиялық тұрғыдан тұрақты экономикалық реформалар көмегімен қажетті экономикалық ортаны қалыптастыруды қолға алуы тиіс. Экологиялық саясат шеңберінде жүргізілетін шараларға экологиялық бағытта бағдарланған шаралар жатқызылады:

1) Қоршаған ортаны ластағаны үшін төленетін экологиялық салықтар, төлемдер мен айыппұлдар енгізу;

- 2) Табиғатты қорғауға бағытталған жекелеген шараларды қаржыландыру;
- 3) Табиғатты қорғау бойынша стандарттар мен нормативтерді қабылдау;
- 4) Экологиялық аудит жүргізудің ережелерін қалыптастыру;
- 5) Экологиялық менеджментті кеңінен енгізуге жағдайлар жасау;
- 6) Аймақтық, салалық, мемлекеттік деңгейде экологиялық бағдарламаларды жүзеге асыру [14]

Жоғарыда аталған барлық шаралар объектісі ретінде қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды пайдалануды жақсарту болып табылады. Заманауи экономикада шешім қабылдаушы тұлғаларға экономикалық даму, халықтың әл-ауқатын арттырушы макроэкономикалық шаралардың басымдылығы айқын көрінеді. Алайда, жүргізіліп отырған экономикалық саясаттың экологиялық салдары есепке алынбайды немесе оған мүлдем көңіл аударылмайды. Сондықтан жасыл экономиканы дамыту жағдайында аталған экономикалық шараларды жүргізу экологиялық нәтиже беруі тиіс. Ұлттық деңгейде ол шараларға, мысалыға алғанда, салықтық саясатқа түзетулер енгізу, қоршаған орта мен табиғи ресурстардың деградациясына алып келетін субсидияларды беруді реформалау және азайту, нарықтық құралдардың жаңа түрлерін енгізу т.б қарастыруға болады [15]. Аталған шаралардың барлығы экологиялық тауарлар мен қызметтердің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталады. Ұлттық экономиканы құрудағы реформалар мен мемлекеттік шешімдер тұрақты даму және жасыл экономика тұжырымдамаларына негізделуі тиіс.

Әдебиет тізімі

- 1 Millennium Ecosystem Assessment Group. Ecosystem and Human Well-being: Synthesis. – 2005. – p. 1.
- 2 2030 Water Resources Group. Charting our Water Future: Economic Frameworks to Inform Decision Making. – 2009. – p. 7.
- 3 Седьмая Конференция Министров «Окружающая среда для Европы» [Электрон. ресурс]. – Астана. – 2011. – 21-23 сентября. – URL: <http://online.zakon.kz/Document/?docid=31091716#pos=1;-130> (дата обращения: 03.02.2018)
- 4 Навстречу «зеленой» экономике: пути к устойчивому развитию и искоренению бедности – обобщающий доклад для представителей властных структур [Электрон. ресурс] // ЮНЕП. – 2011. – URL: http://old.ecocongress.info/5_congr/docs/doklad.pdf (дата обращения: 03.02.2018)
- 5 Указ Президента Республики Казахстан от 14 ноября 2006 года № 216. Концепция перехода Республики Казахстан к устойчивому развитию на 2007-2024 годы [Электрон. ресурс]. – 2006. – URL: http://adilet.zan.kz/rus/docs/U060000216_ (дата обращения: 09.03.2018)
- 6 Назарбаев Н. А. Стратегия вхождения Казахстана в число пятидесяти наиболее конкурентоспособных стран мира [Электрон. ресурс]. – 2006. – URL: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/page_poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-a-nazarbaeva-narodu-kazakhstan-mart2006-g_1343986805 (дата обращения: 09.02.2018)
- 7 Зеленые технологии: практика применения и достигнутые результаты [Электрон. ресурс]. – 2016. – URL: <https://greenkaz.org/index.php/koaliciya/2016-06-14-11-28-14/item/1800-zelenye-tekhnologii-praktika-primeneniya-i-dostignutye-rezultaty> (дата обращения: 09.02.2018)
- 8 Комментарий к Указу Президента Республики Казахстан от 30 мая 2013 года № 577. О Концепции по переходу Республики Казахстан к Зеленой экономике [Электрон. ресурс]. – 2013. URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1300000750> (дата обращения: 06.02.2018)
- 9 Липинина С. Устойчивое развитие России на основе принципов зеленой экономики [Электрон. ресурс]. – 2015. – URL: <http://viperson.ru/articles/svetlana-lipina-ustoychivoe-razvitie-rossii-na-osnove-principov-zelyonoy-ekonomiki> (дата обращения: 06.02.2018)
- 10 Inclusive Green Growth: The Pathway to Sustainable Development. – Washington, D.C.: The World Bank, 2012. – 171 p.
- 11 Madiyarova S., Madiyarova K. Z., Abdiev B. A., Ezhebekov M. A. Green Economy: its Optimization and Modeling // Mediterranean Journal of Social Sciences. – 2015. – № 6 (4). – P. 186-192. DOI: 10.5901/mjss.2015.v6n4p186

12 Зеленая экономика [Электрон. ресурс]. – URL: <http://www.regreenlab.ru> (дата обращения: 07.04.2017)

13 Егорова М. С. Экономические механизмы и условия перехода к зеленой экономике // *Фундаментальные исследования*. – 2014. – № 6.

14 Захаров В. М. Приоритеты национальной экологической политики России. – М.: Институт устойчивого развития/Центр экологической политики России, 2009.

15 Sukhdev, Stone S., Nuttall N. Green Economy Developing Countries Success Stories [Electronic source]. – 2010. – URL: http://www.unep.org/pdf/greeneconomy_successstories.pdf (дата обращения: 11.03.2017)

Reference

- 1 Millennium Ecosystem Assessment Group (2005), "Ecosystem and Human Well-being: Synthesis".
- 2 2030 Water Resources Group (2009), "Charting our Water Future: Economic Frameworks to Inform Decision Making".
- 3 "Sed'maya Konferentsiya Ministrov "Okruzhayushchaya sreda dlya Evropy" (2011), September 21-23, available at: <http://online.zakon.kz/Document/?docid=31091716#pos=1;-130> (Accessed February, 03, 2018) (In Russian)
- 4 "Navstrechu "zelenoi" ekonomike: puti k ustoichivomu razvitiyu i iskoreneniyu bednosti – obobshchayushchii doklad dlya predstavitelei vlastnykh struktur" (2011), YuNEP, available at: http://old.ecocongress.info/5_congr/docs/doklad.pdf (Accessed February, 03, 2018) (In Russian)
- 5 "Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 14 noyabrya 2006 goda № 216. Kontseptsiya perekhoda Respubliki Kazakhstan k ustoichivomu razvitiyu na 2007-2024 gody" (2006), available at: http://adilet.zan.kz/rus/docs/U060000216_ (Accessed March, 09, 2018) (In Russian)
- 6 Nazarbaev N.A. (2006), "Strategiya vkhozhdeniya Kazakhstana v chislopyatidesyati naibolee konkurentosposobnykh stran mira", available at: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/page_poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-a-nazarbaeva-narodu-kazakhstana-mart2006-g_1343986805 (Accessed February 09, 2018) (In Russian)
- 7 "Zelenye tekhnologii: praktika primeneniya i dostignutye rezul'taty" (2016), available at: <https://greenkaz.org/index.php/koaliciya/2016-06-14-11-28-14/item/1800-zelenye-tekhnologii-praktika-primeneniya-i-dostignutye-rezultaty> (Accessed February, 09, 2018) (In Russian)
- 8 "Kommentarii k Ukazu Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 30 maya 2013 goda № 577. O Kontseptsii po perekhodu Respubliki Kazakhstan k Zelenoi ekonomike" (2013), available at: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1300000750> (Accessed February 06, 2018) (In Russian)
- 9 Lipinina S. (2015), "Ustoichivoe razvitie Rossii na osnove printsipov zelenoi ekonomiki" (2015), available at: <http://viperson.ru/articles/svetlana-lipina-ustoychivoe-razvitie-rossii-na-osnove-printsipov-zelyonoy-ekonomiki> (Accessed February 06, 2018) (In Russian)
- 10 *Inclusive Green Growth: The Pathway to Sustainable Development* (2012), Washington, D.C., The World Bank.
- 11 Madiyarova S., Madiyarova K.Z., Abdiev B.A., Ezhebekov M.A. (2015), "Green Economy: its Optimization and Modeling", *Mediterranean Journal of Social Sciences*, Vol. 6 No. 4, pp. 186-192. DOI: 10.5901/mjss.2015.v6n4p186
- 12 "Zelenaya ekonomika", available at: <http://www.regreenlab.ru> (Accessed April, 07, 2017) (In Russian)
- 13 Egorova M.S. (2014), "Ekonomicheskie mekhanizmy i usloviya perekhoda k zelenoi ekonomike", *Fundamental'nye issledovaniya*, Vol. 6. (In Russian)
- 14 Zakharov V.M. (2009), *Prioritety natsional'noi ekologicheskoi politiki Rossii*, Institut ustoichivogo razvitiya/Tsentr ekologicheskoi politiki Rossii, Moscow. (In Russian)
- 15 Sukhdev, Stone S., Nuttall N. (2010), "Green Economy Developing Countries Success Stories", available at: http://www.unep.org/pdf/greeneconomy_successstories.pdf (Accessed March, 11, 2017)

Резюме

В статье рассмотрено состояние и особенности развития зеленой экономики, как одного из механизмов устойчивого развития, способного обеспечить решение ряда острых проблем социально-экономического развития. Сделан анализ институциональных аспектов развития зеленой экономики в контексте обеспечения устойчивого развития РК. Определены сущность, принципы и инструменты развития «зеленых» технологий в стране.

Summary

The article considers the state and peculiarities of the development of the green economy as one of the mechanisms of sustainable development that can provide solutions to a number of acute problems of socio-economic development. The analysis of institutional aspects of development of green economy in the context of ensuring sustainable development of the Republic of Kazakhstan was made. The essence, principles and tools for the development of "green" technologies in the country are determined.

*Материал поступил
в редакцию 05.06.2018*

ANNOTATIONS OF THE ARTICLES OF THE ISSUE

A. M. DUISEBAYEVA, S. R. ESIMZHANOVA

Analysis of the main indicators of the flour industry of Kazakhstan

In the article, a correlation-regression analysis was carried out, based on the program R, a linear model was constructed, on the basis of this, factors that influenced the consumption of milling products were revealed.

N. T. SAILAUBEKOV, M. U. SPANOV, A. S. USSENOVA, K.O. NURGALIYEVA

Assessment and forecasts of employment in the chemical and petrochemical industry of the Republic of Kazakhstan till 2025 year

The article considers the formation of the chemical and petrochemical industry in the world and in Kazakhstan. This industry is the most promising in the world and in Kazakhstan. Without further development of this industry, it is impossible to develop the accompanying industries, and also the qualitative effective growth of the country's economy. Kazakhstan can become a significant player in the world petrochemical market and that will significantly affect the balance of forces in world oil markets. Employment has a strategic role in this industry, without its increase it is impossible to develop the industry itself, and hence the future prospects of oil market development scenarios in Kazakhstan.

BAKHITGUL CHEREYEVA

The mechanism of implementation of the principle of «yellow pages rule» in Kazakhstan

Today, the state directly or indirectly represents the business activities of Kazakhstan, and the share of participation exceeds the indicators of the OECD countries. In order to reduce state participation in the economy, Kazakhstan conducts privatization based on the principle of the "Yellow Pages Rule". The article considers the mechanism of application of this principle on the example of Kazakhstan and how a change of ownership can influence the further activity of the company.

T. B. AKHMETOV, N. B. USSENBAYEV, N. M. MUSTAPAYEVA

Managing credit risks and it's analysis in the second tier financial institutions in Kazakhstan (on the example of ATF bank)

The research article deals with the central concept of risk and development of risk management in the banking sector of the Republic of Kazakhstan through the case study of JSC ATF Bank. It is revealed that the process of evolving from central planning to market economy, which has been characterized by gradual liberalization and fast financial expansion, the banks have been motivated to consider risk secondary to growth. As a result, the banking sector has generally sported subpar risk management operations that would lead to an unfortunate risk concentration pattern throughout the 2000s.

U. M. ISKAKOV

Problems of the budget policy of Kazakhstan and the ways of their solution

The analysis of the contemporary state of the formation and use of the budget showed that there are certain problems in the management of the budget process in the Republic of Kazakhstan such as how to balance the budget through non-oil revenues, arrears of non-tax payments and other issues that need to be solved. With this purpose, having studied international experience, and based on the existing realities, the author justifies the proposals on addressing the problems in the fiscal policy of the Republic of Kazakhstan.

N. A. BAIBOLTAEVA, A. T. MAKULOVA

Problems of the development of organizations of accounting in the peasant (farmer) economies

The article presents the results of the study, the expediency of applying the simplified accounting model is justified. It is shown that these problems can practically be solved by the development of accounting registers that meet the requirements of the modern legislation in the country and allow the fullest consideration of the economic activities of peasant (farm) farms.

R. AKMEDOV, A. A. DZHENGISHEVA

Big Data as a tool for tunnel marketing

In this article, the appliance of data collection and absorbing software's in marketing are described. The problem with "Tunnel vision" is also mentioned in this work as progressive one that arise from weakness of information about customers that companies collect in tough competitive market. Appliance of new software's are described as tool that can enhance operations directed to expend customer's data to apply necessary marketing activities.

M. K. KARIMBERGENOVA

The most perspective directions of development of family business in Pavlodar region

The article outlines the main prospective investment projects for the development of the family business in the Pavlodar region. Realizing the business project, an entrepreneur at any stage of the project can apply for support, these organizations supporting small and medium-sized businesses are presented in the article and grouped by the project stages.

ZH. S. MUKHAMETZHANOVA

Innovation and productivity of enterprises

The influence of innovation on enterprise productivity in small and medium-sized enterprises of Kazakhstan was studied, and as a result an econometric model was constructed.

ZH. B. RAKHMETULINAM, A. RAKHMETULINA, A. OMURZAKOV

Influence of mega events on the development of hotel business in Kazakhstan

In the article the authors examined the influence of mega-events on the economy of the country and the development of Kazakhstan's hotel business. For this, systematic, structural, functional and statistical analysis, the formation of expert assessments, and content analysis were used. Asiada and EXPO-2017 contributed to the positive impact on the socio-economic development of the hotel business and the country as a whole.

The results of the study can be used in making appropriate decisions, including monitoring the effectiveness of using budgetary funds and attracting private investments during the preparation for a mega-event.

S. IMANGALIYEVA

Motivations for international academic mobility: the perspective of Kazakhstani Students

The purpose of the empirical research is to explore the factors, which determine students' motivation to study abroad and effective factors in choosing country. Method of research includes the analysis of academic literature, construction and validation of questionnaire, analysis of data in R programme. Total 103 respondents completed the survey: 55 students who have already participated and 48 willing to participate in academic mobility programmes. Although there exists a comprehensive literature on international students' motivations for choosing to study abroad, not much research has been done concerning how Kazakhstani students choose to study outside of their home country and what factors influence their choice. The identification of key determinants is important for development and implementation of higher education policies aimed at inbound and outbound academic mobility.

I. V. ONYUSHEVA, A. I. NARANOVICH, Z. M. ZHUSSUPOVA,

The global electronic commerce development and its impact on global economy

The global e-commerce has affected the world economy in many different aspects. First of all, being caused by information technology, it has affected all the economic sectors, all and above e-commerce has enhanced the productivity growth worldwide. The article is devoted to the issue of global electronic commerce development and its impact on world economy as a whole. It has been considered in details the concept of e-commerce, main contemporary e-commerce market models, defining its structure, features, advantages and disadvantages. It has been analyzed the contemporary state of global e-commerce development, as well as the impact of global electronic commerce on SMEs, Business-to-Business relationships, effects of e-commerce on international trade and global economy with further conclusions and recommendations provided.

S. O. MUKHAMETZHAN

Urgent problems of innovative development of urbanized territories in the Republic of Kazakhstan: management aspect

Within the article, differences in the urban structure of the regions of Kazakhstan are considered. At the present stage of development of Kazakhstan, the process of development of the urban environment is closely connected to the issue of innovative development, oriented towards embedding in the world economic system. In connection with this, the task of developing and implementing a scientifically grounded state policy in the sphere of urbanization within the framework of the long-term strategy of industrial and innovative development has become topical today.

SAULE RAKHIMOVA, MADINA TURGUMBEKOVA

State support programs for small and medium businesses in Pavlodar region and measures to increase their effectiveness

The article considers the programs of state support of small and medium-sized enterprises of Pavlodar region and measures to improve their performance. The relevance is to create an effective environment for the functioning of small and medium-sized businesses and to assess the regional features of the business environment.

GALIYA N. SANSYZBAYEVA, LAURA ZH. ASHIRBEKOVA, KURALAI O. NURGALIEVA

Development of "green" technologies as priority direction of sustainable development of Kazakhstan

The article considers the state and peculiarities of the development of the green economy as one of the mechanisms of sustainable development that can provide solutions to a number of acute problems of socio-economic development. The analysis of institutional aspects of development of green economy in the context of ensuring sustainable development of the Republic of Kazakhstan was made. The essence, principles and tools for the development of "green" technologies in the country are determined.

Central Asian Economic Review №3 (121) 2018 ж.

Жазылатын индекс / – 74002

Редакторлары / Редакторы – **А.Ж. Сарсембаева**
Компьютерде беттеген: – **М.С. Нүсібәлиева.**

Басуға / Подписано к печати 2018.

Пішімі / Формат 70×100¹/₈.

Көлемі 21,5 б.т. / Шартты 19,9 б.т. Есептік 16,3 б.т.

Таралымы / Тираж 300 дана /экз. Тапсырыс / Заказ .

«Экономика» баспасы» ЖШС / ТОО «Издательство «Экономика»
050063, Алматы қаласы, 1-ықшам ауданы, 81-үй / 050063, г. Алматы, 1-й микрорайон, д. 81.

Тел: +7(727)377 19 89, 377 19 37, факс: +7(727) 276 02 75

economika_kniga@mail.ru, ekonomika01@mail.ru

www.econom-izdatelstvo.kz.

ISSN 2224-5561

